

ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھىلىداش
سۆزلەر لۇغىتى

ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھىلىداش
سۆزلەر لۇغىتى

ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھىلىداش
سۆزلەر لۇغىتى

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھالىداش
سۆزلەر لۇغىتى

تۈزگۈچى: ئابدۇسالام ئابباس

مىللەتلەر نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔语同音词词典:维吾尔文/阿不都沙拉木·阿巴斯编
著。—北京:民族出版社,1996.8
ISBN 7-105-02391-0

I. 维… II. 阿… III. 维吾尔语(中国少数民族语言)—同
音词—词典—维吾尔文 IV. H215—61

中国版本图书馆 CIP 数据核字(95)第 01437 号

民族出版社出版发行

(北京市和平里北街 5 号 邮编 100013)

中国民族语文翻译中心微机照排 孙史山印刷厂印刷

各地新华书店经销

1996 年 8 月第 1 版 1996 年 8 月北京第 1 次印刷

开本:850×1168 毫米 1/32 印张:9

印数:0001—2000 册 定价:8.00 元

مۇندەرىجە

1	تۈزگۈچىدىن	I
8	لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە	II
10	پايدىلانغان كىتابلار	III
11		ئا
27		بە
34		ب
59		پ
74		ت
114		ج
118		چ
137		خ
141		د
149		ر
152		ز
154		س

173	ش
177	غ
178	ق
207	ك
223	گ
225	ل
228	م
235	ن
237	هـ
241	و
247	ؤ
252	ۆ
256	ئو
259	ؤ
261	ئې
265	ئى
269	ي

تۈزگۈچىدىن

I ئاھاڭداش سۆزلەر ھەققىدە

1. تىل ئەمەلىيىتىدە سۆزلەرنىڭ ئىككى ئىپادە شەكلى بولدى. دۇ: بىرى، ئېيتىلىشى، تەلەپپۇزى؛ يەنە بىرى، يېزىلىشى، ئىملاسى. تىلنىڭ مۇئەييەن تەرەققىيات باسقۇچىدا ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپرەك ھەر خىل مەنىلىك سۆزلەر ھېچقاچان تۈرلىگۈ-چى قوشۇمچە ئالمىغان ئەسلى ھالىتىدە، يەنى تۇرغۇن سۆزلەر بىرلىك، باش كېلىشتىكى شەكىلدە، يېنىل سۆزلەر ئېنىق دەرد-جە، بولۇشلۇق، بۇيرۇق رايونىنىڭ II شەخس بىرلىك شەكىلدە تۇرغىنىدا، ئۇلارنىڭ ئېيتىلىشى، تەلەپپۇزى ئوخشاش بولۇپ قالدى. تىلشۇناسلىقتا بۇنداق سۆزلەر "ئوموفون" دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا ئوموفونلار خېلىلا بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇيغۇر تىلىدا "ب" ۋە "د" بىلەن تۈگەيدىغان سۆزلەر يوق. باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن "ب" ۋە "د" بىلەن تۈگىگەن سۆزلەر نۇتۇقتا ئۆزگەرتىش ياساپ، "ب" تاۋۇشى "پ"غا، "د" تاۋۇشى "ت"غا ئايلىنىدۇ. تۈرلەنگەندە بولسا، ئەسلىگە قايتىدۇ. يەنە نۇتۇق شارائىتىدا، يەنى سۆزلىشىشتە بەزى سۆزلەردىكى "ر، ل" تاۋۇشلىرى چۈشۈپ قالىدۇ "ئا، ئە" تاۋۇشلىرى سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار بىلەن تۈرلەنگەندە "ئې، ئى"لارغا ئاجىزلىشىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە نۇتۇقتا ئوموفونلار ھاسىل بولىدۇ: بۇ ماۋزۇ بۇ بابقا باپ كەپتۇ. — دات باستى دەپ، دات ئېيتما.

ئوموفونلار، ئوموگرافلار تىلىمىزدا ئاز بولغاچقا، ئۇلارنىمۇ بۇ لۇغەتكە كىرگۈزۈپ، ئۆز ئورنىدا تېگىشلىك ئىزاھلار، بەلگىلەر بىلەن كۆرسەتتۇق. (ئوموفونلارنىڭ تىلىمىزدا ئاز بولغاچقا، ئۇلارنىمۇ بۇ لۇغەتكە كىرگۈزۈپ، ئۆز ئورنىدا تېگىشلىك ئىزاھلار، بەلگىلەر بىلەن كۆرسەتتۇق.)

4. ئاھاڭداش سۆزلەرنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ سەۋەبلىرى توغرىسىدا تىلغا دائىر ئەسەرلەر، تىلشۇناسلىق لۇغەتلىرىدە تېگىشلىك تەبىر ۋە تەسۋىرلەر بېرىلگەن. لېكىن كونكرېت تىللاردا ئەھۋال ئوخشاش ئەمەس. بىزچە، ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھاڭداش سۆزلەرنىڭ پەيدا بولۇشىدا تۆۋەندىكىچە ئەھۋال بار:

(1) ئۇزاق تىل تەرەققىياتى داۋامىدا، چەكلىك تىل تاۋۇشلىرى بىلەن چەكسىز سۆزلەرنى ئىپادىلىگەندە، بىرمۇنچە سۆزلەر تەبىئىي ۋە تاسادىپىي ھالدا بىر-بىرىگە ئوخشاپ قالغان. بۇ ھال تۇرغۇن سۆزلەر بىلەن پېئىل سۆزلەر ئارىسىدا كۆپرەك. ئالايلى، يەڭ (ئىسىم، كىيىمنىڭ قول ساپىدىغان قىسمى) بىلەن يەڭ (پېئىل، يەڭمەك، يېڭىش—غالب كېلىش، ئۈستۈن كېلىش، ئۈتۈپ چىقىش) ئوخشاش بولۇپ قالغان؛ كۈل (ئىسىم، نەرسىنىڭ كۆيگەندە قالغان قالدۇقى) بىلەن كۈل (پېئىل، كۈلمەك، كۈلۈش—چىرايى، يۈزىدە شادلىق، قىزغىنلىق ئىپادىسىنى كۆرسىتىش، تەبەسسۇم قىلىش ياكى قاقاقلىغان ئاۋاز چىقىرىش، خەندىن ئۇرۇش) ئوخشاپ قالغان ۋە باشقىلار.

(2) سۆزلەرنى تەشكىل قىلغان فونېمالار، تاۋۇشلار، ھەرپىي بەلگىلەرنىڭ تولۇق بولمىغانلىقى تۈپەيلى، بارا-بارا يېقىنلىشىپ، ئۆزگىرىپ بىر-بىرىگە ئوخشاپ قالغان. مەسىلەن، ئات (ئىسىم، مېنىدىغان، ھارۋا-چانىلارغا، قوش-خامانلارغا ۋە باشقىلارغا قوشىدىغان ئىش ھايۋىنى، يىلقا) بىلەن ئات (پېئىل، ئاتماق، ئېتىش—تاشلىماق، چۆرىمەك، جىغماق)، ئات (ئىسىم، ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ئىسمى، نامى) ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئا-

—ياماق ياماپ ياماق تاپ. — ئوتۇن يادىم دەيسەن، ياغان بولساڭ بوپتۇ، ياغان ئېيتما. — بازارغا بېرىپ بۇ پۇلنى داداڭغا بېرىپ قوي. — ئۇلار سائەت تۆتتە يېتىپ كەلدى، ئۇ يېتىپ دەم ئېلىۋاتىدۇ. — قاغان ئىشقا قا يىغار.

2. يەنە بىر تۈركۈم ئىككى ياكى ئۈچىدىن كۆپرەك سۆزلەر. نىڭ ئېيتىلىشى، تەلەپپۇزى بىزە پەرق قىلىنىمۇ، يېزىلىشى، ئىملاسى ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. ھەرپى بەلگىلەرنىڭ چەكلىك بولۇپ، تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن سادىر بولىدۇ. تىلشۇناسلىقتا بۇنداق سۆزلەر ”ئوموگرافى“ ياكى ”ئوموگرام“ دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا مۇنداق سۆزلەرمۇ خېلى بار. مەسىلەن، ئارا (ئورتا) — ئارا (دېھقانچىلىق سايىمىنى)، ئاچا (ئىگىچە، ھەدە) — ئاچا (دەرەخنىڭ ئاچىسى، ئاچىماق)، بالا (بالا-چاقا) — بالا(بالا-قازا) ۋە باشقىلار.

3. يەنە ئىككى ياكى ئۈچىدىن كۆپرەك ھەر خىل مەنىلىك سۆزلەر باركى، ئۇلارنىڭ ئېيتىلىشى، تەلەپپۇزىمۇ، يېزىلىشى، ئىملاسىمۇ ئوخشاش بولىدۇ. بۇنداق سۆزلەر تىلشۇناسلىقتا ”ئومونىم“ دەپ ئاتىلىدۇ. ئومونىملار ھازىر تىلغا، تىلشۇناسلىققا دائىر ئەسەرلەردە، لۇغەتلەرنىڭ بەزىلىرىدە ”شەكىلدەش سۆز-لەر“ دېيىلسە، بەزىلىرىدە ”ئاھاڭداش سۆزلەر“ دېيىلىۋاتىدۇ. بۇلار ئومونىمغا تازا دەل كەلمەيدۇ. بىزچە، شەكىلدەش سۆزلەر ئوموگرافقا، ئاھاڭداش سۆزلەر ئوموفونغا توغرا كېلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، تىلدا تاۋۇش تىلىنىڭ بىرلەمچى ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىپ، ”ئاھاڭداش سۆزلەر“نى شەرتلىك يوسۇندا، يەنى ئومونىم-نى بىلدۈرىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويۇپ، قوبۇل قىلىپ تۇر-دۇق. قوللىنىدىكى بۇ لۇغەت شۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھاڭداش سۆزلەر لۇغىتىدۇر.

سۆز بولغان. رەسىم I ئىسىم. ئەرەبچە، رسم: سۈرەت.
 رەسىم II ئىسىم. ئەرەبچە، رسم: ئادەت، قائىدە-يوسۇن.
 سىر I ئىسىم. مىنېرال بوياق. سىر II ئىسىم. ئەرەبچە،
 مەخپىيەت. بۇ ئىككىسىدىن يەنە "سىرلىق" دېگەن ئىككى ئاھاڭداش-
 داش سۆز ياسالغان. (2) ئەسلى تىلدا ھەر خىل يېزىلىپ ۋە ھەر
 خىل ئوقۇلۇپ، ھەر خىل مەنە بېرىدىغان سۆزلەر بىزدە بىر خىل
 ئېيتىلىپ، بىر خىل يېزىلىپ، ھەر خىل مەنە بېرىپ ئاھاڭداش
 سۆز بولۇپ قالغان. مەسىلەن، ئەرەبچىدىكى سىر I ئىسىم.
 ئەسلى مەنىسى ساياھەت. بىزدە يول، يىراق جايغا مېڭىش. سىر
 II ئىسىم. قەمەرىيە كالىندارى بويىچە 2-ئاينىڭ نامى. بۇ
 ئىككى سۆز بىزدە "سەپەر" يېزىلغان. يەنە ئالاھىدىلىكى بىزدە
 "ئەسىر" سۆزىدىن ئۈچلۈك ئاھاڭداش سۆز ھاسىل بولغان: ئەسىر
 I ئىسىم. تۇتقۇن؛ ئەسىر II ئىسىم. يۈز يىل، يۈز يىللىق
 دەۋر؛ ئەسىر III ئىسىم. دىگەر (ناماز، ئەسىر، نامازدىگەر
 ۋاقتى). ھالبۇكى، بۇ سۆز ئەرەبچىدە ئۈچ خىل يېزىلىدۇ ۋە ئۈچ
 خىل تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. ئاھاڭداش سۆزلەر ئەمەس. ئەسىر I
 ئىسىم. اسر؛ ئەسىر II ئىسىم. عصر؛ ئەسىر III ئىسىم.
 ھىجر. (3) باشقا-باشقا تىللاردىن ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۆزگەرتىپ
 قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن، تەلەپپۇزى، ئىملاسى ئوخشاش بولۇپ
 ئاھاڭداش سۆز بولغان. مەسىلەن، مىل. ئىسىم. ئەرەبچە. ئەسلى
 مەنىسى قەلەم، سۈرمە. كېڭەيگەن مەنىسى سائەت قاتارلىق ئەسۋاب-
 لارنىڭ ئۈچى ئىنچىكىلەپ بارىدىغان يىڭىنىسى، سىرتىلىكا. mile
 ئىسىم. ئىنگىلىزچە. ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. دېڭىز مىلى
 1852 مېتىرغا، قۇرۇقلۇق مىلى 7420 مېتىرغا تەڭ. بۇ ئىككى سۆز
 بىزدە ئوخشاشلا "مىل" يېزىلىپ ئاھاڭداش سۆز بولۇپ قالغ-
 ان. يەنە "پەن دەپ يېزىلىپ ۋە ئوقۇلۇپ، ئىككى ئاھاڭداش سۆز

ھاڭداش سۆزلەردۇر. ھالبۇكى، "ئىسىم، نام" مەنىسىدىكى "ئات" نىڭ سوزۇق تاۋۇشى ئۇيغۇر تىلىنىڭ خاقانىيە تىلى باسقۇ-چىدىن ئىلگىرى ۋە شۇ زاماندا، ئۇزۇن سوزۇق بولۇپ، ئالدىنقى ئىككىسىدىن پەرقلىق ئىكەن. مەھمۇت قەشقەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا "يىلقا" مەنىسىدىكى "ئات" نى "آت" دەپ، ئىسىم، نام مەنىسىدىكى "ئات" نى "آئ" دەپ يازغان («تۈركىي تىللار دىۋانى» I جىلد، 48-ۋە 107-بەتلەرگە قارالسۇن). تېخىمۇ ئىل-گىرىرەك زاماندا "ئاد" بولسا كېرەك: ئاداش، "ئوت" سۆزى «دىۋان» دا "اُت" شەكلىدە يېزىلغان، كۆپ مەنىلىك سۆز بولۇپ، "ئۆسۈملۈك، دورا، ئوغا، چۆپ" مەنىلىرىنى بېرىدۇ. كەن. بۈگۈن ئۇنىڭ "ئۆسۈملۈك، دورا، ئوغا" مەنىلىرى يوقىلىپ، "چۆپ" مەنىسى قالغان. "ئالاۋ، ئاتەش" مەنىسىدىكى "ئوت"، "اوت" تەرىقىسىدە يېزىلغان («تۈركىي تىل-لار دىۋانى»، I جىلد، 48-، 49-ۋە 61-بەتلەرگە قارالسۇن). بۇنىڭدىن مەلۇمكى، "چۆپ" مەنىسىدىكى "ئوت" نىڭ سوزۇق تاۋۇشى قىسقا، "ئالاۋ" مەنىسىدىكى "ئوت" نىڭ سوزۇق تاۋۇشى ئۇزۇن ئىكەن. ئۇزاق يىللاردىن كېيىن ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇش يوقىلىپ "ئوت" بولغان ۋە ئالدىنقى "ئوت" بىلەن ئاھاڭداش سۆز بولۇپ قالغان. ئۇيغۇر تىلىنىڭ كەلپىن شېۋىسىدە "ئوت" ھازىرمۇ "ئوت" دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

(3) باشقا تىللاردىن سۆز-ئاتالغۇ قوبۇل قىلىش ۋە ئۇلارنى ئۆز تىلىمىزنىڭ فونىتىك خۇسۇسىيەتلىرى ۋە تەلەپپۇز ئادىتىگە قاراپ ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۆزگەرتىپ قوللىنىش جەريانىدىمۇ خېلى بىر تۈركۈم ئاھاڭداش سۆزلەر پەيدا بولغان: (1) باشقا تىلدىكى ئىككى ئاھاڭداش سۆز تەڭلا قوبۇل قىلىنىپ، بىزدىمۇ ئاھاڭداش

رۇش، تون يېپىش“ ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. رۇس تىلى ئارقىلىق يۇنان تىلىدىن ئوشۇقچىلا قوبۇل قىلىنغان، جىلد مەنىسىدىكى ”توم“ مۇ بىزدىكى كۆپ مەنىلىك ”توم“ بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالغان.

(4) سۆز مەنىلىرىنىڭ كېڭىيىشى ۋە ئاخىر بېرىپ ئايرىلىشىدىن پەيدا بولغان. ”تاۋار“ ئەسلىدىلا بىر خىل يىپەك رەخت، دۇردۇننى ۋە سېتىش، ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىلغان مالنى كۆرسىتەتتى. كېيىنكى مەنىسىنى باشقىلار ئېلىپ كېتىپ ”نوۋار“ قىلىۋالغاندىن كېيىن ئايرىلىپ قالغاندۇق. ھازىر يەنە مەنە جەھەتتىن ئايرىلىپ شۇ ئىككى خىل مەنىدە ئاھاڭداش سۆز بولدى. ”كېڭەش“ سۆزى پېئىل بولۇپ، كېڭەشمەك، مەسلىھەت-مەشەك مەنىسىدە كېلەتتى. ھازىر مەنىسى كېڭىيىپ، ”كېڭىش يىغىنى“ بولۇپ، ئورگان مەنىسىنى ئالدى ھەم سۆز تۈركۈمى جەھەتتىن ئىسىمغا تەۋە بولدى. شۇنىڭ بىلەن مەنىداش سۆز بولۇپ قالدى. ”ئۇرۇش“ توغرىسىدىمۇ شۇنداق دېيىش كېرەك.

(5) ئاتالغۇ ئىشلەش داۋامىدا بەزى سۆزلەرگە ئاتالغۇ خۇسۇسىيەتى بېرىلىپ، ئۇلار شۇ ئاتالغۇلارنىڭ ئەسلى سۆزى بىلەن ئاھاڭداش بولدى. گرامماتىكا ئاتالغۇسى ”ئالماش“، ”ئىسىم“، ”سۈپەت“، ”كېلىش“ لەر؛ ماتېماتىكا ئاتالغۇلىرى ”قوشۇش، ئېلىش، بۆلۈش، كۆپەيتىش“؛ جۇغراپىيە ئاتالغۇلىرى ”بۇرۇن“، ”قولتۇق“ ۋە باشقىلار.

(6) قەدىمكى سۆزلەردىن، يەنى تارىخىي سۆزلەر پۈتۈنلەي يوقالغان، ئىستېمالدىن قالغان بولسا، ئۇلارنى ھازىرقى سۆزلەر بىلەن ئاھاڭداش ھېسابلاش مۇۋاپىق ئەمەس، لېكىن ھازىرمۇ بەزى ئەسەرلەردە ئۇچراپ قالىدىغان، دىئالېكتلاردا ساقلىنىپ قالغان

ھاسىل قىلغان سۆزنىڭ بىرى ئىلىم، بىلىم، بىلىك مەنىسىنى
 بېرىدىغان سۆزنىڭ ئەسلىسى ئەرەبچە "فن"، يەنە بىرى شال،
 تاختاي مەنىسىنى بېرىدىغان سۆزنىڭ ئەسلى خەنزۇچە ban 板.
 ئەسلىدە "شۈلگەي، شالۋاق" مەنىسىنى بېرىدىغان "شال" بىلەن
 "تاختاي، پەن" مەنىسىنى بېرىدىغان "شال" ئىككىلىك ئاھاڭداش
 سۆز بولسا، كېيىن "تۆت ياغلىق، رومال" مەنىسىدىكى رۇسچە
 ئارقىلىق تاجىكچىدىن كىرگەن "شال" ئاقلانمىغان گۈرۈچ مەند-
 سىدىكى پارىسچە "شال" (ئەسلىسى "شالى") قوشۇلۇپ تۆتلۈك
 ئاھاڭداش سۆز بولغان. (4) باشقا تىلدىن كىرگەن سۆزنى ئۆزگەر-
 تىپ ئۆزلەشتۈرۈشتىن ھاسىل بولغان. مەسىلەن، "جىڭ" دەپ
 تەلەپپۇز قىلىنىپ ۋە يېزىلىپ ئۈچلۈك ئاھاڭداش سۆز ھاسىل
 قىلغان سۆزلەر خەنزۇچە بولۇپ، ئەسلىدە بىر-بىرىگە تامامەن
 ئوخشاش بولمىغان تۆت خەتنى كۆرسىتىدۇ: جىڭ I ئىسىم.
 جۇڭگوچە ئېغىرلىق ئۆلچىمى، 10 سەر ياكى 500 گرامغا تەڭ.
 خەنزۇچىسى jīn 斤، شۇ ئۆلچەمنى بىرلىك قىلىپ، ئېغىرلىق
 ئۆلچەيدىغان تارازا، خەنزۇچىسى chēn 称. جىڭ II سۈپەت.
 ھەق، راست، ھەقىقىي. خەنزۇچىسى zhēn 真. جىڭ III ئىسىم.
 ۋاقىت، ئۆلچەم بىرلىكى. تۈننىڭ بەش بۆلىكىنىڭ بىرى. خەنزۇ-
 چە gēng 更. (5) كېيىنكى كۈنلەردە قوبۇل قىلىنغان تېرمىن،
 ئاتالغۇلار ئەسلىدىكى ئۇيغۇرچە سۆزلەر ئوخشاپ قېلىپ، ئاھاڭداش
 سۆز بولغان. مەسىلەن، مۇزىكىشۇناسلىقتا تاۋۇشنىڭ ئېگىز-پەس-
 لىكى، تىلشۇناسلىقتا ئاھاڭنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنى بىلدۈ-
 رىدىغان "تون" تىلىمىزدىكى ئالدى ئوچۇق، تۈز ياقىلىق
 چوڭ چاپان "تون" بىلەن ئاھاڭداش سۆز بولۇپ قالغان. "تون"
 بىزدە قەدىمكى سۆز بولۇپ، ئۇلۇغلارغا، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە
 مۇكاپات، ھەدىيە ئورنىدا "ئات مىندۈرۈش" بىلەن "تون كىيدۈ-

- 424، ئۈچلۈكلەر 103، تۆتلۈكلەر 43، بەشلىكلەر 20، ئالتىلىك-
لەر سەككىز بولۇپ، جەمئىي 1477 سۆزدىن ئىبارەت.
2. ئاھاڭداش سۆزلەر قۇر بېشىدىن سۇس قارا ھەرپلەر بىلەن
تىزىلدى. ئۇلار بىر-بىرىدىن رىم رەقەملىرى بىلەن ئايرىلدى.
ئۇلارنىڭ تەرتىپى ئادەتتە سۆز تۈركۈملىرىنى ئاتىغاندىكى تەرتىپ
بويىچە، ئاۋۋال ئىسىم، كېيىن سۈپەت، پېئىل... بېرىلدى.
3. ئاھاڭداش سۆزلەردىن كېيىن، ئۇلارنىڭ قايسى سۆز
تۈركۈمى ئىكەنلىكى كۆرسىتىلدى.
- پېئىللىق ئاھاڭداش سۆزلەرنىڭ ھەر ئىككى خىل ئىسىمدىشى
كۆرسىتىلدى.
4. ئاھاڭداش سۆزلەر كۆپ مەنىلىك بولسا، ئۇلارنىڭ ئاھاڭ-
داش سۆزلەرنى پەرقلەندۈرۈشكە مۇناسىۋەتلىك ئاساسىي مەنىلىرىلا
بېرىلدى. بۇلارنىڭ بىرىنچىسى ئالدىنقى سۆزلەرنىڭ كەينىدىنلا
بېرىلىپ، قالغانلىرى قۇر بېشىدىن بېرىلدى. كۆچمە مەنىلىرى
ئومۇمەن بېرىلمىدى.
5. ياسالما سۆزلەر قايسى سۆزگە قايسى سۆز ياسىغۇچى
قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ ياسالغانلىقى تىرناق ئىچىدە كۆرسىتىلدى.
6. ئاھاڭداش سۆزلەر قايسىبىر سۆزدىن ئۆسۈپ چىقىپ ئاي-
رىلغان بولسا، تىرناق ئىچىدە ئۈچلۈك كۆرسەتكۈچ بەلگىسى (<)
بىلەن كۆرسىتىلدى.
7. ئىزاھلار كۆپىنچە مەنىداش سۆزلەر بىلەن بېرىلدى.
بەزىلىرى تەبىرىي ياكى تەسۋىرىي ئىزاھلاندى. ئېنىق ئانتونىملىرى
كۆرسىتىلدى.
8. ئىزاھتىن كېيىن، بۇرچەكلىك تىرناق ئىچىدە شۇ سۆز-
نىڭ خەنزۇچە تەڭدىشى بېرىلدى.
9. ئۇنىڭدىن كېيىن، شۇ ئاھاڭداش سۆزلەرنىڭ ئاددىي تۈزۈ-

سۆزلەر ھازىرقى سۆزلەر بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالىدۇ. ”ئې-
ھىل، قوتان“ مەنىسىدىكى ”ئاران“ رەۋش ”ئاران“ بىلەن ئاھاڭ-
داش سۆز بولىدۇ.

(7) دىئالېكت، شېۋىلەردىكى سۆزلەرمۇ ئەدەبىي تىلدىكى سۆز-
لەر بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالىدۇ. بۇ لۇغەتكە مۇنداق سۆزلەر
تاللاپ، چەكلەپ كىرگۈزۈلدى.

(8) ياردەمچى پېئىللار ئادەتتىكى لۇغەتلەردە كۆپ مەنىلىك
مۇستەقىل پېئىللارنىڭ تەركىبىگە كىرگۈزۈلگەن. لېكىن، بىز-
چە، ياردەمچى پېئىللار گرامماتىك بىرلىك سۈپىتىدە مۇستەقىل
سۆزلەردىن مەزمۇن جەھەتتىن ۋە سۆز شەكلى تەركىبىدىكى ئورنى
ۋە فونكىسىيىسى جەھەتتىن پەرق قىلىنىدۇ. شۇڭا بۇ لۇغەتتە ئۇلارغا
ئاھاڭداش سۆز مەرتىۋىسى بېرىلدى.

(9) تەقلىد سۆزلەرمۇ مۇستەقىل سۆزلەر بىلەن ئاھاڭداش
بولۇپ قالىدۇ.

(10) بەزى مىللەت، قەبىلە، يەر، ئادەم ۋە پۇل بىرلىكلىرىمۇ
مۇستەقىل سۆزلەر بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالىدۇ. بىز بۇ لۇغەتكە
مۇستەقىل سۆزلەرگە ئاھاڭداش مىللەت، قەبىلە ناملىرىنى كىر-
گۈزدۈك. ئادەم ئاتلىرى، يەر ناملىرىدىن ئاھاڭداش سۆزلەرنى
خۇدا خالىسا، باشقا بىر پۇرسەتتە ئىشلەيمىز.

II - لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

I. لۇغەتنىڭ ھەر بىر ماددىسىنىڭ ئۈستىدە سۆزلەملەر بېرىل-
دى. سۆزلەملەر قېنىق قارا ھەرپلەر بىلەن تىزىلدى.

لۇغەتتە جەمئىي 598 سۆزلەم بولۇپ، بۇلاردا ئىككىلىكلەر
بىرلىكلەر بىلەن بىرلىكتە تىزىلدى.

ئا

ئات

ئات I ئىسىم. مەنىلىدىغان، ھارۋا، چانا ۋە قوش، خامانلارغا قوشۇلدىغان ئىش ھايۋىنى، يىلقا [马]. ئاتچى، ئاتباز، ئات كۆچى. * ئات يىلى. * ئات توپى، ئات ئويۇنى. * ئات-ئۇلاغ، ئات-ھارۋا. * ئات يىلىدىن ئېشەك يىلىغىچە. * ئاتنىڭ تەپكىنىگە ئات چىدايدۇ (ماقال). * ئات ئايلىنىپ قوزۇقىنى تاپار (ماقال). * ئاتتىن چۈشمىسۇ، ئۈزەڭكىدىن چۈشمەپتۇ.

ئات II ئىسىم. 1. ئادەم ۋە شەيئىلەرگە قويۇلغان ئىسىم.

نام [名字, 名称, 名义]. ئات توپى، ئات قويماق، ئېتىنى ئاتماق. * ئېتىڭز نېمە؟ بۇ چۆپنىڭ ئېتى نېمە؟ * ئات ئايلىغانغا، يول سارخانغا (ماقال). * ئېتىڭ ئۆچسۇن، كۈلۈك كۆچسۇن (قارغىش).

2. ئاتاق، داڭق [名声, 名气, 名义]. ئالتىغا ئېلىپ، بەشكە ساتماق، ئېتىڭ چىقسۇن سودىگەر (ماقال). * ئېتى ئۇلۇغ، سۈپىسى قۇرۇق (ماقال). * ئات كۆتۈر ياغشى بىلەن، سۇ كۆتۈر بالداق بىلەن (ماقال).

ئات III پېئىل. ئاتماق، ئېتىش. 1. چۆرىمەك، تاشلىد.

ماق، ئىرغىتماق، چىغىماق [投, 掷, 抛, 扔]. مازارغا چالما ئاتماق. * دۈپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق. * پوققا چالما ئاتا، يۈزۈڭگە چاچرايدۇ (ماقال). 2. قورال-ياراغدىن ئوق ئۈزۈمەك، نىشاننى يارىدار قىلماق

ياكى ئۆلتۈرمەك [打, 射击, 枪毙, 枪决]. ئادالەتسىزلىككە ئاتقان ئوقۇڭ ئادالەت (ماقال). * ئاتالمىغاننىڭ ئوقى ئالتە غۇلاچ كېتەر (ماقال). * ئۈستۈن ئوقچى شىر ئاتار، قاۋۇل دېھقان بوز ئاچار (ماقال). * ئاتىسى ئاتالمىغان قوڭغۇزنى، يالىسى ئېتىپتۇ توڭگۇزنى (ماقال).

3. ئۇرماق [打击]. چاپانلىققا مۇشت ئات، جۇۋىلىققا تور كەتمىيۇن (ماقال).

4. تىتماق، پارچىلىماق [弹]. ئالتە ئاي ئاتقان پاختام بىر چاپانغا

رى، تۈرلىنىشى، شۇ سۆز قاتناشقان بىرىككەن سۆز، قوش سۆز، جۈپ سۆز، تەكرار سۆزلەر، تۇراقلىق-تۇراقسىز ئىبارلەر، ما-قال-تەمسىللەر، مەتل-تاقماقلار، بېيت-تېپىشماقلار، ھېك-مەت-ئەقلىيە سۆزلەر، ناخشا-قوشاقلار، تۇيۇق-تەجىنسىلەر ۋە نۇقتىي جۈملىلەر كىمىسال تەرىقىسىدە بېرىلدى.

10. ئوموفونلارنىڭ ئىملاسى ئۆز ئورنىدا تىرناق ئىچىدە

كۆرسىتىلدى.

11. ئوموفونلارنىڭ ئېيتىلىشى، تەلەپپۇزىدىكى پەرقلەر ئا-ساسەن سوزۇق تاۋۇشلاردا بولغاچقا ئۇزۇن سوزۇقلىرى ئۇزۇن سوزۇق بەلگىسى (:) بىلەن كۆرسىتىلدى.

12. كۆنىرىغان سۆزلەر، شېۋىلەر ئۆز ئورنىدا ئەسكەرتىلدى.

III پايدىلانغان كىتابلار

1. «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ تەلەپپۇز لۇغە-تى»، مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ 1988-يىلى 1-نەشرى.
2. «ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە لۇغەت»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى-نىڭ 1982-يىلى 1-نەشرى.
3. «ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلى لۇغىتى»، شاڭخۇ يىنشۇ-گۈەننىڭ 1973-يىلى 1-نەشرى.
4. «ئۇيغۇر خەلق باقال-تەمسىللىرى»، شىنجاڭ خەلق نەش-رىياتىنىڭ 1990-يىلى 1-نەشرى.
5. «مارجان سۆزلەر»، مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ 1989-يىلى 1-نەشرى.
6. «دانالار خەزىنىسىدىن»، شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتىنىڭ 1986-يىلى 1-نەشرى.

[将军,将领]

ئاتامان II ئىسىم. تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئوينىدىغان بىر

خىل توپ ئويۇنى [阿塔曼球].

ئاتلىق

ئاتلىق I سۈپەت ("ئات I" گە سۈپەت ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). 1. ئاتقا ئىگە، ئېتى بار [有马的].
بىرۋاقىتلاردا ئېشەككە زار ئىدىم، ھازىر ئاتلىق بولۇپ قالدىم.

2. سۈپەت. ئات قوشۇلغان [套马的]. ئىككى ئاتلىق ھارۋىدا كەلدىم.

3. سۈپەت. ئات مىنگەن [骑马的]. ئاتلىق ئەسكەرلەر ئاتقا ئات
قويدۇ.

4. زەرەۋىش. ئات مىنىپ، ئات مىنگەن ھالدا، ئات بىلەن
[骑着马]. ئاتلىق يۈرۈپ گۈل كۆرمىك. * ئاتلىق كەلگەندىم، ئېتىغا قاراپ قويۇلك.

5. ئىسىملاشقان سۈپەت. ئات مىنگەن كىشى [骑马的人]. ئاتلىق
پىيادىنىڭ ھالىغا يەتمەس (ماقال).

6. ئىسىم. ئاتقا خاس خۇسۇسىيەت [马的属性]. ئاتنىڭ ئاتلىقى
بار، ئاۋاتنىڭ ئاتلىقى بار (ماقال).

ئاتلىق II سۈپەت ("ئات II" گە سۈپەت ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). ئىسىملىك، ناملىق، دەپ ئاتىلىد
دىغان [名字的……叫]. داۋانچىنىڭ يولى قاتتىق تاۋۇزى ئاتلىق، داۋانچىدا بىر

يارىم بار قەمبەرخان ئاتلىق (ناخشا).
ئاج

ئاج I ئىسىم. 1. تويماس، ئاچكۆز، ئاچپاقا

[贪梦的, 眼小的]. ئاج بەچچىغىدىن قاج بەچچىغىغا (ماقال). * ئاج ئۆيدە قېتىق
ئۆيۈماس (ماقال). * يەرنىڭ كۆزى ئاج.

2. ئىسىملاشقان پېئىل. ئاج قالغان، قورسىقى ئاج كىشى

[饥饿的人, 饿汉]. ئاچنىڭ دەردىنى توق ئېلىمەن (ماقال). * ئاج نېمىنى يېمەيدۇ،
توق نېمىنى دېمەيدۇ (ماقال). * ئاج توق بىلەن ئوينىماس (ماقال).

يەتمەپتۇ(ماقال).

ئات IV ياردەمچى پېئىل. بەزى ئىسىملارنى پېئىللاشتۇردى.
دۇ [助动词:使一些名词动词化]. قاش ئاتماق، تالما ئاتماق.
"ئات" تىن بىر تۇيۇق:

قالدۇرۇشنى ئويلساڭ گەر ياخشى ئات،

سەن يامانلىق ئىللىتىنى ئوتقا ئات،

ساغرىسىغا قامچا يەمدۇ يۈرسە يول،

ئەمەزلىگە يەتكۈچە، بىر ياخشى ئات.

ئابدۇكېرىم مەخسۇت. — ئابدۇكېرىم مەخسۇت.

ئاتا

ئاتا I ئىسىم. 1. بالىغا نىسبەتەن ئۆزىنى تاپقان كىشى،
دادا، ئاپا، ئاۋا [父亲, 爸爸, 爹爹]. ئاتا-ئانا، ئاتا-بالا، ئاتاغا رەھمەت، ئاتاغا
لەنت. * ئاتا بولمىغان ئاتا قەدىرىنى بىلمەس(ماقال). * ئاتا كەمچىلىكى ئەمەس، لاتا
كەمچىلىكى(ماقال).

2. ئەجداد [祖宗, 祖辈]. ئاتا كەسپى، ئاتا-بوۋا، ئاتام زامان، ئاتام ئېيتقان
بايىقى. * ئاتلار سۆزى—ئۆزۈڭنىڭ كۆزى(ماقال).

3. ئاتا يوللۇق كىشى [父老, 父辈]. ئاتا تۇتماق، ئاتا بولماق، قېيىن
ئاتا، ئۆگەي ئاتا. * بۇ كىشىنى مەھەللىمىزدىكى ھەممەيلەن "ئاتا" دېيىشىدۇ.

ئاتا II پېئىل. ئاتماق، ئاتاش. ئاتا قىلماق، بېغىش-
لىماق، تەقدىم قىلماق، بەخشەندە قىلماق، بەرمەك
[献, 给, 赐予, 授予, 赋予, 给予]. ۋەتەن يولىدا جېنىمنى ئاتىدىم. * بەرىكە تاپ،
ساغا ئوغۇل ئاتا قىلىن. * بۇنى سىزگە ئاتاپ ئالدىم. * ئاتىسا ئىلىگە كىمكى بېشىنى،
شانالدىن يۈرگۈزەر تۈگەن تېشىنى.

ئاتا III پېئىل. ئاتماق، ئاتاش [叫, 叫做, 称呼, 点名]. ئادەم
ۋە نەرسىلەرنىڭ ئېتىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەرنى "ئىسىم" دەپ ئاتايمىز. * ئۇنى بالىلارنىڭ
ھەممىسى "چولدا دادا" دەپ ئاتىشىدۇ. * قاغىنىڭ ئېتىنى ئاتىغانغا بۈركۈت قورقمايدۇ(ماقال).

ئاتامان

ئاتامان I ئىسىم. (كونىرىغان سۆز) سەردار، يولباشچى

داق دەپ ئاتىلىدۇ. ئاياللارنى چاقىرىغاندا، كۆپ ھاللاردا ئىسىم-
نىڭ ئاخىرىغا قوشۇلۇپ كېلىدۇ [大姐，大嫂，阿姨]. ھەدە، ئاچا، ئايلا،
ئايمىغان ھەدە كېلىپ كەتتى. * توختىغان ئاچا. * ھەبىبخان ئايلا.

ئاچا II ئىسىم. ئاچىماق، ئاچال [树叉，叉子]. ئاچا ياغاچ، ئاچا
قۇلاق، ئاچا يول، ئاچا تۇپاق. * ئاچا قوزۇق يەرگە كىرمەس (ماقال). * ئاچا ساقال
ئاج قالماس، كەكە ساقال كەم قالماس (ماقال). * ئاچا يولغا بارغاندا ئايرىلدۇق.

ئاچچىق

ئاچچىق I ئىسىم. قەھەر، غەزەپ [气，气愤，怒，愤怒].
ئاچچىقى كەلمەك، ئاچچىقلانماق، ئاچچىققا ھاي بەرمەك. * ئاچچىقنى ئاچچىق باسدۇ
(ماقال). * ئاچچىقتىن قېرىيىمەن، شادلىقتىن ياشىزىمەن (ماقال). * ئاچچىق كەلگەن-
دە، ئەقىل قاچىدۇ (ماقال).

ئاچچىق II سۈپەت ("ئاچچى" غا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇم-
چە "ق" قوشۇلغان). 1. تىلغا قاتتىق تېگىدىغان، لازىمىڭ تەمىگە
ئوخشاش تەم [苦，辣]. ئانتونىمى: تاتلىق. ئاچچىقىمۇ، ئاچچىق ئۈچەي،
ئاچچىق-چۈچۈك. * ئاچچىق دورا كېسەلگە داۋا (ماقال). * زىيان زەھەردىن ئاچچىق.
* ھېچكىم دېمەيدۇ جېنىم، ئاچچىق مېنىڭ قېتىقىم.

2. نورمىدىن ئوشۇق دەملەنگەن، قويۇق [苦的，浓的，酩的].
ئاچچىق چاي. * ئاچچىققىنا دەملەنگەن چاي ئىچكۈم بار.

3. قاتتىق تەسىر قىلىدىغان [劲大的，惨痛的]. ئاچچىق سوغۇق،
ئاچچىق گەپ، ئاچچىق تۈتۈن، ئاچچىق ساۋاق، ئاچچىق كۈلكە. * تاتلىق يالغاندىن
ئاچچىق ھەقىقەت ياخشى (ماقال).

ئاداش

ئاداش I ئىسىم. 1. دوست (بىر جىنىستىكىلەر ئارا)،
ئاغىنە، بۇرادەر (ئەرلەر ئارا) [朋友，伙计]. ئاداش، ئاداش بولايلى، بىرىمە
تاپماق تەڭ يەيلى. * ئاداش يۈر، كىنوغا بارايلى.

2. ياز، ئاشنا [情人，姘头]. ئاداش تۇتماق، ئاداش ئوينىماق.
ئاداش II پېئىل. ئاداشماق، ئاداشنىش. ئازماق، تېنىمەك

ئاچ II سۈپەت. 1. سۇس. [浅, 不深, 不浓]. ئانتونىمى:

قېنىق، توق ئەمەس. ئاچ سېرىق، ئاچ قىزىل، ئاچكۆك. 2. كەمتۈك. [有缺口的, 有缺损的]. ئانتونىمى: توق، تولۇق.

ئاچ دان. * ئاچ قاپىيە.

ئاچ III سۈپەت. قورساقتا يېمەكلىك بولمىغان، قورساق

تويمىغان ھالەت [饥]. ئانتونىمى: توق. ئاچ قورساق. * مۇنەرۋەن باي بولماس، قورسقى ئاچ قالماس(ماقال). * ئاچ قورساققا ئاچچىقۇ (مەتل).

ئاچ IV پېئىل. ئاچماق، ئېچىش. قورساق ئاچماق [俄].

ئانتونىمى: تويماق. قورساقنىڭ ئاچقىنى—ئەقىلىنىڭ قاچقىنى(ماقال). * ئىش ئىشمانى ئاچىدۇ(ماقال). * بىر ئاچقانغا گەپ قىلما، بىر ھارغانغا(ماقال).

ئاچ V پېئىل. ئاچماق، ئېچىش. ئانتونىمى: ياپماق،

ئەتمەك. ئېتىك، قاتلاق، پۈتۈك، پۈتەي، تۈتۈق، كۆمۈك، تۈر-غۇن، توم، يوشۇرۇن، توختام... ھالەتنى ئوچۇق، ئاشكارا، ياپىد-

لاق، راۋان ھالەتكە كەلتۈرمەك [开, 开办, 开辟, 开采, 开创, 打开]. يول ئاچماق، مەكتەپ ئاچماق، مەجلىس ئاچماق، يەر ئاچماق، قۇچاق ئاچماق، كۆڭۈل ئاچماق، ئىشمانى ئاچماق، ئىشكىنى ئاچماق، بايلىقلارنى ئاچماق، رادىئونى ئاچماق،

يۈزىنى ئاچماق، كۆزىنى ئاچماق. * ئىشكىنى ئاچ، تىنچىقتىن قاچ(ماقال). * ئاچماق ئالقىنىمدا، يۇمام سىقىمدا(ماقال). * ئاش كەلسە ئاغزىڭنى ئاچ، سۇ كەلسە سۆڭ-كۈچىنى ئاچ(ماقال).

ئاچ VI پېئىل. ئاچماق، ئېچىش. ياراشماق، كۆرۈنەرلىك

بولماق [协调, 显眼的]. قارا كاستۇمغا ئاق كالىستۇك ئاچىدۇ. * بۇ رەڭ رەسىمنى تازا ئېچىپتۇ.

ئاچا

ئاچا I (ئا: چا) ئىسىم. 1. بىر تۇغقان قېرىنداشلار

ئىچىدە ئۆزىدىن چوڭ قىز، ئىگىچە، ئىجە، ھەدە، ئايلا [姐姐]. ئاچا-سىغىل. * بىر ئاكام، ئىككى ئاچام بار. * چوڭ ئاچام مۇئەللىم.

2. يېشى ئۆزىدىن چوڭ ئاياللارمۇ ھۆرمەت يۈزىسىدىن شۇنداق.

4. ئوتتۇرا [中, 中间]. ئارىغا ئالماق. ئارىغا قاتماق. ئارىغا ئادەم قويماق.

5. سۈپەت. ئوتتۇرىچە، ئوتتۇراھال [中, 中等]. ئارا بوي، ئارا پاشنا، ئارا شال.

6. سۈپەت. قولى بوش، بىكار [闲, 无事的, 无事可做的]. سەمەت ئىشنىڭ ئارا ۋاقىتلىرىدا يېڭى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇيتتى.

ئاران

I ئاران ئىسىم. ئېغىل، قوتان [马厩, 牛棚, 羊圈]. ئۇلاغنى ئارانغا ئەكىرىپ قوي.

ئاران II رەۋىش. 1. تەسلىكتە، مىڭبىر مۇشەققەتتە، ئاران بالالقتا، ئاران دېگەندە [好不容易, 勉强]. يولدىن ئادىشىپ قېلىپ ئاران كەلدىم. * ئاران تۇرۇۋاتىمەن.

2. پەقەت، يالغۇز، بار-يوقى [只, 唯有, 只有]. بىز بىر ئاتىدىن ئاران ئىككى بالا ئىدۇق. * بۇ ئىشقا ئاران بەش كۈن كەتتى.

ئارت

I ئارت ئىسىم. داۋان، بەل [大坂]. بەدەلئارت، مۇزئارت.

ئارت II پېئىل. 1. ئارتماق، ئارتىش. يۈك-ئاقنى ئات-ئۇلاغقا يۈكلەمەك [驮, 搭]. قاچا-قۇچىلارنى ئېشەككە ياخشى ئارتىپ قوي. * سىنىمغان ئاتقا يۈك ئارتما(ماقال).

2. ئىللەتتى، خاتالىقنى باشقا بىرىگە دۆڭگىمەك [转嫁, 推到]. گۇناھ ئۆزۈڭدە. خەققە ئارتىنىڭ بىكار.

ئارت III پېئىل. ئارتماق، ئارتىش. كۆپەيمەك، ئاشماق [增多, 增加]. تىرىشىپ ئوقۇغاننىڭ بىلىمى كۈندىن-كۈنگە ئارتىپ باردۇ. * مال باھاسى ئارتىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئارتۇق

I ئارتۇق سۈپەت. 1. كۆپ، زىيادە [多, 多余]. ئەتىكى ئىككىدىن بۈگۈنكى بىر ئارتۇق (ماقال). * ئارتۇقنى ئەل ئالسۇن، قالغىنىنى سەل (ماقال). * بىر خوتۇننىڭ ھىيلىسى ئون ئەرنىڭكىدىن ئارتۇق(ماقال).

[迷失]. نىشاندىن ئاداشماق، يولدىن ئاداشماق، ئەقىلدىن ئاداشماق، ھېسابتىن ئاداش-
حقاق. * ئاداشماقكۇ كۆپ بىلەن ئاداش (ماقال). * ياخشىنى ماختىماق يارىشىدۇ،
ياماننى ماختىماق ئادىشىدۇ (ماقال).

ئار

I ئار ئىسىم. نومۇس، ئۇيات [羞耻，耻辱]. ئار ئالماق، ئار
بىلىك، ئار-نومۇسنى ئاقلىماق. * ئار-نومۇسنى يوقاتقان ئەرنى ئەل ئادەم دەپمەس
(ماقال).

بىرگىنچىلىك خار بولۇپ تاپقان نېمەت،

قازىنىغىنى تولدۇرىدۇ ئار بىلەن پەقەت.

II ئار II مىقدار سۆز. ئۆلچەم بىرلىكى [公亩]. بىر ئار گېكتار-
نىڭ يۈزدىن بىرىگە، يەنى 100 كۋادرات مېتىرغا ياكى 0.15 موغا تەڭ.

ئارا

I ئارا I (ئا: را) ئىسىم. دېھقانچىلىق سايمىنى، چاپچا

[叉子，铁叉，木叉]. ياغاچ ئارا، تۆمۈر ئارا.

خامنىڭغا بار دەيسەن،

شامال چىقسا، ئارا دەيسەن،

بېشۆيۈنگە بار دەيسەن،

مېنىڭ دەردىمگە دورا دەيسەن.

— ناغشا

II ئارا II ئىسىم. 1. ئىككى ئوتتۇرىدىكى ئارىلىق، مۇساپە

[距离]. بېخىلغا قول بىلەن يانچۇقنىڭ ئارىلىقى 40 كۈنلۈك يول (ماقال).

2. ۋاقىت، پۇرسەت [时间，时机]. شۇ ئاردا ئۇلار يېتىپ كەلدى.

* پات ئاردا يېتىپ بارىمىز.

خۇدا بۇيرۇتسا باي بولۇپ ئال ساتارمىز،

ئارا تاپساق، ئۆيدە بىللە ئاتارمىز.

3. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئالاقە [人际关系].

ئارا بۇزۇلماق، ئارا. ئوچۇق، ئارىنى ئۈزۈش، ئارىغا قىچا چاپماق، ئارىغا سوغۇقچىلىق

چۈشەك، ئارىدىن قارا مۈشۈك ئۆتمەك، ئارىدىن كەپ ئۆتمەك، ئارىغا تىكەن ئۈنمەك.

* ئارىغا شامال كىرمەيدۇ، ئارىغا قىل سىغمايدۇ.

ئارىلىق

ئارىلىق I ئىسىم. پارا، ئۈرۈنچ [賄賂]. ئارىلىق بەرمەك،

ئارىلىق ئالماق. * ئارىلىق بېرىدىغانلار بولمىسا، ئارىلىق ئالدىغانلار بولماس ئىدى.

ئارىلىق II ئىسىم. دەھلىز، ئايۋان [过道，走廊，穿堂].

ئارىلىقتىن ئۆتۈپ، ساراي ئۆيگە كىردۈق.

ئارىلىق III ئىسىم. 1. ئىككى ئوتتۇرىدىكى بوشلۇق،

مۇساپە، ۋاقىت، پەيت [距离，间隙]. ئىدارىسىزنىڭ ئارىلىقى يىراق.

* ئىستېھانىنىڭ ئارىلىقى ئاز قالدى.

2. ئوتتۇرا [中间，间隔]. — ئارىلىقتا تۇرغان كىشى شۇ، — دەپ ئوتتۇردىكى كىشىنى كۆرسىتىپ.

ئاز

ئاز I سۈپەت. سان ياكى مىقدار جەھەتتىن كۆپ ئەمەس؛

كەم [少]. ئاز سانلىق مىللەت، ئازچىلىق، بۇ ئايدا يامغۇر ئاز ياغدى. * ئاز-باز،

ئازلىماق، ئازايماق. * ئاز بولسىمۇ كۆپكە تاۋاپ. * كۆپنى دەپ ئازدىن قۇرۇق قالما

(ماقال). * پۇلى ئازنىڭ غېمى ئاز (ماقال).

ئاز II پېئىل. ئازماق، ئېزىش. ئازغاشماق، ئازغىشىش

[迷失]. "ئاداش II" گە قارالغۇ. يولدىن ئازساڭمۇ، يۇرتتىن ئازما (ماقال).

* ئات-ئازما، ئايغا ئەگىشىدۇ (ماقال). * ئەگىرى كىشى ئازىدۇ، توغرا كىشى

ئۇزىدۇ (ماقال).

ئاش

ئاش I ئىسىم. ئاشلىق، دان [粮食]. ئاق ئاش، قاتار ئاش.

* ئىشلىسەڭ ئالىسەن قاپلاپ ئاش، ئىشلىمىسەڭ قالسەن چاپناپ ئاش (ماقال). * ئاق

لەيلى بار يەرگە ئاش تېرىسا (ماقال).

ئاش II ئىسىم. 1. پىشۇرۇلغان يېمەكلىك، تاماق، غىد

زا، تائام [饭]. ئىش بار يەردە، ئاش بار (ماقال). * ئاشنىڭ ياخشىسى چۆچۈرە،

ئىشنىڭ ياخشىسى كۆتۈرە (ماقال). * ئاش بەرگەن قازاننى چاقماق. * ئاش بەرگەنگە

مۇشت بەرمەك. * ئىككى ئۆيىنىڭ قۇرغۇنلۇقى بىر ئۆيگە ئاش بولار (ماقال). * مەيدە

2. ئوشۇق، بېھۇدە [多余]. ئارتۇق گەپكە ئورۇن يوق.

گەر بىر تۆگە يېقىلسا يۈك كارۋانىدىن،

يۈكچىگە يۈكنىڭ غېمى ئارتۇق تۈگە جانىدىن.

3. ئۈستۈن، ياخشى، ئەۋزەل [强, 好, 胜过]. ئاناغدىن ئارتۇق

مېھرىبانلىق يوق (ماقال). * يىراقتىن قارىسام، ئەلدىن ئارتۇق، يېقىندىن قارىسام،
ھاشىم ئاتۇق. * كىم كىشى دەلىلغا بېرىدۇ ئازار، ئىتتىڭ ئۈنىدىن ئارتۇق شان-شەرەپى
بار.

ئارتۇق II رەۋىش. زىيادە، ئوشۇق [多, 多余]. ئارتۇق ئۇغلىد.

سالق، ئاچ قالسىن (ماقال). * دوختۇرخانىدا بىر ئايدىن ئارتۇق ياتتىم، بۇندىن ئارتۇق
چىدىيالىمەن! — دەپ ۋارقىردى كېسەل.

ئارىچى

ئارىچى I (ئا: رىچى) ئىسىم ("ئارا I" گە ئىسىم ياسىد.

غۇچى قوشۇمچە "چى" قوشۇلغان). ئارا ياسايدىغان ياكى ئارا
ساتىدىغان كىشى [制叉人, 卖叉人]. مەھەللىسىدە بىر ئارىچى بار، ئۆزى
ياساپ، ئۆزى ساتىدۇ.

ئارىچى II ئىسىم ("ئارا II نىڭ 3-") گە ئىسىم ياسىغۇ.

چى قوشۇمچە "چى" قوشۇلغان). ئىككى ئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەتنى
كېلىشتۈرگۈچى، ئۇرۇشۇۋاتقانلارنى ئاجىراتقۇچى كىشى
[调解人, 劝架人]. ئارىچىغا ئالتە تاياق (ماقال).

ئارىلاش

ئارىلاش I سۈپەت. ئارىغا باشقا نەرسىلەر قوشۇلغان،

قېتىشما [混杂, 混合]. چايدا قىز-ئوغۇللار ئارىلاش ئولتۇردى. * ئارىلاش جۈپ
ئوينىماق. * ئارىلاش چاڭلاشتۇرۇش ئۇسۇلى. * قېتىشما پولات.

ئارىلاش II پېئىل. ئارىلاشماق، ئارىلىشىش. ئارىغا

كىرمەك، قاتناشماق [干涉]. ئالدىراش ئىشقا شەيتان ئارىلىشماق (ماقال).
* بۇ ئىشقا ئارىلاشقانلىك پايدىسى يوق. * خەقنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما.

پىنلاشما ئافىسى (ماقال). * ئاغىدا قالدىك ئېغىلدا قالدىك، يەڭگىدە قالدىك يېغىدا قالدىك (ماقال).

ئاق

ئاق I سۈپەت. 1. قارا، پاختا، سۈت رەڭلىك [白的, 白色的]. ئانتونىمى: قارا. ئاق شېكەر، ئاق قەغەز، ئاق خالات، ئاق خۇن، ئاق مۇم، ئاق چاشقان، ئاق سۈرۈپ. * ئېقى قەغەز، قارىسى سىياھ. * قارا توخۇمۇ ئاق توخۇم تۇغىدۇ (ماقال). * كۆرمەي تۈرۈپ ئاق دېمە، سىنماي تۈرۈپ ساق دېمە (ماقال).

2. پاك، گۇناھسىز [清白无辜]. ئوغرى ئۈلگۈچە ئۆزىنى ئاق دەيدۇ (ماقال). * —ئۇ يا ئاق قىل، يا قارا قىل، —دەپ قاتتىق تۈردى.

3. بوش، بىكار، ئىشلىتىلمىگەن [空白的, 闲]. بىرنەچچە مويەر ئاق قاپتۇ. * ئۇ ئىستىمان قەغىزىنى ئاق تاپشۇرغانىدى. * كىتابتا بىرنەچچە ئاق بەت بار ئىكەن. * ئاق چەك، ئاق تالونلار كىيگەن.

4. سۈپتە، ئىنچىكە، تازا ... دېگەندەك مەنىلەردە كېلىدۇ [清, 细, 精]. ئاق ئاش، ئاق شورپا، ئاق يىغىن، ئاق كۈن، ئاق نان.

ئاق II پېئىل. ئاقماق، ئېقىش. 1. سۈيۈقلۈك يۇقىردىن دىن تۆۋەنگە ھەرىكەتلەنمەك، تامماق [流, 淌, 漏]. يېيىق سۇ ئاستا ئاقىدۇ (ماقال). * تاغ سۈيى تاغدا ئاقىدۇ (ماقال). * بېخلىنىك شامى ئاقسا، كۆزىدىن ياش ئاقىدۇ (ماقال).

ناكەستىن سوراپ، ھېچ ئابرويۇك تۆكمە، ئابرويىنى ئېرىقتا ئاققان سۇ دېمە. 2. ئۆتمەك، يۈرۈشمەك [行得通, 畅通]. بۇدا ئىچكىرىدىن ئېلىپ كەلگەن مېلىسىز ئېقىپ قالدى.

ئاقسىل

I ئاقسىل. ئېسىم. بلوك [蛋白质]. ئاقسىل جانلىقلار تېنىدىكى ھاياتلىق ماددىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ، ھاياتلىقنىڭ ئاساسدۇر.

II ئاقسىل. ئېسىم. ئاچا تۇياق ھايۋانلاردا بولىدىغان ئۆت-كۈر يۇقۇملۇق كېسەل [牛瘟, 牛蹄病]. ئاقسىل پەيدا بولسا، تېزدىن داۋالاش،

ئاغرىتقان ئاش ئەمەس، كۆڭۈل ئاغرىتقان دوست ئەمەس (ماقال).

2. پولو، قويۇقئاش، گۈرۈچ ئاش [抓饭]. ئاش دەپمىسەك.

ئاش-مانتا، ئاش تارتماق، يۇرتقا ئاش بەرمەك.

ئاش III ئىسىم. تېرە ئەيلەشكە تەييارلانغان خىمۇرۇچ

[皮硝]. ئاشلىماق، ئاشقا سالماق، ئاشتىن چىقماق. * تۇڭگۈز تېرىسى ئاش يېمەس

(بىلغال).

ئاش IV پېئىل. ئاشماق، ئېشىش. 1. "ئارت II" گە

قارالڭ. ئاستا يۈرگەن تاغ ئاشار، يۈگۈرگەن باغ ئاشار (ماقال).

2. نورمال ھالەتتىن ئۆتمەك [超过]. ئىسسىق ئاشماق، سوغۇق

ئاشماق.

مەرھەمەت ھەددىدىن ئاشقان ھامان،

شۈكۈرىمۇ ھەددىدىن ئاشىدۇ بىگۇمان.

3. ھالقىماق، ئۆتمەك [超越]. يالغۇز قىر ئاشقۇچە، كۆپ داۋان ئاشار

(ماقال).

4. ئېشىپ قالماق [剩余]. ئاشقان ئاش بارات تازىلىك (ماقال).

تاغ

تاغ I ئىسىم. ئىشتان، شىم ۋە شالۋۇرلارنىڭ چاتىراققا

كېلىدىغان يېرى [裤裆]. ئېغى كەك، ئېغى تاز. * ئېغى بىلەن بېغى يوق

(مەتل).

تاغ II پېئىل. ئاغماق، ئېغىش. قىشايماق، قىشىش،

بىر تەرەپكە يانماق [偏斜, 倾斜]. ئاغىچى. * ئاتنىڭ يۈكى ئوڭ تەرەپكە ئېغىپ

كەتتى.

ئاغا

ئاغا I ئىسىم (كۆنرىغان ئىسىم). يۇرت باشلىقى، ئەل

باشلىقى. ھاكىم [首领, 长官, 头目]. ئاغىسىز ئەل بولماس، ياقىسىز تون

(ئاقال).

ئاغا II ئىسىم. ئاكا [哥, 兄]. ئاغا-ئىنى ئويناشما، ئىنىنى ئېغىر،

ت ئالماق، ياش ئالماق، ئۆستەك ئالماق. * يول ئالماق.

ئال II ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلىغۇچىسى. 1.

بەزى ئىسىملارغا قوشۇلۇپ، ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ
[助动词:使一些名词动词化]. ئەۋج ئالماق، ئۆچ ئالماق، باش ئالماق. * ئىستېمان
ئالماق، ھېساب ئالماق، تەسىر ئالماق.

2. ”پ“ لىك رەۋىشداشلىقلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلار بىل-
دۈرگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ سۈبېيكت تەرەپتىن ئورۇنلىنىشىنى
بىلدۈرىدۇ [助动词:表示行为,行动的完成]. ئۇ بىردەم ئۇخلىۋالدى. * سەن
بىزدىن بۇرۇن بېرىپ ئولتۇرۇۋالدىڭ. * ئۇلار ئۆزىنى قاچۇرۇپ تامنىڭ
كەينىگە ئۆتۈۋالدى.

3. ”بولۇپ“ رەۋىشداشلىقىدىن كېيىن كېلىپ، ئىش-ھەرىكەت-
نىڭ ئورۇندالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ دەشمەنى كۆرۈپ گاس بولۇۋالدى.
ئەگەر ”بولۇپ“ رەۋىشداشلىقى ئالدىدا سۈپەتداش كەلسە، ئۇلار-
نىڭ يالغاندىن ئورۇنلىنىشىنى تېخىمۇ ئېنىق بىلدۈرىدۇ. يازغان
بولۇپ قوي. * ئوقۇغان بولۇپ جىم ئولتۇرۇۋالدىم.

ئالا

ئالا I سۈپەت. چار، چېپار، ئالا-بولا [黑白的,花的]. ئالا

ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق (ماقال). ھايۋاننىڭ ئالسى تېشىدا، ئادەمنىڭ ئالسى
ئىچىدە (ماقال). * ئابرويۇم ئالا چاپان (ماقال). * ئاتنىڭ يامىنى ئالا، خوتۇننىڭ يامىنى
يالا (ماقال).

ئالا II سۈپەت. خام-خۇتا، چالا پىشقان [夹生,不熟]. ئاشنىڭ
ئالسى قورساق ئاغرىتار، كۆڭۈلنىڭ ئالسى ئادەم ئۆلتۈرەر (ماقال). * ئۆرۈك ئۆرۈك-
نى كۆرۈپ ئالا بوپتۇ (ماقال).

ئالماش

ئالماش I ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. سۆز تۈركۈم-
لىرىنىڭ بىرى، ئىسىم، سۈپەت، سانلارنىڭ ئورنىغا ئالماشپ
كېلىدىغان سۆزلەر [代词]. كىشىلىك ئالماشلار، سوراق ئالماشلار، ئۆزلۈك

كېسەلنى كاراتتىن قىلىش كېرەك. بولمىسا، تېز تارقىلىپ كېتىدۇ، ھەتتا ئادەمگىمۇ يۇقىدۇ.

ئال

- ئال I پېئىل. ئالماق، ئېلىش. 1. قول بىلەن ياكى ئەسۋاب بىلەن تۇتۇپ، ئۆز ئىلكىگە ئالماق [拿, 取, 领]. ئانتونىمى: بەرمەك. كەتەننى ئالماق، يانچۇقتىن پۇل ئالماق، ماش ئالماق. * ئالغۇچە بىسىلا. لا، بەرگۈچە ئەستاغپۇرۇلا (ماقال).
2. قوبۇل قىلماق [接收, 招收, 征求, 采纳]. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلماق، باج ئالماق، پىكىر ئالماق.
3. سېتىۋالماق، پۇل بېرىپ ئالماشتۇرماق [买, 购买]. بېلىت ئالماق، بۇ ئۆتۈكنى قانچىغا ئالدىمىز؟
4. تۇتماق، قولغا كىرگۈزمەك، قارىماق [捕, 抓]. ئەسەر ئالماق، جىنايەتچىنى قولغا ئالماق. * قارىغىغا توشقان ئالدى. * ياقىدىن ئالماق، قۇلاقتىن ئالماق. * ئىت پاچاقتىن ئالدى.
5. ئۆيلەنمەك [娶妻]. خوتۇن ئالماق. * ئات ئالماق ئاي كېتىش، خوتۇن ئالماق يىل كېتىش (ماقال).
6. قىرغىتىپ، كېسىپ، چۈشۈرۈپ تاشلىماق [表示去掉, 除去等意思]. چاچ ئالماق، ساقال ئالماق، تىرناق ئالماق.
7. ئىگە بولماق، قازانماق، ئېرىشمەك [得到, 收获, 取得]. خامان ئالماق، مەسۇل ئالماق، نام ئالماق، شەھەر ئالماق. * ئورۇن ئالماق، جاۋاب ئالماق، دېرىكىنى ئالماق.
8. يوقاتماق، كەتكۈزمەك [消除, 去掉]. زەھەرنى زەھەر ئالدى (ماقال).
9. خاتىرىلىمەك، سىزماق، ئىزنى چۈشۈرمەك [记, 录, 摄]. ئىگە ئالماق، دەپتەرگە ئالماق. * سۈرەتكە ئالماق. * نوتىغا ئالماق.
10. قوشماق [接纳]. ئارىغا ئالماق. * قاتارغا ئالماق.
11. يېمەك-ئىچمەك [吃, 喝, 用]. — مەزەدىن ئالسا، — دېدى ساھىب-خان. * كۆپ ئالدىق، رەھمەت، — دېدى مېھمان.
12. پەيدا قىلماق، ھاسىل قىلماق [产生, 增膘, 含泪, 挖渠, 开路].

ئانا II ئالماش. كۆرسىتىش ئالمىشى [指示代词]. ئانا.

باللار كۆڭۈللۈك ئوينىشىۋاتىدۇ. * ئۇ ئانا-مانا دەپ ئىشنى كەينىگە سۈردى.

ئاۋۇ

ئاۋۇ I (ئاۋۇ) ئالماش، كۆرسىتىش ئالمىشى [指示代词]. ئاۋۇ

يەر، ئاۋۇ ئىمارەت. * ئاۋۇ ئادەم نېمىشقىدۇ، ماڭا قاراپ كۈلۈۋاتىدۇ.

ئاۋۇ II پېئىل. ئاۋۇماق، ئاۋۇش. كۆپەيمەك، جىقلى-

ماق، ئاشماق، ئارتماق [增多，增加]. بۈگۈن ئىش خېلى ئاۋۇدى. * ئادەملەر

بارغانسېرى ئاۋۇدى.

ئاي

ئاي I ئىسىم. يەر شارىنى ئايلىنىدىغان سەييارە، ئاي

شارى [月亮，月球]. يېڭى ئاي، ئوغاق ئاي، تولۇن ئاي، ئاي تۇغماق، ئاي چىقماق،

ئاي كۆرۈنمەك، ئاي پاتماق. * ئايى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولماس (ماقال). * ئايىڭ

يۈزىدىمۇ داغ بار (ماقال).

ئاي II ئىسىم. ۋاقىت ئۆلچىمى، يىلىنىڭ ئون ئىككىدىن

بىرى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 كۈنلۈك ۋاقىت [月，月份]. ئايىڭ

بېشى، ئايىڭ ئاخىرى. * چوڭ ئاي، كىچىك ئاي. * ئايىڭ بېشىدىن قورقما، بەشىدىن

قورق(ماقال). * ئايىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ(ماقال). * ئايدا يېگەن

توق، كۈندە يېگەن ئاچ (ماقال). * 5-ئايدا بېشىنى كۆردۈم، 6-ئايدا بېشىنى

(ماقال). * كەلگىنىگە بەش ئاي بولدى.

ئاي

ئاي I پېئىل. ئايماق، ئاياش. قەدىرلىمەك، رەھىم

قىلماق، ئىززەتلىمەك [爱惜，珍惜]. تاغارنى تۆۋدە ئايغۇچە، ئاغزىدا ئاي

(ماقال). * سىير سىيلغاننى بىلمەيدۇ، يامان ئايغاننى (ماقال). * تاي ئايغان ئات

سەنەر، كىيىم ئايغان تون كىيەر (ماقال). * ھارقىمىنى ئايمايمەن، ئەقىلغىنى

ئايمايمەن.

ئاي II ئىملىق. خىتاب قىلىپ ئېيتىلىدۇ [喂]. ئاي دوستلار،

قۇلاق سېلىڭلار، دۈشمەنگە ئىچ ئاغرىتىش—ئۆزىگە جاپا سېلىشتۇر.

ئالماش، كۆرسىتىش ئالماشلىرى.

ئالماش II پېئىل. 1. ئالماشماق، ئالمىشىش. بىر-بىر.

زىنىڭ ئورنىنى ئالماق، تېگىشمەك [更迭, 交替, 更换, 互换].
پۈتۈن ئالماشماق، مۇلاللار ئالماشماق، خىزمەت ئورنى ئالماشماق. * ئۈچلىق ئالمى-
شىپتۇ، ئېشىكى يەنە شۇ ئېشەك (ماقال).

2. گىرەلەشمەك [交叉, 交织, 交错]. بەسەي يېسەك، بەسەي يە، جۈسەي
يېسەك، جۈسەي يە، نېمە يېسەك قاملنىدۇ، قوپىم پۈتۈم ئالمىشىدۇ.

ئالامەت

ئالامەت I ئىسىم. بىرەر ھەرىكەتنى كۆرسىتىدىغان،

ئۇنىڭدىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە [特征, 标志, 迹象, 征兆]. كېسەللىك
ئالامىتى.

ئىلىم-ھېكىمەت ئىزدە، لېكىن مەغرۇرلانا،
مەغرۇرلۇق نادانلىقنىڭ ئالامىتى.

ئالامەت II

ئىسىم. ماتېماتىكا ئاتالغۇسى [数] (数). تەڭلىك
ئالامىتى (=)، قوشۇش ئالامىتى (+)، ئېلىش ئالامىتى (-)، كۆپەيتىش ئالامىتى
(×)، بۆلۈش ئالامىتى (÷)، (.) .

ئالامەت III

رەۋىش. ناھايىتى، قەۋەت [格外, 十分]. بۈگۈنكى
ئويۇن ئالامەت قىزىق ئىكەن. * ئۇ بىر ئالامەت ئادەم ئىكەنغۇ!

ئانا

ئانا I ئىسىم. 1. بالىلارغا نىسبەتەن ئۆزىنى تۇغقان ئايال

[母亲, 妈妈, 娘]. ئاناڭ ئۆرگۈلىسۇن. * ئانام قازانقتا يوق (ماقال). * ئانا ئايىقى
جەننەت (ماقال). * ئانا سۈتىدىن ھالال (مەتل)

2. ئانا دېمەتلىك ئاياللارمۇ ھۈرمەت يۈزىسىدىن "ئانا"

دېيىلىدۇ. ئۆگەي ئانا، قېيىن ئانا، تۇغۇت ئانىسى. * ئايمىغان ئانا — ھۈرمەتلىك
ئايال.

3. مەخسۇس ئېتى بولمىغان چىشى ئۇچار قاناتلار، ھايۋانلار

[母, 雌]. ئانا كەپتەر. * ئانا قۇشقاچ پاتقان كاماسا بالا قۇشقاچ پاتماپتۇ
(ماقال). * ئانا توشقان. * ئانىسى تەپكەن موزاينىڭ جېنى ئاغرىماس (ماقال).

ئە

ئەپ

ئەپ I ئىسىم. چارە، ئامال [窍门, 门道]. ئېيىنى بىلەك، سېيى ئۆزىدىن چىقار (ماقال). * ئېيىنى تاپقان چۈمۈلنى تاقىلار (ماقال).

ئەپ II سۈپەت. ئىناق، ئىتتىپاق [和睦, 团结]. ئەپ بولماق، ئەپ ئۆتمەك، ئەپلەشمەك. * ەر-خوتۇنلار ئەپ بولسا، بالىلارنىڭ بەختى.

ئەپ III سۈپەت. مۇۋاپىق، لايىق، باپ [合适, 相宜]. ئۇلار ئەپ جاي تېپىپ سۆزلەشتى. * بۇ ئىشكەپ ئۆيىنىڭ بۆلۈشىغا تازاباپ كەلدى.

ئەت

ئەت I ئىسىم. ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ گۆشى، بەزى مېۋە-لىرىنىڭ گۆشلۈك يېرى [肉, 膘]. ئەت ئالماق، ئەتىدىن چۈشمەك، ئەتلىك قوغۇن. * ئەت ئەتكە، شورپا بەتكە (ماقال).

ئەت II پېئىل. ئەتمەك، ئەتىش [关, 闲, 堵, 扣]. 1. ئوچۇق ھالەتنى يېپىق ھالەتكە كەلتۈرمەك، بېكىتمەك، پايماق، توسماق. ئانتونىمى: ئاچماق. ئىشكىنى ئەت. * تۈگمەننى ئەتەنچۈ. * ئەپچىنى ئەت، سۇ يامراپ كەتمسۇن. * قىز يۈزىنى قولى بىلەن ئەپتىپ يىغلايتتى.

2. قىلماق [做, 作]. ئۈگرە ئەتەك تۈزۈك ئەت؛ ئەتلىمەك ئۈزۈپ ئەت (ماقال). * ئادەم ئەتكەنگە تازىم ئەت (ماقال).

ئەت III ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. 1. بەزى ئىسىملارغا قوشۇلۇپ، ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 使一些名词动词化]. داۋام ئەتەك، كەسىپ ئەتەك، يالت ئەتەك.

2. "پ" لىك رەۋىشىداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىدۇ. "پ" تاۋۇشى

"ۋ" گە ئايلىنىپ "ئە" بىلەن قوشۇلۇپ "ۋەت" بولىدۇ. (1) ھەرىكەتكە "تۈگەتمەك، پۈتتۈرمەك" مەنىلىرىنى قوشىدۇ. خەتنى

ئايلىق

ئايلىق I سۈپەت. ("ئاي II" گە سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان.) ئايغا تولغان، ئاي بويى داۋام قىلىدىغان، ئايغا مۆلچەرلەنگەن [月的]. ئايلىقچى، ئايلىق زۇرنال، ئايلىق پىلان، بەش ئايلىق بالا. ئايلىق II ئىسىم. ئاي ھېسابىدا بېرىلىدىغان ئىش ھەققى، مائاش [工资，月薪]. بۈگۈن ئايلىق ئالدىم. * ئايلىقى ئايغا يەتمەيدىغانلار بار.

ئايىنى

ئايىنى I پېئىل. ئايىنماق، ئايىنىش. 1. ئۆزگەرمەك، بۇزۇلماق، ئۆگمەك [变质，变坏，蜕化]. ئايىنغان ئۈنۈر. * ئايىنغان دوست دوست ئەمەس (ماقال). * تۈزسىز گۆش سېسىدۇ، ئىشىز ئەر ئايىنىدۇ (ماقال). 2. تانماق، يانماق، قايتىۋالماق [变卦，改变注意]. ئۆگىمىدە تۇرمايدۇ. بىردەمدىلا ئايىنىپ قالىدۇ. 3. قەي قىلغۇسى كەلمەك، كۆڭلى ئېلىشماق [想吐]. كۆڭلۈم ئايىنىپ تۇرىدۇ.

ئايىنى II پېئىل. ئايىنماق، ئايىنىش. ئاۋۇماق، تۇتماق، كۆپەيمەك [茂盛，繁茂]. كۆچەتلىرىمىز تازا ئايىنىدى.

تەشۋىشلىك ئالەمدە تىرىش، دائىم شۇ قەدەر،
قالمىسۇن مەجىزىڭدە قوپاللىقتىن ئەسەر.

ئەسەر III ئىسىم . تەسىر [影响, 影响].

پەقەت يامانلىقتۇر ناداندىن ئەسەر،
بىلىمىز بار ياققا تاشلىما نەزەر.

ئاتام بارمۇ بۇ شەھرىڭدە،

ئاتام بارمۇ بۇ شەھرىڭدە.

غەربلىق ئەسەر قىلدى،

دودىشاك كۆرەلەردە.

— قوشاق.

ئەسەر IV ئىسىم . نېرۋا ئاجىزلىق [神经质]. ئۇنىڭ ئەسىرى بار،

ئەسىرى تۇتۇپ قالمىسۇن.

ئەسكى

ئەسكى I سۈپەت . كونا [旧的, 陈旧的, 老的]. ئەسكى چاپان

قىشتا ياخشى (ماقال). * ئەسكىنى ئوڭلىغىچە ئېسىڭ كېتەر (ماقال). * ئەسكى تامدا
قۇشقاچ تۇلا، كەمبەغەلگە پۇتلاش (ماقال).

ئەسكى II سۈپەت . يامان [坏的, 恶的]. قىرىسىز يەر ئەسكى،

پۇلسىز ئەر ئەسكى (ماقال). * بۇ ئەسكى ئادەم. * ئەسكىگە تەگكىنىڭ— تىرىكلا يەرگە
كىرگىنىڭ (ماقال).

ئەسىر

ئەسىر I ئىسىم . ۋاقىت بىرلىكى، 100 يىل [世纪].

XX ئەسىر ئاخىرلىشىپ قالدى، X XI ئەسىرگە قەدەم قويۇش ئالدىدا تۇرىمىز.

ئەسىر II ئىسىم . تۇتقۇن [战俘, 俘虏]. ئەسىرگە ئالماق، ئەسىر-

گە چۈشەك. * ئەسىرلەر لاگېرى. * ئەسىرلەرنى خارلىما. * ئەسىرگە چۈشەنمىگۈ
تەسلىم بولما.

ئەسىر III ئىسىم . كۈن پېتىشتىن سەل ئىلگىرىكى ۋا-

قىت، دىگەر [黄昏的时候]. ئەسىر نامىزى قازا بولمىسۇن. * ئەسىردىن بالدۇر-
راق قايت.

دەرھال يېزىۋەت (= يېزىپ ئەت). * تاشنى تاشلىۋەت (= تاشلاپ ئەت). * بۇنى كۆمۈۋەت (= كۆمۈپ ئەت). (2) ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئىختىيارسىز يۈز بەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ كۈلۈۋەتتى. * ئاچچىقىدا يىغلىۋەتتىم. * مانا ئەمەس دەپ، خەتنى يىرتىۋەتتىم.

ئەدەب

ئەدەب I ئىسىم. ئەخلاق، قائىدە-يوسۇن [礼节, 礼貌]. ئەدەبلىك، ئەدەبسىز. * ئەدەب ئىچىدىن بولۇش كېرەك، ھوسۇل بەرمەس ھېچ سىرتقى بېزەك. * بىر ھېكم ئېيتىدۇ: "ئەدەبىنى ئەدەبسىزدىن ئۆگەندىم، ئۇنىڭ قىلغىنى ماڭا ياقىمىدى، مەن ئۇنى قىلمىدىم."

ئەدەب II ئىسىم. زەربە، ساۋاق، پەشۋا [整, 教训, 打击]. ئەدەبسىزلىك ئەدەبىنى بەر (ماقال). * ئىززىتىنى بىلىگەن ئەدەبىنى بەر (ماقال).
ئەدەب III مودال سۆز. مەشرەپ، ئولتۇرۇشلاردا تالاغا چىقىشنى سوراپ ئېيتىلىدۇ [请, 准, 假]. ئەدەب، — دەپ 30 ئوغۇلنىڭ بىرى، — ئەدەبكە چىقىمەن.

ئەرمەك

ئەرمەك I ئىسىم. مەلىكە. بالىلار مۈشۈكىنى ئەرمەك قىلىپ ئوينىش.

ئەرمەك II ياردەمچى پېئىل (كونىرىغان سۆز). "ئىدى، ئىمىش، ئىكەن" لەرنىڭ كونا شەكلى "ئەردى، ئەركەن، ئەرمىش" لەرنىڭ يىلتىزى.

كۆرمەيىن باسىم تىكەننى، تارتادۇرمەن دەردىنى،

كۆرسەم ئەردىم، باسام ئەردىم، تارتىماس ئەردىم دەردىنى.

ئەسەر

ئەسەر I ئىسىم. ئەقلى-ئىجادىي ئەمگەك مەھسۇلى [作品, 著作]. بەدىئىي ئەسەر، ئىلمىي ئەسەر، تاللانما ئەسەر. * سەنئەت ئەسىرى، مۇزىكا ئەسىرى.

ئەسەر II ئىسىم. ئىز، ئىزنا، ئالامەت [踪影, 踪迹].

ئەلەم

ئەلەم I ئىسىم. بايراق، تۇغ [旗帜, 旗]. يا ئەلەمدە يوق، يا قەلەمدە. * ئەلەم كۈرىشى قىلما!

ئەلەم II ئىسىم. 1. دەرد، ئازاب [痛苦, 苦恼]. ئەلەم چەك. مەك، ئەلەم تارتماق. * مەك پۇراقتىن بىر ئەلەم يامان (ماقال).
ئىلىم يولىدا ئەلەم چەككەن ئادەم،
ئەلەم ئەمەس، بەختكە قويدۇ قەدەم.

دەرد ئەلەملەر كېلىدۇ ئوغۇل بالانىڭ باشىغا،

سايدا تۈگمەن چۆرگىلەيدۇ كۆزدىن ئاققان ياشىغا.

— قوشاق.

2. ئاچچىق، غەزەپ [气愤, 愤怒]. ئەلەم بولماق، ئەلەم قىلماق.
* ئەيسانىڭ ئەلىنى مۇسادىن ئاپتۇ (ماقال).

ئەلەم III (ئە: لەم) ئىسىم. دىنىي مەنەسەپ، ئەلەم ئاخۇنۇم [大阿訇]. قازىدىن تۆۋەن، مۇتتىدىن يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئەلچى

ئەلچى I ئىسىم. (ئەلچى II <) بىر دۆلەت باشلىقى باشقا بىر دۆلەتكە ئەۋەتكەن ۋەكىل [大使, 使节, 使者]. ئەلچى ئەۋەتكەن، ئەلچى تەيىنلىمەك، ئەلچىلەر ئۆمىكى. * ئەلچى دەخلىسىزلىك ھوقۇقىغا ئىگە.

• ئەلچى باتۇر، پالۋان بولۇشى لازىم،

دادىل سۆز، بىلىمدان بولۇشى لازىم.

ئەلچى II ئىسىم. يىگىت تەرەپ قىز تەرەپكە توي ئىشى توغرىسىدا ئارىغا قويغان ئادەم، ئىككى ئوتتۇرىدا ۋاستىچىلىك رول ئوينايدىغان ئادەم، ساۋچى، ئارغۇچى [媒人]. ئەلچى قويماق، ئەلچى كىرگۈزمەك. * ئەلچىگە ئۆلۈم يوق (ماقال). * يامان ئەلچى توي بۇزار (ماقال).

ئەم

ئەم I ئىسىم. داۋا، شىپا [医治, 治疗]. ئەركەچ ئېتى ئەم بولار، ئۆچكە ئېتى يىل (ماقال).

”ئەسر“دىن بىر تۇيۇق:
 بولمىغاچ ئەجدادىمىز غەپلەت، جاھالەتكە ئەسر،
 ئىپتىخارلىق بىز بۈگۈن گەر ئۆتىمۇ نەچچە ئەسر،
 نۇر چېچىپ ئۈندەيدۇ يۈكسەككە مېنى شۇ ئەنئەنە،
 تا ئەبەد ئەقلىم كۆزىگە يات قاراڭغۇ شام، ئەسر.
 — مەقاسىم مەنتىياز.

ئەش

ئەش I ئىسىم. بالا ھەمىرىيى، يولدىشى [胎盘, 胞衣].
 ئەشتىن ياسالغان دورا تەن ئاجىزلىققا داۋا.
 ئەش II پېئىل. ئەشمەك، ئېشىش [搓, 捻]. پىلىك ئەشمەك،
 يىپ ئەشمەك، ئارغامچا ئەشمەك. * ئالدىراش ئەشكەن ئارغامچا ئارقىدا قالمىدۇ
 (ماقال).

ساتارم تارىغا جان رىشتىدىن تار ئېشىپ مالىم،
 ئۇنىڭ نالىسىدىن بىۋاپانلىك كۆڭلىنى ئالىم.

— ناخشا.

ئەل

ئەل I ئىسىم. 1. مەملىكەت، ئۇلۇس [国家, 邦]. غەرب
 ئەللىرى، قوشنا ئەللەر، چەت ئەل.
 2. يۇرت-جامائەت، كۆپچىلىك [民众, 大众]. ئەل قاتارى، ئەل
 ئارىسىدا، ئەل ئاغزىدا، ئەل ئايىقى بېسىلغاندا. * ئەلگە كىرسەك ئېلىڭچە، سۇغا
 كىرسەك بېلىڭچە (ماقال). * ئەلنىڭ قۇلىقى ئالتە (ماقال). * ئەل بىلەن ئۆلۈم
 بەجايىكى توي (ماقال). * ئەلگە قوشۇلساڭ ئەر بولىمەن، ئەلدىن ئايرىلساڭ يەر بولىمەن
 (ماقال).

ئەل II (ئەل بولماق) پېئىل. 1. قارىماق، بويسۇنماق.

[归顺, 臣服]. ئۇلار ئاخىر بىزگە ئەل بولىدۇ.
 2. تەسلىم بولماق [投降, 投降]. دۈشمەن ئەل بولمىسا، تەلتۆكۈس يوقىدا

تىش كېزەك.

ئەنزە

ئەنزە I ئىسىم. دىلو [案子, 案件]. ئەنزە تۇرغۇزماق، ئەنزە تۇغدۇرماق، ئەنزە ئاغدۇرماق. * خەلق سۆتچىلىرى خىيانەتچىلىك ئەنزىلىرىنى تېز ھەل قىلماقتا.

ئەنزە II ئىسىم. ماشىنىچىلار كىيىم پىچىشقا تەييارلىغان ئۈستەل [案子]. ئەنزىنى پاكىز تۈت. ئەنزىنى پاكىز تۈت. ئەنزىنى پاكىز تۈت. ئەنزىنى پاكىز تۈت. ئەنزىنى پاكىز تۈت.

ئەنزىز I سۈپەت. ئەن ۋە بەلگە سېلىنمىغان، ئەنى ۋە بەلگىسى يوق [无标志的, 没有打烙印的]. ئەنزىز كالا. * ئەنزىز قوي.

ئەنزىز II سۈپەت. ئەنى تار [幅面窄的]. ئەنزىز رەخت.

ئەنزىز III سۈپەت. ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك، ۋە سۆھسەلىك [不安的, 忧虑的]. ئەنزىز كېچە. * ئەنزىز جاھان.

ئەم II پېئىل. ئەمەك، ئېمىش. شۈمەك، شورماق

[吮, 吸]. ئاغزى يۇمشاق موزاي، قوش ئەمچەك ئېمەر (ماقال).

ئەمەل

ئەمەل I ئىسىم. ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت، ئەمەلىيەت

[事业, 实际, 活动, 实践]. ئەمەلگە قويماق، ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرسەتمەك.

* ئېغىزدا بار، ئەمەلدە يوق (ماقال). * ھەر ئەمەلنىڭ بىر ۋاقتى بار، ھەر ۋاقىتنىڭ

بىر ئەمىلى بار (ماقال).

ئەمەل II ئىسىم. مەنەسپ. [官, 官职]. ئەمەلدار، ئەمەلپەرەس،

ئەمەل تۇتاق، ئەمىلى ئۆسەك، ئەمەلدىن چۈشەك. * ئەمەل تەمەسىدە يۈرگەنلەر

ئەمەلسىز قالدۇ. * ئەخمەققە ئەمەل تەگسە، قوتانغا زەدىۋال تارتار (ماقال).

ئەمەل III ئىسىم. ھېسابلاش يولى [运算法则]. تۆت ئەمەل:

قوشۇش ئەمىلى، ئېلىش ئەمىلى، كۆپەيتىش ئەمىلى، بۆلۈش ئەمىلى.

ئەن

ئەن I ئىسىم. ماللارغا سېلىنغان بەلگە، تامغا

[烙印, 标记]. ئەن سالماق. * ئەمەت ئېنىگە قاراپ ماللىرىنى تونۇۋالدى.

ئەن II ئىسىم. خاتىرە دەپتەر، تىزىم دەپتىرى [案]. ئەنگە

ئالماق، ئۇنىڭ ئېتى ئەندە بار ئىكەن.

ئەن III ئىسىم. رەخت ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ كەڭلىكى؛

توغرىسى. [幅, 幅面]: ئانتونىمى: ئۇزۇن. بۇ رەختنىڭ ئېنى كەڭ ئىكەن.

* خەپ، بۇنىڭدا ئۇزۇندىنمۇ، ئېنىدىنمۇ زىيان تارتتىم.

ئەن IV سۈپەت. كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۈچۈن تېخى ئۆل-

چەپ، كېسىلمىگەن، پارچىلانمىغان [未加裁剪的布料]. ئەن رەخت.

* ئەن دۇخاۋا.

ئەن V ئىسىم (كونىرىغان سۆز). ناخشا [歌曲]. ئەن سالماق.

* "مۇقام" سۆزى "چولپ" مەنىسىدىكى "مۇخ" بىلەن "ناخشا" مەنىسىدىكى "ئەن" دىن

تۈزۈلگەن، مۇقام "چولپ ئەن" دېمەكتۇر، دېگەن سۆزنى ئاڭلىدىم.

قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). "باخشى I" نىڭ كەسپى نامى
[教师为职业].

باخشىلىق II ئىسىم. "باخشى II" نىڭ كەسپى نامى
[巫术].

باخشىلىق III ئىسىم. "باخشى III" نىڭ كەسپى نامى
[打猎业].

بار

I بار سۈپەت. 1. مەۋجۇت [有, 存在]. ئانتونىمى: يوق.
جان بار يەردە قازا بار (ماقال). * سۈيى بار يەرنىڭ ئوتى يوق، ئوتى بار يەرنىڭ سۈيى
يوق (ماقال). * بار دەپ تۈگەن، يوق دەپ كۆپمە. * بازاردا بار گەپ. * بارنى تەڭ
كۆرەيلى.

مال-دۇنيا ھەسرەتى قىلمسۇن ئەبگار.

مەڭگۈ ئۆلمەس كىشى، قېنى، نەدە بار؟

2. كۆپ بايلىققا ئىگە، قول، ئىلكىدە بار، باي، دۆلەتمەن
[富有的]. بار ماختانسا ئېچىلىدۇ، يوق ماختانسا چېچىلىدۇ (ماقال). * يوقنىڭ بىر

دەردى بار، بارنىڭ مىڭ دەردى بار (ماقال). * بارنىڭ مايىقى، يوقنىڭ تايىقى
(ماقال). * باردا پولىدۇرۇڭ-پولىدۇرۇڭ، يوقتا قاراپ ئولتۇرۇڭ (ماقال).

3. ھەممە، جەمئىي، بارلىق [一切, 所有, 全部]. ئۇ بار ئاۋازى
بىلەن ۋارقىرىدى. * ئۇ بار كۈچنى چىقاردى.

ئېگىز تاغقا چىققاندا، قولغىزنى مەن تارتقان.

بار ئويۇننى سىز ئويىناپ، دەردىڭىزنى مەن تارتقان.

بار II ئىسىم ئاسترونومىيە، فىزىكا ئاتالغۇسى، بېسىم
ئۆلچەم بىرلىكى [巴(气压单位)]. بىر بار ھەربىر كۋادرات سانتىمېتر يۈزىگە

چۈشكەن بىر مىليون دىنا تەسىر كۈچىنىڭ بېسىمىغا تەڭ.

بار III پېئىل. بارماق، يېرىش. 1. بىر نۇقتىدىن يەنە
بىر نۇقتىغا يۆنەلمەك، يۈرمەك [去, 到, 上]. بۇغداي ئاخىر تۈگمەنگە بارىدۇ

(ماقال). * بارمايمەن دېگەن تۈگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ (ماقال).

ب

باب

باب I ئىسىم. كىتاب، ئەسەر ۋە ماقالە قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىر ئايرىم بۆلىكى، قىسمىدىن كىچىك، بۆلۈم، پاراگرافتىن چوڭ [章]. «قاينام ئۆركىشى» 30 باب.

باب II ئىسىم. 1. ئۇسۇل، چارە، ئامال [办法, 方法]. ئويناشماق ئەرباب بىلەن، ئەرباب جايلار ھەر باب بىلەن (ماقال). 2. جەھەت، ساھە [方面, 领域].

كىمكى قىسقا سۆزلەپ، دەپى كۆپ مەنا، راۋانلىق بايدا شۇ كىشى ئەلا.

باچكا

باچكا I ئىسىم. كەپتەرنىڭ ئۇچۇرما بولغان بالىسى [雏鸽]. باچكا شورپىسى. * باچكا قورۇمىسى.

باچكا II ئىسىم. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان قاچىسى [榨油槽]. باچكا ئېقىپ قالمىسۇن.

باخشى

باخشى I ئىسىم. ئۇستاز، ئوقۇتقۇچى [教师]. ئەلىشىر ناۋائى ئۇيغۇر باخشى كىچىكىنىڭ ئوغلى ئىدى.

باخشى II ئىسىم. پېرىخۇن [巫师, 巫医]. باخشىدىن ياخشىلىق يوق (ماقال). * ھەر باخشى ھەر خىل توۋلار (ماقال).

باخشى III ئىسىم. قۇشچى [猎人, 放鹰]. باقى باخشى قۇش قۇشلاپ كەتتى.

باخشىلىق

باخشىلىق I ئىسىم ("باخشى I" گە ئىسىم ياسىغۇچى

2. سۈپەت. "بار I نىڭ 3-سىگە قاراڭ. تۇرمۇشتىكى بارلىق مەسىلىلەر ئادەم ئۈچۈن سىناق. * ۋەتەن ئۈچۈن بارلىقىمنى بېغىشلايمەن.

بارماق

بارماق I ئىسىم. قول ۋە پۇتنىڭ پەنجىلىمىرى [手指, 指头]. بەش بارماق، بارماقنى چىشلەمەك، بارماق باسماق، بارماق بىلەن سانغۇدەك، بارماق ۋەزىن، بارماقچىلىق، بارماق تىلى، بارماق پەردىسى. * بىلگەن بىلگىنىنى ئىشلەر، بىلىمگەن بارماقنى چىشلەر (ماقال). * بالنى تاتلىق دەپ، بارماقنى يۇتماس (ماقال).

بارماق II ئىسىمداش. "بار III كە قاراڭ. بارماقنىڭ يانمىقى بار (ماقال).

باس

باس I سۈپەت. مۇزىكا ئاتالغۇسى. پەس، تۆۋەن، بوم ئاۋاز [低音].

باس II پېئىل. باسماق، بېسىش. 1. ئۈستىدىن نەقتىدە ماق [压, 按]. كۈنۈپكىنى باس. * ئۈمىلتنىڭ تەپكىسىنى باستى. 2. قاچىلىماق [装, 载]. ماشىنىغا يۈك باستۇق. * ئارغامچىغا ئۈن بېسىپ قويۇپتۇ (ماقال).

3. قاپلىماق [布满, 淹没, 覆盖, 笼罩]. ساقال باسماق، يولنى سۇ باسماق، ئېتىزنى قار باسماق، ئاسماننى قارا يۇلۇت باسماق، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق باسماق، كۆزنى چاپاق باسماق. * قورققىنىمدىن پۈتۈن بەدىنىمنى تىترەك باستى. * ئاتنى قارا تەر باستى. * ئايرىلغاننى قار باسار، بۆلۈنگەننى بوران (ماقال). * باينى مال باسدۇ، گادابىنى بالا (ماقال).

تەشنىلار كۆزىنى باسا ئۇيقۇ،

چۈشكە كىرىدۇ، پۈتۈن ئالەم سۇ.

4. نەشىر قىلماق [印, 印刷, 刊登, 刊载]. باسا زاۋۇتىدا دەرسلىك بېسىۋاتىمىز. * «ياشلار» ژۇرنىلى ماقالەمنى باستى.

5. ئىز چىقارماق [印, 烙印]. تامغا باسماق، قول باسماق.

6. كەشتىلىمەك. تىكمەك [刺绣, 绣花]. گۈل باسماق.

بازسلا، بىللە بارايلى، ئايرىلىپ قالغان يامان،
ئايرىلغانغا كىم ئۆلۈپتۇ، يولدا يالغۇزلۇق يامان.

— ناخشا.

2. بىراۋنىڭ ئالدىغا قەدەم تەشرىپ قىلماق [光临]. ياخشى
بولساڭ توپۇغا بارارمەن، يامان بولساڭ ئۆلۈمىڭگە بارارمەن (ماقال).

بار IV ياردەمچى پېئىل [助动词]. 1. ”پ“ لىك رەۋشداش-
لارغا قوشۇلۇپ كېلىپ تۆۋەندىكىچە قوشۇمچە مەنە بېرىدۇ: (1)
ئىش- ھەرىكەتنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: مەن ناخشا ئېي-
تىپ باراتتىم، ئالدىدىن توشقان چىقىپ قالدى، قورقۇپ كەتتىم. (2)
ئىش- ھەرىكەتنىڭ پەيدىنپەي ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: تىل
تارىخى جەريانىدا راۋاجلىنىپ، ئۆزگىرىپ بارىدۇ. (3) ئىش- ھەرىكەتنىڭ تۈگە-
گەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: تۈنۈگۈن يېتىپ باردۇق.

2. يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن سانلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ،
شۇ نەرسىنىڭ شۇ سان بىلدۈرگەن چەككە يەتكەنلىكىنى كۆرسىتىد-
دۇ: شىركىتىمىزنىڭ سەرمائىسى ئىككى مىليون يۈەنگە بارىدۇ. * بانكىغا ئامانەت
قويغان پۈلۈم بەش مىڭ يۈەنگە باردى.

بارلىق

I بارلىق I ”بار I“ نىڭ ئىسىم شەكلى [在]. ئانتونىمى:
يوقلۇق. بۇ يەردە بارلىقىنى بىر كىشىدىن ئاڭلىدىم. * ھازىر بىرمۇنچە مۇۋەپپەقىيەت-
چەتلەر بارلىققا كەلدى.

بارلىق II ئىسىم. پەلسەپە ئاتالغۇسى (كوندىرىغان
ئىسىم) [存在]. بارلىق ھەممىنى بەلگىلەيدۇ (ھازىر ”مەۋجۇدىيەت“ دېيىلىدۇ).

بارلىق III ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى (كوندىرىغان
ئىسىم). ئانتونىمى: يوقلۇق (ھازىر ”بولۇشلۇق“ دېيىلىدۇ).

بارلىق IV تۈپەت. 1. ”بار I نىڭ 2-“ سىگە قارالڭ. بارلىق
بولدۇرىدۇ، يوقلۇق توغدۇرىدۇ (ماقال). بارلىق ئوخشىتار، يوقلۇق قاخشتار
(ماقال).

باسقۇچ قېنى؟ - دەدى تۇرسۇن.

باسماق

- I باسماق ئىسىم ("باس II نىڭ 8- سىگە ئىسىم ياسىغۇ- چى قوشۇمچە "ماق" قوشۇلغان). ئۇششاق قوشلارنى تۇتۇش ئۈ- چۈن ئىشلىتىلىدىغان قاپقان [套扣]. باساققا قۇشچاق چۈشۈپتۇ.
- II باسماق ئىسىم. يازلىق يېنىك ئاياغ. باسماق، سەندەل، كەش [凉鞋]. يازدا باسماق كىيۈۋالماق پۇتقا ھۇزۇر.
- III باسماق پېئىل. "باس II نىڭ ھەرىكەتنامى.

باش

- I باش ئىسىم. 1. ئادەم گەۋدىسىنىڭ بويۇندىن يۇقىرى، ھايۋان بەدىنىنىڭ بويۇندىن ئالدىنقى قىسمى، كاللا [头, 头脑]. سوقا باش، گىلىنىڭ باش، ئايدىڭ باش. * باش لىخىمىتىق، باش چاقىماق، باش ئاتماق. باش بېقىشماق، باش تارتماق، باش ئەگمەك. * باش ئۈستىگە، باش كۆتۈرمەك، باش تولغىماق، باش تىقماق، باش چۈشمەك، باش قويماق، بېشىم بىلەن، بېشى پىشماق. * باشتىن ئۆرسەك، باشتىن تۇتۇن چىقماق، باشتىن ياغاچ ئوشۇتماق. * باشقا بالا بولماق، باشقا بەخت قوشى قونماق، باشقا چىقماق، باشقا كىيمەك. * بېشىدا ئوت كۆيمەك، بېشىدا ياڭاق چاقماق، بېشىدا بولماق، بېشىدا تۇرماق. * بېشىدىن قورققاق، بېشىغا چاڭگا تىزماق، بېشىغا تاڭماق، بېشىغا سۇ قۇيماق، بېشىغا سىرگە سېلىۋالماق، بېشىنى سىلىماق، بېشى ئوچۇق، بېشى باغلاقلق، بېشىنى قولتۇققا قىسىپ. * بېشىنى يەيدىغان. * باشقا كەلگەندە، باش قاشلاپتۇ (ماقال). * ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا (ماقال). * ئەقىلسىز باشنىڭ دەردىنى پۇت تارتىدۇ (ماقال). * بېشى باش، پاقالچىقى تاش (ماقال).

2. تىك ئۆرە نەرسىلەرنىڭ چوققىسى، ئۈچى [头, 顶, 巅, 尖, 最高的]. تاغ بېشى، دەرەخ بېشى، تام بېشى.
3. جاي ۋە ئورۇننىڭ دەل ئۈستى [上头, 上边]. ئېتىز بېشى، ئېرىق بېشى، بۇلاق بېشى.
4. ئىش- ھەرىكەتنىڭ باشلانغان ۋاقتى، جايى، يۇقىرىسى [开头, 开始, 最初]. يىل بېشى، گەپنىڭ بېشى، ساينىڭ بېشى، دەريانىڭ بېشى،

7. پەسەيمەك، تىنچىماق [压抑, 控制]. ئۆپكەننى بېسىۋال. * ئاچچە.
تىخنى باس. * قىچىقلىق بېسىلىدۇ؟

8. يۈرمەك، ماڭماق، دەسسەمەك [走, 行]. ئەل باسمىغان يەردە
كۆپ يۈرمە (ماقال). * يولۋاس باسقان ئىزىدىن يانماس (ماقال). * باسقان ئىزىنى
بىلىپ باس، ئالدى-ئارقاننى كۆرۈپ باس (ماقال).

9. ئۈستۈن كەلمەك [超过, 胜过].

دانانى شەرىئەتتە قىلىدىغۇ دەيدۇ،
غۇرۇرى ئۆرلىگەن ماختانچاق نادان.
بىلمەس ئۇ، ناغرىنىڭ ئاۋازى دائىم
"ئەجەم" كۈيىنىمۇ باسدۇ ئاسان.

"باس" تىن بىر تۇيۇق:

جەڭلەردە دۈشمەننى كۆتۈر، يەرگە باس،
شان-شەرەپ ساڭا خاس، داۋام ئالغا باس.
ئەل ۋە ۋەتەن ساڭا دەپسۇن "ئاپىرىن!"
تارىختا بۈگۈن سەن ئۆچمەس مۆھۈر باس!

— ئەركىن ئەبەيدۇللا.

باسقۇچ

باسقۇچ I ئىسىم ("باس II نىڭ 8-سىگە ئىسىم ياسىد-
غۇچى قوشۇمچە "قۇچ" قوشۇلغان). شوتا ۋە ئۇنىڭ ھەربىر

پەلەمپەيى، بالدىقى، پەللىسى [台阶, 梯阶]. ئۆگزىگە باسقۇچتا چىقىپ
كېتىۋاتتىم، يۇقىرىدىكى ئالتىنچى باسقۇچقا چىققاندا بېشىم قېيىپ كەتتى.

باسقۇچ II ئىسىم ("باسقۇچ I" گە تەقلىد) [阶段]. تەرەققى-
ياتنىڭ مەلۇم دەرىجىسى، پەللىسى. * دەسلەپكى باسقۇچ، تارىخىي باسقۇچ، يۇقىرى
باسقۇچ. * سوتسىيالىزىمنىڭ ئىپتىدائىي باسقۇچى.

باسقۇچ III ئىسىم ("باس II نىڭ I-سىگە ئىسىم ياسىغۇ-
چى قوشۇمچە "قۇچ" قوشۇلغان). يازغان خەتنىڭ سىياھى يېيىلىپ
كەتمەسلىك ئۈچۈن، سۈمۈرگۈچ قەغەز ئورنىتىلغان، سىياھنى
سۈمۈرتىدىغان ئەسۋاب [吸墨纸]. — سىياھ تۆكۈلۈپ كەتتى،

* ياخشى ئەر ئېلىنى ئۆرگە باشلايدۇ، يامان ئەر ئېلىنى كۆرگە باشلايدۇ (ماقال).
باشلا II پېئىل. باشلىماق، باشلاش. تەربىيەلەپ باشقۇر.

ماق [管教, 教养]. بالىلارنى ئوبدان باشلىسلا، بەك تەتەك ئىكەن.
باشلا III پېئىل. باشلىماق، باشلاش. ئاياغ كىيىملەرگە
باشلىق سالماق [换靴头]. ئۆتۈكلىرىنى ئەكەلسە، باشلاپ بېرى.

باشلىق

باشلىق I ئىسىم (“باش” قا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە
“لىق” قوشۇلغان). 1. ئائىلە، ئىدارە، جەمئىيەت، دۆلەت قاتار-
لىقلارغا باشچىلىق قىلىدىغان كىشى، رەھبەر، لېدىر
[首长, 头头, 头领, 长官]. ئىدارىسىزلىك باشلىقى ئوبدان ئادەم. * يېقىندا مۇستەقىل
دۆلەتلەر بىرلەشمىسى دۆلەت باشلىقلىرى كېڭىشى بېشكەكتە ئۆتكۈزۈلدى.
2. سۈپەت. باشچىلىقىدىكى، قاتارلىق [以...为首的, 等].
بۈگۈنكى مەجلىسكە ئەخمەد باشلىق بەش كىشى قاتناشتى.

3. سۈپەت. بېشى بار، باشقا ئىگە [有头的]. مېنى پەزىلەت، ئاق
باشلىق بوۋا، دەيدۇ. * ئالتۇن باشلىق ئاتاڭ بىلەن قالغۇچە، پاخا باشلىق ئاتاڭ بىلەن
قال (ماقال).

4. سۈپەت. شىنمىل، يامغۇرلۇق چاپان قاتارلىق كىيىملەر-
نىڭ باشقا كىيىدىغان قىسمى [套, 帽]. يامغۇرلۇق چاپىنىنىڭ باشلىقىنى
تاپالمىدىم.

باشلىق II ئىسىم. ئاياغ كىيىمنىڭ يۈزىنى قاپلاپ تۇرىدۇ-
غان قىسمى [靴(鞋)头]. ئۆتۈكۈمگە باشلىق بالدۇردۇم.

باشلىقلىق

باشلىقلىق I ئىسىم (“باشلىق I نىڭ 1-” سىگە ئىسىم
ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىق” قوشۇلغان). “باشلىق I نىڭ
1-” سىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى، باشلىقنىڭ كەسپى، ئىشى
[首长的职务]. باشلىقىمىزغا باشلىقلىق ياراشتى، قارىمىسىلەر ئۇنىڭ سەمرىپ
كەتكىنى.

ئىشنىڭ بېشى. * يىلىنىڭ بېشىدىن قورقما، بەشىدىن قورق(ماقال). * پېرىلك تاش بولسىمۇ، ئېچىقىڭ باش بولسۇن (ماقال).

5. بەزى زىرائەتلەر ۋە كۆكتاتلارنىڭ كالىدەك ھوسۇلى، مېۋە-مېسى [头，穗]. باش ئالماق، باش تەرمەك، باش پىياز. * بىر تال باش—بىر قوشۇق تاش (ماقال). * پىيازنىڭ كۆكىگە قارىما، بېشىغا قارا(ماقال).

6. باشلىق، يېتەكچى، رەھبەر [首长，头头，头目，头领]. يىگىت بېشى، يۈز بېشى، كۆكبېشى. * ئېشەككە باش بولساڭمۇ، دۈشمەنگە تاش بول (ماقال).

باش II سۈپەت. 1. بىرىنچى [第一]. باش بارماق، باش كۆۋرۈك. 2. بىرەر كەسىپ، ساھەدە مەرتىۋىسى يۇقىرى، رەھبەرلىك ئورۇندا تۇرىدىغان [总，大]. باش شۇجى، باش كاتىپ. * باش ئىنژېنېر، باش دوختۇر، باش ئەلچى، باش بوغالتىر، باش تېخنىك، باش ساقچى، باش سوتچى، باش شتاب، باش رول، باش قوماندان.

3. ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئاساسلىق [总，大，主要的，首要的]. باش ۋەزىپە، باش بۆلەك، باش كېلىش، باش لۇشىيەن. * باش جىنايەتچى، باش ماقالە، باش ياچېيكا، باش شىركەت.

باش III رەۋىش. ئاۋۋال، ئىلگىرى، دەسلەپ، بۇرۇن [开头，最初]. باشتا شالدۇر-شۇلدۇر، ئاخىردا شىلدىر-شىلدىر(ماقال). * ئىشنىڭ بېشى بېسىمىلا(ماقال). * باشتا گەپ بولسا، ئاياغدا چاتاق يوق (ماقال).

باش IV مىقدار سۆز. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ [量词]头，条. بىر باش پىياز، سەككىز باش سەۋزە. * تاپقىنى گۈل كەلتۈرەر، تاپمىقى بىر باش پىياز(ماقال).

باشلا

باشلا I پېئىل. باشلىماق، باشلاش. 1. بىرەر ئىش—ھەرىكەتكە كىرىشمەك [开始，走头]. كىشىلەر كېلىشكە باشلىدى. * سەن ناخشا باشلا. * مەجلىسنى باشلايلى.

2. باش بولۇپ، ئەگەشتۈرۈپ ماڭماق. ئۆيگە باشلاي، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ كەلدى. * ئەسكەر باشلىغاندىن توي باشقۇرماق تەس(ماقال).

باق

باق I پېئىل. باقماق، بېقىش. 1. قارىماق، نەزەر سالماق [看, 望, 瞧, 视]. كۈندۈزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقنى قۇلاققا باق (ماقال). * كۆككە باقما، كۆپكە باق (ماقال).

2. ساقلىماق، كۆزەتمەك [看守, 守卫]. ئىشك باقماق، خامان باقماق، قوغۇن باقماق. 3. ئاغزىغا، قولغا قاراپ قالماق [依赖, 依附]. بايغا باققان قۇل بولار، گاداغا باققان قۇل بولار (ماقال). * باي بايغا باقىدۇ، سۇ سايغا ئاقىدۇ (ماقال).

4. تەربىيىلىمەك، خەۋەر ئالماق [哺育, 养育, 供养]. بالا باقماق، كېسەل باقماق. * بالنى بىر تاپسەن، ئىككى باقسەن (ماقال). * ھايۋان بالىسىنى باقساڭ، ئاغزى-بۇرنۇڭنى ياغ قىلىدۇ، ئادەم بالىسىنى باقساڭ، ئاغزى-بۇرنۇڭنى قان قىلىدۇ (ماقال).

5. ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئۆي قۇشلىرىنى ئۆگەتمەك، ئوتلاتماق، دانلاتماق ۋە پەرۋىش قىلماق [放牧, 饲养, 喂]. قوي باقماق، توخۇ باقماق، قۇش باقماق. * پادا باققاندا دوست ئىمدۇق، ياخاق چاققاندا ئايرىلىدۇق (ماقال).

6. مۇۋاپىقلاشقان، ماسلاشقان ھالدا ئىش كۆرمەك [依照, 按照]. ھالىغا بېقىپ ھال تارت، خالتاغا بېقىپ ئۇن تارت (ماقال). * زامان ساڭا باقسما، سەن زامانغا باق (ماقال). * ئۇ يانغا باق، بۇ يانغا باق، ئەتكەن تۇرۇپ، قوشناغا باق (ماقال).

باق II پېئىل. باقماق، بېقىش. تۇتۇپ ئۆلتۈرمەك. "پىت باقماق"، "باش باقماق" دېگەن سۆز بىرىكمىلىرىدە كېلىدۇ [抓虱]. مەدداھ سۆز سېتىشتىن قورقمايدۇ، ھورۇن پىت بېقىشتىن (ماقال).

باق III پېئىل. باقماق، بېقىش. "ئالماق" قا ئوخشاش: يېمەك، ئىچمەك [吃, 喝].

باشلىقلىق II ئىسىم ("باشلىق" قا ئىسىم ياسىغۇچى قو-
شۇمچە "لىق" قوشۇلغان). ئاياغ كىيىمنىڭ يۈزىنى قاپلاشقا ئىش-
لىتىدىغان رەخت [做靴脸的材料]. مېنىڭ باشلىقلىق كۆنۈم بار.

باغ

باغ I ئىسىم. مېۋىلىك دەرەخ، تەك ۋە گۈل-گىياھلار
ئۆستۈرۈلگەن يەر [园子, 果园]. باغ-باراك، ئالمىلىق باغ، باغ سەيلىسى، باغ
باراۋىتى. * بېقىپ يەي دېسەڭ مال قىل، يېتىپ يەي دېسەڭ باغ قىل (ماقال).
* شاپتۇلدا باغ قىلما، ئۆچكىدە مال (ماقال). * بېغى بارنىڭ تېغى بار (ماقال).

باغ II ئىسىم. 1. مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇزلارنىڭ سا-
پىقى [蒂, 梗, 柄, 把]. بۇ قوغۇن بېغىدا جىگدەپ قاپتۇ. * قوغۇن پىشسا، بېغىدا
تۇرماس (ماقال).
2. سائەت، چىلەك ۋە سېۋەت قاتارلىقلارنىڭ تۇتقۇچى
[带, 把]. سائەت بېغى، چىلەك بېغى.

باغ III ئىسىم. نەرسىلەرنى باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان
نەرسە، باغلىق [捆索]. باغ تەييار ئۈنچىلەرنى باغلايلى. * تۇغقاننىڭ بېغى چىك
يەردە (ماقال).

باغ IV مىقدار سۆز. باغلانغان نەرسىلەرنىڭ دانىسى،
باغلام [捆]. بەش باغ بېدە، بىر باغ ئوتۇن.

باغلىق

باغلىق I ئىسىم. «باغ II» گە ئوخشاش، باغ.

باغلىق II سۈپەت. مۇناسىۋەتلىك، ئالاقىدار، چېتىشلىق
[关连, 有连贯的, 有赖于, 取决于]. بىرەر ئىشنىڭ ۈزۈدە چىقىشى تۈرلۈك
شەرتلەرگە باغلىق، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى تىرىشچانلىق.

باغلىق III سۈپەت. باغقا ئېرىشمەك، بېغى بار [有果园].
ئۇدا بىرنەچچە يىل مېۋىلىك دەرەخنىڭ كۆچەتلىرىنى تىكىپ بېرىۋىدىم. مانا ئەمدى باغلىق
بولۇپ قالدىم.

كنوسى. * بالا ئارىسىغا كىرمەك. * بالنى ياشتىن ئۆگەت، خوتۇننى ياشتىن ئۆگەت (ماقال). * بالاخنى مەكتەپكە بەر، يا بولمىسا مەشرەپكە (ماقال).

4. گۆدەك [娃娃]. بالا، قىلغان ئىشك چالا (ماقال).

5. ھايۋان ۋە قۇشلارنىڭ مەخسۇس ئېتى، يېڭى تۇغۇلغان كىچىك ھايۋانلار ياكى تۇخۇمدىن چىققان قۇشلارمۇ "بالا" دېيىلىدۇ [小蓄]. ئىتىنىڭ بالىسى، چوشقىنىڭ بالىسى، پاختەكنىڭ بالىسى. * قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق (ماقال).

6. سۈپەت. بىر تۈردىكى نەرسىلەرنىڭ كىچىكى [小的]. بالاتام، بالامەش، بالايەك.

بالا II (بالا: بالاسى) ئىسىم. ئاپەت، كۈلپەت، خەۋپ-خەتەر، بالا-قازا [祸, 祸害, 祸患, 灾祸, 灾难]. بالا كەلمەك. بالا تېرىساق، بالا تاپماق، بالا بولماق. * بالادا قالماق، بالاغا تىقماق، بالاغا قويماق. * يېغى ياندىن قوپار، بالا قېرىنداشتىن (ماقال). * بالا كەلسە، قوش كەپتۇ (ماقال). * بالا دەرەخ بېشىدا ئەمەس، ئادەم قېشىدا (ماقال). كىسكى ئۆيلەندى، بالاسى بېشىغا بالا بولدى. * ياخشى بولسا، ئۆزۈڭگە بالا، يامان بولسا، بېشىڭغا بالا (ماقال).

2. سۈپەت. قولدىن ھەممە ئىش كېلىدىغان، ئۇستا، چېد-ۋەر، ماھىر [能说会道的, 有口才的]. ئۇ سۆزگە بالا نېمە ئىكەن.

3. سۈپەت. قولدىن ھەممە يامانلىق كېلىدىغان، خەتەرلىك [历害的, 危险的]. ئۇ تازا بىر بالا نېمە ئىكەن. * ئۇنىڭ قولدىن ھەر بالا كېلىدۇ.

بالا III (بالا: بالاسى) جەگە، لىم [梁, 檩子].

"بالا"دىن بىر تۈيۈك:

مەڭدە كەلسە قۇيۇن، تۆھمەت-بالا.

يەك ئۇنى مەزمۇت تۇرۇپ، بول مەرد بالا.

چىڭ ئۆسۈپ، ئەلنىڭ ئامانلىق قەسىرىگە،

بول كېرەك قىلسا، كېرەكلىك لىم-بالا.

—مەتقاسم مەتنىياز.

بانكا

بانكا I * ئىسىم. پۇل مۇئامىلە، ئامانەت قەرز ئىشلىرىنى

باق IV ياردەمچى پېئىل . رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كې-
لىپ، ئىش- ھەرىكەتنىڭ سىناش، تەكشۈرۈش مەقسىتىدە قىلىند-
شىنى بىلدۈرىدۇ: يەپ باقماق، تېتىپ باقماق. * كەمبەغەل بولساڭ، كۆچۈپ
باق (ماقال). * نەشپۈتنىڭ تەمىنى بىلەي دەسەڭ، تېتىپ باق.

باق I خەتلىرى چوڭ يېزىلغان ئېلان، كۆپ ھاللاردا،
ئىسىملىك، تىزىملىك ئېلان قىلىنىدۇ [榜]. باك چىقارماق. * ئىستىمان
نەتىجىسىدىن باك چىقىپتۇ.

باق II ئىسىم. قانداق [榜]. بەش باك كېلىدىغان چايدان.

باق III ئىسىم. بىر خىل ياغاچ ناغرا [木鼓]. باك چالماق.

بال

بال I ئىسىم. ھەسەل [密，蜂蜜]. بال ھەرىسى. * بال قوشۇق.
* ئاچچىق بولساڭ تۈزدەك بول، تاتلىق بولساڭ بالدەك بول (ماقال). * بالنى تاتلىق
دەپ، بارماقنى يۇتقىلى بولماس (ماقال).

بال II مىقدار سۆز. مېتېئورولوگىيە ئاتالغۇسى. يەر
تەۋرەش، شامال قاتارلىق تەبىئىي ھادىسىلەرنىڭ كۈچىنى بىلدۈرىد-
ىدىغان ئۆلچەم بىرلىكى: دەرىجە [极，风极]. بەش بالدىن يۇقىرى يەر تەۋرەش
ئاپت كەلتۈرىدۇ. * شامال ئومۇمەن 13 بالغا بۆلۈنىدۇ. سۈرئىتى 0.2 مېتر-سېكۇنتتىن
تۆۋەن بولسا، 0 بال بولىدۇ، 23.6 مېتر-سېكۇنتتىن يۇقىرى بولسا، 12 بال بولىدۇ.

بالا

بالا I ئىسىم. 1. بوۋاق [婴儿]. بالا ئېستىك، بالا ھەمىرىي،
بالا چۈشۈپ كەتمەك. * بالا ئاچماق، بالا تۇغماق، بالا كۆرمەك، بالا كۆتۈرمەك.
* بالا-چاقا، بالا-ۋاقا. * بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماق (ماقال).

2. ئاتا-ئانىغا نىسبەتەن ئوغلى ياكى قىزى. مەن كۆيەرمەن بالامغا،
بالام كۆيەر بالىمغا (ماقال).

3. ئۆسمۈر [小孩，孩子，儿童，少年]. قىز بالا، ئوغۇل بالا. * بالىلار
چۆچىكى، بالىلار ئويۇنى، بالىلار ئۆيى، بالىلار لاگېرى، بالىلار تىياتىرى، بالىلار

چاقما(ماقال). * بىرەنەنىڭ ئېشى پىشماى (ماقال).

3. ياتلىق قىلماق [嫁给]. ەرگە بىرەك . * ئاناڭنى ئۆلتۈرگەنگە ئاناڭنى

بىر(ماقال).

4. ساتماق [卖,出售].

—قانچە پۇلغا بېرىسىز؟

—مېتىرىنى ئالتە كويىدىن بېرىمەن.

5. قەرزنى تۆلمەك، قايتۇرماق [还, 还借的东西]. ئېلىشتا

بارىكالا، بېرىشتە ئەستەغپۇرۇللا(ماقال). * ئېلىشتا سانى ئوتتۇز، بېرىشتە سانى توققۇز

(ماقال).

6. سوقماق [打]. تېلېفون بىرەك، تېلېگرامما بىرەك.

7. تارقاتماق [播放]. رادىئو ئىستانسىسىدىن ئاڭلىتىش بېرىۋاتىمىز.

* تېلېۋىزوردا بۈگۈن كونسېرت بەردى.

8. بايان قىلماق [发表, 述]. پىكىر بىرەك، ئەرز قىلماق.

9. ماقۇللۇقنى بىلدۈرمەك [表示同意, 满意]. رۇخسەت بىرەك،

ئىجازەت بىرەك، ۋەدە بىرەك، سۆز بىرەك، قول بىرەك، رازىلىق بىرەك، ئىشقىنى

بىرەك، كۆڭۈل بىرەك. * ئالدىراپ بەرگەن كۆڭۈلنىڭ ئەتىۋارى بولمىدى.

10. ئۈنۈم ھاسىل قىلماق [结果, 出成绩]. مېۋە بىرەك، پايدا

بىرەك.

بەر II ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. 1. بەزى

ئىسىملارنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 使一些名词动词化]. تەقىد بىرەك،

ئىلھام بىرەك.

2. ”پ“ لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ

باشقا ئادەم ۋە شەيئىگە ئىشلەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

[助动词: 表示行为涉及他人, 他事]. ئۇ ماڭا گېزىت ئوقۇپ بەردى. * ناخشىنى مەن

باشلاپ بەر.

”ئا، ئە“ لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ دا-

ۋاملىق ئىشلەنگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. تىلدا ”ئا، ئە“ لەر ”ئى“ غا،

”ب“ يەنە ”ۋ“ غا ئايلىنىپ كېتىدۇ. [表示行为的连续进行].

باشقۇرىدىغان ئورگان [钱庄, 银行]. خەلق بانكىسى، سودا-سانائەت بانكىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، قاتناش بانكىسى.
بانكا II ئىسىم. شىشە ياكى مېتالدىن ياسالغان سىلىندىر شەكىللىك ئىدىش [罐].

باي

باي I - ئىسىم. نۇرغۇن مال-مۈلۈككە ئىگە، دۆلەتمەن ئادەم [富翁, 财主, 巴依]. ئاغزى مايماق بولسىمۇ، باينىڭ بالىسى سۆزلىسۇن (ماقال). * باي قەيەردە، ۋاي شۇ يەردە (ماقال). * باي بېھىشقا سىغمايدۇ (ماقال).
باي II سۈپەت. 1. مال-دۇنياسى كۆپ [富裕, 富饶]. باي ئائىلە، باي مەملىكەت، باي دېھقان. * ئاپتونوم رايونىمىز باي رايون.
2. ئۆزىدە پايدىلىق نەرسىلەر مول [富有, 丰富]. يېرى باينىڭ، ئېلى باي. * پېشقەدەم كادىرلار تەجرىبىگە باي. * تىل ئوقۇتقۇچىلىرى تىلغا باي.

بايان

بايان I ئىسىم. ("قىلماق" بىلەن پېئىللىشىدۇ). مۇلا-ھىزە، ئىزاھات، ئىزھار، چۈشەنچە [论述, 说明, 陈述, 叙述]. يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىمىز ۋەقەنىڭ قىسقىچە بايانى. * پاتەم ئۆز پىكرىنى بايان قىلدى.
بايان II ئىسىم. گارمۇنىنىڭ بىر تۈرى [纽扣式风琴]. توي كۆچۈرگەن يىگىت-قىزلار بايان چېلىپ ئۆتۈشتى.

بەر

بەر I پېئىل. بەرمەك، بېرىش. 1. قولغا تۇتقۇزماق، تاپشۇرماق، سۇنماق، يوللىماق [给, 给予, 交给, 付给, 发给, 授, 授予]. ئانتونىمى: ئالماق. پۇل بەرمەك، مۇكاپات بەرمەك، خىزمەت بەرمەك. * ئىش ھەققى بەرمەك، * كىتابنى نەشرىياتقا بەرمەك. * ماقالىنى ژۇرنالغا بەرمەك. * بالىنى يەسلىگە ياكى مەكتەپكە بەرمەك. * بالىنى شاگىرتلىققا بەرمەك. * ئالماققا بار، بەرمەككە يوق (ماقال). بېرىپ يامان بولغۇچە، بەرمەي يامان بول (ماقال).
2. تەمىنلىمەك، باقماق [供给, 养, 喂]. بالغا سۈت بەرمەك. * ئاتا يەم بەرمەك. * توخۇغا دان بەرمەك. * يەرگە ئوغۇت بەرمەك. * ئاش بەرگەن قازاننى

بەك

بەك I سۈپەت. چىڭ، پۇختا، مەزمۇت، مۇستەھكەم، پىششىق [坚实, 牢固, 结实]. مۇشۇكىنىڭ جىنى بەك دېگەن گەپ بار. * يەپ تۇر، بەك تۇر (ماقال).

بەك II رەۋىش. ناھايىتى، ئىنتايىن، قالتىس، ئالاھىدە، نازا، راسا [很, 极, 太, 非常, 特别]. بەك ياخشى، بەك قاتتىق، بەك ئۇزۇن، بەك چاقماق، بەك كۈلەك.

كىشىنى رەنجىتىش ئاجايىپ ئاسان،

كۆڭلىنى ئالماق بەك جاپا. يامان.

بەگزادە

بەگزادە I ئىسىم. بەگ بالىسى [公子]. "بەگزادە" سۆزى ھازىر باينىڭ، ئەمەلدارلارنىڭ بالىلىرىغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بەگزادە II ئىسىم. قوغۇننىڭ بىر تۈرى [伯格扎得]. 50-يىللىرى تۇرپاننىڭ بەگزادە قوغۇنلىرى بەك ئوخشايتتى.

بەل

بەل I ئىسىم. 1. گەۋدىنىڭ كۆكرەك قاپقىسى بىلەن داس سۆڭەك ئۈستىدىكى ئارىلىقى، بەدەندە قورساقنىڭ ئەكس تەرىپى [腰, 腰部]. بەلباغ، بەل باغلىماق، بەل ئەگمەك، بەل تۇتۇشماق، بەل چىم بولۇپ كەتەك. * ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە، سۇغا كىرسەڭ بىلىڭچە (ماقال). بېگىڭگە يەتكۈچە، بېلىڭنى ئوشۇتاي (ماقال).

2. نەرسىنىڭ ئوتتۇرىسى، ئوتتۇرا قىسمى [中部, 中间]. ياغاچنى بېلىدىن كەس. * گەپنىڭ بېلىگە تەپەك.

3. لوككاسمان تۆپىلىك [驼峰似的坡]. بەلدىن ئۆتكۈچە ماشىنا خېلى "غىڭلىدى".

بەل II ئىسىم. كۈرەكنىڭ بىر تۈرى. "بەل كۈرەك" دەپمۇ ئاتىلىدۇ [铲子, 小锹].

خېتىڭى يېزۇر (= يازا بەر)، تارتىماي بۇ ياققا كېلىۋەر (= كېلە بەر).

بەز

- بەز I ئىسىم. 1. ئادەم ۋە ھايۋاننىڭ ياشىشى ئۈچۈن، زۆرۈر ماددىلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان توقۇلما [腺]. لىغا بەزلىرى، قالدانسىمان بەزىلەر، تىر بەزلىرى، شۆلگەي بەزلىرى.
2. ھايۋان يېغى ئىچىدە ئۇچرايدىغان كۈل رەڭ توقۇلما [胰]. ياغدىكى بەزنى ئېلىۋەتەك. * مۈشۈكنىڭ پۇلى يوق، بەزگە ئامراق (ماقال).

3. ئورگانىزىمنىڭ ياللۇغلىنىشىدىن تومپىيىپ قالغان يەر [瘤]. تېقىمغا بەز چۈشكەن بولسا، بويۇك ئۆسىدىكەن.
- بەز II سۈپەت. 1. گەپ ئۆتمەيدىغان، سۆز تەسىر قىلمايدىغان [痴呆]. ئۇ تازا بىر بەز ئادەم ئىكەن.

2. سۇ سىڭمەيدىغان، يۇمشىمايدىغان [白板土]. بەز تۇپراق، بەز لاي.

- بەز III پېئىل. بەزمەك، بېزىش. بىزار بولماق، كۆر-گۈسى كەلمەي قالماق، زېرىكمەك، تويماق، ۋاز كەچمەك [讨厌, 烦厌, 厌恶]. شۇ كۈنلەردىكى ناھەقچىلىقتىن بەزدىم. * ئانىسى تۇرۇپ بالىسى سۆزلىگەندىن بەز (ماقال).

بەس

- بەس I ئىسىم. تالاش-تارتىش، بەس-مۇنازىرە، رىقابەت [争论, 辩论, 争辩]. بەس تالاشماق، بەس كەلمەك، بەس قىلماق، بەس سالماق، بەس-بەس، بەسلەشمەك. * بەس پىكىرنى ئاچىدۇ، ھەقنى تاپىدۇ (ماقال).
- بەس II ئۈندەش سۆز. بولدى قىل، كۇپايە، يېتەرلىك بولدى، توختات مەنىلىرىنى بېرىدۇ [够了, 得了, 算了]. بەس! بۇ گەپنى ئەمدى قويۇڭ! بەس قىلىڭ!

ئىلىمنى ئوغرى ئالالماي، بەس. ئىلىمنى ئەجەلمۇ ئېلىپ كېتەلمەس.

يەر. * بۇغداي تېرىسالە كۆزگە تەر، ئارپا تېرىسالە بوزغا تەر (ماقال).
بوز II سۈپەت. كۆكۈش ئاق رەڭ، كۈل رەڭ [灰白]. بوز
ئات، بوز تورغاي، بوز توشقان، بوز تۈلكە. * ئۆزى كەلسە كەلسۇن، بوز خالتىسى
كەلسۇن (ماقال).

بوش

بوش I سۈپەت. قۇرۇق، بىكار [空的, 空闲]. بوش ئۆي، بوش
يەر، بوش ۋاقىت. * بوش تاغار ئۆرە تۇرماس (ماقال). * موللىنىڭ قارىنى بەش، بىرى
ھەمىشە بوش (ماقال).

بوش II سۈپەت. ئاجىز، زەئىپ، يۇمشاق، بوشاڭ، كۈچ-
سىز [松的, 软的, 弱的, 淡的]. بوش يىپ، كەپپى بوش، بوش ئاۋاز، ئاغزى بوش.
* بېلى بوشنىڭ كېچى بوش (ماقال).

بوغماق

بوغماق I ئىسىم. تۇزاق [套扣]. بوغماققا قۇشقاچ چۈشۈپتۇ.
بوغماق II سۈپەت. سېمىز، دوپ-دوغمىلاق
[又矮又胖的, 矮墩墩, 圆滚]. بوغماققىنا بىر بالا كەپتۇ.
بوغماق III پېئىل. ئىسىمداش. 1. قاتتىق سىقىپ ئۆلتۈ-
رۇپ قويماق [勤死, 掐死, 扼死]. بۆرە قوينى بوغۇپ قويۇپتۇ.
2. قاتتىق سىقىپ باغلىماق [扎, 结扎]. تاغارنىڭ ئاغزىنى بوغۇپ
قويدۇق.

بوغۇز

بوغۇز I ئىسىم. ئات-ئۇلاغلارغا تەييارلانغان يەم-خەشەك
[饲料]. ئاتقا بوغۇز بەرمەك. * قالماق ئېتى بوغۇز يېمەس، بوغۇز يېسە، توۋار تېشەر
(ماقال). * بوغۇزنى پۈتۈن يېسە، ئايغىدىن تۈتۈن چىقار (ماقال).
بوغۇز II ئىسىم. 1. گال، تاماق، ھەلىقۇم
[咽, 咽喉, 喉咙]. بوغۇزۇمغا بىرىنچە تۇرۇپ قالدى. * جان بوغۇزغا كەلمەك.
2. چۆگۈن ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىدىشلارنىڭ جۈملىكى
[水龙头]. بوغۇزى قاينايدىغان چۆگۈن (تەمسىل).

بەلچە

بەلچە I ئىسىم. موزدۇزلۇق ئەسۋابى. ئاياغ كىيىمنىڭ پاشنا ۋە چەم چۆرىسىنى تۈزلەش، سىلىقلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. تۈتۈمچۈلۈك بولىدۇ، تۆمۈردىن ياسىلىدۇ.

بەلچە II ئىسىم. ئوتغۇچ [铲子].

بەھر

بەھر I ئىسىم (كونىرىغان سۆز). دېڭىز-ئوكيان [海洋]. بەھر مۇمىت كەبىر-ئۇلۇغ ئوكيان.

بەھر II ئىسىم. شېئىرىيەتتىكى ئارۇز ۋە زىننىڭ 19 بەھرنىڭ ھەر بىرى. «قۇتادغۇبىلىك» مەسنىۋى شەكىلدە ئارۇز ۋە زىننىڭ مۇتەقارىب بەھرىدە يېزىلغان.

بوتا

بوتا I ئىسىم. تۆگىنىڭ بالىسى؛ تايلاق، بوتىلاق [骆驼]. بوتا كۆز، جېنىم بوتام، بوتام بالام.

بوتا II ئىسىم. زەرگەرلىك ئەسۋابى، مېتال ئېرىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قاچا، چاناق [坩埚].

بوتا III ئىسىم. ھاۋانچىنىڭ تېشى.

بور

بور I ئىسىم. غەيرىي مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى B [硼] (Bormu). بور كىسلاتاسى.

بور II ھاك تاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق بىر تۈرى ۋە شۇنىڭدىن ياسالغان، قارا تاختىغا خەت يېزىشقا ئىشلىتىلىدىغان يېزىق قورالى [粉笔]. بىزدە، بەزى يېزا مەكتەپلىرىدە بور يوق، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلار دوسكىغا سېغىز بىلەن خەت يازىدىكەن.

بوز

بوز I ئىسىم. تىڭ، خاڭدى [处女地, 荒地]. بوز ئاچماق، بوز

5. تېز پۈتتۈرۈش، تېز ھەرىكەت قىلىشقا دالالت قىلىپ،
بۇيرۇق رايىدا ئېيتىلىدۇ [快, 快准备, 快结束]. بول، ئىشقا كېچىكپ
قالسىن. * بولۇڭلار ئەمدى كېتەيلى.

بول III ياردەمچى پېئىل. 1. باغلامچى. بەزى ئىسىملارنى
پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 使一些名词动词化]. جەم بولماق، خاپا بولماق، تامام
بولماق. * چوڭ بولماق، ھەيران بولماق.

2. "پ" لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ
تۈگىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ [表示行为, 行动的结束]. يېزىپ بولماق، كېلىپ
بولماق، ئوقۇپ بولماق. * يىغلاپ بولدۇڭمۇ؟ * چىراغ ئۇچۇپ بوپتۇغۇ! * كېتىدىغانلار
كېتىپ بولدى، كېلىدىغانلار كېلىپ بولدى.

3. سۈپەتداشلارغا قوشۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشقا ئاشقانلىقىنى
بىلدۈرىدۇ [表示行为, 行动的完成, 实现]. ئۇلار ھازىر كۈندە كۆرىشىدىغان
بولدى. * ئۇنىڭ كۆزى ساقايدى، كۆرىدىغان بولدى.

4. چىقىش كېلىشتە تۈرلىنىپ كەلسە، تۇغۇلماق، دۇنياغا
كەلمەك مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. مەن قەشقەردىن بولمەن. * ئۇ ھارامدىن
بولغان جاجىسىنى يېمەي قالمايدۇ.

بۇرغا

بۇرغا I ئىسىم. مۇڭگۈزدىن ياسالغان، پۇۋلەپ چېلىنىدۇ.
دىغان قەدىمكى چالغۇ ئەسۋابى [牛角号]. بۇرغا چالماق، بۇرغا ساداسى.

بۇرغا II ئىسىم. كانچىلىق ئاتالغۇسى. قېزىش، تېشىش
ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سايمان [钻子]. نېفىتلىكتە بۇرغا بىلەن يەر قېزىۋات.
قان ئىشچىلار نېمىدۇر بىرىنچە ئۈستىدىن بەس-مۇنازىرە قىلىۋاتاتتى.

بۇرۇن

بۇرۇن I ئىسىم. 1. سەزگۈ ئەزاسى، پۇراش، نەپەسلىدۇ.
نىشكە خىزمەت قىلىدۇ [鼻子]. پۇچۇق بۇرۇن، ھەمەك بۇرۇن، بۇرۇننى
تاشلىماق، بۇرۇننى تارتالماي قالماق، بۇرۇندىن بۇلاق بولماق، بۇرۇندىن يېتىلمەك.
* بۇرۇنغا سۇ كىرمەك، بۇرۇنغا ئىككى قولىنى تىقىپ قالماق، بۇرۇنغا مۇشت يېمەك.

بوغۇز III ئىسىم. جۇغراپىيە ئاتالغۇسى. ئىككى سۇ كۆلى ياكى دېڭىزنى تۇتاشتۇرغۇچى تار سۇ يولى [海峡]. نەيۋەن بوغۇزى. بوغۇم

بوغۇم I ئىسىم. 1. نەرسىلەرنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدىن نىڭ تۇتاشقان يېرى [环,节]. قومۇشنىڭ بوغۇملىرى. 2. بەدەن سۆڭەكلىرىنىڭ بىرىكىگەن يېرى [关节,骨节]. گۆش-ئۆستىخانلارنى بوغۇملىرىدىن ئاجرات.

بوغۇم II ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. بىر ياكى بىر نەچچە تاۋۇش ئېلېمېنتىدىن تۈزۈلگەن ئەڭ كىچىك فونىتىكىلىق بىرلىك [音节]. ئوچۇق بوغۇم، يېپىق بوغۇم، بوغۇم كۆچۈرۈش، بوغۇم ئايرىش بىلگىسى.

بوغۇن

بوغۇن I ئىسىم. ئەۋلاد، نەسىل [辈分,子孙,后辈,后代]. ياش بوغۇنلىرىنىڭ ساغلام ئۆمۈشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈش — ھەممىسىنىڭ بۇرچى. بوغۇن II ئىسىم. ھەرە، سېرىق ھەرە [蜂,黄蜂,马蜂].

بول

بول I يېتىل. بولماق، بولۇش. خېمىرنى ئېچىتقۇنىڭ ياردىمى بىلەن ئېچىتماق [发,面发了]. ماتىغا خېمىر يۇغۇرۇپ قويۇۋىدىم. تازا ئوبدان بولۇپتۇ، ئەمدى تۈگەيلى.

بول II يېتىل. بولماق، بولۇش. 1. مەۋجۇت، بار [在,存在]. مەن ھەر كۈنى ئۆيدە بولىمەن.

2. يۈز بەرمەك [发生,出现]. بۇ ۋەقە بۇلتۇر بولغان. * بولغۇلۇق بولۇپ بولدى.

3. ۋەزىپە، ئۇنۋانغا ئىگە بولماق [是,当,做]. ئۇ نازىر بولۇپتۇ. * باھار باش تەرجىمان بولغان. * سىز كىم بولۇپ ئىشلەيسىز؟

4. ئۆسمەك، ئاينىماق، ئوخشىماق [丰,丰产,丰满]. بۇ يىل بۇغداي تازا بولدى. * ئۆرۈك ئوبدان بولدى.

زورلۇق بىلەن ئېلىۋالماق، تالىماق [枪劫, 掠夺]. بۇلىۋالغان بۇلاخقا كېتىدۇ (ماقال).

بۇلا II پېئىل. بۇلىماق، بۇلاش. تۇگۈرمەك، مىلىمەك [蘸]. بۇلاپ يېسەنمۇ، تويۇپ يە (ماقال).

بۇلغار

بۇلغار I ئىسىم. ماي تەركىبى بولغان بىر خىل يۇمشاق خۇرۇم [多脂革, 油性革]. بۇلغار ئۆتۈك.

بۇلغار II ئىسىم. بۇلغارىيىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى، جە. نۇبىي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ [保加利亚人]. بۇلغارلار، بۇلغارچە، بۇلغار تىلى.

بۇلۇت

بۇلۇت I ئىسىم. سۇ تامچىلىرى ۋە مۇز كرىستاللىرىنىڭ توپلىنىشىدىن ھاسىل بولغان، ھاۋا بوشلۇقىدا لەيلەپ يۈرىدىغان بىر خىل جىسىم [云, 云彩]. بۇلۇت چىقماي يېغىن ياغماس، دەرد تارتماي ياش چىقماس (ماقال). * يات تۇغىنىڭدىن بۇلۇت يېقىن (ماقال).

باھاردا بۇلۇت ياش تۆكسە بول شادىمان،

بۇ سۈپەت يېغىشىدىن ھەممە ياق بوستان.

بۇلۇت II ئىسىم. 1. تۆۋەن دەرىجىلىك، كۆپ ھۈجەيرىدەلىك بىر خىل دېڭىز ھايۋىنى [海棉].

2. كاۋچۇك ياكى سۇلياۋ (يالتىراق) دىن ياسىلىدىغان، كۆپ تۆشۈكلۈك ماتېرىيال. "بۇلۇت I" گە ئوخشايدۇ. ماچالكا [海棉]. بۇلۇت پالاق.

بۆلە

بۆلە I ئىسىم. خاماندا سورۇشقا دۆۋىلەپ قويغان چەش [打好后堆起来的粮食]. بۆلە ئايرىماق، بۆلە دۆۋىلىسەك.

بۆلە II پېئىل. بۆلىمەك، بۆلەش. بوۋاقنى بۆشۈككە سېلىپ، تەرتىپ بىلەن تېڭىپ قويماق [把孩子捆在摇篮上].

بۇرنغا يېمەك. * بۇرنى قۇلىقىغىچە تويماق، بۇرنى كۆپمەك، بۇرنى قانماق.
* بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرمەك. * بۇقنىنىڭ ئۆزى قېرىسىمۇ، بۇرنى قېرىماس
(ماقال). * بۇرنغا يېمىگۈچە موللا بولماس (ماقال).

2. قوغۇن-تاۋۇز قاتارلىقلارنىڭ ساپىقى بار يېرىنىڭ قارشى

تەرىپى. قوغۇننىڭ بۇرنى.

بۇرۇن II رەۋىش. ئىلىگىرى، ئاۋۋال، بالدۇر

[以前, 从前, 很早]. بۇرۇنقى، بۇرۇندىن، بۇرۇنقىلار، بۇرۇن زاماندا. * تويغا بارساڭ

بۇرۇن بار، بۇرۇن بارساڭ ئورۇن بار(ماقال). * بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كەلسە، ھازىر

باغ ئايلىنىپ كېلىدۇ (ماقال).

بىر بۇرۇن كۆردۈم بۇرۇن،

ھەممە بۇرۇنلاردىن بۇرۇن،

ئاش ئىچسە، بۇرنى ئىچىدۇ،

قوشۇق ئالماستىن بۇرۇن.

بۇقا

بۇقا I ئىسىم. پىچىلىمىغان ئەركەك كالا [公牛, 雄牛]. بۇقا

بۇرنىغا يىغار، ئابدال قوينىغا (ماقال).

بۇقا II ئىسىم. دەريا، ئۆستەڭ سۈيىنى توسۇپ قايتۇرۇش

ياكى ئېگىزرەك يەرگە چىقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈچ ئاچا

قىلىپ باغلانغان تۈرمەل ياغاچ [右栅栏]. بۇقا سالماق.

بۇل

بۇل I ئىسىم. 1. ھارۋىنىڭ ئۇقىنى ئايلاندۇرۇپ تۈ-

رۇشقا بېكىتىلگەن ئىچى كاۋاك كۆتەك [车轂]. ھارۋا بۇلى.

2. ئېغىرلىق كۆتۈرۈش سايىمىنى [轡轡]. قۇدۇق بۇلى.

بۇل II سۈپەت. نەملىشىپ، ئىچىدىن ئېچىغان، بۇزۇلغان

[发雷]. بۇل بۇغداي، قۇناق بۇل بولۇپ كېتىدۇ.

بۇلا

بۇلا I پېئىل. بۇلماق، بۇلاش. بىراۋنىڭ نەرسىسىنى

بۈگۈنكى يىغىنغا جەزمەن بېرىش كېرەك. * بېرىش-كېلىش قىلماق. بېرىش-كېلىش قىلماق.
بېرىش II "بەر" پېئىلىنىڭ ئىسمىدىشى. بەرمەك [给, 给予, 授予, 发给]. ئېلىشتا مانغا ئوتتۇز، بېرىشتە مانغا توققۇز. * ئۇنىڭ بىلەن
ھېچقانداق ئېلىش-بېرىش يوق.

بېسىق

بېسىق I سۈپەت. 1. بىكار ئەمەس، ئالدىراش، باس-
باس [繁忙, 繁多]. سەن ئىشىمىز تازا ئالدىراش ۋاقتىدا كېلىپ قالدىڭ.
2. ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، تەمكىن، سالماق، ئېغىر، ئېغىر-بې-
سىق [郑重, 稳重, 稳健]. بېسىق بول بالام، ئېغىر-بېسىقلىق ياخشى بەزىلەت.
بېسىق II پېئىل. بېسىقماق، بېسىقىش. بېسىلماق،
پەسلىمەك، جىمىماق، تىنچىماق [平静, 平和, 平定, 平复]. قاتتىق جېدەل
بىر دەمدىلا بېسىقتى. * قاتتىق يېغىۋاتقان قار ئاستا-ئاستا بېسىقتى.

بېلىقچى

بېلىقچى I ئىسىم ("بېلىق" قاننىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە
"چى" قوشۇلغان). چايكا [鱼鹰, 鸮]. "بېلىقچى" بەزى يەرلەردە "بې-
لىقچى قۇش" مۇ دېيىلىدۇ.
بېلىقچى II ئىسىم. بېلىق تۇتۇش، بېلىق بېقىشنى كە-
سىپ قىلغان كىشى [鱼夫, 鱼翁, 鱼民]. بېلىقچىنىڭ كۈنى سۇدا(ماقال).

بىرلىك

بىرلىك I ئىسىم ("بىر" سانغا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇم-
چە "لىك" قوشۇلغان). ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق، بىر پۈتۈنلۈك
[和睦, 团结]. بىرلىك بولماي، تىرىكلىك يوق(ماقال). * ئىش ئۈملۈكتە، كۈچ
بىرلىكتە(ماقال).

بىرلىك II ئىسىم. پەلسەپە ئاتالغۇسى. بىردەكلىك، ئوخ-
شاشلىق [统一, 一致, 同一]. قارىمۇ-قارشىلىقنىڭ بىرلىكى.

بىرلىك III ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. سان كاتېگورىيە.

بالىنى بۆشۈككە بۆلەپ قوي.

بۆلەك

بۆلەك I ئىسىم. بۆلەنگەن نەرسىنىڭ ھەربىر پارچىسى،

بىر پۈتۈننىڭ تەشكىلىي قىسمى [部分]. ئىشنىڭ بىر بۆلىكى ساڭا تەن. * ناننى تۆت بۆلەككە بۆلۈپ، بىر بۆلەكتىن يېدۇق.

بۆلەك II ئىسىم. گىرامماتىكا ئاتالغۇ. ئايرىم سىنتاكس.

سىسلىق ۋەزىپە ئۆتەپ كېلىدىغان سۆز-ئىبارلەر [成分]. جۈملە بۆلەكلىرى، باش بۆلەك، ئەگەشمە بۆلەك، بىرىكمە بۆلەكلەر. * جۈملەلەرنى بۆلەكلەرگە ئايرىماق.

بۆلەك III سۈپەت. 1. باشقا، ئۆزگە، يات [别的, 另外的, 其他的, 不同的] بۆلەكتىن. * بۆلەكچە. * سەندىن بۆلەك ھېچنە يوق. * بۆلەك چاپىنغىنى كىي.

2. ئايرىم، مۇستەقىل، ئالاھىدە [分别的, 独自的]. ئۇ ئوغلىنى بۆلەك قىلىپ قويۇپتۇ. * قوشنا بولساڭ بۆلەك بول، بۆلەك بولمىساڭ يۆلەك بول (ماقال).

بۆلۈش

بۆلۈش I ئىسىم. ماتېماتىكا ئاتالغۇسى. تۆت ئەمەلنىڭ بىرى [除法]. بۆلۈش ئەمىلى. * بۆلۈش بەلگىسى (÷).

بۆلۈش II يېتىل. 1. "بۆل" نىڭ ئىستىمىدىشى، بۆلمەك؛ بۆلۈش ئەمىلىنى ئىجرا قىلماق [除]. چوڭ ساننى كىچىك سانغا بۆلۈش كېرەك. * ئوننى بەشكە بۆلسەڭ، ئىككىدىن تېگىدۇ.

2. بىر پۈتۈن نەرسىنى قىسىملارغا، پارچىغا، بۆلۈمگە ئايرىدۇ. ھاق، بۆلەك-بۆلەك قىلماق، ئۈلۈشمەك [分配, 分]. مىراسنى بۆلمەك. * كىشىنىڭ گېپىنى بۆلمە. * بۇ شۇمتەك ئەجەب خىيالنى بۆلۈۋەتتى. * تاۋۇزنى تۆتكە بۆلمەك.

بېرىش

بېرىش I "بار" يېتىلىنىڭ ئىستىمىدىشى. بارماق [去, 到].

“... ..”

پات

پات ۱ - ئىسىم. يىپ ۋە رەختنى قاتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدىغان كراخمال سۇيۇقلۇق [浆]. پات بەرمەك. * پىتى بار رەخت.

پات ۲ - رەۋىش. تېز، چاپسان، ئىلدام [快, 尽快]. پات بېرىپ، پات كەل.

پات ۳ - پېئىل. پاتماق، پېتىش. ۱. سىغماق، لايىق كەلمەك [盛下, 装下, 容纳下]. ماڭا 40- ئاياغ پاتدۇ. * خەلق سارىيىغا ئۈچ مىڭ ئادەم پاتدۇ. * بۇ ئۆيگە يەنە بىر كارىۋات پاتدۇ. * تاغقا پاتىغان ئۈچكە قازانغا پاتماس (ماقال). * پۇغداي پاتىغان ئاغزىمغا، موزايېشى بوش كەلدى (ماقال).

۲. چۆكمەك، مەلەنمەك [沉没, 落入, 陷入]. ماشىنا لايغا پېتىپ قالدى. * پاراخوت سۇغا پېتىپ قالدى. * ھاي، قولۇڭ مۇرابباغا پاتتى.

۳. سانجىلماق [砾, 刺伤]. تاش پۈتۈمغا پاتتى. * ئۇنىڭ گېپى جېنىمغا پاتتى.

پات ۴ - تەقلىد سۆز. ماشىنىنىڭ سىگنال بەرگەندە، كاندىيىدىن چىققان ئاۋاز [象声词]. كېتىپ بارساق، ماشىنىدىن “پات” قىلغان ئاۋاز چىقتى.

پات-پات ۱ - رەۋىش. تېز-تېز، دائىم [不时, 时常]. كىمكى سۇزىدە پات-پات “گېپىم راست دېسە، شۇ گېپىم راست” دېگىنى يالغان.

ئارىدا تام بولمىسا، يارىمنى كۆرسەم پات-پات. يارىمنىڭ باسقان ئىزىدا ئىچىلدى گۈللەر قات-قات.

پات-پات ۲ - تەقلىد سۆز. موتسىكىلىك قاتارلىقلارنىڭ ئىس چىقىرىشىدىن چىققان ئاۋاز [象声词]. ئالدىمىزدىن بىر موتسىكىلىك

يېسىنىڭ بىر تۈرى. ئانتونىمى: كۆپلۈك. ئات سېتىۋالدىم، دېگەندە

“ئات” بىرلىك ساندا كەلگەن. مەسىلەن: “بۇ ئات مەن بىر تۈرىنى تېپتىمەن.”

بىرلىك IV. بىر تۈردىكى مىقدارلارنى ئۆز ئارا باھالاش، سې-

لىشتۈرۈش ئۈچۈن قوبۇل قىلىنغان ئۆلچەم [单位]. ۋاقىت بىرلىكى،

پۇل بىرلىكى، ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى، ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى. * بۇغداينىڭ

بىرلىك مەھسۇلاتىنى ئاشۇرايلى. ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

بىرلىك مەھسۇلات بولسا، ۱۰۰ كىلوگرام بۇغداي ۱۰۰ كىلوگرام

پاشلىق II ئىسىم. پاشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن داكا،
ماتا قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن چىمىلىدىق [蚊帐]. پاشلىق تىك-
مەك. * پاشلىق تارتماق. * ۋۇخەندىكى مېھمانخانىلاردا ھەربىر كارىۋاتتا بىردىن
پاشلىق بولىدىكەن.

پاڭ

پاڭ I ئىسىم. قاتار ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى [方]. پاڭ
سىزماق. * بالىلار كۈچىدىلا پاڭ ئوينىشاۋاتتى.

پاڭ II سۈپەت. گاس، ساغىرۇ [耳聋的，聋子]. پاڭ بولماق.
* پاڭ قىلماق. * پاڭ قۇلاق. * پاڭ بىلەن ئورتاق بولدۇم. گەپ ئاڭلىتالماي پورداق
بولدۇم. * قورسىقى ئاچنىڭ قولىقى پاڭ (ماقال).

پاڭ III تەقلىد سۆز. ئېتىلىش، يېرىلىش، پارچىلىنىش.
تىن چىققان ئاۋاز [象声词：啪的，啪的一声]. "پاڭ" قىلغان مىلتىق ئاۋازى
ئاڭلاندى.

پاڭقاي

پاڭقاي I ئىسىم. چارپايىنىڭ ئىلىك ئۈستىدىكى
[后腿从膝盖踝骨之间的骨头]. ئات پاڭقىيى. * قوي پاڭقىيى.

پاڭقاي II سۈپەت. قۇلقى ئېغىر، قۇلقى ئاڭلىماس،
گاس [耳聋]. ئۇ تازا كەتكەن بىر پاڭقاي ئىكەن.

پال

پال I ئىسىم. رەم، قۇرئىي [占卦，占卜，算命，起课]. پالچى.
* پالچىلق. * پال ئاچماق. * پال سالماق. * پال باقماق. * پالغا ئىشەنمە، پالسىز
يۈرمە (ماقال).

پال II تەقلىد سۆز. يورۇقلۇقنىڭ تېز كۆرۈنۈشى
[象声词：忽地]. چىراغ "پال" قىلىپ يېنىپ "لىپ" قىلىپ ئۆچتى.

پالاق

پالاق I ئىسىم. 1. كېمە، قېيىق ۋە قولۋاقلارنى ھەيدەش
ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سايمان [槳]. قېيىق پالقى.

”پات-پات“ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى.

پار

پار I ئىسىم. سۇنىڭ گاز ھالىتى: ھور، بۇغ [热气, 蒸气]. پار قازىنى. * پار تۈزۈمىسى. * پارغا ئايلانماق.

پار II سۈپەت. جۈپ، بىر قۇر (كىيىم-كېچەك، ئاياغ-پاي-چاق... لار ھەققىدە) [对, 副, 双, 套, 身]. بىر پار كىيىم. * بىر پار ئۆتۈك. * بىر پار پايپاق. * بىر پار پالاق. * پار كەلمەك، پار بولماق.

پاراق

پاراق I ئىسىم. دېھقانلار دۆلەتكە تاپشۇرىدىغان، دېھقان-چىلىق بېجىغا بېرىدىغان ئاشلىق، غەللە، دەھىيەك ۋە لەڭ [公粮, 田赋]. غەللە-پاراق. * پاراق تاپشۇرماق.

پاراق II تەقلىد سۆز. قاتتىق كۈلكىنىڭ، سۇنىڭ قاينىدىغان شىدىن چىققان ئاۋاز [象声词: 哈哈, 咕都咕都]. كىشىلەر پاراقىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. * قازان پاراقلاپ قاينىدى.

پارلا

پارلا I پېئىل. پارلىماق، پارلاش. چاقنىماق، نۇر چاچماق [闪耀, 闪光, 发亮]. قۇياش سۈزۈك ئاسماندا پارلىدى. كۆرۈپ مۇسئوڭنى قەلبىم يايىردى.

پارلا II پېئىل. پارلىماق، پارلاش. 1. خىللىماق، تۈر-لىمەك، ئىلغىماق، تاللىماق [挑, 拣, 挑选, 选择]. ئۈزۈم پارلىماق. * ئۈزۈك پارلىماق. * ئۈگۈت پارلىماق. 2. جۈپلىمەك [配对儿]. ئاياغلارنى پارلاپ قويۇڭلار.

پاشلىق

پاشلىق I ئىسىم (”پاشا“غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە ”لىق“ قوشۇلغان). پاشا كۆپ يەر [蚊子多的地方]. بىر پاشلىققا كىرىپ قاپتۇق، كۆرمىگەننى كۆردۈق.

پايلا

پايلا I پېئىل . پايلىماق ، پايلاش . بەرداشلىق بەرمەك ، چىدىماق [忍受, 经受, 经得起] . قىيىنچىلىققا پايلىماق . * توشقان تېرىسى ئاران ئۈچ كۈن پايلايدۇ .

پايلا II پېئىل . پايلىماق ، پايلاش . كۆز قۇلاق بولماق ، يوشۇرۇن كۆزەتمەك ، ماردىلاپ يۈرمەك ، پېيىمغا چۈشمەك [跟踪, 窥伺, 追踪, 侦探] . مۈشۈك چاشقانتى بىر دەم پايلاپ تۈردى . * ئۇ مېنى ئارقامدىن پايلاپ يۈرىدۇ . * دۈشمەننى كۈندۈزى ئويلا ، كېچىسى پايلا(ماقال) .

پەس

پەس I سۈپەت . تۆۋەن ، پاكار [低的, 矮的, 下边, 下面] . ئانتونىمى : ئېگىز ، يۇقىرى . پەس ئۆي . * پەس تام . * پەس ئۇچماق . * يۈرۈڭلار پەسكە چۈشەيلى . * سىلەر پەستە تۇرۇپ تۇرۇڭلار . * ئاتتىن ئېگىز ، ئىتتىن پەس ، ئۇ نېمە؟ (تېپىشماق—ئىگەر) .

پەس II سۈپەت . پەسكەش ، رەزىل ، پەسەندە ، خار [下贱的, 下流的, 低级的] . ئانتونىمى : ئېسىل . پەس ئادەم . * تېگى پەس ، پەس ئارزۇ-ھەۋەس . * زىدى پەسنىڭ كۆڭلى پەس (ماقال) . * قەست قىلغاننى پەس قىل(ماقال) . * پەس پەسكەشلىكنى قىلماي قويمايدۇ .

پەس كىشى مال-دۇنياكۆتۈرمەس بېشەك ،

ئېشەك ئەتلەس توقۇمى بىلەنمۇ ئېشەك .

پەسىل

پەسىل I ئىسىم . يىلنىڭ تۆت مەۋسۈمىنىڭ ھەر بىرى [季, 季度, 季节] . ئەتىياز پەسلى ، ياز پەسلى . * كۈز پەسلى ، قىش پەسلى .

* پەسىللىك ، پەسىلچان . * پەسىلگە قاراپ كىيىم كىي .

پەسىل II ئىسىم . كىتابلار ، ماقالىلەرنىڭ تۈرلۈك بۆلۈ-

نۈشلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسى [编] . بۇ كىتاب ئىككى پەسىل ، سەككىز باب ،

ئون ئىككى بۆلۈمدىن ئىبارەت .

2. چمۇن ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن سىم ياكى يالتىراق توردىن ياسالغان ساپلىق سايمان [苍蝇拍子]. چمۇن پالىقى.

3. تىكتاك توپ قاتارلىق تەنھەرىكەت ئويۇنلىرىدا ئوينى ئۆرۈشقا ئىشلىتىلدىغان مەخسۇس سايمان [乒乓球拍子]. تىكتاك توپ پالىقى.

4. دەررە (كونىرىغان سۆز) شەرىئەتتە گۇناھلىق ھېسابلانغانلارنى، دىنىي مەكتەپلەردە تەرتىپنى بۇزدى دېيىلگەن تالىپلارنى ئۇرىدىغان جازا قورالى [板子]. پالاق بىلەن ئۇرماق.

پالاق II سۈپەت. بۇزۇلغان، سېسىغان (تۇخۇم ھەققىدە) [坏了的, 臭了的, 变质的]. پالاق تۇخۇم. * تۇخۇم پالاق بولۇپ قاپتۇ.

پالاق III تەقلىد سۆز. يىقىلىش، ئۇرۇلۇشتىن چىققان ئاۋاز [象声词: 仆通一声, 啪嚓一声]. ئۇ پالاققىدە يىقىلىپ چۈشتى.

پاي

پاي I ئىسىم. شىركەت، كارخانا ۋە بىرلەشمىلەرگە شېرىك بولۇپ قوشقان ھەسسە، ئۇلۇش [股份, 股]. پاي پۇلى. * پاي چېكى. * پاي ئۆسۈمى. * پاي فوندى.

پاي II ئىسىم. ئاياغ، پۇت، پۇت ئىزى [脚, 足, 足迹]. كۆپىنچە تۇراقلىق ئىبارلەردە كېلىدۇ: چار پاي. * چىراغپاي. يەنە III شەخس تۇرىدىمۇ، ئايرىم تۇراقلىق ئىبارلەردىمۇ كېلىدۇ: پېيغا چۈشەك. * پېيىدا بولماق.

باغۋەن ئىش پېيىدا بولمىسا بەزەن،

باسدۇ شۇ ھامان ئەتراپنى تىكەن.

پاي III مىقدار سۆز. دانە، تال [量词: 只, 发, 粒]. بىر پاي ئۆتۈكۈم يوق تۇرىدۇ. * ئۇ ئۆت پاي ئوق ئۆزدى. * ئاشپۇزۇنلىك ئوچاقتىكى قازنىغا ئۈچ پاي قاسقان ئورنىتىلغانىدى. * ھەر خىل مىلتىقتىن بىر پاي ئاتىسىمۇ، تەككۈزگىنى ئاز.

بالدىقى [级, 台阶, 梯阶]. پەلەمپەينىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققۇچە ھالىم قالىدۇ.
دى. * ئۆيۈڭگە يولاتما قېرى دەللىنى، كىرىپ-چىقىپ بۇزىدۇ پەللىنى.

پەللى II ئىسىم. تەنتەربىيە ئاتالغۇسى. يۈگۈرۈش مۇسا-
بىقىسىدە، ئوغلاق تارتىشتا، باشلانغان ۋە توختايدىغان يەر
[终点, 起点]. ئۇ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، پەللىگە ئاز قالغاندا يىقىلىپ
چۈشۈپ ھەسرەتتە قالدى.

پەللى III ئىسىم. تىبابەتچىلىك ئاتالغۇسى. بەدەننىڭ يىڭنە
سانجىشقا بولىدىغان يەرلىرى [穴位].

پەللى IV ئىسىم. ئەڭ ئاخىرقى، ئەڭ يۇقىرى چوققا،
نشان، مەنزىل [高峰, 顶峰, 极点, 顶点].

پەن

پەن I ئىسىم. ئىلىم، ئىلىم-پىلىم [科学, 学科] تەبىئىي
پەنلەر، ئىجتىمائىي پەنلەر. * پەنلەر ئاكادېمىيىسى. * پەنلەر دوكتورى. * پەن تەتقىقا.
تى. * پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى. * پەن-بىرىنچى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى.

پەن II ئىسىم. تاختاي، شال [木板]. پەن زاۋۇتى. * پەن
تىلماق.

پەي

پەي I ئىسىم. قۇشلار تېنىدىكى يۇمشاق تۈك، موي
[羽毛]. پەي ياستۇق، پەي يوتقان-كۆرپە. * پەي توپ، پەي قەلەم * پەي ئوت بىلەن
"ئوينىمايدۇ" (ماقال). * قاغىنىڭ پېيى قەلەم بولماس (ماقال).

پەي II ئىسىم. سىڭىر [筋]. پەي تارتىشماق. * پەي تار. * پېيىنى
قىرغىماق.

پەي III ئىسىم. ئارمىيە قۇرۇلمىسىنىڭ شتات بىرلىكى
[排]. پەي بەندىن يۇقىرى، لىەندىن تۆۋەن بولىدۇ. * پەيچاڭ. * تۆتىنچى پەي.

پو

پو I ئىسىم. زەمبىرەك [大炮].

پو II ئىسىم. ھور، پار، بۇس [气, 蒸气].

پەش

پەش I ئىسىم. تىنىش بەلگىلىرىنىڭ بىرى، بەلگىسى (،)، جۈملىدىكى تەڭداش بۆلەكلەر، قوشما جۈملىدىكى بېقىندى جۈملىلەرنى ئايرىش ئۈچۈن قويۇلدى [逗点, 逗号]. پەش جاھىدا قويۇلسا خاتالىق يۈز بېرىدۇ. مېلىشتۇرۇپ كۆرۈڭ: تۇرسۇن توختى — تۇرسۇن، توختى ۋە باشقىلار.

پەش II ئىسىم. چاپان، كۆينەكلەرنىڭ ئالدى تەرىپى، گېتەك قىسمى [襟]. ئىچ پەش، تاش پەش. * پېشىنى تۇتماق، پېشىغا ئېسىلماق. * پېشىنى قاقماق، پېشىنى تارتىپ قويماق. * پەشنى كېسىپ يەڭسى ياپايتىۋ (ماقال). * پەشنى قاققان ئەمگەكتىن، قۇتۇلالماس مەينەتتىن (ماقال).

پەش III لوق گۆش، كۆپىنچە دۈمبە گۆش [剔骨肉]. پەشلىمەك.

پەش IV ئىملىق. مۈشۈكنى قوغلاشتا ئىشلىتىلىدۇ [唬]. توغۇسنى تاغ دېمە، مۈشۈكنى پەش دېمە (ماقال).
”پەش“تىن بىر تۇيۇق:

خېتىڭدا مەن ھەمراھ بولاي چېكىت، پەش،
تاماققا يېگىن، ھەم بولاي ياغۇپەش،
تەقدىرىمدۇر، ساڭا خاس ھاياتىم،
مەيلى ھەم چاپانغا بولۇپ قالسامۇ پەش.

— ھەركىن ئەبەيدۇللا.

پەشمەت

پەشمەت I تۇجۇركا چاپان [短依]. پەشمەتنى كىيىۋال — دەپ ۋارقىردى ئانا بالىسىغا.

پەشمەت II ئىسىم. تاتلىق يېمەكلىك. ئۇ ياغدا قورۇلغان ئۇن ۋە قىيامدىن تەييارلىنىدۇ، تالا-تالا يېپسىمان بولىدۇ [酥糖]. شۇ كۈنلەردە پەشمەتكە باشقا مىللەتلەرمۇ قىزىقىپ قالدى.

پەللە

پەللە I ئىسىم. شوت، پەلەمپەيلەرنىڭ ھەربىر باسقۇچى،

پور II سۈپەت. خام سېمىز [虚胖的]. ئۇ بىر پور ئادەم.

پورەك

پورەك I ئىسىم. ئەمدى ئېچىلدىۋاتقان گۈل، غۈنچە [花蕾，蓓蕾，花骨朵儿]. ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ "پورەك" تەخەللۇسى بىلەن شېئىرلار يازاتتى، ئەپسۇسكى، ئۇلارنى يىغالمىدۇق.

سالام ساڭا مۇئەللىم، ساڭا چوڭقۇر يۈرەكتىن.

تەربىيەدە ئېچىلغان مىڭلاپ غۈنچە-پورەكتىن.

پورەك II ئىسىم. دىئالېكت سۆز. زاغرا. پورەك پىشۇرماق.

پوست

پوست I ئىسىم. 1. دەل-دەرەخ، مېۋە-چېۋە، ياش-كۆكتات ۋە بەزى ھايۋانلار، دانلارنىڭ ئۈستىنى ئوراپ تۇرغان قەۋىتى [皮，壳]. دەرەخ پوستى. * يىلان پوستى. * پوستىنى سويغان پىياز دەك. * پىيازنىڭ پوستى تولا، ئەخمەقنىڭ دوستى تولا (ماقال).

2. ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نېپىز توقۇلما، تېرە ئاستىدىكى يۇپقا پەردە [皮]. پوستىغا كىرىۋالماق. * ئىشەنكىن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال).

3. يەرنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى [地壳].

پوست II ئىسىم. قاراۋۇل [岗，岗哨]. پوست قويماق. * پوستتا تۇرماق. * پوستقاچىماق. * پوستتىن چۈشەك.

پوستەك

پوستەك I ئىسىم. تۈگمەن خامپىسىدىكى ئۈننى سۇپۇرد-دىغان تېرە سۇپۇرگە [羊皮帚]. پوستەك تۇتقان تۈگمەنچى خامپىدىكى ئۈننى سۇپۇرۇۋاتاتتى.

پوستەك II ئىسىم. قارا ياغاچنىڭ تەڭگىسى [榆钱子]. پوستەكنى جىمجۇمغا قېتىپ يېگەن ۋاقىتلىرىمىز بولغان.

پوكان

پوكان I ئىسىم. ئادەم ۋە قۇشلارنىڭ توش قىسمى

پو III سۈپەت. لاپ [大话, 吹牛皮]. پوچى. * پو ئاتىق.

پوچتا

پوچتا I ئىسىم. خەت-ئالاقە، گېزىت-ژۇرنال، پوسۇلكا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى كۆرسىتىلگەن ئادىسقا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان كەسىپ ۋە ئاپپارات [邮政]. پوچتا ماركىسى. * پوچتا ساندۇقى. * پوچتىغانا. * پوچتا-تېلېگراف.

پوچتا II ئىسىم. قايرىما سايىۋەنى ۋە يۆلىنىپ ئولتۇرىدۇ-غان ئورنى بار، تۆت چاقلىق ھارۋا [皮包车].

پوچتىكەش

پوچتىكەش I ئىسىم. پوچتىچى، پوچتالىون، پوچتىخا-نىنىڭ خەت-چەك، گېزىت-ژۇرناللارنى كۆرسىتىلگەن ئادىسقا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان خادىمى [邮递员, 邮差, 投递员]. پوچتىكەش II ئىسىم. "پوچتا II" نى ھەيدەيدىغان كىشى، كوچىر [赶皮包车的] 车夫.

پوچى

پوچى I ئىسىم ("پو III" كە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "چى" قوشۇلغان). يوغان گەپ قىلىدىغان، پو ئاتىدىغان، لاپ ئۇرىدىغان كىشى [说大话的, 吹牛皮的]. پوچى ئىش بۇزىدۇ، نوچى ئىش تۈزەيدۇ.

پوچى II ئىسىم. كان كولىغاندا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچلۇق تىغ بېكىتىلگەن ئەسۋاب.

پور

پور I ئىسىم. 1. دەرەخنىڭ چىرىگەن قىسمى [朽了的, 空了心的]. پور يانچ. * پور كۆتەك.

2. سۈپەت. پورلاشقان، چىرىگەن [糠了的]. پور لوبۇ.

پۇچقاق

پۇچقاق I ئىسىم. 1. ئىشتاننىڭ تىزىدىن تۆۋەن قىسمى
[褙腿]. ئىشتاننىڭ پۇچقى. * پۇچقاقنى تۈرمەك. * پۇچقاقتىن پۇۋلىمەك.
* پۇچقاقتا پىت چۈشمەك.

2. ھايۋانلارنىڭ پاقالچىقى-شېرىقنىڭ تېرىسى [腿皮]. تۈلكە
پۇچقاقلرىدىن تىكىلگەن جۇۋا.

**پۇچقاق II ئىسىم. ئومۇمەن پارچە-پۇرات تېرە پۇرۇچلى-
رى [碎皮].**

پۇڭ

**پۇڭ I ئىسىم. خەلىق پۇلىنىڭ ئەڭ كىچىك بىرلىكى
[分].** بىر يۈەن ئون جياۋ (ماۋ)، بىر جياۋ ئون پۇڭ. * بىر قاپ سەرەڭگە ئىككى
مو بەش پۇڭغا چىقىپتۇ.

**پۇڭ II ئىسىم. جۇڭگوچە يەر يۈزى ئۆلچەم بىرلىكى،
مونىڭ ئوندىن بىرى [分].** تەخمىنەن 66 كۋادرات مېتىرغا تەڭ. * يېزىمىزدا
جان بېشىغا ئىككى مو تۆت پۇڭدىن يەر توغرا كەلدى.

پۇڭلۇق

**پۇڭلۇق I سۈپەت ("پۇت I" گە سۈپەت ياسىغۇچى قو-
شۇمچە "لۇق" قوشۇلغان).** قىممىتى پۇڭغا تەڭ. ئۇ ئاممىۋى تېلېفونغا
بەش پۇڭلۇق مېتال پۇل تاشلىدى.

**پۇڭلۇق II سۈپەت ("پۇڭ II" گە سۈپەت ياسىغۇچى قو-
شۇمچە "لۇق" قوشۇلغان).** كۆلىمى پۇڭغا تەڭ [分的]. ئىككى مو
بەش پۇڭلۇق يەرگە كۆكتات تېرىغاندىم، تازا ئوخشىدى.

پۇت

**پۇت I پېئىل. پۈتمەك، پۈتۈش. تۈگىمەك، ئاخىرىغا
يەتمەك. ئاياغلاشماق، تاماملانماق [完, 完成, 完结, 完竣, 完毕].**
يېڭى بىنا پۈتتى. * كىيىم پۈتتى. * ئىش پۈتتى. * ئېشىكىم سۇدىن ئۆتتى، ئىشىم
پۈتتى (مەتل). * پۈتكەن ئىشقا ئىگە تولا، ئۇرۇشتىن كېيىن باتۇر (ماقال).

[喉囊] . توخۇ پوكىنى . * ئۇ پوكاندەك قىزىرىپ كەتتى . * ھېلىم پوكىنىنى ئۈستەگە يۆلەپ ئۇغلىدى .

پوكان II دان ۋە مېۋە چالا پىشقان ، كىيىم-كېچەك ، نەملىكى تۈگىمىگەن ، چالا قۇرۇغان ھالەت [湿, 未熟] .

پۈت

پۈت I ئىسىم . 1 . ئادەم ۋە ھايۋاناتنىڭ تۇرۇشى ، يۈرۈ-

شى ۋە ئۆمىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئەزاسى ، ئاياغ

[脚, 腿, 足] . پۈت ئاتماق ، پۈت تېپىشمەك . * پۈت تىققاق ، پۈتقا چېتىۋالماق .

* پۈتىنى ئالماشتۇرماق . * پۈتىنى يەرگە تەگكۈزمەك . * ئىككى پۈتىنى بىر ئۆتۈككە

تىققاق . * پۈتىغا ھۆل غىش قويماق . * سېمىزلىك پۈتقا يۈك . * بىر پۈتى يەردە ،

بىر پۈتى كۆردە . * بىر پۈتى كۆزگە ساڭگىلىماق . * پۈتى كۆيگەن توخۇدەك . * قاغا

پۈتى خەت . * يوتقانغا قاراپ پۈت سۇن (ماقال) . * كۆزگە ئىلىمىغان پۈتقا چومماق

(ماقال) . * ئەقىلىمىز باشنىڭ دەرەنى پۈت تارتىدۇ (ماقال) .

2 . ئۈستەل ، كارىۋات ، ئورۇندۇققا ئوخشاش ئۆي جاھازىلىرىد-

ىنى تىك تۇرغۇزىدىغان قىسمى . سافانىڭ پۈتى . * جۈزىنىڭ پۈتى . * داڭقان

پۈتى گەپ .

پۈت II ئىسىم . رۇسلاردىن كىرگەن ئېغىرلىق ئۆلچەم

بىرلىكى [普特] . پۈت كۆپرەك ئاشلىق ئۆلچەشتە قوللىنىلىدۇ . بىر پۈت 16.38

كىلوگرامغا تەڭ .

پۈتلۈق

پۈتلۈق I سۈپەت ("پۈت I" گە سۈپەت ياسىغۇچى قو-

شۇمچە "لۇق" قوشۇلغان) . پۈتى بار ، پۈت بېكىتىلگەن

[有脚的, 带腿的] . ئامرىقىدا تۆت پۈتلۈق قۇش بايقالغان . * ئۆيىڭ ئوتتۇرسىدا تۆت

پۈتلۈق چولك ئۈستەل تۇراتتى .

پۈتلۈق II سۈپەت ("پۈت II" گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇم-

چە "لۇق" قوشۇلغان) . مىقدارى مەلۇم پۈت ئېغىرلىقىدا بولغان

[普特的] . بىر پۈتلۈق كىر تېشى .

پۈتۈك II سۈپەت ("پۈت III" كە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇم-
چە "ئۈك" قوشۇلغان). 1. تۆشۈك، بوشلۇق، ئېتىلىپ قالغان
پۈتەي [实际的, 无空的]. بۇ يىغىننىڭ كۆزى پۈتۈك ئىكەن. * قۇرۇق گەپكە پۈتۈك
قۇلاق (ماقال). * قۇۋىنىڭ قۇلىقى پۈتۈك (ماقال).

پۈرۈك

پۈرۈك I ئىسىم ("پۈر" گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە
"ئۈك" قوشۇلغان). قوڭنىڭ پۈرمەك گۆشى، بەزى قۇشلارنىڭ
قوڭى [肛门肉]. توخۇنىڭ پۈرۈكى.

پۈرۈك II سۈپەت. ياسىلىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش. پۈر-
مەر-پۈرمە بولۇپ پۈرۈلگەن پۈرۈك كۆزلىرىڭنى ئاچماڭچۇ!

پېقىر

پېقىر I سۈپەت. كەمبەغەل، نامىرات، يوقسۇل
[清贫的, 贫苦的, 贫寒的]. پېقىر ئادەم. * بۇلۇتنىڭ قەدىرى يوق ئاي يېنىدا.
پېقىرنىڭ قەدىرى يوق باي يېنىدا (ماقال).

پېقىر II ئالماش. كەمىنە، كەمىنىلىرى [鄙人, 小人]. پېقىر
كۆپ ئوقۇمىغان، مەنەپ تۇتمىغان ئادەم.

پېئىل

پېئىل I ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. سۆز تۈركۈملىد-
رنىڭ بىرى. شەيئىلەرنىڭ ھەرىكىتى، ھالىتى، ئۆزگىرىشى قا-
تارلىقلارنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر [动词]. پېئىل ئۆتۈملۈك پېئىل، ئۆتۈم-
سىز پېئىل، ياردەمچى پېئىللارغا بۆلۈنىدۇ. * پېئىلدا يەنە دەرىجە كاتېگورىيىسى، زامان
كاتېگورىيىسى، شەخس كاتېگورىيىسى، مەيلى كاتېگورىيىسى بار.

پېئىل II ئىسىم. مەجەز-خۇلق، خاراكتېر، كەيپىيات،
روھىي ھالەت [性格, 脾气]. خۇش پېئىل. * كىچىك پېئىل. * كىچىك پېئىل
بولساڭ، كىچىكلەپ كەتمەيسەن (ماقال).

كۆپلەر بار دۇنيادا گەپ-سۆزى جانان،

لېكىن پېئىل ئېتىبارى ياماندىن يامان.

ياخشلىق بىلەن ئىش پۈتسە پەقەت،
جاڭجال غوۋغا قىلىشقا بۇندا نەھاجەت.

پۈت II پېئىل. پۈتمەك، پۈتۈش. يازماق [写, 记]. خەت
پۈتمەك. * دەپتەرگە پۈتۈپ قويماق. * پېشانىگە پۈتۈلگەننى تارتماي ئامال يوق.

پۈت III پېئىل. پۈتمەك، پۈتۈش. 1. ئىچىدىكى بوشلۇق
تىنىپ، ئېتىلىپ قالماق [堵塞]. يىغىنىك تۈشۈكى پۈتۈپ قاپتۇ.
2. يارا ساقايماق، ئاغزى جىپلاشماق [愈合, 收口, 长好, 痊愈].
يارىنىك ئاغزى پۈتۈپتۇ.

3. بۇرۇن نەپەسلىنىش قىيىن بولماق [不通气]. بۇرۇن پۈتۈپ
قالدى.

4. ئاۋاز چىقماي قالماق [沙哑, 嘶哑]. ناخىنى تولا ئېيتىپ، ئاۋازىم
پۈتۈپ قالدى. * ئۇ قىز ئانىسىنىڭ ئۆلۈمىگە تولا يىغلاپ، ئاۋازى پۈتۈپ كەتتى.

5. قۇلاق ئاڭلىماس بولۇپ قالماق [耳聋]. ئۇ بوۋاينىڭ قۇلقى
پۈتۈپ قاپتۇ.

پۈت IV پېئىل. پۈتمەك، پۈتۈش. ئىشەنمەك، خەقنىڭ
سۆزىگە ئىشەنمەك [相信]. ئۇنىڭ سۆزىگە پۈتۈپ، خاتا قىلىدىم.

پۈتۈش

پۈتۈش I پېئىل. پۈتۈشمەك، پۈتۈشۈش. كېلىشمەك،
توختاملاشماق، قارارلاشماق [商妥, 商定, 相约, 说好]. مەن ئۇنىڭ بىلەن
پۈتۈشۈپ قويدۇم، شېرىك بولىدىغان بولدۇق.

پۈتۈش II پېئىل. پۈتۈشمەك، ”پۈت“ نىڭ ئۆملۈك دەرد-
جىسى، ”پۈت I“ گە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. [”پۈت“نىڭ].

پۈتۈك

پۈتۈك I ئىسىم (”پۈت II“ گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇم-
چە ”ئۈك“ قوشۇلغان). (كونىرىغان سۆز) خەت-چەك، كىتاب،
ۋەسىقە، ھۆججەت؛ تاشقا ئويۇلغان يېزىق [信, 文件, 文书]. پۈتۈكچى.
* بىزدە قەدىمكى پۈتۈكلەر ناھايىتى كۆپ، ئەپسۇسكى، تېخى تېپىلمىدى، ئېچىلمىدى.

پىلتە II ئىسىم. 1. دۇپپىنىڭ تېشى بىلەن ئەستىرى ئارىسىغا، تون ۋە يوتقان-كۆرپىلەرنىڭ قىرلىرىغا قاتۇرۇش ئۈچۈن بېرىلىدىغان قەغەز ياكى پاختا پىلتىك [捻子]. دوپپىنى يارشىملىق قىلىدۇ. ھىنى پىلتىسى. * مۆسەم تونغا پىلتە ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ.

2. پارتلاتقۇچ بومبىلارنىڭ ئوت ئالىدىغان يېرىگە ئورۇنلاش-تۇرۇلغان يىپ [导火索, 导火线, 引火索].

3. پوچاخزىنىڭ ئوت ئېلىشى ئۈچۈن بېكىتىلگەن پىلىك، يىپ [火绳, 捻子]. پوچاخزىنىڭ پىلتىسىگە ئوت ياق.

4. توقۇمىچىلىقتا ئېگىرىشكە تەييارلاپ قويۇلغان ئۇزۇنچاق پىلىك [棉条].

پىلتە III مىقدار سۆز. يۆگەم، ئورام [量词: 梳, 绞, 把子]. بىر يۆگەم يىپ. * بىر ئورام مەشۇت يىپ.

پىپى

پىپى I ئىسىم. 1. تال چىۋىقىنىڭ قوۋزىقىدىن ياسالغان نەپچە، بالىلار چېلىپ ئوينايدۇ.

2. پۇۋلەپ چېلىنىدىغان سازلارنىڭ بۆلۈنىدىغان نەپچىسى.

پىپى II ئىسىم. چىمىشىر.

پىستە

پىستە I ئىسىم. پىستە دەرىخى ۋە ئۇنىڭ مېۋىسى [阿月浑子]. پىستە-بادام. * پىستە چاقماق.

پىستە II ئىسىم. تېنى كىچىك، ئاياغلىرى قىسقا، تۈك-لىرى ئۇزۇن ۋە پاخماق بىر خىل ئىت [小狮子狗, 长毛小狗]. پىستە قېرىسىمۇ كۈچۈك (مەتل).

پىش

پىش I پېئىل. پىشماق، پىشش. 1. دانلىق زىرائەت، مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇزلار يېتىلىپ ئىشلىتىشكە، يېيىشكە بولىدىغان ھالەتكە كەلمەك [熟, 成熟]. بۇغداي پىشپىتۇ. * قوغۇن پىشا ساپقىدا تۇرماق (ماقال). * ئۈجمە پىش ئاغزىغا چۈش (تەمسىل).

2. ئۈن (خېمىر) گۈرۈچ، گۆش، كۆكتاتلار ھەر خىل ئۇ-سۇلار ئارقىلىق يېيىشكە بولىدىغان ھالەتكە كەلمەك [成熟, 熟]. ئاش پىشتى. * گۆش پىشپىتۇ. * بەرمەنىڭ ئېشى پىشماق، ئوچاق بېشىدىن چۈشەس (ماقال).

پىش II پېئىل. پىشماق، پىشش. نەرسىنى سۇغا، سۇ-يۇقلۇققا چۆمۈلدۈرمەك، چېلاپ يۇماق [洗, 冲洗]. ئاتنى ئۆستەڭگە پىشپ كەلدىم.

پىلتە

پىلتە I ئىسىم. جىزا [剂子]. لەڭمەنلەرگە پىلتە قىلماق. * تۆت پىلتە لەڭمەنگە توپايدۇ ئۇ.

* ئىش تاپماق. * بالا تاپماق. * چاتاق تاپماق.

4. ... دەپ قارىماق، ... ھېسابلىماق [认为, 以为]. لازم تاپماق.
زۆرۈر تاپماق. * ماقۇل تاپماق. مۇۋاپىق تاپماق.

تاپ V ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. بەزى ئىد-
سىملارنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 使一些名词动词化]. راۋاج تاپماق.
* ئارام تاپماق. * روناق تاپماق. * قۇدرەت تاپماق.

تاتار

تاتار I ئىسىم. تاتار مىللىتى ۋە شۇ مىللەتتىن بولغان
كىشى [鞑鞑尔, 鞑鞑尔人, 鞑鞑人]. تاتار تىلى. * تاتارچە. * تاتارستان. * تاتار
خەلقى. * تاتار شائىرى ئابدۇللا توقاي.

تاتار II پېئىل. تاتارماق، تاتىرىش. ئۆچمەك، ئۆڭى
ئۆچمەك [苍白]. ئۇ بىر تاتىرىپ، بىر قىزىرىپ گەپ قىلالماي قالدى.

تار

تار I ئىسىم. چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ تەۋرىتىپ ئاۋاز چى-
قىرىدىغان يېپى [弦]. پەي تار، سىم تار.
تار ئېشىپ ناۋا چالسام،
يارىمنىڭ كۆڭلىنى ئالسام.

تار II سۈپەت. ئېنى، ھەجىمى، سىغىمچانلىقى چوڭ ئە-
مەس [窄, 狭窄]. كەڭ. تار يول، تار كوچا، تار ئۆي. * تار
دائىرە، تار بولۇڭ. * ئىچى تارنىڭ گۆرى تار (ماقال). * تار يەردە ئاش يېگۈچە،
كەڭ يەردە مۇشت يە (ماقال). * ئۆتۈكۈڭ تار بولسا، جامانىڭ كەڭ بولغىنىدىن نېمە
پايدا (ماقال). * قىش ئوچىقى تار، قوپ ئۆيۈڭگە بار (ماقال).

تارا

تارا I پېئىل. تارماق، تاراش. تارقالماق، يېيىلماق،
چېچىلماق، تارقىماق [散开, 走散, 散布]. مېھمانلار تارىدى. * قويلار تاراپ
كېتىپتۇ. مەستلىكى تاراپتۇ. * راك ئۆپكىنىڭ ھەممە يېرىگە تاراپتۇ. * سېمىق پۇراق
بىردەمدىلا ئۆيگە تارىدى. * تاز تارانغۇچە، توي تاراپتۇ (ماقال).

ت

تاپ

تاپ I ئىسىم. ئۆلۈك، ئۆلۈپ قالغان ھايۋانلارنىڭ ئۆلۈكى [自毙的动物)尸体, 死尸]. تاپ يەيدىغان. * تاپنى ئارتماق. * قۇزغۇن ئۆلۈۋېتىپ تاپ ئىزدەيدۇ.

تاپ II ئىسىم. 1. ئىز، قوش ئىزى [犁沟]. تاپ ئاچماق. * تاپ سالماق. * تاپ باسماق. * تاپتىن چىقماق. 2. ("تاپ II-1") . ئازغىنا يەر، بىر تاپ ئېلىشقا

بولدىغان يەر [畦]. بىر تاپ يەر. 3. قوش ھەيدىگەندە، قوشنى تاپتىن چىقماسلىق ئۈچۈن ئېيىتىلىدىغان خىتاب ("تاپ II-1").

تاپ III ئىسىم. ۋاقىت، پەيت، ئان [时候, 会儿]. كۆپىنچە كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن كېلىدۇ. شۇ تاپ. * بۇ تاپتا، ئۇ تاپتا. تۆت دەھر ئارا ئۆزۈڭ نۇرى تاپتا، يەتتە بەھر ئىچىدە گۆھەر سەن شۇ تاپ.

تاپ IV پېئىل. تاپماق، تېپىش. 1. ئىزدىمەك، ئىزدە-گەنگە ئېرىشمەك [找, 寻, 拣到, 拾到]. تاپماق، تاپقۇر. * تاپقان-تەرگەن، تاپقان-تۈگكەن. * يوقنى كېرەك تاپىدۇ (ماقال). * تەرتىپنى سەن تاپسالاڭ، تەرتىپ سېنى تاپىدۇ (ماقال). * ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا (ماقال). * پۇتھا تاپسالاڭ باشقا يوق، باشقا تاپسا پۇتھا (ماقال).

2. ئىگە بولماق، تاپاۋەت قىلماق [得到, 获得]. ئانامنىڭ تاپقىنى ئانامنىڭ بارىكالىسىغا يەتمىدى (ماقال). * ئاش قەدىرىنى يېگەن بىلەمس، تاپقان بىلەر (ماقال).

3. ئويدۇرۇپ چىقماق، پەيدا قىلماق [造, 惹, 招]. كەپ تاپماق.

ئەسۋابلىرى.

تارلىق II ئىسىم ("تار II" گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە
"لىق" قوشۇلغان). [窄, 狭窄的名词形式]. ئىچى تارلىق. * ئۆي تارلىق
قىلىماق. * نېرى يات، بېرى يات دېگەن ئورۇن تارلىقى، نېرى تۇر، بېرى تۇر دېگەن
كۆڭۈل تارلىقى (ماقال).

تازا

تازا I سۈپەت. 1. پاكىز، پاك [清洁的, 干净的]. تازا سۇ،
تازا كىيىم. * پۇت-قولۇڭنى تازا تۇت. * قولۇڭلار تازا بولسۇن دېمە، قەلبىڭىز تازا
بولسۇن دە (ماقال).

ھايات بەش كۈنلۈك دەپ كەلدى سادا،

بەش كۈنلۈك ھاياتنى ئۆتكۈزگىن تازا.

2. ساپ، باشقا بىرنېمە ئارىلاشمىغان [纯的]. تازا ئىسپىرت.
* تازا سۈت.

3. ساق، ساغلام [健康的]. تەنلىرى تازىمۇ؟ * تازىكەنلا.

تازا II رەۋىش. 1. راسا، ئىنتايىن، ناھايىتى
[十分, 非常, 太]. ئۇ تازا كېلىشكەن قىز ئىكەن. * بىز بۈگۈن تازا ئىشلىدۇق.
* ئۇنىڭ ئاچچىقى تازا كەلدى. * دۈشمەنگە تازا قاتتىق زەربە بەردۇق.

2. دەل، توپمۇ توغرا [真是, 真的]. تازا چۈش ۋاقتى ئىدى. بىرمۇنچە
يولداشلار چۈشلۈك تاماق يەۋاتىتى.

3. غەلىتە، قاملاشمىغان [怪僻的]. ئەخمەت، سېنىڭ دوستۇڭ تازا
بىرنېمە ئىكەن، گەپ ئاڭلىتالمىدىم.

تاش

تاش I ئىسىم. 1. سۇدا ئېرىمەيدىغان قاتتىق جىسىم
[石, 石头]. چىنتاش، تاشچى، تاشچىلىق. * تاشلىق يەر. * تاش دەۋرى. * تاش
پۈتۈك. * تاش قورال. * تاش ئۆستەك. * تاش مەتبەئە. * كىچىككەنە تاش، يارىدۇ
باش (ماقال). * بىر تاغار ياغاقتى ياغاچچىلىق تاش چاقىدۇ (ماقال). * يېرىك تاش
بولسۇ، ئېچىقكە باش بولسۇن (ماقال). * تاشنى تاپاقتا تاغغىلى بولماس
(ماقال). * تاش چۈشكەن يېرىدە ئەزىز (ماقال). * قولۇڭدا تاش، تاش ئۈستىدە يىلان،

تارا II پېئىل. تارماق، تاراش. چاچ، ساقالغا ئوخشاش تال-تال نەرسىنى چېگىشىنى يېشىپ تال-تال قىلماق، تەكشىلە مەك [梳]. چاچ تارماق. * ساقال تارماق. * تۈت تارماق. * بەل باغلىغان بەل نەرسە، چاچ تارىغان بەلن خوتۇن (ماقال).

تارتما

تارتما I ئىسىم ("تارت" قا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ما" قوشۇلغان). سىرتما [抽屉]. ئۈستەنلىك تارتىسى. * ئىشكەپنىڭ تارتىسى. * تارتىغا سېلىپ قويماق. * تارتىدىن ئالماق.

تارتما II ئىسىم ("تارت" قا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ما" قوشۇلغان). ئېيىل [马肚带]. ئاتنىڭ تارتىسىنى چېگىتىپ قوي. تارتما III ئىسىم. يۇقىرىغا چىقىش، يۇقىرىدىن چۈشۈش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان پەلەمپەي [板梯]. تاش تارتما. * تارتىدىن چۈشەك.

تارتۇق

تارتۇق I ئىسىم ("تارت" قا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ئۇق" قوشۇلغان). ھەدىيە، سوۋغات [礼物, 礼品]. تارتۇق تارتماق. * تارتۇقلىماق.

تارتۇق II ئىسىم. يارا ئىزى [伤疤]. تارتۇق چۈشەك. * تارتۇق قالماق. * ئېرى تارتۇقنىڭ خوتۇنى پۇچۇق (ماقال). * مەن كۆرمىگەن يېرىڭ بارمۇ، سېڭار يېرىڭ تارتۇق. "تارتۇق" تىن بىر تەجىسى:

سەت تۇرمىغاي ئەلگە ئىشلەپ بولساڭ يۈز تارتۇق،

بىلگىن ئۇنى چىن يادىكار—ئەل بەرگەن تارتۇق.

—ئەركىن ئەبەيدۇللا

تارلىق

تارلىق I سۈپەت ("تار I" گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). تار سېلىنغان، تارى بار [带弦的]. تارلىق چالغۇ

3. قالدۇرۇپ قويماق، قويۇپ كەتمەك [放下，不管].

كېلىشمەيدۇ ئەسلا ئادەم زاتىغا.

يىقىلغاننى تاشلاپ، مەنە ئېتىغا.

تاشلا II پېئىل ("تاش II نىڭ 2-") گە پېئىل ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لا" قوشۇلغان). تاشلىماق، تاشلاش. تاشلىق بېكىت-

مەك، قاپلىماق [挂面儿，包皮]. يوتقاننى تاشلىماق. كىتابنى تاشلىماق. * جۇۋا

تاشلىماق.

تاشلا III ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. 1. ئىد-

سىملىك سۆزلەرنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词：使一些名词动词化]. بالا

تاشلىماق. * سايە تاشلىماق.

2. "پ" لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، "ئەت،

ۋەت" گە ئوخشاش تۇس ياسايدۇ: 1) قىرىپ تاشلىماق، چۆرۈپ تاشلىماق.

2) كۈلۈپ تاشلىماق، يىغلاپ تاشلىماق.

تاشلىق

تاشلىق I ئىسىم ("تاش I" گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇم-

چە "لىق" قوشۇلغان). 1. تاش كۆپ جاي [石头滩]. تاشلىقتىن تاش

توشۇماق. * مەنسىز ياشلىق--سايىكى تاشلىق (ماقال).

2. سۈپەت ("تاش I" گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە

"لىق" قوشۇلغان). تاش كۆپ، تاش بار [石头多的地方]. تاشلىق يەر.

* تاشلىقتا ئات پۇتىن كېتىدۇ.

ئاتۇشنىڭ يولى تاشلىق،

ئاتۇشتا بولار تاشلىق.

تاشلىق II سۈپەت ("تاش II نىڭ 2-") گە سۈپەت ياسىغۇچ-

ى قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). 1. تاشلانغان، تېشى

بار [挂面儿的，有封面的]. تاشلىق جۇۋا. * يالاڭ تاشلىق چاپان. * ئاق تاشلىق

كىتاب. * قىزىل تاشلىق كىنىشكا.

2. تاش قىلىشقا تەييارلانغان، تاش قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىد-

ئۇر، قاتۇرما باش. * تاشنى سىقىپ سۇيىنى ئىچىدىغان (مەتل).

2. تۈگمەننىڭ ئۈگۈتتى ئېزىپ ئۇن قىلىدىغان سايمانى

[磨盘]. تۈگمەن تېشى مەن بولسام، چېقىلدۇرقى سەن بولدۇڭ (ماقال).

3. جىڭ ۋە گىرلارنىڭ قاندىقى [称砣]. ئابدالغا كەپسەن بەرسەڭ.

تېشىڭ توغرىمۇ دەيدۇ (ماقال).

4. سائەتنىڭ يىڭىنىسىنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان سايمانى

[钻石]. 17 تاشلىق سائەت.

5. ئادەم بەدىنىنىڭ ئۆت، جىگەرلىرىدە كېسەللىك سەۋەبىد-

دىن پەيدا بولىدىغان قېتىشما [石头]. تۈرسۈننىڭ ئۆتىدە تاش بار ئىكەن.

تاش II ئىسىم. 1. سىرت [外, 外面, 外表]. ئانتونىمى: ئىچى.

تاشقى، تاشقىرى، تاشقىرىقى. * تاشلىق. * تاش كۆڭلەك. * تاش مايقاق. * تاش

ئات، تاش كامبىر، تاش كۆر. * تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال (ماقال). * ئوتنىڭ

تېشىدا كۆيگۈچە، ئىچىدە كۆي (ماقال). * ئادەمنىڭ تېشىغا قارسا، ئىچىگە قارا (ماقال).

2. نەرسىنىڭ ئۈستىنى ئوراپ، قاپلاپ تۇرغان قىسمى،

تاشقى تەرىپى [面儿, 封面]. يوتقان تېشى، كىتاب تېشى. * تاشسىز جۈۋا.

تاش III مىقدار سۆز. قەدىمكى ئۆلچەم بىرلىكى [盘, 水]. تۆت

تاش سۇ. * تۆت تاش تۈگمەن.

تاش IV پېئىل. تاشماق، تېشىش. قىرغاقتىن، گىرۋەك-

تىن ئېشىپ چىققاق [溢, 漫]. تاشقىن. * سۇ تاشماق. * بىز تولۇپ تاشقان

غەيرەت بىلەن ئىشلەيمىز. * دەريا تاشما تۆردەككە نېمە غەم (ماقال). * چۈكۈن تاشما

ئۆز بويىغا تاشىدۇ (ماقال).

تاشلا

تاشلا I پېئىل. تاشلىماق، تاشلاش. 1. ئاتماق، چۆر-

مەك [扔, 投, 掷, 抛]. تورغا توپ تاشلىماق. * بومبا تاشلىماق. * ئۆزىنى كارىۋاتقا

تاشلىماق.

2. تەرك ئەتمەك، توختاتماق [戒除, 停止]. تاماكا تاشلىماق، ھاراقنى

تاشلىماق. * ئىش تاشلىماق، دەرس تاشلىماق. * خام خىيالىنى تاشلىماق، يۇرتىنى

تاشلىماق. * قىشلىق چاپاننى تاشلىماق.

تاقا

تاقا I ئىسىم. ئات-ئۇلاغلارنىڭ تۇيۇقىغا قېقىلىدىغان تۇياق شەكىللىك تۆمۈر [马蹄铁, 马掌]. تاقىچى، تاقچىلىق. * تاقىلىماق. * توكۇر ئاقا تۆمۈر تاقا، ئەسكى چاپانغا سۆمەر ياقا (ماقال). * مىخنى ئايسالما تاقىدىن ئايرىلىدىن (ماقال).

تاقا II پېئىل. تاقىماق، تاقاش. 1. ياپماق، ئەتمەك [F, 上]. ئىشكىنى تاقىماق. * زىيان تارتىپ كېلىۋاتقان كارخانىلارنى تاقاش كېرەك. 2. يېقىن تەڭگۈزمەك، تىركىمەك [顶, 挨, 触及]. ئۈستىنى تامغا تاقاپ قوي. * بىرۋاقىتلاردا سەللا بىر ئىش بولسا، ئىدىيەگە تاقا، دەپ تولىمۇ ئاۋازە قىلىدىغانىدى.

3. يېقىنلاپ كەلمەك [将到]. بۇ يىل مەن 60 ياشقا تاقاپ قالدىم. * 4. ئاسماق، سالماق: "تاق II" گە ئوخشاش. ئۈزۈك تاقىماق. * مالقا تاقىماق.

5. قادماق [钉]. تۈگمە قادماق.

تاقا III مىقدار سۆز. ئەتلەس، بەقسەملەرنىڭ ھەر بىر توپى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ [匹]. تۆت تاقا ئەتلەس ئالدىم. * بەش تاقا بەقسەم ئالدىم.

تاقاق

تاقاق I ئىسىم ("تاقا" غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ق" قوشۇلغان). جىنايەتچى دەپ قارالغان كىشىنىڭ بويىنىغا سېلىپ قويىدىغان جازا سايىمىنى [枷]. ساقچى بويىنىغا تاقاق سېلىنغان بىر كىشىنى ئەپكەتتى.

تاقاق II ئىسىم. ياسىلىشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش. 1. ئىشك-دەرۋازىلارغا ئىچىدىن سېلىپ ئېتىپ قويىدىغان توغرا بال داق [门臼]. ئىشككە تاقاق سېلىپ قويماق.

2. توما، چۈشۈرگە ۋە باشلام ئېغىزلىرىدا سۇنىڭ ئېقىد-شىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئورنىتىلغان قاپقا [闸门]. تومىنىڭ.

لىدىغان [作封面的, 作面子的]. تاشلىق رەخت ئالدىم.

3. ئىسىم ("تاش II نىڭ 2-گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان) تاش قىلىشقا ئىشلىتىدىغان ياكى تاش قىلىنغان نەرسە [面子, 面儿, 封面]. جۈۋىنىڭ تاشلىقى كوناىراپ كېتىپتۇ. * يوتەننىڭ تاشلىقى جايدا بولماپتۇ، قىزىل بولۇپ قاپتۇ.
- تاشلىق III ئىسىم. قۇشلارنىڭ ئاشقازىنى [肫, 肌胃]. توغۇ-نىڭ تاشلىقى. * كەپتەرنىڭ تاشلىقى.

تاغاق

- I تاغاق ئىسىم. قولنىڭ، ھايۋاننىڭ ئالدى پۈتىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى گۈرچەك سۆڭەك [甲骨, 肩甲骨]. تاغاق سۆڭىكى. * قوينىڭ تاغىقى. * خەنزۇچە خەتنىڭ چىغناق-تاغاققا يېزىلغان نۇسخىسى.
- II تاغاق ئىسىم (ئىملاسى: تارغاق). چاچ ۋە موي تاراشقا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم [梳子]. ساقال تارغىقى. * ياغاچ تارغاق. * تاز بىلەن تارغاق تالىشىپتۇ (ماقال). * تازنىڭ نېمىسى بار؟ — تۆمۈر تارغىقى (ماقال). * سوپىغا باغاق كەتمەس، تازغا تارغاق (ماقال).

تاق

- I تاق سۈپەت. يالغۇز، يەككە [单的]. ئانتونىمى: جۈپ. - تاق سان، تاق تۈرنىڭ، تاق رېلىس، تاق كۈن. * تاق-جۈپ ئوينىماق. * قاچانغىچە تاق ئۆتەرمەن. * بەخت تاقنى جۈپ قىلىدۇ، قازا جۈپنى تاق قىلىدۇ (ماقال). * دەرد كەلسە تاق، دۆلەت كەلسە جۈپ (ماقال).
- II تاق پېئىل، تاقماق. 1. تاقماق، ئاسماق [戴, 佩戴, 别, 缀]. * ئىزناك تاقماق.
- III تاق رەۋىش. دەل [正好, 恰好]. ئەمەت ئۇلار سۆزلىشىپ ئولتۇ-رۇپتىكەن، تاق ئۈستىدىن چۈشۈپتۇ.
- IV تاق تەقلىد سۆز. قاتتىق جىسىملارنىڭ بىر-بىرىگە قاتتىق ئۇرۇلۇشىدىن چىققان ئاۋاز [咔嚓]. ئىشەك تاق قىلىپ يېپىلدى.

ئۆز ئىشى بار، ھەر تاغنىڭ ئۆز غېشى (ماقال).

تاڭ II پېئىل، تاغماق، تېڭىش. يۆگەپ، ئوراپ چىگ-
مەك، باغلىماق [包扎，捆]. يۈك-تاقلارنى تېگىپ تەييار قىلىپ قويىدۇق.
* ۋاقتىدا تاغنىغان يارا يىزىڭدايدۇ.

تاڭ III ئىملىق. "تاغھي"، دەپمۇ كېلىدۇ، كۆپىنچە دىئا-
لوگلاردا ئۇچرايدۇ. "بىلمەيمەن، ئۇقمايمەن" دېگەن مەنىلەرنى
بېرىدۇ [不知道，不晓得].

— تاڭ نەگە كەتتى؟

— تاڭ.

— ئىشقا بارىدىمۇ؟

— تاغھي.

تاڭ IV رەۋىش ("قالماق، كۆرمەك، سۆزلىمەك" لەر
بىلەن پېئىللىشىدۇ). ھەيران بولماق، ئەجەبلەنمەك
[发呆，发愣，瞠目结舌]. كۆرۈنگەن تاڭ قالساڭ، كۆپچىلىك ساڭا تاڭ قالىدۇ
(ماقال). * تاڭ كۆرگەن تاڭ يوق.

تاڭ V تەقلىد سۆز ("تاڭ-تاڭ" بولۇپ، تەكرارلىنىپمۇ،
"تاڭ-تۇڭ" دەپ ئومۇملاشتۇرۇپمۇ كېلىدۇ. "قىلىپ" بىلەن پې-
ئىللىشىدۇ). قاتتىق جىسىملارنىڭ بىر-بىرىگە سوقۇلۇشى،
ئۇرۇلۇشى ۋە مىلتىقنىڭ ئېتىلىشىدىن چىققان ئاۋاز
[叭，铛 (枪声或撞击声)]. "تاڭ" قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. * ئىشككە
"تاڭ" قىلىپ بىرنەرسە تەگكەندەك قىلدى.

تال

تال I ئىسىم. ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنىڭ
بىرى. جىگەر رەڭلىك، يۇمشاق كېلىدۇ [脾脏].

تال II ئىسىم. 1. سۆگەت [柳树]. تالگۈل. * مەجنۇنتال،
چوكانتال. * تال چىۋىق. * تامچا سۇدا تال كۆكۈرەر (ماقال). * ئۈستەڭ يارشىقى
تال، قىز يارشىقى خال (ماقال). * تۆگە تالغا ئامراق، سودىگەر پۇلغا (ماقال).

قاپقىنى كۆتۈرۈپ قويماق.

تاقاق III سۈپەت ("تاقا" غا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچا
"ق" قوشۇلغان). تاقاق سېلىنىغان، ئېتىمك، تاقاقلماق
[关住的, 关着的]. دەرۋازاڭ تاقاق ئىكەن، كىرەلمەي قايىتىپ كەتتىم.

تاققا-تۇققا

تاققا-تۇققا I ئىسىم. بالىلار ئويۇنى [小孩子的一种游戏].
بۇ ئويۇندا بالىلار پۇتلىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، بىر-بىرىگە تىر-
رەپ ئولتۇرىدۇ. «تاققا-تۇققا قوشىقى» نى ھەر بىر پۇتقا سۆزمۇ-
سۆز تاقاپ ئېيتىدۇ. "چىق" قا توغرا كەلگەنلەر ئازاد بولۇپ،
پۇتىنى تارتىۋالىدۇ، ئاخىردا چىقماي قالغان پۇتنىڭ ئىگىسى «جا-
زا» غا تارتىلىپ، ناخشا ئېيتىپ ياكى ئۇسسۇل ئويناپ بېرىدۇ.
«تاققا-تۇققا قوشىقى» مۇنۇ: تاققا-تۇققا، زەنجىر-ھالقا، سەن تۇرۇپ، سەن
چىق.

تاققا-تۇققا II سۈپەت. سۆزى تۇتۇرۇقسىز، گېپىنىڭ
تايىنى يوق [颠三倒四, 乱七八糟]. ئۇ-تاققا-تۇققا گەپ قىلىدىغان كىشى.
* قوي، ئۇنداق. تاققا-تۇققا سۆزلىرىڭنى!

تاقتا

تاقتا I پېئىل. تاقلىماق، تاقلاش. قويۇق ئۆسكەن زىرا-
ئەتلەرنى تېگىشلىك دەرىجىدە شالاڭلاتماق، چاقلىماق [间苗]. كېۋەز،
تاقلىماق، قوناق تاقلىماق. * كېۋەز تاقلاۋاتقان قىزلار ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى.
تاقتا II پېئىل. تاقلىماق، تاقلاش. سەكرىمەك [跳, 蹭].
ئۆستەڭدىن تاقلاپ ئۆتمەك. * تاقلاپ-تاقلاپ ئورنىغا چۈشۈپتۇ (ماقال).

تالڭ

تالڭ I ئىسىم. سەھەر، سۈبھى، بامەدات
[黎明, 拂晓, 曙光]. تالڭ ئاتماق، تالڭ سۆزۈلمەك، تالڭ يورۇماق. * تالڭ ئاشۇرماق.
* تالڭ نۇرى، تالڭ يۇلتۇزى، تالڭ قاراڭغۇسى. * توغۇ چىللىمىسىمۇ تالڭ ئاتىدۇ.
(ماقال). * تالڭ ئاتىبايدىغان كېچە يوق، ياغ چىقمايدىغان قىچا (ماقال). * ھەر كۈنىنىڭ

”لىق“ قوشۇلغان). 1. تالا-تۈزدە ئىشلىتىشكە لازىملىق
[外出的用的]. تالالىق كىيىم. * مېنىڭ تالالىق بەتىنىڭم يوق. * تالادىمۇ ئۆيىمچىلىك
بەتىنىڭمى كىيىپ يۈرىمەن.

2. ئىسىم. تالا-تۈزگە يارىشىملىق [善于外交的, 适合外面的].
ئۇ خوتۇنىنىڭ تالالىقى بار، ئۆي ئىچىلىكى يوق.

3. تالالىق (”قىلماق، بولماق“ بىلەن پېئىللىشىدۇ). ياد-
لىق، ئەرلىك، ئۆيلۈك قىلماق، بولماق [出嫁]. پاتىگۈل تالالىق
بولغىنىغا ئىككى يىل بولدى. * توختىكام قىزىنى تالالىق قىلماقچى.

تالالىق II سۈپەت (”تالا II“ گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە
”لىق“ قوشۇلغان). تالاسى بار، تالادىن تۈزۈلگەن [纤维的].
تالالىق ئۆسۈملۈكلەر. * تالالىق رەخت. * بىرىگە تالالىق رەختلەر. * ئۈزۈن تالالىق
پاختا.

تالالىق III سۈپەت. تالاسى بولغان، تالالاردىن قۇراشتۇ-
رۇلغان [有瓣的, 带瓣的]. تالالىق بۆك. * سەككىز تالالىق شەپكە.

تاللىق

تاللىق I ئىسىم (”تال II نىڭ 1-“ گە ئىسىم ياسىغۇچى
قوشۇمچە ”لىق“ قوشۇلغان). تال كۆپ ئۆسكەن يەر، سۆگەتلىك
[柳林, 柳丛]. بىز كىچىكىمىزدە سەھرادىكى تاللىقتا ئوينايىتتۇق.

تاللىق II ئىسىم (”تال II نىڭ 2-“ گە ئىسىم ياسىغۇچى
قوشۇمچە ”لىق“ قوشۇلغان). تەكلىك، ئۈزۈملۈك [葡萄园]. تاللىق
باغقا كىرىپ قالماق.

تام

تام I ئىسىم. ئۆي-ئىمارەتنىڭ تورۇسىنى كۆتۈرۈپ ۋە
ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان، لاي، خىش، كېسەك، ياغاچلاردىن
تىك كۆتۈرۈپ سېلىنغان قۇرۇلما، دىۋار [墙, 墙壁]. تامچى. * ئەنجان
تام، سوقما تام، قىسما تام، خىش تام، كېسەك تام. * تام سوقماق، تام سالماق.
* تام-تورۇس. * تام گېزىت، تام مەش، تام سائەت، تام مېنىك، تام قوشنا. * تام

2. تەك [葡萄藤, 葡萄枝蔓]. تال كۆمەك، تال ئاچماق. * تېلىنى سورساي ئۈزۈمىنى يە (ماقال). شۇ كۈنلەردە شالىدا، مالىدا، تالىدا بەرىكەت بار. * ئۆلۈشكە چىدىسالك مال ئەت، كۆمۈشكە چىدىسالك تال ئەت (ماقال).

تال III پېئىل. تالماق، تېلىش. چارچىماق، ھالسىزلاذ-
 ھاق، ھارماق [困, 困倦, 疲劳, 疲倦]. قول تالماق، كۆز تالماق. * نلەك بولسا.
 بىلەك تالماي (ماقال). * ئايىشاك تالما تالسون، قورسىقك تويۇن (ماقال).

تال IV مىقدار سۆز. دانە، نەپەر [量词: 根, 条, 支, 颗]. بىر تال سەرەڭگە. * ئىككى تال ئوق. * ئۈچ تال تاماكا. * بىر تال باش — بىر قوشۇق ئاش (ماقال). * بىر تال ماياق بىر قازاننىڭ ئېشىنى پاسكىنا قىلار (ماقال). * توڭگۇزنىڭ بىر تال تۈكىنى يولغىنىم يۇلغان. * بۇ ئىشتىن مېنىڭ بىر تالغۇ خەۋىرىم يوق.

تالا

تالا I ئىسىم. ئۆي ئىچى ۋە ھويلىغا نىسبەتەن سىرت، تاشقىرى، تالا-تۇز [户外, 外面, 野外]. تالاغا چىقماق. * تالادىن كىرمەك. * تالاغا قارساق. * تالانىڭ ئادىسى. * تالانىڭ گېپى. * خوتۇن ئاللىمام تالادا قالدىم. * خوتۇن ئېلىۋىدىم بالغا قالدىم (ماقال). * تالا مۇشۇكى ئۆي مۇشۇكىنى قوغلاپتۇ.

تالا II ئىسىم. يىپسىمان ماددا [纤维]. تېشى تالا. * سۈنئىي تالا. * بىرىكە تالا.

تالا III ئىسىم. پارچە، بۆلەك [瓣, 块]. پالاسنىڭ تالامى. * تۇماقنىڭ تالامى. * دۇتارنىڭ تالامى. * تالاسدىن سۆكۈلمەك.

تالا IV پېئىل. تالماق، تالاش. 1. ئىت ۋە باشقا يىرتقۇچلار چىشلەمەك، بېسىپ تارتىشماق [咬]. مېنى كىچىك ۋاقىتىدا بىر ئىت تالىغانىدى، شۇندىن تارتىپ ئىتتىن قورقمەن. * بىرى سىزنى تۆرەم دەپ قارار. بىرى ئىتتەك تالار (ماقال).

2. بۆلىمەق، تارتىشماق، تالان-تاراج قىلماق [掠夺, 抢劫, 抢夺]. ئاستىدىكىنى تالايدۇ، ئۈستىدىكىنى سىلايدۇ (ماقال).

تالالىق

تالالىق I سۈپەت ("تالا I" گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە

قالماق [退化]. پەت ئەسلىدە قاناتلىق ئىدى، تېنىپ قاناتسىز بولغان. * بىزدە قوغۇن، قاپاق ۋە سېۋە-چېۋەلەردە تېنىش بار. جۇغمۇ، تەسىمۇ بۇزۇلغانلار بار. **تان II** پېئىل. تانماق، تېنىش. قىلغان سۆز-ھەرىكەتلەردىن، قىلمىش-گۇناھلىرىنى ئۈستىگە ئېلىپ قىلغان ئىقرارىدىن يېنىۋالماق [否认, 食言, 翻案]. ئۇ تېخى تۈنۈگۈن قىلغان سۆزدىن تېنىۋالدى. * ئەخمەت ئىقرارىدىن تېنىۋالدى.

تاۋ

تاۋ I ئىسىم. ئىستىسقىلىق، تەپت [热量, 热力, 火力]. بۈگۈن كۈنىنىڭ خېلى تاۋى بارغۇ. * تۈنۈرنىڭ تېۋى يېنىپ قالمىسۇن. * تۆمۈرنى تاۋلىغاندا، ئۇنىڭ تېۋىغا قاراش كېرەك.

تاۋ II ئىسىم. مەجەز، تەبىئەت [心情, 精神]. ۋاي، تاۋى نازۇك خېنىم، نېمە بولدى؟ ماي تارتىپ قاپلىغۇ. * بۈگۈن مېنىڭ تاۋىم يوق.

تاۋار

تاۋار I ئىسىم. فابرىكىدا يىپەكتىن توقۇلغان ئېسىل رەخت، تاۋار-تورقا، دۇردۇن [缎子]. تاۋار كۆزلەك. * تاۋار چاپان. * تاۋار يوتقان. * توپغا بارساڭ تويۇپ بار، تاۋار-تورقا كىيىپ بار (ماقال).

تاۋار II ئىسىم ("تاۋار, I" <). سېتىش، ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلات [商品]. تاۋار ئىشلەپچىقىرىش، تاۋار ئىگىلىكى، تاۋار كاپىتالى. * تاۋار ماركىسى. * تاۋار مۇئامىلىسى. * تاۋار ئاشلىق. * تاۋار قىممەت ۋە ئىستېمالدىن ئىبارەت ئىككى ياقلىمىلىققا ئىگە.

تاۋاق

تاۋاق I ئىسىم. 1. ئايلاق، لىپىگەن [大盘子, 陶土碗]. چىنە تاۋاق، تۈنىك تاۋاق. * ھېجر تاۋاق، ياغاچ تاۋاق. * بىز بىر تاۋاقتا ئاش يىگەن. * ئېشىغا قاراپ تاۋىقى، ئىشىغا قاراپ ئىسكىرى (ماقال). * تاۋاق توشۇغان تاماق سورىماس.

2. تويىدا، ھازىدا بىراۋغا ئېلىپ بارىدىغان ئاش. تاۋاق ئەپپارماق. * بار تاۋىقىم، يان تاۋىقىم، يانىساڭ يېرىم يولدا سۇن تاۋىقىم (ماقال).

تېشەر. * تامغا مېنمەك، تامغا ئۆسمەك. * نامدەك تۇرماق، نامدەك ناتارماق. * نۇت
تام بىر كۈلۈك. * تامدىن تارىشا چۈشكەندەك. * يالغۇز خىش تام بولماس (ماقال).
* تامنىڭمۇ قۇلقى بار (ماقال). * تام ياقىلسالسا، تام باسار (ماقال). * ھويلامنىڭ
تېمى يوق، دەرۋازىسى قۇلۇپلاپلىق.

تام II ئىسىم. جاڭزا، داچا [庄子, 别墅]. تامغا بېرىپ يازلاپ
كەلمەك.

تام III پېئىل. تامماق، تېمىش. تامچىلاپ چۈشمەك ۋە
ئاقماق [滴, 滴落, 漏]. چېلەك تېمىپ قاپتۇ. * ئۇنىڭ كۆز يېشى ئېتىكىگە تېمىپ
چۈشتى. * ئاغزىدىن ھەسەل تامىدىغان. * تىلىدىن ھەسەل تامىدۇ، زەھەرمۇ تامىدۇ.
* تام-تام كۆل بولار (ماقال).

تام IV سۈپەت. (قۇمۇل شېۋىسىدە) ئاز، كەم.

تاماق

تاماق I ئىسىم. تاڭلاي، بوغۇز [咽, 咽喉, 喉咙]. تامىقىنى
قاقماق، تامىقىنى چەكمەك. * تامىقىنى قىرماق. * تامىقى ئىشىپ قالماق. * تاماق
بېرىپ، تامىقىدىن ئىلىپتۇ (ماقال).

تاماق II ئىسىم. ئاش، غىزا، تائام [饭, 食物]. تاماق
ئەتمەك، تاماقلانماق، تاماق يېمەك. * تاماقخانا. * تاماقتىن قالماق، تاماققا كىرىشەك.
* تاماقتىن قىسماق. * كېچىدىكى تاماققا بارغۇچە، ئەتىگەندىكى سوقۇشقا بار
(ماقال).

تامماقتىن بەدەنگە كېلىدۇ لەززەت،

ئەمما ئارتۇقى كەلتۈرەر زەخمەت.

تاماق III ئىسىم. مىلتىقنىڭ ئوق سېلىنىدىغان يېرى
[膛, 枪膛]. ئوق تاماققا سېلىندى.

تاماق IV ئىسىم (تا: ماق). تىرنا، بارانا [靶子]. تاماقلىماق
* تاماق سالماق. * تاماق سال، مول ھوسۇل ئال (ماقال).

تان

تان I پېئىل. تانماق، تېنىش. جانلىقلار تۈرلۈك سەۋەب
لەر تۈپەيلىدىن ئەسلى ھالىدىن ناچارلىشىپ، باشقىچە تۈس ئېلىم.

2. تىبابەتتە كېسەل ۋە دورىنىڭ ئىسسىقلىق ياكى سوغۇق-
لۇق، ھۆللۈك ياكى قۇرۇقلۇق تەسىرى [性, 热性, 凉性] (医).
لاپىنىڭ تەبىئىتى ئىسسىق.

تەپ

تەپ I ئىسىم. قىزىتما، بەزگەك قاتارلىق كېسەللىك
[伤寒, 寒热病]. ئۇ تەپ بولۇپ قاپتۇ.

تەپ II (تەپ تارتماق) پېئىل. قورقۇنچ، قىيىنچىلىق
ھېس قىلماق [畏惧, 胆怯]. ئۇ دادىسىدىن تەپ تارتىدۇ. * ھاشىم ھېج تەپ
تارتىشىدىن ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىدى.

كىمكى دۇچ كەلگەندە خەۋپ-خەتەر،

تەپ تارتىسا شۇ جاھاندا مۆتمۇەر.

تەپ III پېئىل. تەپمەك، تېپىش. 1. پۇت بىلەن زەربە
بەرمەك [踢]. تەپمە تەۋرىمەس. * ئېشىنى يەپ، تاۋىقىنى تېپىپتۇ (ماقال).
* ئاتنىڭ تەپكىنىگە ئات چىدايدۇ (ماقال). * ئاتنى تەپمەيدۇ دېمە، ئىتتى چىشلىمەيدۇ
دېمە (ماقال).

2. پۇت بىلەن ھەرىكەتلەندۈرمەك [打]. تەپكۈچ تەپمەك. * توپ
تەپمەك. * تەپكىنى تەپمەك.

3. پۇت بىلەن دەسسەپ، داننى شاكىلىدىن، پوستىدىن ئايرى-
حق [打场]. خامان تەپمەك.

تەپكە

تەپكە I ئىسىم ("تەپ" كە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە
"كە" قوشۇلغان). تېپىك [踢]. تەپكە تەپمەك.

تەپكە II ئىسىم. 1. قورال-ياراغلارنىڭ ئوق ئۈزگەندە
باسىدىغان يېرى [板机]. تەپكىنى باسقان ھامان ئوق چىقىپ كەتتى.

2. ماشىنىنىڭ پۇت بىلەن ھەرىكەتلەندۈرىدىغان يېرى [板手].

3. قاپقان، تۇزاقلىرىنىڭ ئىككى يانغا كېرىلىدىغان ئىككى

قاننى، تىر [捕兽夹子]. قاپقاننىڭ تەپكىسى بوشاپ كېتىپتۇ، چىغىتىپ قويىلى.

تاۋاق II ئىسىم. مەتبەئەچىلىك ئاتالغۇسى. قەغەز تاختىسى [张]. «قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى لۇغىتى» م م 850×1168، 32 فورمات، 7.5 باسما نازۇق.

تاي

تاي I ئىسىم. قۇلۇندىن چوڭ، بىر ياشلىق ئات، تايچاق [马驹]. تاي ئات بولغۇچە، ئەر مات بوپتۇ (ماقال). * ئات ئايىقىنى تاي باسار (ماقال). * تاي تېپىرلايدۇ، ھارۋىنى ئات تارتىدۇ (ماقال). * يېتىم ئايدىن بورغا چىقار، يېتىم بالىدىن دورغا چىقار (ماقال).

تاي II ئىسىم. چىڭداپ، پىرىسلاپ تېڭىلغان مال بولۇپ، مىقدارنى بىلدۈرىدۇ [包, 捆]. بىر تاي قەغەز. * ئون تاي پاختا.

تاي III پېئىل. تايماق، تېيىش. 1. سىيرىلماق، تېيىلماق [滑, 溜]. يەر مۇز ئىكەن، پۈتۈم تېيىپ كەتتى. * ئات ئۇرۇق، يول تايغاق. يۈك ئېغىر، مەنزىل يىراق (ماقال).

2. يۆتكىلىپ كەتمەك [移动, 滑动]. ئالدىرىغاننىڭ ئۇشۇقى تېيىپتۇ (ماقال). * كۆزدىن كۆز تايما، كۆڭۈلدىن سۆز تايىدۇ (ماقال).

تەبىئەت

تەبىئەت I ئىسىم. بارلىق مەۋجۇدات، ئالەمدىكى نەرسە-لەرنىڭ ھەممىسى [自然, 自然界]. تەبىئەت دۇنياسى. * تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش. * تەبىئەت دەئالىھىتىكىسى. * تەبىئەت قارشى. * تەبىئەتنى يېڭىلغان ئەقىل—ئىجادىي ئەقىل. * قەبرىلىقتىن چۈچۈمە، تەبىئەت قانۇنى شۇ دە.

تەبىئەت II ئىسىم. 1. مىجەز، خۇلۇق، كەيپىيات، تۇرۇق [本性, 天性, 性格]. ئادەمنىڭ تەبىئىتى. * ياخشى تەبىئەتلىك. * تەبىئىتى نازۇك. * تەبىئىتىم كۆتۈرمەيدۇ.

ھەركىمدە بولسا گەر ياخشى تەبىئەت، ئادىمىيلىك يۈكەك ئۇندا ناھايەت.

*

*

*

ئاچچىق قوغۇن ئېلىپ بېسەك خۇش تەبىئەت كىشىدىن،
ئاتلىقراقتۇر بەتپېئىلنىڭ شېكىرى، كىشىمىدىن.

3. ئاساس، ئۈل [根基，根脚]. تامنىڭ تېگى. * ئىشنىڭ تېگى خېلى بوش ئىكەن. * مېھنەتتىكى تېگى راھەت (ماقال). * نادانلىقىنىڭ تېگى گادايدىق (ماقال).

4. نەرسىنىڭ ئەسلى يۈزى [下面，底]. تېگى قىزىل ۋىۋىسكىغا قارا خەت يېزىلغان. * تېگى كۆك، گۈلى قىزىل رەخت.

5. يوشۇرۇن مەنىسى [意思，含意]. گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار. * گەپنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىم.

6. ماھىيىتى، نېگىزى [实质，本质，真相]. ئىشنىڭ تېگى نېمە؟ مەسلىنىڭ تېگى نېمە؟ بۇلارنى ئېچىش لازىم.

7. بىر كىمىنىڭ كېلىپ چىقىشى، زاتى [出身]. تېگى پەس. * تېگى تازا. * ئادەمنىڭ تېگىنى بىلىشكە تەس.

8. بىر كىمىنىڭ تەكتى، ئەسلى يۇرتى [原籍，祖籍]. تېگىم قەشقەرلىق ئىكەن، ئۈزۈم ئۈرۈمچىدە تۇغۇلغان. * تېگى دۈشمەن دوست بولماس.

9. قالدۇق، يۇقۇندا [剩余的，残余的]. قازاندا ئاشنىڭ تېگى قالدى. * قاپاقنىڭ تېگىنى يالا.

تەگ II پېئىل. تەگمەك، تېگىش. 1. تاقالماق، تاقاشماق [接触，触及，碰上，触动]. قولۇم تاشقا تەگدى. * جۈزىنىڭ پۈتى يەرگە تەگدى. * ئېگىلەنگە ئېگىل بېشىڭ يەرگە تەگكۈچە، غادا يانغا غادا يېشىڭ كۆككە يەتكۈچە (ماقال). * قولى قولغا تەگمەي، پۈتى پۈتتە تەگمەي.

2. تۇرمۇشقا چىققاق، ياتلىق بولماق [嫁人，出嫁]. ئۇ كىمگە تېگىتۇ؟ * ئەگەلكە بېرىپ ئەرگە تېگىتۇ (ماقال). * كۆپ خوتۇن ئالغاننىڭ كۈنى تەس، كۆپ ئەرگە تەگكەننىڭ كۆڭلى پەس (ماقال).

3. تەقسىماتتا بىرەر نەرسىگە ئېرىشمەك [分到，得到]. 43 يىل ئىشلەپتىمەن ئاران چۇجاقلىق تېگىتۇ. * بۇ يىلقى تەقسىماتتا 60 كوي تەگدى. * 30 نى 5 كە بۆلسەك 6 دىن تېگىدۇ.

4. دۇچار بولماق، ئۆتمەك [受，遭受，碰到]. پايدىسى تەگمەك، زىيىنى تەگمەك، كېسەل تەگمەك. * ھاراق تەگدى. * بىرنىڭ كاساپىتى مۇخا تېگىدۇ (ماقال). ئىمتىنىڭ كاساپىتى يۈگۈرگەن ئىمتقا تېگىدۇ، ھۈرۈننىڭ كاساپىتى ئىشچانغا تېگىدۇ (ماقال).

تەر

تەر I ئىسىم. تېرە ئاستىدىكى تەر بەزلىرى ئىشلەپ چىقىرىدىغان رەڭسىز سۇيۇقلۇق [۷۴]. تەر بەزلىرى. * تەر چىلىماق. * سوغۇق تەر باسماق. * تەرنى ئېرتماق. * تەرنى قۇرۇتماق. * يەرگە تەرنىك ئۆگىيى يوق، خوتۇنغا ئەرنىك (ماقال). * تەر تۆكۈپ چاچسالق ئۇرۇق، يەر سېنى قويىداس قۇرۇق (ماقال). * تەر قىلغان ئىشىغى مالالايدۇ (ماقال).

تەر II ئىسىم. تەلەت، چىراي، يۈز [脸, 脸色, 相貌]. تەرى يامان. * تەرى تۇتۇلماق. * تەرنى تۈرمەك. * تەرى ياماننىك مېھرى يامان (ماقال). * ئۆينىك تۆرىگە قارىما، سامبىخاننىك تەرىگە قارا (ماقال).

تەر III پېئىل. تەرمەك، تېرىش. تېرىماق، ئەكمەك [种, 耕种, 播种]. بۇغداي تېرىماق. * تېرىغان خامان قىلار، تېرىغان ئارمان (ماقال). * تەرگىنىڭنى ئورۇسەن، كۆرمىگەننى كۆرۈسەن (ماقال).
ئېيتقىنىڭنى قايتۇرار نېمە دەسەك تاغقا،
ئورۇسەن ھەر نېمە تەرسەك تۇپراققا.

تەر IV پېئىل. تەرمەك، تېرىش. بىر-بىرىدىن يىغىۋالماق [搽, 拾]. ئوتۇن تەرمەك. * باشاق تەرمەك. * باختا تەرمەك. * بختىسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا، كالىلار سۇغا تېزەكلەپتۇ (ماقال). چۆچەك ئېيتقان تېرەر، ئاڭلىغان يىغار (ماقال).

تەسكەن

تەسكەن I ئىسىم. بىر خىل چانتال، يانتاق [刺荆].

تەسكەن II ئىسىم. يىڭناسقۇ [脸腺炎, 针眼].

تەسكەن III ئىسىم. تىلغا چىقىدىغان بىر خىل بۆرتمە

[舌尖瘤]. تىلغا تەسكەن چىقمۇن!

تەگ

تەگ I ئىسىم. 1. تۇۋى، يۈزىنىك ئاستى [底]. دەريانىك تېگى. * قازاننىك تېگى. * چىننىك تېگى.

2. ئاستى، ئاستىنقى قىسمى [下面]. ماندۇق كارىۋاننىك تېگىگە قويۇلغان. * ساماننىك تېگىدىن سۇ يۇگۇرتىدۇ (ماقال). * تىلنىك تېگىدە تىلى بار (ماقال).

5. تەڭ-قىسلىققا سالماق [为难, 困境].

ھالەكەت تەڭ بولىدۇ، بېپەرۋا تۇرماڭ.

بىراۋ ھالىنى سەن تەڭ قىلغان بولماڭ.

ھوما ھالىنى تەڭ قىلىش قەستىدە

قارغا ئۇستىخاننى كۆمەر خاك ئارا.

6. خىلى، تەڭدىشى، مۇخالىپى [对手]. تەڭ تېڭى بىلەن، تېزەك

قېپى بىلەن. * ئۇ سېنىڭ تېڭىڭ ئەمەس.

تەڭ II ئىسىم. يېرىم، ھەر نەرسىنىڭ ئىككىدىن بىر

قىسمى [一半]. تەڭ-ئىسىمى. * بېشىم ئوتتۇزغا يەتتى، ئۆمرۈمنىڭ تېڭى كەتتى

(ماقال). * يامساڭ، يېڭى بولمىسىمۇ، يېڭىنىڭ تېڭى بولار (ماقال).

تەڭگە

تەڭگە I ئىسىم. كۈمۈش پۇل؛ چاقا [银币, 银圆]. تەڭگىنىڭ

كۈچى تېيىندا. * ئالتە تەڭگە بار، ئات ئالسىن، يەتتە تەڭگە بار، نار ئالسىن.

تەڭگە II ئىسىم. بەزى دەرەخلەرنىڭ پۈپۈكى [款冬花].

سۆڭەكلەر تەڭگە بولىدۇ، چوكانلار بەڭگە بولىدۇ.

تەن

تەن I ئىسىم. 1. بەدەن، گەۋدە [身体, 躯体]. تەنتەربىيە.

* تەن جازاسى. * تېنى تىكەنلەشمەك، تېنى جۇغۇلدىماق، تېنى شۇركۈنەك. * تەن

ساقلىق—زور بايلىق (ماقال). * بىر تەن، بىر جان. * جان راھىتى تەن بىلەن، تەن

راھىتى پەم بىلەن (ماقال). * بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلماق.

تېنىڭدە بىر ئەزا بولسا بىمار،

ھەممىسىدە قالماس سەۋرە ۋە قارار.

تەن II سۈپەت. تەۋە، مەنسۇپ [属于]. ئەمدى بۇ ئۆي ماڭا تەن

بولىدۇ.

تەن III ئىسىم. ئىقرار 1. تەن ئالماق، ئىقرار قىلماق،

ئېتىراپ قىلماق، بويىنىغا ئالماق [承认, 认输]. گۇنامىڭنى تەن ئالماڭ،

جازا يېنىك بولىدۇ. * ئۇ ئوتتۇرغىنىنى تەن ئالدى.

2. تەن بەرمەك، قايىل بولماق، بويسۇنماق [甘心, 称服].

5. تەسىر قىلماق [招惹, 触犯, 刺激]. چىشما تەگمەك. * كۆزلىك تەگمەك. * جېنىغا تەگمەك.

6. ئۇچراشماق، تېتىشماق [接触, 尝到]. ئېغىز تەگمەك. * ئىتىشماق ئاغزى تەگمەك دەريا سۈيى بۇلغاناس (ماقال). * ئىشلىگەننىڭ ئاغزى ئاشقا تېگەر. ئىشلىگەننىڭ ئاشقا تېگەر (ماقال).

7. نىشانغا بېرىپ يەتمەك [击中, 打中]. ئۇنىڭ ئاتقان ئوقى زايە كەتمەي تېگىدۇ. * ئاتقان ئوقۇم دۈشمەننىڭ كاللىسىغا تېگىپتۇ.

8. چېقىلماق، زەخمە يەتكۈزۈمەك [伤害, 奸污]. خوتۇن-قىزلارنىڭ نومۇسىغا تەگمەك. * كىشىنىڭ غۇرۇرىغا، شەخسىيىتىگە تەگمەك.

9. بېسىپ كىرمەك، ھۇجۇم قىلماق [侵犯, 侵占]. ئۆيگە ئوغرى تەگمەك. * مالغا بۆرە تەگمەك. * شەھەرگە تەگمەك.

10. تاپشۇرۇۋالماق، يەتكۈزۈلمەك [收, 收到]. بۇ خەت ئەمەتكە تەگسۇن. * بۇ خالتا خالىدە گۈلگە تېگىدۇ.

تەڭ III ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. بەزى ئى-سىملىك سۆزلەرنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 使一些名词动词化]. چولا تەگمەك. * ئىس تەگمەك. * سوغۇق تەگمەك. * زۇكام تەگمەك. * قول تەگمەك.

تەڭ

تەڭ I سۈپەت. 1. باراۋەر [平等]. تەڭ، باراۋەر. * ئىر-ئاياللار ھوقۇقتا تەڭ. * تەڭ ھوقۇقلۇق. * تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە.

2. ئوخشاش، بابباراۋەر [相等, 同等, 一样的]. تەڭ دەپەت. * تەڭتۇش. * تەڭداش. * ئىككىسىزنىڭ بويى تەڭ، كۈچىسىزمۇ تەڭ. * ھەممىگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

3. بىللە، بىرۋاقىتتا، بىر خىل [同时, 同样]. تەڭ يېگەن تەڭگە سىڭەر، يالغۇز يېگەن يەرگە (ماقال). * كۈن بىلەن تەڭ تۇرغاننىڭ ئۆمرى ئۇزۇن (ماقال). * تەڭ كۆتۈرگەن يۈك يېنىك (ماقال). * تاش بىلەن ياخاق تەڭ بولالماي (ماقال). * ئاداش-ئاداش بولايلى، بىرىمى تاپساق تەڭ يەيلى (باللار ناخشىسى).

4. تاكاللاشماق، ئېيتىشماق [顶嘴, 抗衡]. ھاي، ئاكاڭ بىلەن تەڭ تۇرما. * يامان بىلەن تەڭ بولغۇچە. * تەڭ كېلەلمىگەن نېمەڭگە، ئېيتىشىپ نېمە قىلسەن؟

توپچىسىنى چىشلەپ تارتىپتۇ.

توپچى

توپچى I ئىسىم. زەمبىرەكچى [炮手, 炮兵]. توپچى قىسىم.

توپچى II ئىسىم. ھەر خىل تۈردىكى توپ ئويۇنلىرىنىڭ

ماھىرى [球类运动员]. توپچىلار كوماندىسى.

توپلاڭ

توپلاڭ I ئىسىم. 1. جەڭگىجىدەل، پاتپاراق، سۈ-

رەن-شاۋقۇن [喧哗, 混乱]. نېمە توپلاڭ چىقىرىشىەن، جىم ئولتۇرۇش.

* توپلاڭدىن توغاج ئوغرىلاپتۇ.

2. ئىسيان، قوزغىلاڭ [造反, 叛乱, 骚乱]. توپلاڭچى. * توپلاڭ

چىقارماق. * توپلاڭ كۆتۈرمەك. * زۇلۇمغا قارشى كۆتۈرۈلگەن توپلاڭ ھەق.

توپلاڭ II سۈپەت. توپىسى كۆپ، بوش توپىلىق

[土大的, 虚土的]. توپلاڭدىن چىققۇچە تازا قىينالدۇق.

توختام

توختام I ئىسىم. كېلىشىم، دوڭقۇۋۇر [合同, 契约]. توختام

باھا. * توختام خەت. * توختامنامە. * توختام تۈزمەك. * توختاملىق ئىشچى. توختامغا

ئىمەل قىلماق.

توختام II سۈپەت. توختاپ يىغىلىپ قالغان [积下的].

توختام سۇ. * ھەممەيلەن كۈچ چىقىرىپ، مەھەللىمىزدىكى توختام پۈنى چىقىرىۋەتتۇق.

تور

تور I ئىسىم. 1. ئۆمۈچۈكنىڭ، ئوزۇق قىلىشقا ھاشا-

راتلارنى ئوۋلاش ئۈچۈن تارتىلغان يىپلىرى [蜘蛛网]. تورۇسقا ئۆمۈچۈك

تور باغلاپتۇ. * لەمپىدىكى تورلارنى تازىلىۋەت.

2. بېلىق تۇتۇش، قۇش ئوۋلاش ئۈچۈن كۆزلۈك قىلىپ

توقۇلغان سايمان ("تور I—1") [鱼网, 鸟网]. تور توقۇماق. * تور

سالماق. * ەر يېڭىلىپ قولغا چۈشەر، قۇش يېڭىلىپ تورغا (ماقال). * گال

بولمىسا، قۇش تورغا چۈشمەس ئىدى، گال بولمىسا، ئادەم تور سالماس ئىدى.

دۈشمەن يېغىلىكىگە تەن بەرمەيدۇ.

توپ

توپ I ئىسىم. 1. ئىچىگە يەل بېرىلگەن شار شەكىللىك

ئويۇنچۇق، پوڭزەك [球, 球类]. تىكتىك توپ. * پەي توپ. * سۇ توپ. * چويۇن توپ. * توپ ئوينىماق. * توپ تەپەك. * توپ مەيدانى. * توپ سېتىكىسى. * يېقىندا تىكتىك توپ مۇسابىقىسى بولدى.

2. توپ ئويۇنلىرىدا ئۇتقان توپنى ھېسابلايدىغان بىرلىك

[球]. پەي توپتا بىز تەرەپ ئاۋۋال ئالتە توپ ئۇتۇۋىدى، كېيىن قارشى تەرەپ يېتىشۋالدى.

توپ II ئىسىم. زەمبىرەك [大炮]. زىنت توپ. * توپ ئوقى.

* توپ ئاتماق. * توپقا تۇتماق.

توپ III ئىسىم. بىر يەرگە توپلاشقان كىشىلەر گۇرۇھى،

ھايۋانلار، قۇشلار بۆلىكى [人群, 畜群]. توپتىن ئايرىلغاننى بۆرە يەر

(ماقال). * توپقا قاراپ تاش ئاتما (ماقال). * توپ توپقا يىقىلار، يالغۇز ئازگالغا

(ماقال). * بۇقا توپىدىن ئايرىلسا، مۇڭگۈزىدىن ئايرىلار (ماقال).

توپ IV مىقدار سۆز. 1. رەختلەرنىڭ بىر ئۆلچەمدە ئورال-

غان باغلىمى [匹]. بىر توپ چىت، بەش توپ تاۋار.

2. ئومۇمەن توپلانغان نەرسە [群]. بىر توپ ئۆردەك. * توپ-توپ

ئادەملەر.

توپان

توپان I ئىسىم. ئىرىپ [糠]. شال توپىنى. * بۇغداي توپىنى.

توپان II ئىسىم. رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان زور تاشقىن،

پۈتۈن دۇنيانى باسقان سەل [大洪水, 漫天大水]. توپان مۈيى. * توپان

بالاسى. * ئالەمنى توپان باسسا، ئۆردەككە نېمە غەم (ماقال).

توپچا

توپچا I ئىسىم. تۈگمە [钮口, 钮子]. توپچاننى ئېتىۋال.

توپچا II ئىسىم. ئەمىزەك [乳头]. بالا ئانىنىڭ ئەمچەك

تۇپ تاھارەت قىلدۇرماق [把婴儿]. ئانارخان بالاغنى ۋاقتى-ۋاقتىدا توسۇپ تۇر.

توس II پېئىل. توسماق، توسۇش. 1. ئالدىنى توراپ ئۆتكۈزمەسلىك [阻挡, 阻当]. توسا، توسۇق، توسقۇن، توسقۇنلۇق. * قاراچى قاراغۇدا توسىدۇ (ماقال). * تارىخنىڭ ئېقىمىنى توسىغىلى بولمايدۇ. 2. ئارىلىقنى ئايرىۋەتمەك [堵截]. بالام، ئۆينى توسۇپ، ئىككى ئېغىز قىلايلى.

3. دالدا قىلماق، كۆرسەتمەسلىك [遮当]. ئاينى ئېتەك بىلەن توسىغىلى بولماس (ماقال).

4. توراپ ئېقىمىنى باشقا تەرەپكە بورىماق [堵]. سۇنى توسماق. * دەريانى توسىغىلى بولار، ئەلنىڭ ئاغزىنى توسىغىلى بولماس (ماقال).

5. توختاتماق، يۈرگۈزمەسلىك [制止]. يامان ئىللەتلەرنى توسۇش كېرەك. * پۇلنىڭ پاخاللىشىنى توسۇش لازىم.

توغرا

توغرا I ئىسىم. نەرسىنىڭ كەڭلىكى، ئېنىق [幅面, 横的, 宽度]. ئانتونىمى: ئۇزۇن. ئۇزۇنى 66 مېتىر، توغرىسى 11 مېتىر يەر بىر مو بولىدۇ. * ئۇزۇندىن سەن پايدا ئالدىڭ، توغرىسىدىن مەن.

توغرا II سۈپەت. 1. چىن، ھەق، راست، گەنجىڭ، ھەقىقىي [真实, 正确, 对]. توغرا يول. * توغرا پىكىر. * توغرا باھا. * توغرا سۆزلىمەك. * توغرا سۆز تاشنى يارار، ئەگرى سۆز باشنى (ماقال). * توغرا ئادەم سايسىنىڭ ئەگرىلىكىدىن قورقمايدۇ (ماقال).

2. تۈز، ئەگرى يېرى يوق [真, 不歪]. تۈز يول، تۈز يەر. * ھەرىكىتى توغرىدۇر شادلىققا يەتتى، كىمكى ئەگرى بولسا يېتەلمەي كەتتى. 3. بىر يۆنىلىشكە قارىمۇقارشى ئورۇنلاشقان [对面]. توغرا تام. * توغرا قىر.

توغرا III رەۋىش. دۇرۇس، دەۋەقە [正确的, 真实的]. توغرا ئويلاپ، توغرا يۈرگەن ھەر كىشى، بىلگىنى مۇستەھكەم ئۇنىڭ ئىشى.

* كۆلۈ بېلىق تورى .

3. سۆپەت . تانا ، يىپ ياكى سۈنئىي تالالاردىن كۆزلۈك

قىلىپ توقۇلغان توقۇلما [窗纱, 络子, 网兜] . تور خالتا . * تور پەردە .
* تور ياقلىق . * تور پاختا . * تور كۆڭلەك .

تور II ئىسىم . كۈچ ، ۋەزىن ، بېسىم [劲, 分量, 斤量] . ئۈننىڭ
قوللىنىش خېلى تورى بار ئىكەن . * ئۆرۈك ئۈتۈنىشكە تورى بار . * پالتىنىڭ تورى بولمىش
بىكار .

توز

توز I ئىسىم . تاۋۇس [孔雀] .

توز ماكانى بولغاندا بوستان ،

ئەسلا ئېسىگە كەلمەس ھىندىستان .

توز II ئىسىم . تۈگمەندە تارتىلغان ئۈننىڭ ئۇچقۇنلىرى

[磨面时散发的面, 土面] . توز يالغان ئىت قوپارغۇ ئاستىدا ئۆلەر (ماقال) .

توز III پېئىل . توزماق ، توزۇش . 1 . چېچىلماق ، يېيىل-

ماق . تارماق [飞扬, 飞散] . چاڭ توزماق . * توپا توزماق . * ئالدىمىزدا بىر

ماشىنا توپا توزۇپ تۇرغان يولدىن ئۆتۈپ كەتتى .

2 . گۈل-گىياھلار سولاشماق [凋谢] . ئانام بارغۇچە لەپلىقازاق

توزۇپتۇ .

3 . پىتراپ تار قىلىپ كەتمەك [走散, 飞散] . قۇشقاچلار ئوق ئاۋازىنى

ئاڭلاپ توزۇپ كەتتى . * دەرەخ يىقىلما ، مايۇن توزۇپتۇ (ماقال) .

4 . ۋەيران بولماق ، خانىۋەيران بولماق [家庭离散, 家破人亡] .

توختى بىچارىنىڭ ئۆيى توزۇپ كەتتى . * بىلىملىك ئوزار ، بىلىمىز توزار

(ماقال) .

5 . تىتىلىپ ، ئۇۋۇلۇپ ، يىرتىلىپ كەتمەك [破烂, 破碎] .

ئاتىنى ، بالىلارنىڭ كىيىملىرى توزۇپ كەتتى ، بىر يېڭى كىيىم ئەپ بەرسە .

توس

توس I پېئىل . توسماق ، توسۇش . بوۋاقتى ئەپلىك تۇ-

توقا II ئىسىم. 1. كەمەر، پويىزا، تۆشباغلارنىڭ ھالقى-سى، جىرمىسى [铁环]. بەتىنىكىنىڭ توقىسى. * كەمەرنىڭ توقىسى. * تۆشباغنىڭ توقىسى.

2. تارازا، جىڭ قاتارلىقلارنىڭ ياغىچىنىڭ تايىنىش نۇقى-تىسىدىن كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلگەن تانا ياكى تاسما [连接秤盘与秤捍的绳子，秤毫，秤纽]. باش توقا. * ئاياغ توقا.

توقال

توقال I ئىسىم. كىچىك خوتۇن [妾，小老婆，偏房]. توقال-تۈلكە، ئالغان كۈلكە.

توقال II سۈپەت. مۇڭگۈزى يوق [无犄角的]. توقال كالا. * توقال ئۆچكە. * توقال ئۆكۈزۈنچۈ چىشىغا تەگمىگەن ياغى.

توقاي

توقاي I ئىسىم. چاتقاللىق [灌木丛]. توقايدا توختىما. توقاي II سۈپەت. ئەگرى، دوناي [歪，曲]. ئەگرى-توقاي يوللار. * ئۇنىڭ بېغىشى توقاي.

توقلا

توقلا I ئىسىم. ئىككى ياشلىق قوزا، بارقا [羊羔]. توقلا سويماق. * توقلا ئايرىماق. * قويى ئىككى بولسا، ئارىدا توقلا ئۆلەر (ماقال). توقلا II پېئىل. توقلىماق، توقلاش. قورساقنى تويغۇز-ماق [吃饱]. قورساقنى توقلا، كەمبەغەلنى يوقلا.

توقۇ

توقۇ I پېئىل. توقۇماق، توقۇش. تال چىۋىق، سىم ۋە يىپلاردىن رەخت، پوپايكا، بورا، سېۋەت قاتارلىق نەرسىلەر تەييار-لىماق [织]. ئېلى بابكار ماتا توقۇيدۇ، ئايالى پوپايكا توقۇيدۇ. * ساۋۇت سېۋەت توقۇيدۇ.

توقۇ II پېئىل. ئات-ئۇلاغلارغا ئىگەر-توقۇم ئارتىپ،

توغرا IV قىستۇرما سۆز [连词: 诚然, 果然]

توغرا، سەۋرى ئاچچىق، لېكىن ئاقسۋەت

ئاتلىق مېۋە بېرىدۇ ھەم كۆپ مەنبەئەت.

توغرا V پېئىل. توغرىماق، توغراش. كېسىپ، چاناپ،

ھەرلەپ ئۇششاق-ئۇششاق قىلماق [切, 刹]. گۆش توغرىماق. * چۆپ

توغرىماق. * ئوتياش توغرىماق. * گۈلەندەم ئۆگىرە توغراشقا ئۈستە، مەن بېدە توغراشقا.

توغرىلىق

توغرىلىق I ئىسىم ("توغرا II نىڭ 1-سىگە ئىسىم

ياسىغۇچى قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). چىنلىق، پاكلىق، راست-

لىق، ھەقىقىيلىك [正确性, 真实性]. پۈتۈنلىك توغرىلىقىغا قارىسا، يولۇنلىك

توغرىلىقىغا قارا(ماقال).

جاھاندا ياخشى ئىش يوق توغرىلىقتىن،

توغرىلىق گۈلى خالىي تىكەن تىغىدىن.

توغرىلىق II سۈپەت. گەۋدىلىك، ئەنلىك، كۆلدىلەڭلىك

[身材高大的, 个子大的, 魁梧的]. ئەمەت توغرىلىق بالا بولۇپ ئۆسۈپتۇ.

توق

توق I سۈپەت. قورساق تويغان [饱]. ئانتونىمى: ئاچ -

توق قورساق. * قورساق توق، قايغۇ يوق (ماقال). * كۆز-قارنى توق. * ئاچ

بالا توق بالا بىلەن ئوينىماس (ماقال). * كۆز توقنىڭ ئۆزى توق (ماقال). * توق

كېكىرەر، ئاچ ئوسۇرار (ماقال). * خوجامنىڭ قورسىقى توق، قۇلى بىلەن كارى يوق

(ماقال). * ئۇماچ ئىچتىم توق، ئۆرە تۇرمام يوق (ماقال).

توق II سۈپەت. 1. تولۇق، پۈتۈن [饱满, 完全]. يىلىكى توق.

* دېنى توق. * مېغىزى توق. * كۆڭلى توق، غىمى يوق.

2. ئاشۇرما سۈپەت. قېنىق، قويۇق، تۇم [深的, 浓的].

ئانتونىمى: ئاچ. توق قىزىل. * توق يېشىل.

توقا

توقا I ئىسىم. شاخ-شۈمبۈدىن ياسالغان ئىلمەك [钩].

كېيەر (ماقال). * ئاغسىز ئەل بولماس، ياقسىز تون (ماقال).

تون II ئىسىم. 1. مۇزىكىشۇناسلىق ئاتالغۇسى. تاۋۇش-
نىڭ ئېگىز-پەسلىكى [音调].

2. تىلشۇناسلىق ئاتالغۇسى. بەزى تىللاردا، مەسىلەن، خەد-
زۇ تىلىدا ئاھاڭنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى [语调，声调]. خەنزۇچە خەتلەردە
تۆت تون بار.

تونۇش

تونۇش I ئىسىمداش. بىلىش [认识]. دادامغا، ئانامغا، قالمش
تونۇش-بىلىشلەرگە ملام.

تونۇش II پېئىل. تونۇماقنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ئۆز ئا-
را بىر-بىرىنى تونۇماق [互相认识]. تونۇشقنىمىدىن ئىنتايىن خۇشالمەن.

توي

توي I ئىسىم. 1. كاتتا مەرىكە [喜事，婚礼，割礼]. ئات تويى.
* بۆشۈك توي، خەتنە توي، سۈننەت توي. * توي خېتى، توي چېپى، توي قىلماق.
* توي-تۆكۈن. * تاز تارانغۇچە، توي تارقاپتۇ (ماقال). * تويدىن كېيىن ناغرا چاپتۇ
(ماقال).

2. زور مۇراسىم، بەزمە [庆祝会，典礼]. ئات ئۆلمە، ئىستىقا
توي (ماقال). * ئەل بىلەن ئۆلۈم بەجايىكى توي (ماقال). * شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىق تويغا ئاتاپ چوڭ زىياپەت بېرىلدى.

توي II پېئىل. تويماق، تويۇش. 1. يەپ، ئىمچىپ،
ئاچلىق، تەشئالىقنى قاندۇرماق [吃，吃饱]. تويغۇچە يە، ئەزلىگۈچە ئىشلە
(ماقال). * يەپ تويىمىغان يالاپ تويار (ماقال). * ئۆزى تويىسىمۇ كۆزى تويىماپتۇ
(ماقال). * تويغا بارساڭ تويۇپ بار، بەش بالاڭنى قويۇپ بار (ماقال). * تويىمىساڭ
تويۇڭدا تويارسەن (ماقال).

2. بەزمەك، بەزار بولماق، يىرگىنمەك، زېرىكمەك
[厌烦，厌恶，腻烦]. جاندىن جاق تويماق. * شۇ كۈنلەردە تويدىن تازا تويدۇم. * مەن
ئۇنىڭ كېيىدىن تويۇپ كەتتىم.

مىنىشقا تەييارلىماق [备, 备鞍子]. ئىگەر توقۇماق. * تۆگىگە چوم توقۇماق.
* ئېشەككە ئوچۇلۇق توقۇماق.

توك

توك I ئىسىم. ئېلېكتر زەرەتتىنىڭ ئېقىمى [电, 电流].
توك بېسىمى. * توك ئېقىمى. * توك دەزمال. * توك ئوچاق. * توك سالتەت.

توك II تەقلىد سۆز. قاتتىق نەرسە قاتتىق نەرسىگە تەگ-
كەندە چىققان ئاۋاز [咚, 哐]. تاغ تۆۋىدە ئولتۇرساق، بىر تاش توك قىلىپ بەرگ
چۈشتى.

توك

توك I ئىسىم. 1. مۇز قاتقان، مۇزلىغان يەر [冻土].
توك كۆتۈرۈلمەك. * توك ياتقۇزماق. * توك ئېرىماق. * توق ئىت، توغدىمۇ ئىغىنايدۇ
(ماقال).

2. سۈپەت. پىشىمىغان [生的, 未熟的]. توك ئۆرۈك. * بىر قوغۇننى
تولماق توك چىقتى.

توك II توغلىماق، توغلاش. مۇزلىماق، سوغۇق ئۆتمەك
[冻, 发冷]. قىشنىڭ سوغۇقىدا توغغۇچە، يازنىڭ ئىسسىقىدا كۆي (ماقال). * بىرى
تويۇپ سەكرەيدۇ، بىرى توغۇپ سەكرەيدۇ (ماقال). * كىشىنىڭ ئىشىغا نومۇزدا قول
توختار (ماقال).

توم

توم I ئىسىم. جىلد [卷, 集]. «ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»
نىڭ 4-تومى.

توم II سۈپەت. ئايلانمىسى چوڭ، قاتلىمى قېلىن-
[粗的, 厚的]. ئاتتونىمى: ئىنچىكە، نېپىز. توم يىپ. * توم ئارغامچى
1. * توم كىتاب. * توم نان.

تون

تون I ئىسىم. ئالدى ئوچۇق، تۈز ياقىلىق چوڭ چاپار
[长袍]. تون كىيىدۈرمەك. * تون ياپاق. * بەقسەم تون. * كىيىم ئايىغان تون

سۇ ئاقار ئىز بېسىپ، ئۆلىنىپ تۇتاش،
دوستلارمۇ شۇنىڭدەك بىر-بىرىگە يولداش.

تۈر

تۈر I ئىسىم. ئەتراپنى كۆزىتىش، كۆزەتكەن ئەھۋالدىن خەۋەر بېرىش ئۈچۈن، بىرەر دۆڭلۈككە ئېگىز قىلىپ ياسالغان جاي، تىم [丁望塔，烽火台]. قۇمۇلغا بارىدىغان كونا يول بويىدا تۈرلەر كۆپ ئىدى.

تۈر II پېئىل. تۇرماق، تۇرۇش. 1. پۈتمىغا تايىنىپ ئۆرە ھالەتتە بولماق [站，立]. تىك تۇرماق. * ئۆرە تۇرماق. * ئورنىدىن تۇرماق. * تىز پۈكۈپ ياشىغۇچە، تىك تۇرۇپ ئۆلگەن ياخشى (ماقال).

2. بىرەر جاينى ماكان تۇتۇپ ياشىماق [居住，住，待]. خالىنىش ئىسمى قەشقەردە تۇرىدۇ. * مەن ھازىر ئۆيدە تۇرۇۋاتىمەن. * تۇرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى (ماقال).

3. ياتقان يەردىن قوپىماق [起来，起]. بالدۇر يات، ئەتىگەن تۇر (ماقال). * سەھەر تۇرغان ئىتتىن قورق (ماقال). * ئەتىگەن تۇرغان ئەلدىن ئۇزار (ماقال).

تۈر III ياردەمچى پېئىل. 1. تۈس باغلامچىسى. بەزى ئىسىملارنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词：使一些名词动词化]. قارشى تۈر-ماق. * تەك تۇرماق. * ئاقابىل تۇرماق.

2. ”پ“لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ تەكرار يۈز بېرىشىنى ياكى ئالدىن بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ [表示行为，行动的重复，先行].

مەن كېلىپ تۇر، مەنمۇ بېرىپ تۇراي،

مەن مېڭىپ تۇر، مەن ئارقاڭدىن باراي.

3. شۇ رەۋىشداشلار بىلدۈرگەن ھەرىكەتنىڭ ۋاقتىنچە بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ [表示行为，行动的暂短性]. كىتابىڭنى بېرىپ تۇر، ئوقۇپ باقاي. * ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ”ماقۇل“ دەدى. * تۇرۇپ تۇرۇڭلار، ھازىر كېلىمەن.

4. ”غىلى، قىلى، كىلى، گىلى“ شەكلىدىكى رەۋىشداشلارغا

تۇت

تۇت I ئىسىم. شاتۇتى، ئۈجمە دەرىخى ۋە ئۇنىڭ مېۋىسى [桑树, 桑]. مېۋىسىز دەرەختىن تۇت ياخشى، مورۇن ئادەمدىن پۇت ياخشى (ماقال).

تۇت II پېئىل. تۇتماق، تۇتۇش. 1. قامساق، قولغ ئالماق [抓, 提, 拿, 特, 握, 抡]. تۇتۇچى تۇتماق. * توپنى تۇتماق. * خانىملا قىزى چۆمۈچ تۇتما، قۇلى قاپىرار (ماقال). * ئوغرىنى ئوغرى تۇتار (ماقال).

2. قوزغالماق [犯, 发]. تۇتقى تۇتماق. * تەلۋىلىكى تۇتماق. * بەزىگىر تۇتماق. * خۇمار تۇتماق.

3. ئوۋلاپ قولغا چۈشۈرمەك [提拿, 捉拿]. بېلىق تۇتماق. * كەپتەر تۇتماق.

كەمبەغەلنىڭ مۇشۇكى چاشقان تۇتما،
باينىڭ مۇشۇكى توشقان تۇتار.

تەجرىبىلىك ئىت يەيدۇ يولۋاسنى تۇتۇپ،
جەڭ كۆرمىگەن شىر قاچار تۈلكىدىن قورقۇپ.

تۇت III ياردەمچى پېئىل. تۇس باغلامچىسى. بەزى ئىسىم-لارنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 一些名词动词化]. روزا تۇتماق. * دوست تۇتماق. * سۇ تۇتماق. * ئۆي تۇتماق. * ماتەم تۇتماق.

تۇتاش

تۇتاش I پېئىل. تۇتاشماق، تۇتۇشۇش. يانماق، كۆي-مەك، ئوت ئالماق [燃烧, 起火]. تۇتۇرۇق تۇتاشتى. * ئوت تۇتاشتى. * ئۆيگە ئوت تۇتاشتى.

تۇتاش II پېئىل. تۇتاشماق، تۇتۇشۇش. بىر-بىرىگە ئۇ-لاشماق، تېگىشىپ تۇرماق [相连, 连接]. يۇرتىمىزنىڭ شىمالىي چېگرىسى قازاقىستانغا، جەنۇب تەرىپى قىرغىزىستان، تاجىكىستانلارغا تۇتاش. * تاشيوللار بىر-بىرىگە تۇتاشتى.

تۈزلۈك

تۈزلۈك I ئىسىم ("تۈز" غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە
 "لۇق" قوشۇلغان). تۈز قاچىسى [盐罐]. بۇ خېنىنىك ئۈزلۈكى، ئاپتاپتا
 قاپتۇ تۈزلۈكى (ماقال). * تۈزنى يەپ، تۈزلۈكىنى چېقىپتۇ (ماقال).
 تۈزلۈك II سۈپەت ("تۈز" غا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە
 "لۇق" قوشۇلغان). تۈزى ئۆتۈپ كەتكەن [盐味太重的]. تۈزلۈك تاماق.
 * شورلۇق خوتۇنىنىك ئېشى تۈزلۈك. * تۈزلۈك سۈ. * تۈزلۈك كۈل.

تۇغ

تۇغ I ئىسىم. 1. ئەلەم، بايراق [旗，旌旗，旗帜]. تۇغ
 كۆتۈرمەك.
 2. داخانلارنىڭ كېسەلگە ئوقۇغاندا ئۆيگە تارتقان ئارغامچىسى
 ۋە ئۇنىڭغا ئېسىلغان ئالىيېشىل لاتىلار [神幡]. تۇغ باغلىماق. * تۇغنى
 ئايلانماق.

تۇغ II ئىسىم. تۇغان، دامبا، توسما [堤坝]. تۇغ سالماق.
 * تۇغ تۇتماق.

تۇغ III پېئىل. تۇغماق، تۇغۇش. بالا كۆرمەك؛ بالىلىق.
 ماق؛ كاكىلىماق [生，分娩，下，产]. ئوغۇل تۇغماق. * قىز تۇغماق. * ئوغۇل
 تۇغما ئۆزىدىن، قىز تۇغما خوتۇنىدىن كۆرمەك (ماقال). * سېتىۋالغۇچە، كالا
 بولماس، تۇغۇۋالغۇچە، بالا بولماس (ماقال). * ساغلىقىمىز تۇغدى. * توخۇيمىز
 تۇخۇم تۇغدى.

تۇمشۇق

تۇمشۇق I ئىسىم. قۇشلارنىڭ ئاغزىغا تۇتاشقان، دان
 چوقۇپ يەيدىغان، ئۇزۇنچاق، مۇڭگۈزسىمان ئەزاسى؛ ئادەم ۋە
 ھايۋانلارنىڭ ئېڭەك ۋە جاغلىرى ئەتراپى؛ تاغ، كېمە، ئاياغ كىمە.
 يىملىرىنىڭ ئۇچى، بېشى [嘴，喙，首，头，尖]. ئۆردەكنىڭ تۇمشۇقى.
 * تاغنىڭ تۇمشۇقى. * ئاياغنىڭ تۇمشۇقى. * جان تۇمشۇققا كەلگەندە سۈرە ياسىنىڭ
 نېمە پايدىسى (ماقال). * تۆمۈر تۇمشۇق تۇمشۇقى بىلەن ياشار (ماقال). * نادان تۈلكە

قوشۇلۇپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ
[表示行为，行动的起头，开始] . ئايلەش ئانىسىنى كۆرۈپلا يىغلىغىلى تۇردى .
* ياسىن مېنى كۆرۈپلا ھال ئېيتقىلى تۇردى . * سائەت تۆتلىرىدە مېھمانلار كەلگىلى
تۇردى . * ئوقۇغۇچىلار دەرس تۈگىشى بىلەنلا ئۆيىگە كەتكىلى تۇردى .

تۇرا

تۇرا I ئىسىم . تۇرالار قەدىمكى بىر قەبىلە [狄，吐] .

تۇرا II ئىسىم (كونىرىغان سۆز) . قورغان [塞子] .

تۈرۈپ

تۈرۈپ I ئىسىم . ئوتياشنىڭ بىر تۈرى . تۈرۈپ چامغۇر
[水萝卜，青萝卜] .

خىتاي كەشنى "خەي" دەيدۇ ،

تۈرۈپ چامغۇرنى "سەي" دەيدۇ ،

بېيجىڭدىن خىتاي كەلسە ،

كېلىك جاڭگويىدى "لەي" دەيدۇ .

— قوشاق .

تۈرۈپ II ئىسىم . قارتا ئويۇنىدا ئات تۇتۇلغان قارتا تۈرى
[主，调主] . تۈرۈپ چۈشمەك .

تۈز

تۈز I ئىسىم . تەم كىرگۈزۈش ئۈچۈن سېلىنىدىغان ،
مالغا يالتمىدىغان ئاق شور مىنېرال ماددا ، ناترى [盐，食盐] . تاش
تۈز ، كۈرۈچ تۈز . تۈز كانى . * تاش تۈزى . * تۈزچى ، تۈزچىلىق ، * تۈزلۈك ، تۈزسىز .
* تۈز ھەققى — خۇدا ھەققى (ماقال) . * تاتلىق بولسۇن دېسەك تۈز سال (ماقال) .
* تاشنىڭ تەمى تۈز بىلەن ، ئادەمنىڭ تەمى سۆز بىلەن (ماقال) .

تۈز II ئىسىم . قارتا ئويۇنىدىكى ئەڭ چوڭ ، ھەممىنى
باسىدىغان "A" بەلگىلىك ، بىر خال چۈشۈرۈلگەن ، ساناقتا بىرگە
توغرا كېلىدىغان ، شاھ ھېسابلىنىدىغان قارتا [扑克牌中的“A"] .
ئويۇننىڭ تۈزى . * تۈز چۈشمەك .

تۆپىسىدە قارىغاي، بۆلبۈل كېلىپ سايىرىغاي ... * بىز ماشىنىنىڭ تۆپىسىدە ئولتۇرۇپ كەلدۇق.

تۆپە II ئىسىم. تاشلانمىغان يۇڭلۇق تېرەتۇماق [皮帽].
بالام بېشىغا تۆپەنى كىيىۋال.

تۆشۈك

تۆشۈك I ئىسىم. كامار، يېرىق [窟，窿，孔，洞，眼]. تۆشۈك تەشەك. * تۆشۈكنى ئەتەك. * يىڭىنىڭ تۆشۈكىدىن ساڭ ئۆتەك. * ئۇنىڭ كىرىمەيدىغان تۆشۈكى يوق. * ئارزۇ خالىتىنىڭ تۇۋى تۆشۈك (ماقال).

تۆشۈك II ئىسىم (تۆ: شۈك). ئۆي ئىشى، تاماق تەييارلاش ئىشى [烹饪]. تۆشۈككە پىشقان قىز. * تۆشۈكنىڭ قېلىپى يوق.

تۈپ

تۈپ I سۈپەت. ئاساسىي، نېگىزلىك، ئەسلى [根本的，基本的]. تۈپ قانۇنىيەت. * تۈپ زىددىيەت. * تۈپ سۆز. * تۈپ سان.

تۈپ II مىقدار سۆز. دەل-دەرەخ، ئوتياش-كۆكتاتلارغا قارىتا ئېيتىلىدۇ [株，棵]. بىز باغقا ئالتە تۈپ ئالما دەرىخى تىكتۇق. * كۆكتاتلىقتىن ئىككى تۈپ يېسىۋېلەك ئەكەلدىم.

تۈر

تۈر I ئىسىم. خىل، نەۋىي [类，种，种类]. تۈرلۈك-تۈرلۈك. * دۇكانغا ھەر خىل-ھەر تۈردىكى ماللار سېلىندى. * زاۋۇت مەھسۇلات تۈرلىرىنى كۆپەيتتى. * ئېغىز ئاچماسلىق جاۋابىنىڭ بىر تۈرى (ماقال). * تەلۋىنىڭ ئىككى ساڭ تۈرى بار (ماقال).

تۈر II پېئىل. تۈرمەك، تۈرۈش. 1. ئورماق، يۆگمەك [卷，挽，缠]. يەڭنى تۈرمەك. * پۇچقاقتى تۈرمەك. * يېنى تۈرمەك. * قورسىقى توق، قازاننى كۆرسە تامىقىنى تۈرەر (ماقال).

2. چىراي، يۈزلىرىنىڭ تېرىلىرىنى پۈرۈشتۈرمەك [皱，蹙]. قاپقىنى تۈرمەك. * تەرنى تۈرمەك. * قوشۇمىسىنى تۈرمەك.

تۇمشۇقىدىن ئىلىنەر (ماقال).

تۇمشۇق II ئىسىم. جۇغراپىيە ئاتالغۇسى. قۇرۇقلۇقتىن

دېڭىزغا ئۇسۇپ كىرگەن يېرى [山脚]. ئۈمىد تۇمشۇقى.

تۇياق

تۇياق I ئىسىم. ھايۋانلارنىڭ ئاياغلىرى ئۈچىدىكى مۇڭ.

گۈزسىمان قاتتىق قىسمى [蹄]. ئاچا تۇياق. * توم تۇياق. * ئادەم قۇلاقتىن

سەمىرىدۇ، ھايۋان تۇياقتىن (ماقال). * ياخشى ئاتنىڭ تۇيىقىدىن چاڭ چىقماي

(ماقال). * كاللىنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرساڭ تۇيىقى سىر قىرايدۇ (ماقال).

تۇياق II مىقدار، سان. تۇياقلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ:

باش، دانە [头, 条]. بەش تۇياق قوي.

تۇيۇق

تۇيۇق I ئىسىم. شېئىرنىڭ بىر تۈرى. مۇختەسەلات،

تەجىسس [图尤克].

تۇيۇقتىن بىر كۆپلەت:

ئەل، ۋەتەننىڭ ئىشىدا كۆي، گۈلخان بولۇپ سەن يان بالام،

ياخشىلىقتىن قولنى ئۈزمە، نامەرد يولىدىن يان بالام.

گەر ھەقىقەت بوستىنىدا ئىستىسەڭ كۈلمەكنى سەن،

كۆڭلى قىش ناكەسكە ھەرگىز باسىغىن ھېچ يان بالام.

— ئابدۇكېرىم مەقسۇت.

تۇيۇق II سۈپەت. چىقىدىغان ئېغىزى يوق، پۈتۈك، ئا.

خىرى يوق [无出路的, 行不通]. تۇيۇق يول. * تۇيۇق يولغا باشلىماق. * تۇيۇق

يولغا كىرىپ قالماق.

تۆپە

تۆپە I ئىسىم. 1. دۆڭ، تۆپىلىك [丘, 岗]. تۆپىدىن ئۆتمەك.

* تۆپىدىن چۈشەك.

2. بىرەر نەرسىنىڭ يۇقىرى قىسمى ۋە ئۈست تەرىپىدىكى

بوشلۇق [顶, 巔, 上边, 上头, 上面]. كاغىزنىڭ تۆپىسى ئىسسىق ئىكەن. * تاغ

* ھۆكۈمەت تۈزۈمەك. ھۆكۈمەت تۈزۈمەك. ھۆكۈمەت تۈزۈمەك. ھۆكۈمەت تۈزۈمەك.

تېپىش ۱. تېپىش. ۲. تېپىش. ۳. تېپىش. ۴. تېپىش. ۵. تېپىش. ۶. تېپىش. ۷. تېپىش. ۸. تېپىش. ۹. تېپىش. ۱۰. تېپىش.

تېپىش I پېئىل. "تاپ" نىڭ ئىسمىدىشى. ئۇچرىشىپ

بىر-بىرىنى يارىتىپ قالماق [结识, 要好, 交成朋友]. تېپىشىغىچە ئېلىش.

ماس (ماقال). * تېپىش ئايرىلىشنىڭ بېشى (ماقال).

تېپىش II پېئىل. "تەپ" نىڭ ئىسمىدىشى. بىر-بىر-

نى تەپمەك [互相踢打]. ئىككى ئات تېپىشە، ئارىدا قالغان ئېشەكنىڭ جېنىغا

ۋاي (ماقال). ۱. تېپىش. ۲. تېپىش. ۳. تېپىش. ۴. تېپىش. ۵. تېپىش. ۶. تېپىش. ۷. تېپىش. ۸. تېپىش. ۹. تېپىش. ۱۰. تېپىش.

تېز ۱. تېز. ۲. تېز. ۳. تېز. ۴. تېز. ۵. تېز. ۶. تېز. ۷. تېز. ۸. تېز. ۹. تېز. ۱۰. تېز.

تېز I ئىسىم. قېلىپ [模子, 榫头]. ئاندىن قىغىر تۇغۇلغانى

تېزگە سالىمۇ تۈزەلمەس (ماقال).

تېز II سۈپەت. 1. چاپسان، ئىلدام [快, 迅速的]. تېز قەدەم

تاشلىماق. * تېز ھەرىكەت قىلماق. * تېز بويىزغا چۈشمەك. * ئىشى تېزنىڭ ئېشى

تېز (ماقال).

2. رەۋىش. دەرھال، ئىتتىك، چاپسان، ئىلدام چاققان

[很快的, 迅速地]. ئۆكۈم تېز مەك. * تالىپ ئىش چاتاق، تېز قاچ. * تېز كەتكەن،

تېز توختار (ماقال).

تېز ۱. تېز. ۲. تېز. ۳. تېز. ۴. تېز. ۵. تېز. ۶. تېز. ۷. تېز. ۸. تېز. ۹. تېز. ۱۰. تېز.

تېز I ئىسىم. دېھقانچىلىق سايىمىنى، تاماق، بارانا

[耙子, 钉齿耙]. يەرگە تېز سالىماق.

تېز II ئىسىم. ئۇششاق، يىغىندەك بېلىق، بېلىجىن

[小鱼]. ۱. تېز. ۲. تېز. ۳. تېز. ۴. تېز. ۵. تېز. ۶. تېز. ۷. تېز. ۸. تېز. ۹. تېز. ۱۰. تېز.

تېز I ئىسىم. ئۇششاق، يىغىندەك بېلىق، بېلىجىن

تېز I ئىسىم ("تېز" غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە

"ق" قوشۇلغان). ئادەمنىڭ پۈت-قول، بارماقلىرىنىڭ ئۇچىدا

گۆش ئۈستىدىكى، ھايۋان، قۇشلارنىڭ پۈتى، پەنجىسى ئۈستىدە.

تۈرمەل

تۈرمەل I ئىسىم. جىلتىنىڭ ئىچىگە توغراغان كۆكتات سېلىپ تۇرۇپ پىشۇرۇلغان ھورنان [菜卷儿].

تۈرمەل II ئىسىم. ئىچىگە تاش ئېلىپ، شاخ-شۈمبا ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولىنى يۈگەپ باغلىغان، سۈنى توسۇشقا ئىشلىدىلىدىغان توساق، چوڭ باغلام [柳条捆]. تۈرمەل ياساپ، ئېرىققا سېلىندى.

تۈرۈك

تۈرۈك I سۈپەت ("تۈر"گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە "ئۈك" قوشۇلغان). تۈرۈلگەن [皱着，秋眉苦脸的]. ئۇنىڭ تاپقى تۈرۈك تۈرىدىغۇ، نېمە بولدى.

تۈرۈك II سۈپەت. ئوقۇمىغان، ساۋاتسىز، بىلىمسىز، كاج [文盲，无知的]. ئۇ ئالما، بۇ ئۆرۈك، سەن موللا، مەن تۈرۈك. * تۈرۈككە بىر تاياق، موللىغا ئون تاياق (ماقال).

تۈز

تۈز I سۈپەت. 1. ئەگرى، قىغىر، سىڭايان ئەمەس، رۇس [直的]. تۈز ياغاچ. * تۈپتۈز يول، * يىلان ئۈزۈم تۈز، يولۇم ئەگرى دەيمىش (ماقال).

2. ئېگىز-پەس ئەمەس، تەكشى [平的，平坦的]. تۈز يەر. * تۈز يول. * گەپ يۈزدە ياخشى، ئوسۇل تۈزدە (ماقال).

تۈز II پېئىل. تۈزۈمك، تۈزۈش. 1. مەلۇم تەرتىپتە تۈزۈپ چىقماق [编纂，编造]. لۇغەت تۈزۈمك. * مۇندەرجە تۈزۈمك. * جۈملە تۈزۈمك.

2. ئىشلەپ چىقماق، رەتلەپ چىقماق [制定，制订]. پىلان تۈزۈمك. * تۈزۈم تۈزۈمك. * شەرتنامە تۈزۈمك. * دوستۇڭ ئۇرۇش قىلىشقا تۈزۈم پىلان، ئۇرۇشتىن يىراق بول سىزگىنىڭ ھامان.

3. قۇرماق، تەشكىللىمەك [建立，成立，组织]. كۈرۈپپا تۈزۈمك.

2. قاتار . يانمۇيان تۇرغۇزماق [排列, 排队]. رەتكە تىزماق . * مەپكە تىزماق .
 3. جاي- جايغا ياكى ئۈستى- ئۈستىگە قويۇپ رەتلىمەك [摆, 陈列, 摆]. كىتابلارنى جايغا تىزماق . * ھىننلارنى تىزماق . * مېھمانغا ئۈستەل تىزماق . * ئۈستەلگە مەزە تىزماق . * لىمىتاققا ئورۇن- كۆرپىلەرنى تىزماق .
تىك

تىك I سۈپەت . يۇقىرىغا قاراپ تۈپتۈز ئورۇنلاشقان ، ئېگىلىمەي ، قېيىشماي تۇرغان [竖, 垂直的]. تىك يار . * تىك تاغ . * تىك سىزىق . * تىك بۆلۈك . * تىك قۇدۇق . * تىك تۈزۈپ ئۆلگەن دۇرۇس ، تىز پۈكۈپ تۇرغان نۇمۇس (ماقال) . * مېۋىسىز دەرەخ بېشىنى كۆتۈرەر تىك ، مېۋىلىك شاخ بېشىنى سالامغا ئېگىك . * كۆڭۈل بەرمەستىن ئاۋۋال سىناپ باق ، تىكمۇنىك تۇرالماس ئايىقى چولاق .

تىك II پېئىل . تىكمەك ، تىكىش . 1 . تىك ھالەتتە ئورۇنلاشتۇرماق [栽, 插]. كۆچەت تىكمەك . * چېدىر تىكمەك . * بىرنى كەمسەك ، ئوننى تىك (ماقال) . * چىلاننى چۆلگە تىك ، ئەنجىرنى كۆلگە (ماقال) . * دەرەخ ئورنىغا گەر تىكمەك تىكەن ، شۇنداق تىكەن ئىككى گۈل بەرسە ئىكەن .
 2 . يىپ- يىڭنە بىلەن تۈنەپ ، تەپچىپ بىر- بىرىگە چېتىپ جىپىسلاشتۇرماق ۋە شۇنداق كېرەكلىك ھالغا كەلتۈرمەك [缝].
 كىيىم تىكمەك . * كەشتە تىكمەك . * تاغارنىك ئاغزىنى تىكمەك . * ئۆتۈك تىكمەك . * يىڭنە تىكمەيدۇ ، قول تىكىدۇ (ماقال) .

قىلىچتىن يىڭنە كۆپ ياغشۇدۇر ئەلۋەت ،
 ئۇ يىرتار ، تىكەر ، قىلماس جارامەت .

تىل

تىل I ئىسىم . 1 . تېتىش ، چايش ۋە تەلەپپۇز قىلىشقا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىغان ئەزا [舌, 舌头]. تىلنى چىقارماق ، تىلنى يارماق . * تىلىغا ھوناق چىقىن . * قاتتىق چىش چۈشىدۇ ، يۇمشاق تىل قالىدۇ (ماقال) . * تىلنىك سۆڭىكى يوق ، پۇلنىك تىلى (ماقال) . * تىلىڭنى تارت ، چىشك سۇنمىسۇن (ماقال) .

كى قاتتىق جىسىم [指甲]. تىرناق ئالماق. * تىرناق ئالغۇچ. * مۇشۇكىنىڭ تىرنىقى. * قارچىقىنىڭ تىرنىقى. * يولۋاسنىڭ تىرنىقى. * تىرناق ئاستىدىن كىر تىزىمىدە. * تىرناق ئەتىدىن ئايرىلماس (ماقال).

تىرناق II ئىسىم. 1. ماتېماتىكا ئاتالغۇسى. ("تىرناق I") ئارىفېتىكىلىق، ئالگېبرالىق ئىپادىدە بىرقانچە سان ياكى ئەزانىڭ ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى ۋە مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگىلەر. بۇنىڭ چوڭ تىرناق { }، ئوتتۇرا تىرناق []، كىچىك تىرناق () دېگەن تۈرلىرى بار [括号].

2. گرامماتىكا ئاتالغۇسى ("تىرناق I"). تىنىش بەلگىسى. بۇنىڭ قوش تىرناق، يالاڭ تىرناق دېگەن تۈرلىرى بار.

تىرىش

تىرىش I پېئىل. تىرىشماق، تىرىشىش. كۈچ چىقارماق، غەيرەت قىلماق، ئىجتىھاد قىلماق [努力, 勤奋]. تىرىشچان، تىرىشماق. * تىرىشىپ-تىرىشىپ. * غەيرەت قىل، بىلمۇلىشقا تىرىش، بىلىۋال-دە. ئىشقا كىرىش. * تىرىشقان تاغ ئاشار (ماقال).

تىرىش II پېئىل. تىرىشماق، تىرىشىش. بەدەندىكى تېرە تارتىشماق، قورۇلماق [生皱纹]. ئۇنىڭ يۈزى تىرىشىپتۇ، پېشانىسى تىرىشىپ كېتىپتۇ.

تىز

تىز I ئىسىم. پۇتنىڭ يوتا بىلەن پاقالچەك تۇتىشىپ تۇرىدىغان، پۈكۈلىدىغان يېرى [膝, 膝盖]. تىزلىك، تىزلاپچا، تىزلىمەك. * تىز پۈكمەك. * دوستۇم ئىش تىزدا يېرىم. * ئۇنىڭ چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدۇ. * تىلمۇالغان تىزغا يەتمەس (ماقال). * كۆرپە سالما تىز ئۇيۇلار، داستىخان سالما يۈز (ماقال). * بېلىغىنى ئەگەشمۇ، تىزىغىنى پۈكمە (ماقال).

تىز II پېئىل. تىزماق، تىزىش. 1. تۆشۈكلۈك نەرسىدە. لىمىنى بىرەر نەرسىگە ئۆتكۈزۈپ قاتار قىلماق [串, 贯]. تىزىق. * تىزماق. * مارجان تىزماق.

- تن II پېئىل. تىنماق، تىنىش. 1. لېيى، دۇغى سۇ-
 زۇلمەك [沉淀, 澄清]. سۇ تىنىپتۇ.
 2. تىنجىماق، توختىماق [安静, 平息, 停]. ئىت ئىتلىقنى قىلىسا
 كۆڭلى تىنمايدۇ (ماقال). * شامال تىندى. * ئۇ سەل تىنىۋېلىپ سۆزلىدى.
 3. نەپەس ئالماق [呼吸, 喘气]. ئۇ چوڭقۇر تىندى. * ئەھمەت ئۇلۇغ-كە-
 چەك تىندى.

تىنىق

- I تىنىق I ئىسىم. ئېغىزدىن چىققان نەپەس [气息, 呼吸].
 تىنىقى توختىماق. * تىنىقى سېسىق.
 سىلاپ بېقىپ، سېغىنىشى بىلدىم،
 تىڭشاپ بېقىپ، تىنىقىنى بىلدىم.
 II تىنىق II سۈپەت. لاي-لاتقا، دۇغ-قۇرۇملار تىنىپ سۇ-
 زۇلگەن، چالغۇ-توزاندىن تازىلانغان، سۈزۈك [清的, 清亮的, 晴朗的].
 تىنىق سۇ. * تىنىق ھاۋا.

سۆز تىنىق بولسا ئەگەر كېلىدۇ زولال،
 تەكراردىن كۆڭۈلگە كېلىدۇ مالال.

- III تىنىق III پېئىل. تىنىقماق، تىنىقىش. ھېرىش-چارچاش-
 تىن خالاس بولغۇچە دەم ئالماق [停歇]. ئات تىنىقتى. * جىم يېتىپ تىنىق،
 ئاندىن تۇر.

تىيىن

- I تىيىن I ئىسىم. ئاغىخانغا ئوخشاپ كېتىدىغان، قارىغاي-
 لىقتا ياشايدىغان سۈت ئەمگۈچى ھايۋان [松鼠]. تىيىن بولسۇ مەيلى،
 چاشقان تۇتسا بولدى (ماقال).

- II تىيىن II ئىسىم. تەڭگە تۈزۈمىدىكى پۇلنىڭ ئەڭ
 كىچىك بىرلىكى. بىر تەڭگىنىڭ يۈزدىن بىرى، سىنىت
 [分(最小的货币单位)]. بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تەك تۇرماق. * تەڭگىنىڭ كۈچى
 تىيىندا (ماقال). * بىكار تاپقان تەڭگىدىن ئىشلەپ تاپقان تىيىن ئارتۇق (ماقال).

2. گېغىزدىن چىقىدىغان گەپ-سۆز، نۇتۇق [话, 言, 语]. تىلى چىققاق. * تىلى كەلمەك. * تىلى تاتلىق. * تىلىك تۈتۈلسۇن. * تىلىدىن ئايلىنماي. * تىلى قىسقا، تىل قىسقىچلىقى بار. * تىلىڭنى تارت. * تىلىنىڭا تەسى يوق. * تىلىنىڭ تېگىدە تىلى بار (ماقال). * دىلى بىرىنىڭ تىلى بىر (ماقال). * سۆيۈرگەنمۇ تىل، بەزدۈرگەنمۇ تىل (ماقال). * گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى ئۇقار (ماقال). * ئادەم تىلىدىن كېتەر، ئات تۇيىقىدىن (ماقال).

3. تىل تاۋۇشى، لۇغەت تەركىبى ۋە گرامماتىكىدىن تەركىب تاپقان سىستېما، ئىنسانلارنىڭ ئالاقىلىشىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش قورالى [语言]. ئانا تىلى، تىل سىستېمىسى، تىل گۇرۇپپىسى. * ئەدەبىي تىل. * ئېغىز تىلى. * تۇتقان تىللار. * تىلچى، تىلشۇناس. تىل II پېئىل. تىلماق، تىلىش. نەرسىنى ئۈزۈنسىغا كېسىپ، قىسىملارغا بۆلمەك، ئاجراتماق [切, 割, 锯, 拉, 剖]. قوغۇن تىلماق. * تاختاي تىلماق. * تاختاي ئىلدىم ئەگرى-توقاي، چېچىدىن تولا خوجايىن، قايسىرىدىن قورقاي.

تىللا

تىللا I ئىسىم. ئالتۇن، زەر، ئالتۇن پۇل [金, 金币].
بالتا تىللا بەرسەك. ئېلىپ يەيدىغىنى لەڭپۇڭ.

تىللا II پېئىل. تىللىماق، تىللاش. ھاقارەت، ئاھانەت قىلماق [骂, 曼骂]. تىللاش—يولسىزلىقنىڭ ئىشى.

تىم

تىم I ئىسىم. بۇرۇنسىدا كۆزىتىش ۋە ئوت يېقىپ خەۋەر بېرىش ئۈچۈن سېلىنغان پوتەي، تۇرا [烽火台].

تىم II سۈپەت. رەۋىش. جىم، شۈك [安静的, 寂静的]. باش ئويلىغاندا، تىل تىم تۇرسۇن (ماقال). * قوتۇر ئاتنىڭ قۇيرۇقى تىم تۇرماق (ماقال).

تىن

تىن I ئىسىم. نەپەس، تىنىق [气息]. تىن ئالماق. * تىن تارتماق.

ياسلىندۇ: بىر خىلى بىر-بىرىگە ئۇرۇپ چېلىنىدۇ [锣]; بىر خىلى چوڭا، چوماق بىلەن ئۇرۇپ چېلىنىدۇ [大钟]. جالا ئۇرماق، جالا چالماق. * چاڭچى.

جالك II مىقدار سۆز. ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى [丈]. بىر جالا ئون چىغا ياكى 3.33 مېتىرغا تەڭ.

جالك III ئىسىم. شېۋە. زۇكام [感冒].

جالك IV تەقلىد سۆز. "جالك" ئۇرۇشتىن چىققان ئاۋاز.

جام

جام I ئىسىم. ئاياق، قەدەھ، جۇڭ [酒杯, 酒盅].

جام II ئىسىم. موڭغۇلچە، كوندىرىغان سۆز. بېكەت [站].

جاما

جاما I ئىسىم (جاما:). جىنسىي مۇناسىۋەت [性交]. جاما قىلماق.

جاما II شېۋە. زەيكەش [排水沟]. جاما چاپماق.

جەز

جەز I ئىسىم. 1. سېرىق مېس [黄铜].

2. ئوق قېپى [子弹壳].

جەز II ئىسىم. قىمارۋازلارغا تاۋكا قۇرۇپ، پۇل قەرز بېرىپ، ئۇلارنى قىمارغا سېلىش ۋە ئۇلاردىن تېگىشلىك چوتار ئېلىش ئىشى [设赌, 放赌]. جەزخور، جەزخورلۇق. * جەز قىلماق.

جورا

جورا I ئىسىم. 1. بىر جۈپ ئەر-خوتۇن ھەمراھلار [伴侣, 配偶]. جورا بولماق. * قۇش جورىسى بىلەن ئۇۋا سالار (ماقال). 2. لايىق [未婚妻, 对象]. جوراڭ بارمۇ؟ * جورا تاپتىڭمۇ؟ 3. ئۆلپەت، چوپەت، ھەمدەم [亲朋好友].

جورا II پېئىل. جورماق، جوراش. كايىماق [责备]. موي.

ج

جازا

جازا I ئىسىم (جازا:). گۇناھ. جىنايەتكە كۆرۈلىدىغان چارە [惩罚, 惩办, 处罚]. جازا قانۇنى، تىن جازاسى، قاماق جازاسى، ئۆلۈم جازاسى. * جازا مەيدانى، جازا لاگېرى. * جازالماق، جازا بەرمەك، جازا ھۆكۈم قىلماق. * جازاغا تارتماق. * ئۆلمەكنىڭ جازاسى—كۆمۈش. * ئاچلىق قەدرىنى بىلىمەك، ئاچلىق بەرسۇن جازاغنى.

يامانلىق قىلىپ بولما شادىمان،

جازاسىنى تارتىدۇ ئاخىر يامان.

”جازا“ ئېغىز تىلىدا ”جاجا“ مۇ دېيىلىدۇ؛ جاجىنى بەرمەك، جاجىنى يېمەك. جاجى بىر تال ئوق.

جازا II ئىسىم (جا:زا). كىبرى [架子]. جازى بار، جازى يوق. * جازا كىرىپ قالماق.

جازا III ئىسىم (جا:زا). 1. بىناكارلىقتا بادرا، تۆم تۆمۈرلەردىن ۋاقىتلىق قۇراشتۇرۇلغان قۇرۇلما [架子].

2. ئېتازبىر كا [书架]. كىتاب جازىسى.

3. رام، رامكا [框子]. سۈرەت جازىسى.

جاغ

جاغ I ئىسىم. باشنىڭ چىش ئورناشقان يېرى [颌]. جاغ سۆڭىكى، يۇقىرىقى جاغ، تۆۋەنكى جاغ.

جاغ II تەقلىد سۆز. تۆمۈر، قەلەيلەرنىڭ ئورۇلۇشىدىن چىققان ئاۋاز [铁器等撞击声].

جاڭ

جاڭ I ئىسىم. خەنزۇلارنىڭ چالغۇ ئەسۋابى. مىستىن

* ئابدالغا كەپسەن بەرسە جىنگىلا ساقمۇ دەپتۇ (ماقال). * جىنگىلا كۆشى — جىنىنگىلا كۆشى (ماقال).

2. مىقدار سۆز. جۇڭگوچە ئېغىرلىق ئۆلچىمى. مىقدارى 500 گرام كېلىدۇ. كونا جىڭ 16 سەر ئىدى، شەھەر جىڭى ئون سەر [斤].

جىڭ II ئىسىم. خەنزۇچە ۋاقىت ئۆلچەم بىرلىكى. تۈننىڭ بەش بۆلىكىنىڭ بىرى [更]. ئىككى جىڭغا جاك ئۇرۇلدى. * تۈن كېچە ئۈچ جىڭدا ئېمە قىلىپ يۈرسەن؟
جىڭ III سۈپەت. ھەق، راست، ساپ [真]. ئانتونىمى: جا. جىڭ كەپ. * جىڭ ئالتۇن ئوتتىن قورقماي.

جىم

جىم I ئىسىم. ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى "ج" نىڭ ئېتى. كلاسسىك ئەدەبىياتتا ئۇچرايدۇ [阿拉伯字母的名称 "ج"].

جىم II رەۋىش. 1. ئون-تىنسىز، مىدىر-سىدىر قىلماي، تىم، شۈك [静]. جىم تۇرماق. * جىم بولماق. * جىم ياتقان يىلاننىڭ بېشىنى قوزغىماق. * سالتاق گاداي جىم ئۇخلايدۇ (ماقال).
2. ئۈندەش سۆز. خەپشۈك [肃静، 清静].

نېمە جورايىمەن؟ * ئۇ جوراي كەتتى.

جۇغ

I جۇغ ئىسىم. ئادەملەرنىڭ بەدەن، تەن قۇرۇلۇشى،

بوي-تورقى، قەد-قامىتى [身材, 个子, 个儿]. جۇغى كىچىك ئادەم.

II جۇغ ئىملىق. قورقۇشتىن ھاسىل بولغان تىت-

رەك [惊, 骇]. ئالدىدىن ئىت چىقۇدى، تىنىم "جۇغ" قىلىپ كەتتى.

جۇن

I جۇن ئىسىم. ھەربىي سىستېمىدا كورپۇس

[军, 军一级]. جۇنجاڭ، ئىككىنچى جۇن.

II جۇن ئىسىم. ئاق ھاراق [烧酒].

جىرغا

I جىرغا ئىسىم. ئات-ئۇلاغقا ئارتىدىغان ناسىلىكا

[驮桥]. يارىدارلارنى جىرغىدا ئېلىپ ماڭماق. * جىرغا ياسماق.

II جىرغا پېئىل. جىرغىماق، جىرغاش. سۇيۇقلۇق تۆ-

شۈكتىن ئېتىلىپ چىقماق [喷, 滋].

III جىرغا پېئىل. جىرغىماق، جىرغاش. يايىرماق، ئې-

چىلىپ يايىرماق [畅快地玩耍]. بۈگۈن باغ سەيلىسىدە نازا جىرغىدۇق.

جىرىم

I جىرىم ئىسىم. كۆچەت [树苗]. 12-مايدا نۇرغۇن جىرىم

تىكتۇق.

II جىرىم ئىسىم. ئېتىزدا ئۇرۇق سېلىش ئۈچۈن جىراپ

ئېچىلغان چۈنەك [垄沟]. جىرىم تارتماق. * جىرىم تارتىپ تېرىماق. * جىرىمغا

دان سالماق.

جىڭ

I جىڭ ئىسىم. 1. جىڭنى بىرلىك قىلغان تارازا، قانداق

[称]. جىڭ تېشى، جىڭ نوتىسى، جىڭ ئىلىكى. * جىڭلىماق، جىڭغا ئولتۇرماق.

چاپماق. دېرىزىگە قەغەز چاپلىماق.

چات

چات I ئىسىم. چاتراق [腹股沟, 鼠蹊]. چات ئارىلىقى. * چات كىرىمەك.

چات II پېئىل. چاتماق، چېتىش. 1. ئۇلماق، بىرىك-تۈرمەك، چىگمەك [联结, 捆帮]. باشلىقىنى چاتماق. * ئۇلانغىنى چاتماق. * ئاتنىك پۈتىنى چاتماق.

2. تىرىكىمەك [接]. چاتقۇچ. * ۋاگونلارنى بىر-بىرىگە چاتماق.

چاتاق

چاتاق I ئىسىم (چا: تاق). غولدىن ئايرىلىپ چىققان شاخ. پۇتاق [枝芽, 侧枝]. دەرەخنىڭ چاتاقلىرىنى كېسىۋەتمەك. * كېۋەزلىر چاتاقلاپ كېتىپتىكەن، چاتاقلىرىنى چاتاقلىۋەتتۇق.

چاتاق II ئىسىم. 1. ئوڭۇشسىزلىق، پىششىكلىك [事故, 故障]. چاتاق بولماق. * چاتاققا قالماق.

2. ئەيىب، ئىۋەن، نوقسان [毛病, 碴儿]. چاتاق تاپماق. * چاتاق ئىزدىگەنگە باھانە تېپىلىدۇ (ماقال).

3. جېدەل، ماجىرا [乱子, 岔子]. چاتاقچى. * چاتاق چىتماق. * چاتاق چىقارماق. * چاتاق تېرىماق.

4. كاشىلا، ئاۋاز بېجىلىمەك [麻烦]. چاتاق بولماق. * ئىش چاتاق. * چاتاق سالماق.

5. مۇناسىۋەت، ئالاقە [相干, 纠缠]. سېنىڭ نېمە چاتىقىڭ. * چاتىقىم يوق. * چاتىقىڭ بولمىسۇن.

6. غەم، ئوي-خىيال [不相干]. ئۇ يەردە، ماڭىزىغا ئوت كەتكەن تۇرسا، چاتىقىڭدا يوق ئولتۇرسەنغۇ!

چاچ

چاچ I ئىسىم. ئادەمنىڭ بېشىدىكى قىلغا ئوخشاش تۈك، موي [头发]. چاچلىق، ئاق چاچ، قارا چاچ، سېرىق چاچ، ئۈرۈمە چاچ. * چاچ

چاپ

چاپ I پېئىل. چاپماق، چېپىش. 1. تىغلىق سايمانلار

بىلەن كەسمەك، چانماق، توغرىماق [砍, 劈]. چاپقۇ. * يانتاق چاپماق.
* دەرەخك پالتا چاپماق. * ۋاقىت ئۆتكەندە قىلىچىغىنى پوققا چاپ (ماقال).
مۇمكىنمۇ چىۋىنى قىلىچتا چاپماق،
شىر قانداقچە پاشقا ئۇرسۇن شاپلاق.

2. قازماق، كولسماق [挖]. كەتسەن چاپماق، ئۆستەك چاپماق.

* چېپىق. * ئوغدا ياتقان گىردە يەپتۇ، كەتسەن چاپقان جىگدە (ماقال).

سۇلتان بېگىم سوراپدۇ، ئۆستەك چاپقانلار نەلك،

بىز بەگكە نېمە قىلغان، بىكار ياتدۇ شەلك.

— قوشاق.

چاپ II پېئىل. چاپماق، چېپىش. 1. يۈگۈرمەك

[跑]. چاپقۇر، چاپارمەن، چېپىپ كەلمەك. * بەختى بار تاپىدۇ، بەختى يوق چاپىدۇ

(ماقال). * ئانىنى تاپمام، مىنىپ چاپمام (ماقال).

2. ئات سالماق، ئات قويماق [奔驰]. چاپتۇرماق. * تازغا مەنسەپ

تەگە، چەللىدە ئات چاپىدۇ (ماقال).

چاپ III پېئىل. چاپماق، چېپىش. ھايۋانلار ئەركىكى

چىشىسىغا ئارتىلماق، ئۇرۇقلاندۇرماق [交配]. ئايغىر بايتالغا چاپتى.

* ماڭكا ئېشەك مادا ئېشەككە چاپتى. * بۇقا ئىشەككە چاپتى.

چاپ IV پېئىل. چاپماق، چېپىش: ئورماق [割]. چۆپ

چاپماق. * تۇرسۇن بۇ يىل يېتەرلىك چۆپ چېپىۋالدى.

چاپ V پېئىل. چاپماق، چېپىش. سۈرمەك، يېپىشتە

سۇرماق [抹, 贴]. باشقا يىلىم چاپماق. * دورا چاپماق. * يارىغا مەلھەم

قازى يېسە بەش سەر تەرغەمەك پارا،

يۈز دەرە ھۆكسىگە تاپىدۇ چارە.

چارە II ئىسىم. جازا، تەنبىھ. ("كۆرمەك" بىلەن پېئىللىق

شەرتى) [处分, 处理, 处置, 发落]. ئاۋۇتقا ئىنتىزامنى بۇزغىنى ئۈچۈن چارە كۆردۈق.

چارە III سۈپەت. ئۈستۈن، يۇقىرى ("كۆرمەك" بىلەن

پېئىللىشىدۇ) [更高, 更强, 胜过]. ئۇ سېنى ئۆز بالىسىدىنمۇ چارە كۆرىدۇ.

چارەك

چارەك I ئىسىم. 1. ئاشلىقنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆلچەيدىد.

غان سايمان [秤子]. چارەك يوق بۇغداينى ئۆلچەيلىمىدۇق.

2. مىقدار سۆز. چارەكتە ئۆلچەنگەن ئېغىرلىق بىرلىكى.

بىر چارەك، ئومۇمەن، ئون كىلوگرامغا تەڭ [量词: 秤子]: چارەكلىك مەك. * ئىككى چارەك بۇغداي ئالدىم.

چارەك II سان. تۆتتىن بىر، ۋاقىتنىڭ تۆتتىن بىرى

[四分之一, 刻]. چارەك ئەسىر، چارەك سائەت. * سائەت چارەك كەم ئون بولۇپ قاپتۇ.

چارەك III مىقدار سۆز. باش بارماقنىڭ ئۇچىدىن بىگىز

بارماقنىڭ ئۇچىغىچە بولغان ئارىلىق بىرلىك قىلىنغان ئۆلچەم، غېرىج [作]. بۇ رەختنىڭ كەڭلىكى بەش غېرىج ئىكەن.

جازا

جازا I (چا: زا) ئىسىم. قاراۋۇلخانا، توسقا، بېكەت

[卡子]. جازىدىن كەپ-سۆز يوق ئۆتۈپ كەتتۇق.

جازا II (چا: زا) ئىسىم. چاچقا قىسىدىغان قىسقۇچ

[卡子]. جازا قىساق. * ئۇ چېچىغا جازا قىسۋاپتۇ.

جازا III (چا: زا) ئىسىم. باداشقان [盘腿]. ئۇلار جازا

ئالماق، چاق قويماق، چاق سالماق. * چاق ياسماق، چاق ئۆرۈمەك، چاق چۈشمەك، چاچماق، چاچبۇيۇك، چاچتەڭگە. * چاق مېيى. * چېچىك نەدە ئاقارغان؟ * نازنىك كۆزى چاچتا، قىزنىك كۆزى قاشتا (ماقال). * بەل باغلىغان بىلەن ئەر ئەمەس، چاق تارىغان بىلەن خوتۇن (ماقال). * گېزىت خەۋىرىگە قارىغاندا، يۈننەندە 88 باشلىق بىر مومىنىك چېچىنىك ئۇزۇنلۇقى 3.65 مېتىر، ئېغىرلىقى 1 كىلوگرام ئىكەن.

چاچ II پېئىل. چاچماق، چېچىش. 1. سەپمەك، پۈركەمەك [酒]. سۇ چاچماق. * ئەتىر چاچماق.

2. تارقاقماق [撒]. يەرگە تۇرۇق چاچماق، كۆزىگە توپا چاچماق. * ئاتا چۆمۈلىدەك يىغىدۇ، بالا توخۇدەك چاچىدۇ (ماقال).
گۆھەرگە ئېرىشەك ئالدىراپ كېتىپ،
ئەينەك-مۇنچاقلارنى تاشلىما چېچىپ.

چار

چار I ئىسىم. چالا تېپىلگەن باش، تېپىلىپ بولمىغان

باشاق [茬头]. چار سوقماق. * چار تەپەك. * بۇ قېتىمقى توپاندىن چار چىقىمىدى.

چار II سۈپەت. ئالچىپار [花白的]. چار ساقال. * چار باش.

* چار توخۇ. * چار يىلان. * ئالا ئىنوكنىك بالىسى چار قويۇق (ماقال).

چار III سان. پارسچە: تۆت. ئەسلى چاھار، بىرنەچچە سۆز

بىلەن بىرىكىپ كېلىدۇ [四, 第四]. چار دەرۋىش. * چار پاي. * چار چاپ.

* چار پۈتى ئاسانى. * چارشەنبە.

چار IV ئىسىم (شېۋە). ئەيىب، ئىمۇن [差错, 毛病]. چار

چىقارماق — ئەيىب تاپماق.

چارە

چارە I ئىسىم. تەدبىر، ئۇسۇل، ئامال، ئىلاج، يول

[办法, 方法, 法子, 措施, 手段]. چارە قىلماق، چارە تاپماق، چارەسىنى قىلمە.

ساق. * ئەپچىل چارە، ئەمەلىي چارە، كەسكىن چارە. * ئاققا قارا يوق، قارىغا چارە

يوق. * كۆڭۈل قارىغۇ بولسا، كۆزدە نېمە چارە (ماقال).

قولدىن كەلگەن ھەممە چارەك ئاقىمىسا،
قولغا قىلىچ ئالماك بولىدۇ داۋا.

چاغلا

چاغلا I پېئىل ("چاغ II" كە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "لا" قوشۇلغان). چاغلىماق، چاغلاش. بودىماق، چەنلىمەك، مۆلچەرلىمەك، دەئىسمەك [酌量, 估量, 估计, 斟酌]. ئۆزۈڭنى ئەر چاغلى. خاك، ئۆزگىنى شر چاغلا (ماقال). * دۈشمەننى سەل چاغلىماك، بېشىغا چىقىدۇ (ماقال). * ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىك ئېتىپتىمەن، پالاسقا يۆگىنىپ ھەپتە يېتىپتە. مەن (ماقال).

چاغلا II پېئىل. چاغلىماق، چاغلاش. زىرائەت ئارىلىقىدا. نى چاناپ-چېپىپ يۇمشاتماق [锄]. يەر چاغلىماق. * قوناق چاغلى. خاق. * كېۋەز چاغلاۋاتقانلار ناخىنى ياغرىتىپ، قىزغىن ئىشلىدى.

چاق

چاق I ئىسىم. 1. بىرەر كۈچ بىلەن ئايلاندۇرۇپ، يىپ-تاناپ ئېگىرىدىغان سايمان [纺车]. چاق ئېگىرىمەك. 2. مەخسۇس قۇم تاش بېكىتىپ، بىرەر كۈچ بىلەن ئايلاندۇرۇپ، ھەر خىل تىغلارنى بىلەيدىغان سايمان [磨刀]. پىچاقنى چاقما تۇتماق. 3. قاتناش قوراللىرى، ئەسۋابلار ۋە باشقا قۇرۇلمىلارنىڭ ئايلاندىغان دۈگىلەك قىسمى [磨盘, 轮, 轮子, 轱辘]. ھارۋىنىڭ چاقى.

* چىشلىق چاق، قۇم چاق. * تۈگمەننىڭ چاقى. تۈگمەننىڭ چاقى يۈز يىل ئايلانغاندۇ، دەريادا كەم بولۇپ قالماي، قەترە سۇ.

چاق II پېئىل. چاقماق، چېقىش. 1. قاتتىق نەرسىنى سۇندۇرماق، ئۇرۇپ پارچىلىماق، پاچاقلىماق [砸]. تاش چاقماق. * باخاق چاقماق. * قۇلۇپنى چاقماق. 2. بىر-بىرگە سۈركىلىپ ئوت ھاسىل قىلماق [闪, 划, 擦]. چاقماق. * سەرەڭگە چاقماق.

3. چىشلەپ، نەشتىرىنى سانجىپ ئاغرىتماق [叮, 咬, 蛰]. پاشا

قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

چاس

چاس I ئىسىم. مىقدار سۆز. كىنو بۆلىكىنىڭ ھەر بىر بۆلىكى [量词:指拷贝数量盘,本]. ئىككى چاس فىلىم. * بۇ كىنو جەمئىي سەككىز چاس ئىكەن.

چاس II ئىسىم. ئورنىدا تىك تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى چېكىد-سىگە تەڭكۈزۈش ئارقىلىق بىلدۈرىدىغان ھۆرمەت؛ ھەربىيچە سالاھىيەت [敬礼,军礼]. چاس بەرمەك. * سېرژانت ئەسكەرلىرى بىلەن چاس بېرىپ، ئۈزرە سوراپ چىقىپ كەتتى.

چاغ

چاغ I ئىسىم. ۋاقىت، پەيت [时候,时辰,时刻]. قايسى چاغ بولدى؟ قاش قارايدىغان چاغ بولدى. * ئابرويوڭنى ياشلىقنىڭدىن ساقلا، چاپىنىڭنى يېشى چېغىدىن (ماقال).

كۆيگەن كىشىنى بەزىلەك ھەر چاغ.

ھەر سۆزۈك قۇيدۇ ئوت ئۈستىگە ياغ.

چاغ II ئىسىم. چاما، كۈچ-قۇۋۋەت، ماددار، ماغدۇر، قۇرب [力量,力气,能力]. بۇ ئىشنى قىلىشقا مېنىڭ چېغىم يەتمەيدۇ.

چاغ III ئىسىم. مۆلچەر، بوداق [估计,估量,估算]. چېغىڭدا ئۇ بۈگۈن كەلمەسۇ؟

چاغ IV سۈپەت. دەل، مۇۋاپىق [合适,恰当]. بۇ ئۆتۈك پۈتۈمغا چاغ كەلدى.

چاغ V سۈپەت. خۇشال، خۇرسەن، كۆڭۈللىك [高兴,愉快]. كۆڭلى چاغ، ۋاقتى چاغ. * ياشلىق ۋاقتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزدۈك.

چاغ VI تىركەلمە. ئېھتىمال [可能,或许]. ھاۋا بۇزۇق تۇرىدۇ، يامغۇر يامىدىغان چېغى.

چاغ VII ئىملىق. ئىتتىنى قوغلاش ئىماسى [赶走狗等用语]. باينىڭ ئىتتىنى چاغ دەپ، مۈشۈكىنى بەش دەپ كەلسەمۇ ياخشى بولمىدىم.

قىسمى، تەپكە [板机] . مىلتىقنىڭ چاقمىقى .

چاقماق III سۈپەت . تۆت بۇرجەك، چاسا [方格的] . چاقماق قەنت . * چاقماق دەپتەر . * چاقماق رەخت . * ئاۋۇزغا چاقماق سالماق .

چاقماقلىق

چاقماقلىق I سۈپەت (“چاقماق I” گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىق” قوشۇلغان) . چاقماق چېقىپ تۇرغان [有闪电的] . چاقماقلىق كېچە .

چاقماقلىق II سۈپەت (“چاقماق II نىڭ I- گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىق” قوشۇلغان) . چاقمىقى بار، چاقماق بېكىتىلگەن [有板机的] . چاقماقلىق مىلتىق .

چاقماقلىق III سۈپەت (“چاقماق III” گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىق” قوشۇلغان) . چاقمىقى بار، چاقماق شەكلىدە [有方格的] . چاقماقلىق رومال . * چاقماقلىق رەخت .

چاك

چاك I ئىسىم . 1 . يېرىق، دەز، ئاراج [裂缝] . چاك كىتەك . * چاك باساق .

2 . تىكچ ئورنى [缝合处, 开线] . چاك-چېكىدىن بۆسۈلمەك .

چاك II تەقلىد سۆز . ئېغىز تامشىشتىن چىققان ئاۋاز [亲吻时发出的声音] . ئۇ بالىنى “چاك” قىلىپ سۆيدى .

چاڭ

چاڭ I ئىسىم . ساندۇقسىمان، كۆپ تارلىق، ئىككى تال چوكا بىلەن ئۇرۇپ چېلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابى [扬琴, 洋琴] . چاڭ چالماق . * چاڭچى .

چاڭ II ئىسىم . توزان [灰尘, 尘土, 尘埃] . چاڭ كۆتۈرۈلمەك . * چاڭ باساق . * چاڭ توزماق . * يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس، چېڭى چىقىمۇ دېڭى چىقماس (ماقال) .

چاقماق. * سېرىقئېشەك چاقماق. * ھەرە چاقماق. * يىلان چاققان، ئالا يېتىن قورقار (ماقال). * ھەرنىڭ چاققىنىغا چىدىسالاڭ، ھەسەل ئالسەن (ماقال).
دۈشمەنلىكتىن ئەمەس جاپان چېقىشى،
شۇنداق تەبىئىتى، پېئىل خاھىشى.

چاقا

چاقا I ئىسىم. ئادەم بەدىنىدە پەيدا بولغان ئۇششاق يارا،
جىراھەت [疮]. چاقا چىقماق. * چاقنى كۈچىلسالاڭ چوڭىيدۇ.
چاقا II ئىسىم. 1. فېتالدىن ياسالغان چاقا پۇل، تىيىن [硬币，小铜钱]. چاقىڭىز جىڭمۇ؟
2. ئاز-پاز دەسمايە، ئاز مىقداردىكى ئاقچا [钱，小资金]. ئاقا
ئاقا كېرەك، سودىگەرگە چاقا (ماقال).

چاقا III ئىسىم. ئۈزۈمنى قۇرۇتۇپ كىشىمىش قىلىش ئۈ-
چۈن چۈنچىگە ئورنىتىلغان ياغاچ قۇرۇلما [木桩]. چاقىغا ئۈزۈم ئاساق.

چاقسا

چاقسا I ئىسىم. شادىلىق ياغاچ توسما [篱笆门，柴门].
چاقسا II مىقدار سۆز (كونىرىغان سۆز). ئېغىرلىق
ئۆلچەم بىرلىكى. بىر كىلوگرامنىڭ 1/5 گە تەڭ [卡克沙].

چاقماق

چاقماق I ئىسىم. چېقىن، ئىلدىرىم، چېقىلغاق [闪电].
چاقماق چاقماق. * چاقماق قايتۇرغۇچ. * چاقماق چۈشكەننىڭ ئۈستىگە يىلان چاقتى
(ماقال). * چاقماق ئوتقا چاقماق چۈشمەس (ماقال).
ئاداۋەت ئېتەككە تۇتاشمىسۇن، ياق،
جاھانغا ئوت قوبار، مىسالى چاقماق.

چاقماق II ئىسىم. 1. زاژىنگالكا [打火机]. چاقماق تېشى.
* گاز چاقماق. * ئېلېكترونلۇق چاقماق. * چاقماق ياندۇرماق. * چاقماققا ئېتىنى
تېگىشكەن ئەخسەق (ماقال).

2. ئېتىش قوراللىرىنىڭ مىشەككە تېگىپ ئوت ئالدۇرىدىغان

چام III ئىسىم. قۇرقۇنچ، ۋەھىمە [受惊]. ئاۋايلا، ئات چام ئېلىپ قالمىسۇن.

چانا

چانا I ئىسىم. ياغاچ ياكى مېتالدىن ياسالغان، مۇز ياكى قارلىق يولدا تېيىلىپ ماڭىدىغان سايمان، قاتناش قورالى. ئۇنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ [雪橇, 爬犁]. چانا تارتماق. * چانا قاتماق. * چانا تەنھەرىكىتى. * يازدا چاناڭنى تەييارلا، قشتا ھارۋاڭنى (ماقال).

چانا II يېنىل. چانماق، چاناش. 1. پىچاق، پالتا قاتار-لىق سايمانلار بىلەن توغرىماق، كەسمەك، پارچىلىماق، ئۇۋاقلدماق [刹, 砍]. گۆش چانماق. * پىياز چانماق. * چاناپ ئۆلتۈرمەك. * چاناپ تاشلىماق.

2. چاپماق، قازماق، بوشاتماق [挖松]. يەر چانماق. * ئېتىزنى كەتمەن بىلەن چاناپ تېرىماق.

چاناق چاناق I ئىسىم. زەرگەرلىك سايمانى. ئالتۇن-كۈمۈش ئېرىتىدىغان قاچا [钳锅].

چاناق II ئىسىم. تۈگمەندىكى سۈكەننىڭ ئۈگۈت چۈشىدەن.

چاناق III ئىسىم. كۆزنىڭ قارىچۇق ئورۇنلاشقان يېرى [眼眶]. تەمىنىڭ چاناقلىرىغا ياش كەلدى.

چاناق IV ئىسىم. دانلىق زىرائەتلەرنىڭ دېنىنى، كېۋەز-نىڭ پاختىسىنى ئوراپ تۇرغان شاكىلى [壳]. بۇغداي تازا ئوخشاپتۇ، دانلىرى چاناققا پاتماي قاپتۇ.

چەش

چەش I ئىسىم. بىر خىل مېنىپرال ماددا، تەركىبىنى SiO_2 . تەركىبىدىكى ئارىلاشمىلارنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، ئۈ-

سۈرتىلەك ئەينەكتىن چاغنى ھەر نۆۋەت،
روشن كۆرۈنەر ئەينەكتە سۈرەت.

چاڭ III ئىسىم. چاڭگال، پەنجە [爪, 爪子]. چال سالماق.
* سار چۆچىگە چال سالدى.

چاڭ IV تەقلىد سۆز. قاتتىق ئۇرۇشتىن چىققان ئاۋاز
[啞的]. ئانىسى بالىنى "چال" قىلىپ بىر كاپات سالدى.

چال

چال I ئىسىم. ياشانغان، كۆپ ياشىغان ەر كىشى،
بوۋاي، ئاۋۇشقا [老人, 老头, 老汉, 老大爷]. ياشلىقنىڭ ئەدە قانغىلىقىنى چال
بىلىدۇ (ماقال).

ئۆلۈم تەلۋىسىدە چال ئىنغار ئېغىر.

سەندەل قىرىپ دورا تەييارلار كەمپىر.

چال II پېئىل. چالماق، چېلىش. چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن
ئۇرۇپ، چېكىپ، پۈۋلەپ، سۈركەپ، بېسىپ رېتىملىك، مۇزد-
كىلىق ئاۋاز چىقارماق [弹, 拉, 吹, 敲, 打, 拍, 奏]. ساز چالماق، دۇتار چال-
ماق، نەي چالماق، گارمون چالماق، داپ چالماق. * زاغراڭنى يەپ، ناغراڭنى چال
(ماقال).

چال III پېئىل. چالماق، چېلىش. سۇغا كۈكۈن، تالقان
نەرسىنى سېلىپ ئارىلاشتۇرماق [搅, 拌, 打]. ئۇماچ چالماق. * شىلىم
چالماق.

چام

چام I ئىسىم. بىرەر ئىشتا شۇ ئىشنى قىلغۇچىلارغا
بۆلۈپ بېرىلگەن ئۆلۈش [挖渠, 修路时分给的地段, 工段]. چام بۆلۈپ
بەرمەك. * چامنى تۈگەتەك.

چام II ئىسىم. كۈچ- قىۋۇۋەت، مادار، قابىلىيەت
[力气, 力量, 能力]. چامىڭنىڭ يېتىشچە ئىشلە، چامىڭ يەتەيدىغان ئىشقا ئېسىلما.
* چامىڭغا قاراپ چامنى.

* زەھەرلىك چەكىملىك چەكمەك. * نەشە چەككەن كىشىنىڭ تۇتۇن بىلەن قارىنى توق (ماقال). * ناسۇال چەككەن كىشىنى، ئۇرۇپ چاققىن چىشىنى (ماقال).

3. ھەر خىل تىغ بىلەن ئويۇپ، تىلىپ بىرەر شەكىل چىقار-
ماق [鑿]. نەقىش چەكمەك. * تاش چەكمەك.

چەك V ياردەمچى پېئىل. جەريان ياردەمچىسى. بەزى ئىسىملارنى پېئىللاشتۇرىدۇ. [助动词:使一些名词动词化]. ھەسرەت چەكمەك، پىغان چەكمەك، ئازاب چەكمەك، ئازار چەكمەك. * كىسكى جاپا چەكمىدى، رامەتكىمۇ يەتمىدى (ماقال). * چەككىنىم جەبىر-جاپا، ئاڭلىغىنىم تەنە-تاپا (ماقال). * جاپا چەكمىگۈچە، ھالاۋەت يوق (ماقال).

چوت

چوت I ئىسىم. ياغاچچىلىق سايىمىنى، بېگەن [辮子]. چوت چاپماق.

چوت II ئىسىم. تۆت ئەمەلنى ھېسابلاشقا بولىدىغان تۆت ئەتراپى توسۇق، ئىچىدە ئۇرۇق ئورنىتىلغان سايىمان، سەنپەن [算盘]. چوت سوقماق.

چوتار

چوتار I ئىسىم. سىيلىقلانغان ماتا [白(土)布]. چوتار كۆڭلەك. * چوتار تامبال. * چوتار زومال. چوتار II ئىسىم. تاۋكادا ئۇتقۇچىلار چەزخورغا مەلۇم نىسبەتتە بېرىدىغان پۇل [抽头]. چوتارچى. * چوتار بەرمەك. * چوتار ئالماق.

چۆپ

چۆپ I ئىسىم. ئوت، ئوت-چۆپ [草, 杂草]. ئاتقا چۆپ مال. * چۆپخانا. * ئادەمنىڭ كۈنى كۆپ بىلەن، ھايۋاننىڭ كۈنى چۆپ بىلەن (ماقال). * مەزىگەن قوي چۆپنى ئاز يەيدۇ (ماقال). چۆپ II ئىسىم. 1. ئىپىز يېيىلىپ، ھەر خىل شەكىلدە كېسىلگەن خېمىر [面条, 面片]. چۆپ توغرىماق. * قازانغا چۆپ سالماق. * ئاش يەك دەسە، چۆپنى تارتىدۇ، ئىش قىلىك دەسە، ئۆزىنى تارتىدۇ (ماقال).

نىڭ زەڭگىمۇ ھەرخىل بولىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن ئۈزۈكنىڭ كۆزى قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ [矿物质]. چەش كۆزلۈك ئۈزۈك.

چەش II ئىسىم. تېپىلىپ، سۈرۈلۈپ تەييارلانغان ئاشلىق دۆۋىسى [打好，扬净后堆起来的)粮食堆子]. چەشلىمەك. * چەش بەلگىسى. * چەش بۇرى. * شالاڭ ئاش باش كۆرسىتىەر، قويۇق ئاش چەش كۆرسىتىەر (ماقال).

چەك

چەك I ئىسىم. بانكىنىڭ پۇل مۇئامىلىسىدە ئىشلىتىلىد.

دىغان قەغەز [支票，票据]. بانكىنىڭ چېكى. * پۇل چېكى. * چەك كەسەك. * چەككە پۇل ئالماق. ئىب. * رەسمىي ئىش. * رەسمىي رەھبەر رەھبەر

چەك II ئىسىم. 1. سايلام بېلىتى [选票]. چەك تاشلىماق. * تۇرسۇنغا ھەممىدىن كۆپ چەك چىقتى. ئىب. * ئىشلىتىش.

2. بىرەر ئىشتا ئىلگىرى-كېيىنلىك، ئۇتۇش-ئۇتتۇرۇشنى بەلگىلەش، مەسىلىنى ئىككى خىل ئۇسۇلنىڭ بىرىدە ھەل قىلىش.

نى بەلگىلەش ئۈچۈن، ئىشلىتىلىدىغان نەرسە [陶，签]. چەك ئالماق. * چەك تارتماق. * چەك چىقماق. * چەك تاشلىماق. ئىب. * ئىشلىتىش.

چەك III ئىسىم. ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى، چېگرىسى، پەللىسى [界限，限界，限度，边际，境地，止境]. چەكلىك، چەك-سىز. * چەكلىمە. * چەك قويماق. * چېكىگە يەتمەك. * چېكىدىن ئاشماق. * ئوغرىغا چەك بار، پىتىنىگە چەك يوق (ماقال). * تاقەت مەلۇم چەككە يەتكەندە، گۈزەل ئەخلاق بولماي قالىدۇ.

بېرىلمىگەيسەن ھەستەنگە زىنھار، ھەستەتتە يا چەك يوق، يا مىقدار.

چەك IV پېئىل. چەككەك، چېكىش. 1. بارماق بىلەن يېنىك ئۇرماق، قاقماق [敲，弹]. ئىشك چەككەك. پېشانىگە چەككەك. * قازان ئالساڭ، چېكىپ ئال، خوتۇن ئالساڭ، بېلىپ ئال (ماقال). * ئات ئالساڭ مېنىپ ئال، چىنە ئالساڭ، چېكىپ ئال (ماقال). ئىب. * ئىشلىتىش.

2. تارتماق، شورماق، شۈممەك [抽，吸，吃]. تاماكا چەككەك.

4. تىز لانماق، يۈكۈنمەك [卧下, 卧倒]. تۆگە پۆكتى. * توختى دەرمەخ تۈۈگە بېرىپ پۆكۈپ ئولتۇردى.

چۆك III ئىسىم. ئىملىق [象声词]. تۆگىلەرنى چۆكتۈرۈش ئىماسى. ئۇ ”چۆك“ دەپ تۆگىلەرنى چۆكۈرۈشكە باشلىدى.

چۈجۈ

چۈجۈ I پېئىل. چۈجۈمەك، چۈچۈش. داغلانماق، ياغ داغ بولماق [炼]. ياغ چۈجۈمسە، ئاش ئاچچىق بولۇپ قالىدۇ.

چۈجۈ II پېئىل. چۈجۈمەك، چۈچۈش. پەندىيات چەكمەك [碰钉子]. ئەمدى چۈجۈگەنسەن. * سۆزدىن چۈجۈمىگەن ئاياقتىن قورقماس (ماقال).

چۈچۈك

چۈچۈك I ئىسىم. بوۋاقلاردا بولىدىغان ئىچ قېتىش، ئىچ كەلمەسلىك كېسىلى [大便不通(指婴儿)]. چۈچۈك بولماق.

چۈچۈك II ئىسىم. بالىلار سۆزى: چۇچاق [小儿用语: 龟头].

چۈچۈك III سۈپەت. ئاچچىق بىلەن تاتلىق ئارىلىقىدىكى

ئارىلاشما تەم. چۈچۈمەل [酸的, 酸甜的]. چۈچۈك ئالما. * چۈچۈك ئاپىلەن. * چۈچۈك بۇيا. * جاھاننىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىغان.

چۈش

چۈش I ئىسىم. ئۇخلاۋاتقان ئەھۋالدا، مېڭىدە كۆرۈنگەن نەرسىلەر [梦]. چۈش كۆرمەك. * چۈشكە كىرمەك. * چۈشى بۇزۇلماق.

* چۈشۈمۈ-ئوڭۇمۇ. * ياخشى چۈش كۆرۈك. * چۈشكە نېمە كىرمەيدۇ، دۈشمەن نېمىنى دېمەيدۇ (ماقال). * باتۇر چۈشىدە دۈشمەن كۆرىدۇ (ماقال).

چۈش II ئىسىم. قۇياش تىك كۆتۈرۈلگەن چاغ. پېشىن. جۈمە ۋاقتى [中午, 正午, 晌午]. چۈشتىن ئىلگىرى، چۈشتىن كېيىن، چۈشكە يېقىن. * چۈشلۈك تاماق. * ئەخمەقنىڭ ئەقلى چۈشتىن كېيىن كېلەر (ماقال).

* چۈش ئۇيقۇسى پادشاھلىقتىنمۇ ياخشى.

2. چۆپ، ئۇيغۇر تاماقلرىنىڭ بىر تۈرى [羊肉面]. نان چۆپ.
* ياغلىسا چۆپ. * قايماق چۆپ. * ئاتۇش چۆپ.

چۆچەك

چۆچەك I ئىسىم. كاسا، ئاياق [木碗]. تۈگىنى چۆچەكتە
سۇغارماق. * ئات ھارسا، بىر پىچاق، ئېشەك ھارسا، بىر چۆچەك قوناق (ماقال).

چۆچەك II ئىسىم. تەبىئەت ھادىسىلىرى ۋە ئىجتىمائىي

ۋەقەلەر توغرىسىدا بالىلارغا خاس يارىتىلغان ھېكايە [童话，故事].
بالىلار چۆچىكى. * چۆچەك ئېيتماق. * چۆچەك ئاڭلىماق. * چۆچەك ئېيتقان تېرىدۇ،
ئاڭلىغان يىغدۇ (ماقال).

چۆچەك III ئىسىم. پىلىچىلىك سايىمىنى، تەۋەڭ [蚕筐]. پىلە
قۇرتلىرىنى چۆچەككە سالماق. * چۆچەك توقۇماق.

چۆرە

چۆرە I ئىسىم. دېدەك، چاكار قىز [女奴，女仆，女婢].
«چۆرە ئىزورا» تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىندى.

چۆرە II ئىسىم. نەرسىنىڭ يېقىن ئەتراپى [周围，边].
ئۆپچۆرە. * كۆلەڭگە دەرەخ چۆرسىدىن نېرى كەتمەيدۇ (ماقال).

چۆك

چۆك I ئىسىم. ھاڭ تاشلار ئۈستىدىكى سۇپا تاش
[山岗上的石头]. چۆككە چىنماق.

چۆك II پېئىل. چۆككەك، چۆكۈش. 1. سۇغا غەرق
بولماق [淹没，沉没]. ياپراق چۆكۈپ تاش لەيلەيدىغان چاغى بولىدۇ (ماقال).
* سۇغا چۆككەن ئۈسۈلۈك سورىماس (ماقال). * ھاراق دېڭىزغا پالۋانمۇ چۆكىدۇ
(ماقال).

2. تىنماق [沉，沉淀]. دۇغ ئاستىغا چۆكتى. * چۆككە، چۆكۈندى.

3. پاتماق، پەسلىمەك، ئولتۇرۇشماق [陷入，沉入]. ئېتىزنىڭ
بەزى يەرلىرى چۆكۈپ كېتىپتۇ. * كەپتەر بولساڭ ئۆسەرسەن، مەغرۇرلانسىڭ چۆكەر-
سەن (ماقال).

چۈشە

چۈشە I پېئىل ("چۈش" كە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "ە" قوشۇلغان) چۈشەكمەك [做梦]. توغۇ داڭقال چۈشىدۇ، ئۆچكە جاڭقال (ماقال). * بىر قىز ئەركە تەگسە، قىرىق قىز ئەركە تېگىپ چۈشىدۇ (ماقال). * مەن سېنى چۈشەپ قاپتىمەن.

چۈشە II پېئىل. پۈت-قولدىن چېتىپ، چىرماپ باغلىق جاق [捆, 绑]. ئاتنى چۈشمەك. * پۈت-قولنى چۈشەپ قويماق. چۈلۈك

چۈلۈك I ئىسىم. چۈلۈك دەرىخى [臭椿树]. چۈلۈك II ئىسىم. تۆگە، كالىنىڭ بۇرىندىن ئۆتكۈزۈپ چۈلۈر. باغلايدىغان نۆكچە، تاياقچە [鼻栓]. بۇرىنغا چۈلۈك سالماق. * ئانىنى تاپسام، بۇرىنغا چۈلۈك ساپسام (ماقال).

چېچەك I ئىسىم. مېۋە تۇتىدىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جىنسلىق كۆپىيىش ئورگىنى، گۈلى [花]. چېچەكلىك. * چېچەك ئاتاق. * شاپتۇل چېچىكى. * چېچەك سۈيى. ياخشى بىلەن يۈرسەڭ ئېچىلار چېچەكلىرىڭ، يامان بىلەن يۈرسەڭ يېرىلار يۈرەكلىرىڭ.

چېچەك II ئىسىم. بىر خىل كېسەل ۋىرۇسىدىن بولىدۇ. خان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل [天花, 牛痘]. چېچەك چىققاق. * چېچەك ئەملىسەك. * چېچەك چەكمەك. * چېچەكچى. * چېچەكتە چېكىلمىگەن قىزىلدا قىرىلار (ماقال). * چېچەكنىڭ ئېتى يامان، قىزىلنىڭ يېلى (ماقال).

چېچەن I ئىسىم. مىللەت نامى ۋە شۇ مىللەتتىن بولغان كىشى [车臣族, 车臣人]. چېچەنلەر. * چېچەن تىلى. * چېچەنچە.

چېچەن II سۈپەت. سەزگۈر ۋە سۆزمەن. [敏感的, 机灵的]. چېچەن ئادەم. * چېچەن يىگىت. * چېچەن يىغلىما، مىڭ يىللىق (ماقال). * چېچەننىڭ

چۈش III پېئىل. چۈشمەك، چۈشۈش. 1. تۆۋەنگە، ئې-
گىزدىن پەسكە يۆنەلمەك [下, 落, 降]. تاغدىن چۈشمەك. * يوپۇرماق چۈش.
مەك. * قار چۈشمەك. * باھا چۈشمەك. * تېمپېراتۇرا چۈشمەك. * نۇر چۈشمەك.
* قاپتاپ چۈشمەك. * ئاتتىن چۈشمەك. * ئاتتىن چۈشمەك. * ئاتتىن چۈشمەك. * ئاتتىن
چۈشتۈك—ئېتەككە چۈشتۈك (ماقال).

2. قاتناش قوراللىرىغا ئولتۇرماق [上, 乘坐]. ئايروپىلانغا چۈش.
مەك. * يويىزغا چۈشمەك.

3. بىرەر ھالەتكە گىرىپتار بولماق [陷入, 落入, 掉进]. قولغا
چۈشمەك. * تورغا چۈشمەك. * قاپقانغا چۈشمەك. * دوست بېشىغا كۈن چۈشكەندە
بىلىنەر (ماقال).

4. تۇرغان يېرىدىن ئاجرىماق [脱落, 掉]. چىش چۈشمەك. * چاچ
چۈشمەك.

5. بىرەر ئىش—ھەرىكەتنى باشلىماق، بىرەر ئىش—ھەرىكەتكە
كىرىشمەك [表示行为, 行动的开始]. پاراڭغا چۈشمەك. * ئىشقا چۈشمەك.
* ئۇسۇلغا چۈشمەك. * چېلىشقا چۈشمەك.

6. يۇيۇنماق [洗澡]. سۇغا چۈشمەك. * مۇنچىغا چۈشمەك. * ھامىماقا
چۈشمەك.

چۈش IV ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. 1.
بەزى ئىسىملار بىلەن قوشۇلۇپ، ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ
[助动词: 使一些名词动词化]. داغ چۈشمەك. * قورۇق چۈشمەك. * مېھرى
چۈشمەك. * قوغۇن چۈشمەك. * سۇ چۈشمەك. * ھاجىتى چۈشمەك.

2. جەريان باغلامچىسى. "پ" لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ
ئۇلارنىڭ: (1) تۈگىگەنلىكىنى، ئاخىرىسىغا يەتكەنلىكىنى بىلدۈر-
دۇ: ئاغدۇرۇلۇپ چۈشمەك. * سەكرەپ چۈشمەك. (2) تۇيۇقسىز، بىردىنلا
يۈز بەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆكتەپ بېرىپ يېقىلىپ چۈشتى. * مۇزدا
تېپىلىپ چۈشتۈم.

چىق

چىق I پېئىل. چىقماق، چىقىش. 1. تۆۋەندىن يۇقىرىدا، پەستىن ئېگىزگە، بىر نەرسىگە يۆنەلمەك، يۆنەلگەنگە يەتمەك [上, 上升, 登, 攀登]. ئانتونىمى: چۈشمەك، چۈشۈش. ئافقا چىقماق. * دەرەخكە چىقماق. * ماشىنىغا چىقماش. * ھارۋىغا چىقماق. * سەھنىگە چىقماق. * ئالماقنىڭ بەرمىكى بار، چىقماقنىڭ چۈشمىكى (ماقال).

چىق II ياردەمچى پېئىل. 1. سۈپەت، سۈپەتداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ كۈتكەندەك ياكى كۈتمىگەندەك بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ كېيى يالغان چىقتى. * تاۋۇز ئاتلىق چىقتى. 2. "پ" لىك رەۋىشداشلار بىلەن قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئۈزۈلمەي داۋام قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ بالى كېچىچە يىغلاپ چىقتى.

3. ھەرىكەتنىڭ پۈتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇرۇم يېزىپ چىقتى. * بۈگۈنكى گېزىتنى ئوقۇپ چىقتىم. 4. ھەرىكەتنىڭ گەۋدىلىك بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بىزدە شاماتچىلار بېتىشىپ چىقۇۋاتىدۇ.

چىقىش

چىقىش I ئىسىمداش. چىقىشماق، چىقىشىش. 1. ئەپ بولماق، ياراشماق [和睦相处]. چىقىشماق. * قوشناڭ بىلەن چىقىشىش، يا كۆچۈپ چىقىش (ماقال). * تۆردىكى بىلەن چىقىشىچە، پەگادىكى بىلەن چىقىش (ماقال). چىقىش II پېئىل. "چىق" پېئىلىنىڭ ئىسىمىدىشى [“چىق” 的名词形式]. چىقىش ئىشىكى. * چىقىشىشى كىرىشكە بىلەن ئۆلچە (ماقال). * چىقىش ئاسان، چۈشۈش تەس (ماقال).

چىل

چىل I ئىسىم. كەكلىكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان كىچىك قۇش. گۆشى قۇۋۋەتلىك ۋە ئاتلىق بولىدۇ [松鸡, 沙鸡]. چىل II ئىسىم. ھۆل تەمرەتكە [湿疹].

تلى، چەيدەسنىڭ قولى (ماقال).

چېلەك

چېلەك I ئىسىم. سۇ ۋە باشقا سۇيۇقلۇقلارنى قاچىلاش، توشۇش ئۈچۈن، قەلەيدىن ياسالغان، ئىچى كاۋاك سايمان، تۇڭ [铁桶, 水桶]. چېلەككە سۇ ئالماق. * چېلەكتە سۇ توشۇماق.

چېلەك II ئىسىم. بارماقتەك ياغاچتىن قوشۇش بەلگىسى شەكلىدە ياسالغان، قول بىلەن چۆرۈپ يىپ ئېگىرىدىغان ئەسۋاب [纺锤]. چېلەك بىلەن يىپ ئېگىرمەك.

چېلەك III ئىسىم. ئۈگە، بوغۇم [节]. شېكەر قومۇش چېلىكى. * قوناق چېلىكى.

چېلىش

چېلىش I ئىسىم. تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى [摔跤]. خەلقئارا چېلىش. * جۇڭگوچە چېلىش. * ئۇيغۇرچە چېلىش. * يىقىلغان چېلىشقا ئويماق.

چېلىش II "چال II" نىڭ ئىسمىدىشى.

چىت

چىت I ئىسىم. پاختا رەختتىن توقۇلغان گۈللۈك رەخت [花布]. چىت كۆڭلەك. كۆپ خوتۇن ئالغاننىڭ ياقىسى چىت، كۆپ ئەزگە تەڭكەننىڭ كېيىمى چىت.

چىت II

چىت II ئىسىم. قاشا، چىتلاق [篱笆]. باغ قىلساڭ، چىت قىل، مال قىلساڭ، ئىت قىل (ماقال). * چىت قىلىش. * چىت قىلىشقا ئويماق. * چىت قىلىشقا ئويماق. * چىت قىلىشقا ئويماق.

چىغرىق

چىغرىق I ئىسىم. تۈرنىڭ [杠]. يالاڭ چىغرىق. * قوش چىغرىق. * چىغرىق ئوينىماق.

چىغرىق II ئىسىم. 1. قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ پاختىنى چىگىتتىن ئايرىدىغان سايمان [扎花机]. 2. قۇدۇقتىن سۇ تارتىشقا ئورنىتىلغان قۇرۇلما [辘轳].

خ

خار

I خار ئىسىم. لىم، لىم ياغاچ [標子]. ئەگرى ياغاچ خار بولماس (ماقال).

II خار سۈپەت. قەدر-قىممىتى يوق. كەمسىتىلگەن، ئىزا-ئاهانەت، خور [凌辱，嫌弃]. خار قىلماق، خارلىماق، خار بولماق. * خار-زار.

ئاچكۆز ئەھلىگە رەھىم قىلما زىنھار،

ئاچكۆز، تويىغۇر ئادەم دائىم خار.

III خار تەقلىد سۆز. ئادەم خورەك تارتىپ ئۇخلىغاندا، ئېغىز بوشلۇقىدىن، مالنى بوغۇزلىغاندا ئۇنىڭ كېكىرتكىدىن چىققان ئاۋاز. [像声词：呼呼] ياسىن ياتقان ھامان "خار" قىلىپ خورەك تارتىشقا باشلىدى. * قوي بوغۇزلىنىشىغا كېلىدىن "خار" قىلغان ئاۋاز چىقىنى.

خاك

I خاك ئىسىم. كۆمۈر كانى [煤矿]. خاك ئاچماق. * ئاكام خاكدا ئىشلەيدۇ.

II خاك ئىسىم. يەرنى، ئىمارەتنىڭ ئۇلىنى چېڭىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سايىمان: قالك [夯]. تاش خاك، ياغاچ خاك، تۆمۈر خاك. * خاڭلىماق، خاك سوقماق.

خام

I خام ئىسىم. ماتا، بۆز، شىشە [白大布，土布]. خام سۈرۈپ. * خام توقۇماق. * خايدا خالتا تىكىك.

II خام سۈپەت. پىششىمىغان، پىشۇرۇلمىغان، توك [生的，不熟的]. ئانتونىمى: پىششىق. خام گۆش. * خام سەي. * خامسۇق.

چىلا

چىلا I پېئىل. چىللىماق، چىلاش. توغۇ-خوراز قىچى
قارماق [鸡叫]. توغۇ چىللىغانغا ئالاق ئاتىس. * توغۇ چىللىسىمۇ ئالاق ئاتىدۇ
(ماقال). * توغۇ ئۈچ قېتىم چىللىدى.

چىلا II پېئىل. چىللىماق، چىلاش. (تويغا،
چايغا) ئېيتماق، تەكلىپ قىلماق [请, 邀请]. چىللىغان يەرگە بارما،
چىللىغان يەردىن قالما (ماقال). * يارىمىنىڭ تىللىغىنى چىللىغىنى (ماقال).

چىن

چىن I ئىسىم. جۇڭگو. كلاسسىك ئەدەبىياتتا كۆپ ئۇچ-
رايدۇ؛ ھازىرمۇ بەزى مىللەتلەر شۇنداق ئاتايدۇ [中国, 支那].
خاقانى چىن. * چىن-ماچىن. * مىندىچىنى.

چىن II سۈپەت. 1. ھەقىقىي، راست، توغرا
[真正的, 真实的, 真挚的]. چىن ئىنسان. * چىن گەپ.
2. ساپ، سەمىمىي، پاك [真诚的, 诚真的]. چىن مۇھەببەت. * چىن
نىيەت. * چىن كۆڭۈل. * چىن يۈرەك. * چىن دوست.

چىن III رەۋش. ھەقىقىي يوسۇندا، راستچىللىق بىلەن
[真正地, 真实地]. چىن سۆزلە. * چىن ياشا.

چىۋىق

چىۋىق I ئىسىم. يېرىق، تېقىم [股, 大腿]. بالىنىڭ چىۋىقى
بىلەن رەپ قاپتۇ.

چىۋىق II ئىسىم. تال، سۈگەتنىڭ ئىنچىكە، يۇمران
شېخى [细树枝, 树条]. چىۋىقى قۇشقاچمۇ ئېگىدۇ (ماقال).

ئۇشاق بالا ئوينايدۇ،

تال چىۋىقى ئات ئېتىپ،

مۇساپىرلار يىغلايدۇ،

ئۆز يۇرتىنى ياد ئېتىپ.

— قوشاق —

خور II سۈپەت. خار [侮辱、凌虐]. خورلۇق، خور سىنماق.
* خورلىماق، خورلانماق. * خور قىلماق.

خورەك

خورەك I ئىسىم. كىبىر [威风]. خورىكى چولا. * خورىكى ئۈستۈن. * خورىكى ئېگىز. * خورىكى يوغان. * خورىكى ئۆسەك. * خورىكى يوغىنماق. * خورىكىنى ئېلىپ قويماق. * دىلى نازۇك، خورىكى ئۈستۈن.

خورەك II ئىسىم. ئادەم ئۇخلاۋېتىپ دەم ئالغاندا خورۇل-داپ چىقىرىدىغان تاۋۇش [打鼾，打呼噜]. خورەكچى، خورەك تارتماق. * ئۇ بۈگۈن ئاخشام خورەك تارتتى. * مەن كېچە خورەكنىڭ دەستىدىن ئوخلىيالىدىم.

خوش

خوش I ئۈندەش سۆز. خەيىر خوش، خەيىر ئەمسە [再见，别了]. خوش، مەن كەتتىم. ئەتە يەنە كېلىمەن.

ياشلىق ئۆتتى "خوش" دېگىنى يوق،

قېرىلىق يەتتى "توختا" دېگىنى يوق.

خوش II ئىملىق سۆز. 1. لەۋەي (لەببەي) بىراۋ چاقىرغاندا ياكى بىرەر ئىشقا بۇيرۇغاندا "مانا مەن، مەن تەييار" مەنىسىدە ئېيتىلىدۇ: [在，啊，嗯]. "خوش" دەپ تۇرماق.
* قېنىسەن؟ خوش، مانا مەن.

2. ئۈندەش سۆز. جۈملىنىڭ بېشىدا، قارشى تەرەپنى سۆزگە سېلىش ئۈچۈن ئېيتىلىدۇ. ئەمسە [那末]. خوش، بازاردا نېمە گەپلەر بار؟ * خوش، سىز نېمىشقا شۇنچە ئالدىراپ قالدىڭىز؟

3. ئېيتىلغان سۆزلەر يەكۈنلەش، تەكىتلەش ئۈچۈن ئېيتىلىدۇ [是啊，好吧]. خوش، مۇنداق دەك، ئاخىر كېتىدىغان بوپسىز-دە.

4. سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزىگە قوشۇلغانلىقىنى بىلدۈرۈپ "ماقۇل"، "ھەئە"، "شۇنداق" دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ [是，就是]. خوش ئېيتقانلىرى كەلسۇن.

5. بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە تەكلىپ قىلىپ ئېيتىلىدۇ: قې-

* خام-خۇتا. * خام تالاش قىلماق. * خام سۈت ئەمگەن. * خام ئالمىنى ئۈزمە، ئۆزى چۈشىدۇ كۈزدە (ماقال). * تونۇرغا كىرگەن نان خام چىقماق (ماقال).

خانا

ر خانى I ئىسىم. 1. ئۆي، بۆلمە [房屋, 房舍, 室]. خانىزغا بەرھەمەت قىلغايلا.

قايسىبىر خانىدىن يول ئالسا تۇتۇن،

ئىشىك، تاملارنى قارا قىلار پۈتۈن.

2. بەزى ئىسىملارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئورنى، جايى دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ [室, 厅, 部, 社, 处]. ئىشخانا. * كىنوخانا. * مەجلىسخانا. * ئويۇنخانا. * كارخانا. * گېزىتخانا.

خانا II ئىسىم. ماتېماتىكا ئاتالغۇسى. سانلارنىڭ تۇرۇش ئورنى [位, 位数]. بىرلەر خانىسى. * ئونلار خانىسى. * يۈزلەر خانىسى.

خەير

خەير I ئىسىم. 1. ساۋاب، ياخشىلىق [善行, 善事]. خەير-ئېھسان. * خەير-ساخاۋەت. * ھىيلىلىك ئىشتا خەير يوق (ماقال).

2. سەدىقە [施舍物, 布施]. خەير تىلىمەك. * خەير بەرمەك. * قەلەم تۇتقان خەير سورىماس (ماقال).

خەير II ئۈندەش سۆز [再见, 再会]. خەيرلەشمەك. * خەيرخوش. * خەير ئەمەس. * خەير، سالامەت بولۇڭ. * خەير، يەنە كۆرۈشەرمىز. * خەير، ياخشى چۈش كىرۈڭ.

خەير III قىستۇرما سۆز. ئىلاجىسىز ماقۇل بولغانلىقىنى، خوپ كۆرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ [好吧, 好啦]. سىز ئارىلىشىپ قالدىڭىز، خەير، بەرسەم بېرەي. * خەير، دېگىنىڭىزدەك بولسۇن. * خەير، ئىلاج قانچە.

خور

خور I ئىسىم. مۇزىكىچىلىك ئاتالغۇسى. كۆپچىلىك ئېيتىدىغان ناخشا [合唱, 大合唱]. ئومۇمىي خور. * ئەرلەر خورى. * ئاياللار خورى.

داپ

داپ I ئىسىم. چالغۇ ئەسۋابى. گەردىشكە تارتىلغان تېرە ئۈرۈپ چېلىنىدۇ [手鼓]. داپ چالماق. * داپچى. * داپەندە. * داپقا بېقىپ ئۇسۇل. * داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان يەردە يۈرمەك (مەتل). * داپنى باشقا سەنەمگە چالماق (مەتل).

داپ II ئىسىم. دېھقانچىلىق قورالى (شېۋە)، تۆت بۇر-جەك كەتمەن [扁坎土曼].

داس

داس I ئىسىم. كىرى يۇيۇش ۋە يۇيۇنۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، قەلەيدىن، سۇلياۋدىن، ياغاچتىن ياسىلىدىغان چوڭقۇر-چاق ئۆي سايىمىنى [盆子].

داس II ئىسىم. ئاشلانغان تېرىنىڭ تۈكىنى قېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، تۆمۈردىن ياسىلىدىغان كۆنچىلىك سايىمىنى [刮刀].

داش

داش I ئىسىم. ("داش II" <) چوڭ قازان [大锅]. داش قازاننىڭ ئېشىنى يېمەك.

داش II ئىسىم. دەريا تاشقىنىدىن، قار-يامغۇردىن سۇ يىغىلىپ قالغان ئويمان يەر، ئازگال، ئىلەك [水洼儿]. داش قۇرۇغچە ئادەم قېرىيدۇ (ماقال).

داغ

داغ I ئىسىم. 1. نەرسىنىڭ يۈزىدىكى ئۆزگىچە قارا خال

نى، قېنى بولمىسا [请，请吧]. خوش، تاماققا باقسىلا. * خوش، ئىچىلى. * خوش، ئىچىدەك، ئىچتۇق.

خۇشتار

خۇشتار I ئىسىم. 1. ئۇيغۇرلارنىڭ تارلىق، كامانچە بىلەن چالدىغان چالغۇ ئەسۋابى [胡西塔尔琴].
خۇشتار II سۈپەت. زوقمەن، ئىشقىۋاز، ئامراق، ئىش-تىياق، ھەۋەس [喜欢，迷恋，爱好，醉心]. ئۇ كىنوغا خۇشتار ئادەم.

خۇي

خۇي I ئىسىم. 1. مېجەز، خۇلق، قىلىق، ئادەت [性格，秉性，脾气，习气，性子] . خۇي يامان. * قان بىلەن كىرگەن خۇي، جان بىلەن چىقار (ماقال). * خۇيىنى بىلىگەن ئاتقا يېقىن بارما (ماقال).

2. ئەسكى مېجەز، قىلىق [坏脾气，坏习气]. خۇيى بار، خۇي تۇتاق. * خۇيلانماق. * خۇي چىقارماق. * ئۇنىڭ خۇيى بار، خۇي تۇتسا ھېچكىمنىڭ كېيىنى ئاڭلىمايدۇ. * خەلجەم يېڭى خۇي چىقىرىپ قاپتۇ.

خۇي II ئىسىم. تام-تورۇسلارغا زىننەتلىپ چاپلىغان قەغەز، رەخت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر [裱糊]. ئۇنىڭ خۇي چۈشۈپ كېتىپتۇ، قايتا خۇيلاپ قويايلى.

خۇي III ئىسىم. ناننى دۈملەش ئۈچۈن، تۈنۈرنىڭ ئاغزىنى يېپىپ قويىدىغان تاغار، كېگىز ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر. تۈنۈرنىڭ خۇيىنى ياپ.

خىت

خىت I ئۈندەش. ئېشەكنى ھەيدەپ ئېيتىلىدىغان سۆز.

خىت II تەقلىد سۆز. تاماقنى قېقىشتىن چىققان ئاۋاز.

داغلا II پېئىل ("دال" III گە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە
"لا" قوشۇلغان). داغلىماق، داغلاش. ماختىماق، دېگىنى چىقار-
ماق [标榜, 吹嘘, 夸耀]. سېنى ئاساسىز داغلىغان ئاغىر بىركۈن ئاساسىز
خارايدۇ. * داغلىغاندىن يىراق تۇر (ماقال).

دال

دال I ئىسىم. ئەرەب يېزىقىدا "د" ھەرپىنىڭ ئېتى.
چاغاتاي ئەدەبىياتىدا ئۇچرايدۇ. ئېگىلگەن، دۈمچەيگەنگە ئىستىئارە
[字母的名称 "د"]. "ئېلىپ" تەك قاستىم "دال" دەك ئېگىلدى.

"دال" سەن تەمەدىن چېكىپ نادامەت،

ئازاد بول "ئېلىپ" تەك تەك بولسۇن قامت.

دال II ("ئىسىم. بولماق"، "قىلماق" بىلەن پېئىل.

لىشىدۇ). دالدا بولماق، دالدا قىلماق [做掩护, 顶事, 起作用]. ئۇغرىغا
ئىت تېزىكى دال بوپتۇ (تەسىل).

دام

دام I ئىسىم. 1. قاپقان، تۇزاق، سىرتىماق، قىلتاق
[捕兽夹子, 陷井, 套索]. دامغا چۈشمەك.

2. ئالدام، ئادەم خالتا [骗局, 圈套]. توختى، ھوشيار بول، دۈشمەننىڭ
دامغا چۈشۈپ كەتسە.

دام II ئىسىم. لاپ، پو، يوغان گەپ [大话, 吹牛]. دام
ئۇرماق. * يېغىنى يان باسدۇ، ئوغرىنى دام (ماقال). * دام ئۇرغىلى يات يەر ياخشى
(ماقال).

داۋا

داۋا I ئىسىم. شىپا، ئەم [疗效, 疗法, 良药]. داۋالماق: داۋا
بولماق، داۋا تاپماق. * دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا. * مۇنچا تەنگە داۋا، ئىللىق
سۆز جانغا (ماقال). كەم تاماقلق ھەممە دەردكە داۋادۇر، ئەسلىسى دەردكە پەرھىزدىن
شىپادۇر. * ساپ ھاۋا-تەنگە داۋا (ماقال).

داۋا II ئىسىم. دەككە، سوققا، دەشەنەم [训斥, 惩罚].

[黑子]. ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار.

2. نەرسىگە باشقا نەرسە تېگىپ، ئۇنىڭدىن قالغان ئىز،
يۇقۇق [痕迹]. داغ چۈشمەك. * داغ قالماق.

داغ II سۈپەت. 1. قاينىتىلمىغان، ھېچنېمە سېلىنمىغان
سۇ [生水]. بىز داغ سۇ ئىچىپ چوڭ بولغان ئەرلەر.

2. چۈچۈتۈلگەن [炼过的]. ياخشىغا ياغ، يامانغا داغ (ماقال).

داغلا

داغلا I پېئىل. داغلىماق، داغلاش. چۈچۈتمەك [炼].
ماينى داغلىماق.

داغلا II پېئىل. قىزىتىلغان نەرسە بىلەن كۆيدۈرمەك
[烧灼，烫，烙]. تىلكە قاتتىق بولسا ياغلىۋەت، يۇمشاق بولسا داغلىۋەت (ماقال).

داڭ

داڭ I ئىسىم. مېتالدىن ياساپ، ئېسىپ قويۇپ كالتەك
بىلەن ئۇرۇپ، ئاۋازىدىن خەۋەر يەتكۈزىدىغان بىر خىل سايمان
[钟，锣]. داڭ چېلىندى، دەرسكە كىرەيلى. * چېركاۋنىڭ دېڭى قاتتىق چېلىندى.

داڭ II ئىسىم. گۆرۈ، رەھنە [当]. داڭچۈزۈل. * ئۇ ئاخىر
قىسمەتلىك ئۈزۈكىنى داڭغا قويدى.

داڭ III ئىسىم. داڭق، نام [名声，名气，声望]. داڭدار، داڭلىق،
داڭ چىقارماق، داڭ كەتەك. * ئۇ دۇنياغا داڭ كەتتى. * يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس،
چېڭى چىقىمۇ دېڭى چىقماس (ماقال).

داڭ IV تەقلىد سۆز. داڭنى قاتتىق ئۇرغاندا چىققان ئاۋاز
[当]. داڭ قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. * تام ساتتى داڭ ئۇرماقتا.

داڭلا

داڭلا I پېئىل. ("داڭ II" گە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە
"لا" قوشۇلغان). گۆرۈگە قويماق، رەھنىگە قويماق [典当，抵押].
ئىلاج يوق، ساتتىمنى داڭلاپ تۈردۈم.

بەم بىلەن (ماقال). * سانئا قاراپ مەن، ئىشىككە قاراپ دەم (ماقال).

دەم II ئىسىم. 1. نەپەس، تىنىق [气息, 呼吸, 歇息]. دەم ساقلىماق. * دەمى كېسەلمەك، ئۇنىلا دەم ئېلىشى قىيىنلىشىپ قاپتۇ.

2. تاۋۇش، ئۇن، زۇۋان [声, 作声]. دەمى ئىچكە چۈشۈپ كەتسەك. * دەم چىقارماي ئولتۇرماق.

3. داخان، باخشىلار كېسەلنى قوغلاپ "چىقارماق" ئۈچۈن ئايدەت ئوقۇپ ئېيتقان "كۈف، سۇق" [咒语: 念咒, 符水]. دەم سۈيى.

* دەم سالماق. 4. بۇس ياكى ھارەرەتتە پىشقان، تەم كىرگەن ھالەت [焖, 蒸, 炖]. پۇلۇ دەم يەپتۇ.

5. تۆمۈرچىلىك ئەسۋابى، كۈيەك [风车]. دەم III ئىسىم. ھاردۇق، ئىستىراھەت، ئارام ئالماق [休息, 歇息]. دەم ئالماق. * دەم ئېلىش كۈنى. * دەم ئېلىش ئۆيى.

* دەم ئىچكەندىن ساپ ھاۋادا دەم ئالغان ئارتۇق. دەم IV دەم مىقدار سۆز. قىسقىغىنا ۋاقىت، "بىر"، "ھەر" لەر بىلەن كېلىدۇ [一会儿, 一瞬间]. بىر دەم ساقلىماق.

ياخشى نامى چىققان بولسا، ئادەملەر ئۈزۈلمەس ئۆيىدىن بىر دەم. ئەقىلگە بىلىم بىلەن بەرگەن ياردەم، ئەقىل بۇ بىلىمگە خېرىدار ھەر دەم.

دورا

دورا I ئىسىم. 1. كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان ماددا [药, 药物]. دورا ئىچمەك. * دورا قايناتماق. * تالغان دورا، كومۇلاچ دورا، مەلھەم دورا. * كەمبەغەلنىڭ چېبى چىشقا دورا (ماقال). ئىتىنىڭ چىش ئاغرىقىغا ئېشەك كۆشى دورا (ماقال).

2. ئىسسىقلىقتىن ياكى ئۇرۇلۇشتىن خىمىيىۋى ئۆزگىرىش ياساپ، ناھايىتى يۇقىرى ھارارەتلىك گاز جىسىم پەيدا قىلىدىغان

داۋغور. * داۋسىنى بەرمەك. * داۋسىنى يېمەك. * داۋغورغا داۋسىنى بەرمەك. -
داۋا.

دەپنە

دەپنە I ئىسىم. بىر خىل دەرەخ، "لاۋر" دەپمۇ ئاتىلىدۇ

[月桂树]

دەپنە II ئىسىم. ئۆلۈكنى كۆمۈش [安葬, 埋葬]. دەپنە مۇرا.

سى. * دەپنە قىلماق.

دەستە

دەستە I ئىسىم. 1. ساپ، تۇتقۇچ، ساپاق [把子, 柄, 杆].

كەتمەن دەستىسى. * قەلەم دەستىسى. * كۈرەكنىڭ دەستىسى. * پىچاق ئۆز دەستىسىنى

كەسىيدۇ (ماقال). * يوقالغان پىچاقنىڭ دەستىسى ئالتۇن (ماقال).

2. بەزى چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ پەردە باغلىغان ئۇزۇن تۇتقۇ.

چى [指板 (弹拨乐器的)]. مائار دەستىسى. * دۇتار دەستىسى.

دەستە II مىقدار سۆز. باغلام، تۇتام، تىزدىق، قاتلام

[束, 探]. بىر دەستە گۈل (گۈل دەستە). * بىر دەستە نان.

ھەر ئىشتا ئىنسان كۆرسەتسە ھىمەت،

تىكەنمۇ گۈل دەستە بولار ئاقىۋەت.

دەستىلە

دەستىلە I پېئىل ("دەستە I" گە پېئىل ياسىغۇچى قو-

شۇمچە "لە" قوشۇلغان). ساپلىماق، دەستە بېكىتمەك [安把子].

كۈرەكنى دەستىلەپ قويدۇم.

دەستىلە II پېئىل ("دەستە II" گە پېئىل ياسىغۇچى قو-

شۇمچە "لە" قوشۇلغان). [捆成束, 摆成探]. نانلارنى دەستىلەپ قوي.

* غىشلارنى ئاران دەستىلەپ ئۈزۈپ تاشلاپتۇ.

دەم

دەم I ئىسىم. ئىشىك، دەرۋازىلارغا ئىچ تەرەپتىن سېلىپ

قويدىغان تاقاق [顶门棍]. ئىشىككە دەم سالماق. * ئىشىك دەم بىلەن، ئىش

دۇنيا III سۈپەت. ئاجايىپ، غەلىتە نەرسە. "بىر" بىلەن

قوشۇلۇپ كېلىدۇ [奇怪的, 奇异的, 怪诞的]. ھەربىر كالا-بىر دۇنيا. * ئۇ ئۆز ئالدىغا بىر دۇنيا.

دۆلەت

دۆلەت I ئىسىم. مەملىكەت بىلەن مەملىكەتنى ئىدارە

قىلغۇچى ھاكىمىيەتنىڭ بىرىكمىسى [国, 国家]. دۆلەت تۈزۈلمىسى.

* دۆلەت سىياسىتى. * دۆلەت پىلانى. * دۆلەت ئەربابى. * دۆلەت بايرىقى. * دۆلەت شېئىرى. * دۆلەت گېربى.

كۈچ بىلەن تۇتالمايدۇ دۆلەت بېشىنى كىشى.

كۈر قويما ئوسما، مەنسىزدۇر بۇ ئىشى.

دۆلەت II ئىسىم. 1. بايلىق، مال-دۇنيا [财产, 财富].

ئوشۇق دۆلەت باشنى يارماس (ماقال). * دۆلەت ئۇيغۇسى. * بىلىم-دۆلەت، كىيىم-

سۆلەت (ماقال). دۆلەتتىن داڭقى ئارتۇق (ماقال). * بىر مىسقال دۆلەتنى كۆتۈرۈش

ئۈچۈن مىڭ مىسقال تەمكىنلىك كېرەك.

2. بەخت، بەخت-پاراغەت، راھەت [幸福, 福气]. دۆلەت كۆرمەك.

* بېشىغا دۆلەت قۇشى قونماق. * ياخشى خوتۇن ئەرگە دۆلەت (ماقال). * تەن ساقلىق

دۆلەت ئىكەن.

دېمەك

دېمەك I پېئىل. 1. دېيىش، سۆزلەش [说, 讲, 道]. نېمە

دېدىڭىز؟ * بارمايەن دېدىڭىزمۇ؟ * شارابقا كەتكەن پۇلنى دېمە، ئېلىشقان ئەقلىنى

دە. * كەل دېمەك بار، كەت دېمەك يوق (ماقال).

بۇ گۈمبەز ئاستىدا ياغرات غۇش سادا،

نېمىنى دېمەك. ئۇ قايتۇرار ساغا.

2. ئاتىماق، ئاتاش [叫, 称, 谓]. بۇنى نېمە دەيمىز؟ * بۇ قۇرتنى نېمە

دەيمىز؟ * "كىم ئىدىم" دېمە، "كىم بولدىم" دە. * غىزەت كۆرەش دېمەكتۇر.

3. ئوي، خىيال [想, 打算]. تىل كۈرسىدا ئوقۇي دەۋانمەن. * بۇ تىل

كۆزدە توي قىلسامىكىن دەيمەن.

4. مەقسەت، كۆزدە تۇتۇش [为, 为了]. سېنى دەپ كەلدىم. * جىقنى

بىرىكمىلەر ياكى ئارىلاشمىلار [火药, 炸药]: مەلىق دورىسى. * پارتلاتقۇچ دورا.

3. دېھقانچىلىقتا ھاشارات ۋە قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش، زىيانداش قۇشلار ياكى زىيانداش ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈش، ياۋا ئوتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان خىمىيىۋى ماددا. [农药]: دېھقانچىلىق دورىلىرى. * 666 دورىسى، د.د.ت. دورىسى. * چاشقان دورىسى.

4. تېتىقتۇ، ئىچكۈلۈك-يېمەكلىكلەرگە تەم كىرگۈزۈش ئۈچۈن سېلىنىدىغان ھەر خىل پۇراقلىق ياكى قۇۋۋەتلىك نەرسىلەر [调料, 作料]: چاي دورىسى. * دورا-دەرمان.

دورا II پېئىل. دورماق، دوراش. باشقا بىر ئىش ھەرد-كەتنى تەقلىد قىلىپ ئۆگەنمەك، كۆرسەتمەك [模仿, 校法]. دورامچى. دورامچىلىق، دورامچۇق. * دورامچۇقنىڭ ئاغزى پۇجۇق (ماقال). * ئەھەت قۇشلارنىڭ سايرىشىنى دوراشقا ئۇستا. * بالا كۆرگەننى دورايدۇ، قېرى كۆرگەننى سورايدۇ (ماقال). * قاغا بۆلبۈلنىڭ سايرىشىنى دۇرايمەن دەپ، قاق ئېتىشىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ (ماقال). * ئوغۇل ئاتىنى دورايدۇ، قىز ئانىنى (ماقال). * تىلىك كەلمىسە دورسا، خۇشۇك كەلمىسە سورسا (ماقال).

دۇنيا

دۇنيا I ئىسىم. 1. ئالەم، جاھان، كائىنات، يەر يۈزى، يەتتە ئىقلىم [世界, 天下]. دۇنيا قاراش. * دۇنيا بازىرى. * دۇنيا ئۇرۇشى. * دۇنيانى سۇ باسما، ئۆردەككە نېمە غەم (ماقال). * دۇنيا-ئىبىرەت سارىيى.

2. دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئىككىسى دۇنيانىڭ بىرى [人世, 人间]. بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا. * دۇنياغا كەلمەك. * دۇنيادىن ئۆتمەك. * بۇ دۇنيادىن كەتمەك. * ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا دوست. * دۇنيا ئىشىنى ئاخىرەتكە قويما.

دۇنيا II ئىسىم. بايلىق، مال-مۈلۈك، دۆلەت [财富, 财产]. دۇنيا-دەپنە. * ئادەم ئۆلدۈ، دۇنيا قالىدۇ (ماقال). * دۇنيا دېگەن قولىنىڭ كىرى. * ئاتاغدىن دۇنيا قالغۇچە، ھۈنەر قالغۇن (ماقال).

دۇنيا-يىلان، يىلانچىدۇر دۇنيا ئىزدىگەن، يىلانچىدۇر دۇنيا ئاخىر يىلان ئۇچ ئالار جەزمەن.

راك

I راک ئىسىم. دېڭىز ھايۋىنى، تۈرى كۆپ، يېڭىلى بولىدۇ [虾].

II راک ئىسىم. يامان سۈپەتلىك ئۆسمە كېسىلى، سەرەتان [癌症]. راک توقۇلمىسى، راک كۆچۈش، راک يىلتىزى، راک تېنى، جىگەر راکى. * تەرجىمان، شائىر خەلىم سالھ 1992-يىلى 10-ئاينىڭ 28-كۈنى ئۆپكە راکى كېسىلىدىن ۋاپات بولدى.

III راک ئىسىم. ئۇيغۇر- «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ بىرىدە چىسىنىڭ نامى [拉克《十二木卡姆》第一首曲子的名称]. راک مۇقامى 13 چولپا نەغمە، سەككىز داستان، ئۈچ مەشرەپتىن تەركىب تاپقان.

رام

I رام ئىسىم. كېشەك. رۇسچىسى «راما» يەنە «رامكا» مۇ دېيىلىدۇ [框]. دېرىزە رامى. * رەسىم رامكىسى.

II رام («قىلماق، بولماق» لار بىلەن پېئىللىشىدۇ) جەلپ قىلماق، مەپتۇن قىلماق، مەھلىيا قىلماق [吸引, 引人入胜]. ئۇ ھەر خىل يوللار بىلەن بېچارە قىزنى ئۆزىگە رام قىلۇپتۇ.

رەت

I رەت ئىسىم. قاتار تەرتىپ [排, 行, 次序]. رەت نومۇرى. * رەتكە تۇرماق. * رەت ئۆز ئورنىنى تاپىدۇ (ماقال).

II رەت («قىلماق» بىلەن پېئىللىشىدۇ) باش تارتماق، قوبۇل قىلماسلىق، ئىنكار قىلىش، ماقۇل كۆرمەسلىك [拒绝, 否决]. ئۇنىڭ نامۇۋاپىق تەلىپى رەت قىلىندى. * بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى.

دەپ، ئازدىن قۇرۇق قاپتۇ (ماقال). .

قىزىل گۈلنى دېمىسەم،

غۇنچىسىنى ئۈزگۈم يوق.

سەن يارىمنى دېمىسەم،

بۇ شەھرىگە تۇرغۇم يوق.

5. سەۋەب، ۋەج [由于, 因为, 因]. خاپا بولۇپ قالدى دەپ بارماسەن؟

* يامغۇر ياقىدۇ دەپ بارمىدىغۇ؟ * كېچىنى كېچە دېمەي، كۈندۈزنى كۈندۈز دېمەي.

6. ئىش ھەرىكەتنىڭ بولۇش ئالدىدا ياكى تۈگەش ئالدىدا

تۇرغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ [快要, 即将]. ئاش پىشاي دەپ قالدى. * بۈگۈن

يامغۇر ياغاي-ياغاي دەپ تۇرىدۇغۇ!

دېمەك II ياردەمچى سۆز. يىغىپ ئېيتقاندا، قىسقىسى،

يەنى دېگەندەك مەنىلەرنى بېرىدۇ، جۈملىدە قىستۇرما سۆز بولۇپ

كېلىدۇ [就是, 就是说, 可见, 总之]. دېمەك، بۈگۈن بارمايەن دېگەن. * بىز

بارىمىز، دېمەك، ئىش پۈتتۇ.

تۆمۈرنى پايدىسىز ئۆتكۈزۈش دېمەك،

ئالمىغان نەرسىگە ئالتۇن تۆلىمەك.

* * *

سۆزدە ھىچ بىلىم بولمىسا، دېمەك،

جىمجىت ئولتۇرۇش ئەڭ ياخشى بېزەك.

دىۋان

دىۋان I ئىسىم. توپلام، قامۇس [诗集, 汇编, 汇集]. زەلىلى

دىۋانى. * تۈركىي تىللار دىۋانى.

دىۋان II ئىسىم. يۇمشاق ئورۇندۇق، سافا [软椅, 沙发].

دىۋانغا مەرمەت قىلىش!

دىۋان III ئىسىم (كونىرىغان سۆز). ئوردا مەھكىمىسى

[宫殿, 官室, 宫廷]. دىۋان بېگى. * شام ھەزرەتلىرى دىۋانغا كىردى.

قىزغىن رەۋىشتە كۈتۈۋالدۇق. * ئىشىمىز شۇ رەۋىشتە داۋام قىلدى. * توختىغان خېلى رەۋىشى بار خوتۇن.

رول

رول I ئىسىم. قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ رولىنى باشقۇردى. دىغان ئەسۋاب [舵, 方向盘, 车把]. ماشىنىنىڭ رولى. * ۋېلىسىپىتنىڭ رولى.

رول II ئىسىم. كىنو، تىياتىرلاردا ئارتىسلار ئويناپ چىقىدىغان پېرسۇناژلار، شەخسلەر [角色]. باش رول. * ياردەمچى رول. * رول ئالماق.

رول III ئىسىم. تەسىر؛ ئۈنۈم؛ قۇۋۋەت [作用, 功能, 机能]. پائال رول ئوينىماق. * ئۇنىڭ بۇ يەردە ھېچقانداق رولى يوق. * بۇ دورىنىڭ ھېچقانداق رولى بولمىدى.

رۇس

رۇس I ئىسىم. مىللەت نامى ۋە شۇ مىللەتتىن بولغان كىشى، روسىيىنىڭ ئاساسىي مىللىتى، ئېغىز تىلىدا "ئورۇس" [俄罗斯族, 俄罗斯人]. رۇس تىلى. * رۇس يېزىقى.

رۇس II سۈپەت. تۈز، توغرا [直, 端正, 正确]. خەتنى ئورۇندۇقتا رۇس ئولتۇرۇپ يېزىش ۋە ئوقۇش كېرەك. * ئەگرى ياغاچنى رۇسلىماق. * گەپ دېگەننى رۇس قىلغۇلۇق.

تى بىخەتەرلىك مۇدبىرىيىتىدە بەش دائىمىي مۇدبىرىيەت ئەزاسىدا رەت قىلىش ھوقۇقى بار.

رەت III مىقدار سۆز. قېتىم، دورام [量词:次,回].

ياخشىلىق قىلغانىكەن كىم ساڭا بىر رەت،

يادىڭدىن چىقارما، ئۇنى ئەبەت.

* * *

كىم يارىدار بولسا يىلان ئىنىدىن،

ئىككىنچى رەت ئۆتمەس ئۇنىڭ يېنىدىن.

رەسىم

رەسىم I ئىسىم. قائىدە-يوسۇن [习惯,惯例]. مىللىي رەسىم

يوسۇنلىرىمىزنىڭ ياخشىلىرىنى ساقلىشىمىز، راۋاجلاندۇرىشىمىز لازىم. * رىغا بارساڭ
رىمىنىڭ رەسىمىنى ئۆگەن (ماقال).

رەسىم II ئىسىم. 1. بىرەر نەرسىنىڭ سىزىلغان تەسۋىر.

رى، ئەكس، شەكلى [画,图画]. رەسىم سىزماق. * قىستۇرما رەسىم.

* رەسىملەر كۆرگەزمىسى.

2. بىرەر نەرسىنىڭ فوتو ئاپپاراتىدا چۈشۈرۈلگەن شەكلى،

سۈرەت [相片,照片]. رەسىمگە چۈشەك. * رەسىم تارتماق.

رەڭ

رەڭ I ئىسىم. 1. بويلاق [颜色,色泽]. رەڭدار. * رەڭمۇ-رەڭ.

* رەڭلىك مېتال. * رەڭلىك كىنو فىلىمى. * رەڭلىك تېلېۋىزور. * رەڭ بەرمەك.

* رەڭ تۇتۇق، رەڭ ئوچۇق.

قايتىدىن نە پايدا دىتى بولمىسا،

گۈل رەڭدىن نە پايدا ھىدى بولمىسا.

رەڭ II ئىسىم. ھىيلە-مىكىر [计谋]. رەڭۋاز، رەڭۋازلىق،

رەڭۋازلىق قىلماق. * ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ، توقۇزى رەڭ (ماقال).

رەۋىش I ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. ئىش-ھەرىكەت.

نىڭ بەلگىسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز تۈركۈمى [副词]. رەۋىشداش.

* رەۋىشلەر جۈملىدە، ئومۇمەن، ھالەت بولۇپ كېلىدۇ.

رەۋىش II ئىسىم. يوسۇن، ئۇسۇل [方式]. مېھمانلارنى

نىلا ئېتىكىگە زەي تۇتۇپتۇ.

زەي III سۈپەت. نەم، ئاستىدىن نەم ئۆرلەپ تۇرىدىغان يەر [潮湿的地]. زەي يەر. * زەيكەش قېزىپ، يەرنىلا زەينى چىقاردۇق. * تام زەيدىن ئۆزۈلەر، ئادەم غەمدىن(تەمسىل).

زور

زور I سۈپەت. چوڭ، كاتتا [大, 重大, 巨大]. زور ۋەقە. * زور ھادىسە. * زور ئىنقىلاب

زور II سۈپەت. كۈچى بار، كۈچلۈك، قۇدرەتلىك [有力的, 强大的, 坚强的]. زور ئىرادە. * زور تىرىشچانلىق. * زامانە زورنىڭ تاماشا كورنىڭ(ماقال).

زور III ئىسىم. بېسىم. مەجبۇرىيەت، مەجبۇر [逼迫, 迫使, 强迫]. مەن بۇ يەرگە ئۇنىڭ زورى بىلەن كەلدىم. * ئۇ چىرايغا زور بىلەن كۈلكە يۈگۈرۈتۈپ گەپكە كىرىشتى.

زور IV رەۋىش. كۈچەپ [吃力地, 费劲地]. بۇ تاغارنى كۈچەپ كۆتۈردۈم. * زورمۇزور ئىشلىگەن بىلەن بولمايدۇ.

زىرە

زىرە I ئىسىم. ھالقا، سىرغا، ئالبۇرغا [耳环, 耳坠子]. ئالتۇن زىرە، كۈمۈش زىرە. * زىرە قىزلارغا يارىشىدۇ.

زىرە II ئىسىم. بىر خىل ئۆسۈملۈك ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇقى. ئۇ پۇراقلىق بولىدۇ. دورا ياكى تەم تەڭشىگۈچى دورا-دەرمان قاتارىدا ئىشلىتىلىدۇ [孜然]. زىرە سالىمغان كاۋاپنىڭ تەمى يوق.

ز

زالك

زالك I ئىسىم. قوناق ئۈندىدىن ئېتىلىدىغان قويۇق ئوماچ، ئۈستىگە قورۇما سېلىپ يېيىلىدۇ، قۇمۇل، تۇرپانلاردا "جوتالغۇ" دېيىشىدۇ [搅团]. ھالۋىنى كۆپ يېسە، زالك تېتىيدۇ (ماقال). * زېھدا زالك كۆرسىگەن. چۈشىدە نان (ماقال). * ئۈن يوق دېسە، زالك دەيدۇ، ھاردىم دېسە مالا دەيدۇ (ماقال).

زالك II ئىسىم. خىيانەت ياكى ئوغرىلىقتىن كەلگەن ھارام مال، پۇل [脏, 赃物]. ئۇ خىيانەت قىلغان پۇلنى تاپشۇرغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا كەڭلىك قىلىندى.

زالك III سۈپەت. گەپ سۆز ۋە قىلىقلىرى باشقىلارغا ياقمايدىغان، تېتىقسىز، لاۋاز [无聊的, 轻佻的, 轻浮的]. زالك بىلەن ماز قېرىنداش (ماقال). زالك ئادەم.

زەپەر

زەپەر I ئىسىم. غەلبە، ئۇتۇق [凯旋, 胜利]. ئارمىيىسىز زەپەر مارشنى ياڭرىتىپ كېتىپ بارماقتا. * ئانا: "زەپەر قۇچ بالام" دېدى بالىسىنى ئۇزىتىپ.

زەپەر II (زە: پەر) ئىپار [藏红花]. ئىپار-زەپەر. * ھاراققا ئازغىنا زەپەر سالسا، تازا پەيزى بولىدۇ، — دېدى بىر دوستۇم.

زەي

زەي I ئىسىم. ئۆچكە تېرىسىدىن تىلىپ ياسالغان تاسما، شوينا [弦 (弹花弓或弓箭的)]. تاش ئۈستىدە پادىچى، قولدا زەي قامچىسى. * زەينى چىلا تارتماق.

زەي II ئىسىم. جىيەك، زىغزىق [花边]. ئايشەمگۈل كۆڭلىكى.

ھەق-ناھەق ئاجرىتىلمايدۇ، كىشىلەرنىڭ خۇلقىدا ساھلىق بولمايدۇ. * ئەيىبنى ھېس قىلىش ئۆزىنى ئۆزى پاش قىلىش ئەمەس، بەلكى ۋىجدان ئازابى، مەنئۇ ساھلىق ۋە دېئەتەبىرى ئىنتىلىگەنلىكتۇر.

ساھلىق III سۈپەت ("ساپ I" گە سۈپەت ياسىغۇچى قو-
شۇمچە "لىق" قوشۇلغان). سېپى بار، ساپلانغان [带把的, 有柄的].
ياغاچ ساھلىق تۆمۈر ئارنى ئەكىل.

2. ساپ قىلىشقا لايىق نەرسە [做把子的料]. مۇگەت شېخىدىن ئىككى
ئۈچ تال ساھلىق كېسۋالدەم.

سارقىت

سارقىت I ئىسىم. توي، زىياپەت ۋە نەزىردىن ئالغاچ
كەلگەن يېمەكلىك، زەللە، سوۋغا [回礼 (做客或过乃孜尔返回时给家人带的食品)].
ئۆزى تويىغاندىن سارقىت چىقما (ماقال).

سارقىت II پېئىل. سارقىتماق، سارقىتىش. ئاستا، تام-
چىلىتىپ ئېقىتماق [渗出, 慢慢流出]. بوتۇلكىنىڭ تېگىدىكى ياغنى سارقىتىش.

ساز

ساز I ئىسىم. 1. ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ
ئومۇمىي نامى [乐器]. ساز چالماق.

2. مۇزىكا، كوي [音乐]. قېنى بىر دەم ساز ئاڭلايلى، جىم ئولتۇرۇڭلار.
ساز II ئوت-چۆپ ئۆسۈپ كەتكەن پانتاقلىق [沼泽地]. سازنى
يەر بولمايدۇ دېمە، تازنى ئەر بولمايدۇ دېمە (ماقال).

خىجالەت كەلتۈرەر تىلدىكى پەرداز،
گىيا ئۈنەس قاراير بولغىنى ساز.

ساز III سۈپەت. ياخشى، بەلەن [精美的, 精巧的]. ئاز بولسۇن،
ساز بولسۇن (ماقال). * ئىش قورالنىڭ ساز بولسا، مۇشەققەتنىڭ ئاز بولار (ماقال).

ساق

ساق I سۈپەت. 1. كېسەلدىن خالىي، ساغلام، سالامەت
[健康的, 健在的, 安然无恙的]. دادىڭىز ساقمۇ؟ ساق-سالامەت تۇردىمۇ؟ * دانا

ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆزلەرنىڭ قىسقىچە تەرجىمىسى

بۇ كىتابنىڭ نىسبەتەن بىرىنچى نەشرىدە، بۇ سۆزنىڭ تەرجىمىسى ئىككىنچى نەشرىدە ئۆزگەرتىلگەن.

ئىككىنچى نەشرىدە، بۇ سۆزنىڭ تەرجىمىسى ئىككىنچى نەشرىدە ئۆزگەرتىلگەن. * ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆزلەرنىڭ قىسقىچە تەرجىمىسى (بىرىنچى نەشرىدە).

۴۴۱

ساپ

ساپ I ئىسىم. دەستە، تۇتقۇچ، ساپاق [把子，柄杆].
 كەتمەن سېپى. * ئۆتمەس پىچاققا ئالتۇن ساپ (ماقال). * تاز قىزغا ئەر ئايماق تەس.
 قىدام كەككە ساپ (تەمسىل). * پالتىنىڭ سېپىغا موزاي تېزەكلەپ قويۇپتۇ (ماقال).
ساپ II * سۈپەت. 1. پاك [纯的，净的]. ساپ ئالتۇن. * ساپ پايىدا.
 * ساپ پاختا.

2. تازا، پاكىز، غۇبارسىز [清洁的，清新的]. ساپ ھاۋا-تەنكە داۋا (ماقال). * ساپ ئادەم.
 بىر پەرت:

بولساڭ سەن داۋنىدا ياخشى-كۆڭلى ساپ،
 ئۇنارمەن كەتمەنگە قىلاي دېسەڭ ساپ.
 — ئەرگەن ئەبەيدۇللا.

ساپ III ئىپتىلى. تۆشۈكتىن ئۆتكۈزمەك [穿]. يىڭىگە يىپ ساپماق. * قولىنى يەڭگە ساپماق.

ساپ IV رەۋىش. پۈتۈنلەي، تامامەن ("لا" قوشۇلۇپ "ساپلا" بولۇپمۇ كېلىدۇ) [完全，纯粹，尽是，都是]. ئۇنىڭ ئىلمىي ماقالە دېگەننى ساپ ئويدۇرما. * بۈگۈنكى مەجلىسكە ساپلا ئەرلەر كەپتۇ. * بۇ ساپلا بىز ئۆگەنمىگەن سۆزلەر ئىكەن.

ساپلىق

ساپلىق I ئىسىم. چۆمۈچ، ئۇسقاق [马勺，沙勺]. بايا ئىككى ساپلىق ئاش ئىچىۋىدىم، قورسىقىم يەنە ئېچىۋاتىدىغۇ!

ساپلىق II ئىسىم. ("ساپ II" گە ئىسىم ياسىغۇچى قو- شۇمچە "لىق" قوشۇلغان). پاكلىق، تازىلىق [清白的，独洁的]. نەدە

ئۆتۈش ئۈچۈن بىر-بىرىگە چېتىپ باغلانغان ياغاچ [筏子, 木排]. سال باغلىماق. * سال ئېقىتماق.

سال II پېئىل. سالماق، سېلىش. 1. قاپلاپ كىيگەن كىيىملىرىنى يەشمەك [脱]. چاپاننى سالماق. * ئۆتۈكنى سالماق.

2. بىرەر نەرسىنى ئاغزى بوش يەرگە تىقىماق، قويماق [装, 装载, 放入, 投入, 伸入]. قەلەمنى يانچۇققا سالماق. * ئوچاققا ئوتۇن سالماق.

* پىچاقنى غىلاپقا سالماق. * بالىنىڭ ئاغزىغا ئەمچەك سالماق. * ئاغزىغا ئىمان، ئىلىم سالماق.

3. كەمتۈك يەرنى تولدۇرماق [镶, 嵌, 上环]. چىش سالماق. * دېرىزىگە ئەينەك سالماق. * ئۈزۈككە كۆز سالماق.

4. يايماق [铺]. كىگىز سالماق. * يوتقان سالماق. * داستىخان سالماق. * ئۆيگە گىلەم سالماق.

5. سۇ ياكى سۇيۇقلۇققا بىرەر نەرسىنى تاشلىماق، قوشماق [放, 放入, 下]. ئاشقا تۇز سالماق. * چايغا قەنت سالماق. * قايناقسۇغا چاي سالماق.

* قازانغا چۆپ سالماق. * ئاشقا زەھەر سالماق. * دەرياغا تور سالماق. * كۆلگە قارماق سالماق.

6. دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئىشلەتمەك [使用农具]. يەرگە سۆرەم، ساپان، تۇلۇق ۋە ئۇرۇق سالماق.

7. ياسىماق [修, 修筑]. كۆۋرۈك سالماق. * تونۇر سالماق. * مەكتەپ سالماق. * ئۆي سالماق. * ئوچاق سالماق.

8. مۇسابىقىگە قاتناشتۇرماق [使参赛]. پالۋاننى چېلىشقا سالماق. * ئاتنى بەيگىگە سالماق. * سۆزەمنى بەسكە سالماق.

9. بىرەر ئىش ھەرىكەتكە پۇل، سەرمايە سالماق [投资]. مەبلەغ سالماق، دەسمايە سالماق.

10. بىرەر مەجبۇرىيەتنى ئۈستىگە ئارتماق [摊派]. سېلىق سالماق. * تېيىلۇق سالماق.

11. يايماق، نەملىكنى قۇرۇتماق [晒]. قاق سالماق. * يوتقاننى ئايتاپقا سالماق.

قەدرىنى نادان بىلمەس، ئاغرىق دەردىنى ساق (ماقال). * تەن ساقلىق دۆلەت. * ساق كۆز يىغلىسا، قارىغۇ كۆزدىن ياش چىقار (ماقال).

2. پۈتۈن، تولۇق، زىدە ئەمەس، ئەيىب، نۇقساندىن خالىي [完好的, 完整的, 没有遗失的]. چۈن ساق تۇخۇمغا قونمايدۇ (ماقال). * تازى تاز دەپسە ئۆلگۈسى كېلەر، ساقنى تاز دەپسە كۆلگۈسى كېلەر (ماقال). * مۇشۇكى ياخشى ئۆيىنىڭ تاغىرى ساق (ماقال).

ساق II سۈپەت. ھوشيار، زېرەك، سەگەك [机警的]. ئۆزۈڭ. غى ساق تۈت قوشناغنى ئوغرى تۇتما (ماقال). * سېغىزخاندېن ساق ئادەم ئۇ.

ساقا

ساقا I ئىسىم. ئوشۇق ئويۇنلىرىدا تىككەن ئوشۇقلارغا ئاتىدىغان مەخسۇس "كوزىر" ئوشۇق [萨卡(玩具)]. ساقىسى ئالچۇ چۈشەك.

ساقا II ئىسىم. شارىك [滚珠]. ۋېلىسپىتنىڭ ساقىسىدىن ئىككىسى چۈشۈپ قاپتۇ.

ساقلا

ساقلا I پېئىل ("ساق" قا پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "لا" قوشۇلغان). 1. ساقلىماق، ساقلاش [保持, 维持, 维护, 保守]. تەرتىپ ساقلىماق. * ئېغىز ساقلىغان جان ساقلا (ماقال). * ئابرويۇڭنى ياشلىقىڭدىن ساقلا (ماقال). * قىزنى ئانىسى ساقلىمۇن، ئوغۇلنى ئانىسى ساقلىمۇن (ماقال). * خۇدا ساقلىمۇن (ئادەت سۆزى).

2. ئۇزاق ۋاقىت ئەينەن تۇتماق [存, 保存, 存放, 收藏]. بۇ ھاراقنى ئون يىل ساقلىدىم. * ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزنىڭ ياخشىلىرىنى ساقلاش لازىم. * قىز ساقلىغۇچە، تۈز ساقلا (ماقال).

ساقلا II پېئىل. ساقلىماق، ساقلاش. كۈتمەك، كۈتۈپ تۇرماق [等, 等待]. سېنى كۆپ ساقلىدۇق. * سەل ساقلاپ تۇرۇڭ، بېرىپلا كېلىسەن.

سال

سال I ئىسىم. كۆل، دەريالاردا ئېقىتىش ياكى ئۇنىڭدىن

3. يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن "مەس // مەسلىك // ماسلىق" قا قوشۇلۇپ كېلىپ، قەستەن خۇپسەنلىك قىلماق مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ [假裝, 佯裝]. بىلىپ تۇرۇپ، بىلمەسلىككە سالماق. * كۆرۈپ تۇرۇپ، كۆرمەسكە سالماق. * ئاڭلاپ تۇرۇپ، ئاڭلىماسلىققا سالماق. * قورقۇپ تۇرۇپ، قورقماسلىققا سالماق.

سالا

سالا I ئىسىم. مۇرەسسە [调解, 調]. سالاچى، سالاچىلىق. * سالاغا كەتكەن قەبرىدىشىم (ماقال).

گۈل قىستىم قۇلاقىغا،

كىرىمىدىك سالايمىغا.

سەن قىلساڭ يامانلىقنى،

مەن قويدۇم خۇدايمىغا.

سالا II ئىسىم. بارماقلارنىڭ ئارىسى [指縫]. قولنىڭ سالاى.

سالا III سۈپەت. تېرىلغۇ يەرلەرنى رەتلىك تەكشۈلۈپ تېرىشقا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇش ئۈچۈن تاختىلانغان يەر [条状的]. سالا

ئېتىز.

سالما

سالما I ئىسىم. سالمىچۇق [蝎虎]. لالما بولغۇچە، سالما بول (ماقال).

سالما II ئوقۇرۇق [套马索 (牧人套马用的)]. سالما تاشلىماق. * ئۆمۈرۈك ئۇزۇن بولسا، سالماخۇ ئۇزۇن بولار (ماقال).

سالماق

سالماق I سۈپەت. ئېغىر- بېسىق، پۇختا، تەمكىن [稳重的, 稳健的, 沉着的]. سالماق ئادەم. * ھەر ئىشتا سالماق بول. * بۈگەپنىڭ خېلى سالمىقى بار.

سالماق II پېئىل. "سال" نىڭ ئىسىمىدىشى، "سال II" گە قاراك.

12. ئۇرماق، تىقماق [打，动]. كاپاتتا سالماق. * پىچاق سالماق. * ئانا قامچا سالماق.
13. ئېلىپ ماڭماق، باشلاپ ماڭماق [押，带]. جىنايەتچىنى ئالدىغا سېلىپ ماڭماق. * باللارنى كەينىگە سېلىپ ماڭماق.
14. بىرەر نەرسە ئۈستىگە بىرنەرسە بېكىتمەك [上，套]. ئىشكە كە قۇلۇپ سالماق. * مىلىققا ئوق سالماق. * ئۆتۈككە چەم سالماق. * چاپانغا ياماق سالماق.
15. بىرەر ئىشقا كىرىشتۈرمەك [使...投入]. زاۋۇتنى ئىشقا سالماق. * ئادەمنى ئىشقا سالماق. * قوشۇننى جەڭگە سالماق. * قۇشنى توشقانغا سالماق.
16. بىرەر ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق [使陷于(某种状态)]. ئەندىشكە سالماق. * تەشۋىشكە سالماق. * ئېغىر ئەھۋالغا سېلىپ قويماق.
17. ساڭگىلاتماق [垂下，耸拉，悬垂]. بېشىنى تۆۋەن سالماق. * قولىنى سالماق. * قورساق سالماق. * قاپىغىنى سالماق.
18. ئاچماق، قاتلاقنى تۈزىمەك [算命，烫衣]. رەم سالماق. * پال سالماق. * دەزمال سالماق.
19. ئەسلەتمەك [提醒]. يادىغا سالماق. * ئېسىگە سالماق. * تەسەككە سالماق.
20. مەلۇم بىرنەرسە بىلەن ئۆلچىمەك [量，称]. يەرگە مېتىر سالماق. * ئۈزۈمنى جىغىغا سالماق. * ئالتۇننى تارازغا سالماق.
- سال III ياردەمچى پېئىل. جەريان باغلامچىسى. بەزى ئىدىيەسىمىلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词：加在名词后，使其动词化]. نەزەر سالماق. * قۇلاق سالماق. * كۆز سالماق. * تىل سالماق. * پاراك سالماق. * پال سالماق.
2. «پ» لىك رەۋىشداشلاردىن كېيىن كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىختىيارسىز يۈز بەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ [表示行为，动作在不由自主的情况下发生的]. ئۇ يىغلاپ سالدى. * مەنمۇ كۈلۈپ سالدى. * مەن ئۇنىڭ پۇتىغا دەسەپ سالدىم. * بۇ گەپ ئاغزىغا كەپتەلدى، دەپ سالدىم.

سان تەگى، ئىشتانسىزغا ھال (ماقال).

سانا

- I سانا ئىسىم. سۈرگە دورىسى [番泻叶].
- II سانا پېئىل ("سان" غا پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "q" قوشۇلغان). سانماق، ساناش. 1. بىر-بىردىن، دانلاپ ھېسابلىماق [点, 数]. چۈجىنى كۈزدە سانا (ماقال). * چۈجۈرنى خام سانماق (ماقال). * سانماي سەككىز دەپمە (ماقال). * سەن تاش سانمىڭ خەق قۇم سانمايدۇ (ماقال).
2. ... دەپ قارىماق، ھېسابلىماق [以为, 认为]. ئالغىنى كۆپكە سانا، بەرگىنى ئازغا (ماقال).
3. قاراتماق، نەزەردە تۇتماق [对, 针对]. قاشقا سانمىڭ كۆزگە، كىشىگە سانمىڭ ئۆزگە (ماقال).

ساۋاق

- I ساۋاق ئىسىم. دەرس [功课, 课程]. ساۋاق بەرمەك. * ساۋاق ئالماق. * مەكتەپم پۈتمەس بۇلاق، بېرىدۇ پەندىن ساۋاق (ماقال).
- II ساۋاق ئىسىم. ئىبىرەت [教训]. ئاچچىق ساۋاق. * تارىخى ساۋاق. * بۈگۈنكى ئىش ماڭا يەنە بىر ساۋاق بولدى. * بىرىنچى قېتىم يىقىلماق، ئىككىنچى قېتىمغا ساۋاق.
- III ساۋاق ئىسىم. يۇڭ، پاختا ئاتقاندا ساۋايدىغان ساۋاق [掸毛棍].

ساي

- I ساي ئىسىم. تېرىلمايدىغان تاشلىق، شېغىللىق جاي [河滩, 河谷]. قېچىرىنىڭ بېغىنى سايغا چىققاندا كۆر، تاماشاسىنى لايدا (ماقال). * سايدا تاش تېپىلماپتۇ (ماقال).
- II ساي رەۋىش. ھېلى، ھازىر، بايا (خوتەن دىئالېكتىدا) [刚, 才]. مەن ساي كەلدىم.

ساما

ساما I ئىسىم (كونىرىغان سۆز.. ئەسلى: سماء) . ئاس-

مان، ئاسمان-پەلەك، پەلەك، كۆك [天空, 太空]. سامادا پەرۋاز قىلىق. * ساماۋى خان.

ساما II ئىسىم. 1. ئەسلى زىكرى ساما، سماء [跳神].

ساما سالماق.

2. ھازىر چوڭ تىپتىكى بىر خىل كوللېكتىپ ئۇسسۇل

[撒马舞]. قەشقەر ھېيتىگامدا ھېيت-ئايەملەردە ساما بولۇپ تۇرىدۇ.

سامانچى

سامانچى I ئىسىم. ياۋا مۈشۈك، ئوغرى مۈشۈك

[野猫]

سامانچى II ئىسىم ("سامان"غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇم-

چە "چى" قوشۇلغان). سامان ئېلىپ ساتقۇچى [卖麦草的人].

سان

سان I ئىسىم. يانباش [大腿, 后腿]. بىر سان گۆش ئالدىم.

سان II ئىسىم. 1. ساناق [数, 数目, 数字, 数量]. جۈپ سان.

* تاق سان. * سانلىق بەلۈمات. * ساندا بار، ھەمياندا يوق (ماقال). * ئېلىشتا سانغا ئوتتۇز، بېرىشتە سانغا توققۇز (ماقال). * سانى بار، ساپاسى يوق (ماقال).

2. پەلسەپە ئاتالغۇسى. سان كاتېگورىيىسى [量]. سان ئۆزگىرىشى

سۈپەت ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

3. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. سۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى

[数词]. ساناق سان. * دەرىجە سان. * مۆلچەر سان. * تەرتىپ سان.

4. گېزىت-ژۇرناللار، مەجلىس يىغىنلارنىڭ نۆۋەت نومۇرى

[次, 届] (会议的), [期] (报刊的). «تارىم» نىڭ 93-يىللىق 5-سانى. * «تىل ۋە

تەرجىمە» ژۇرنىلىنىڭ 90-يىللىق 1-سانى. * 7-نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي

كومىتېتى 5 يىل ئىچىدە 30 سان يىغىن ئۆتكۈزدى.

سان III ئىسىم. ئىززەت-ھۆرمەت، مەرتىۋە [地位]. سانىزغا

نامى [回历二月]. سەپەر ئاي. * سەپەر ئايدا سەپەرگە چىققا.
سەپەر III مىقدار سۆز (كونىرىغان سۆز). قەبىتىم،
نۆۋەت [量词: 次, 回].

ئېسىلۇ پەسلەر قوشۇلۇپ قالسا گەر،
پەس تەبىئىتى غالىب كېلەر ھەر سەپەر.

سەراپ

I سەراپ I ئىسىم. مۇنچا، ھاممام [浴室, 淋浴]. سەراپ غۇ-
سۇل-تاھارەت ئۈچۈن ئەپلىك. * سەراپقا چۈشمەك.

سەراپ II ئىسىم. ئالۋۇن، ئېزىتقۇ ئەلەڭگۈ [屨景]. ياز
كۈنلىرى سايلاردا سەراپ كۆپ كۆرۈنىدۇ.

سەكسەنپۈت

I سەكسەنپۈت I بوغۇملۇق قۇرت، ھەر بوغۇمدا بىر جۈپ
پۈتى بولىدۇ. بىرىنچى جۈپ پۈتىدا زەھەر بېزى بار [蜈蚣].

سەكسەنپۈت II ئىسىم. دېھقانچىلىق سايىمىنى، ياغاچتىن
ياسىلىدۇ، سۆرەم قىلىپ، ئېتىزدا داڭگالارنى بوشتىشىقا
ئىشلىتىلىدۇ [木礮子].

سەگۈنچەك

I سەگۈنچەك I ئاسما بۆشۈك، بۆلەنچۈك [吊床]. بالا ياز كۈنى
سەگۈنچەكتە ياغشى ئۇغلايدۇ.

سەگۈنچەك II ئىسىم. چاچقا ئاسىدىغان زىننەت بۇيۇمى،
چاچتەڭگە، قۇمۇل شېۋىسى [长辨子上缀的银币].

قارا قاش باشتا بولۇر،
سەگۈنچىكى چاچتا بولۇر؛
مەن يارىمى كەچتە كۆرسەم،
ئەتىلىك ئاشتا بولۇر.

سەل

I سەل I ئىسىم. قىيان، تاشقىن، كەلكۈن [汛, 洪水]. ئارتۇ-

سايغاق

سايغاق I ئىسىم. ئوقۇرۇق قۇرت، كۆكۈيۈن [牛虻].

سايغاق II ئىسىم. ئۈچ چىشلىق تۆمۈر ئارا، سانجىغاق

[叉子]. سايغاق بېلىق تۇتۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

سەپ

سەپ I ئىسىم. 1. فرونت، مەيدان [战线, 阵线]. ئالدىنقى

سەپ. * بىرىنچى سەپ. * ئىنقلاب سەپى. * ئىدىيە سەپى.

2. كىشىلەرنىڭ مەلۇم تەرتىپتە تىزىلغان قاتارى [队列, 排].

سەپ تۈزۈمەك. * سەپ تارتماق. * سەپكە تىزىلماق.

سەپ II ئىسىم (كونىرىغان سۆز). ياتلىق بولغان قىزغا

ئاتا-ئانىسى بەرگەن بىسات، نەرسە-كىرەك [红装].

سەپ III پېئىل. سەپمەك، سەپىش. سۇيۇقلۇقنى تۇزان

ياكى تامچە قىلىپ باشقا نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە تەكشى چاچماق،

پۈركىمەك [洒, 撒]. يەرگە سۇ سەپمەك. * بىر قولۇك بىلەن سەپكەننى ئىككى قولۇك

بىلەن تەر (ماقال). * سۇنى سەپ سىغار يەرگە، گەپنى قىل سىغار يەرگە (ماقال).

سەپ IV پېئىل. (سەپسالماق) دىققەت بىلەن قارىماق،

ئىنچىكىلەپ كۆرمەك [细看].

”سەپ“ تىن بىر تەجنىس:

ئەۋلادنى تەربىيەلەپ دىلىغا نۇر سەپ،

يېتىشۈن زېرەكلەر ئارقاقدىن سەپ-سەپ.

— ئەركىن ئەبەيدۇللا.

سەپەر

سەپەر I ئىسىم. يول [路程, 旅程, 旅途, 行程]. سەپەرگە چىق-

ماق. * سەپەرئىگىزگە خىزمىت يار بولسۇن.

تا يىراققا سەپەر قىلماستىن ھامان،

يېقىنلار قەدرىنى بىلمەس ئىنمان.

سەپەر II ئىسىم. قەمەرىيە كالىپندارى بويىچە 2-ئاينىڭ

قىل(ماقال). * سەۋەب قىلسالاڭ، سېۋەتتە سۇ توختار(ماقال). * ئۆلگەندە يىغلىغۇچە،
ئۆلمەستە سەۋەب قىل(ماقال).

سەيخانا

I سەيخانا ئىسىم. ئوتياش دۈككىنى [菜铺子]. سەيخانىدا
ئوتياش مول.

II سەيخانا ئىسىم. چىلىمنىڭ ئوتلۇقى [烟袋锅]. مەيلىك
بولسا مەيخانا، چىلىم بولسا سەيخانا(ماقال).

سەينەك

I سەينەك ئىسىم. تىرناق ئاستىغا چىقىدىغان يارا، تىر-
ناق يارىسى [甲沟炎].

II سەينەك ئىسىم. بىر ياشلىق سەرگە [一岁公山羊羔].

سودا

I سودا ئىسىم. تىجارەت، ئالسات [商业, 贸易, 生意, 卖买].
سودا-سېتىق. * سودا-سانائەت. * سودلاشماق. * سودا ساقال سېيىغۇچە(ماقال).
* سودا بازىرى. * سودا خىزمىتى. * سودا ئىدارىسى.

II سودا ئىسىم. بىر خىل ئېچىمتقۇ [苏打, 碳酸钠]. پىرەنىك
خېمىرىغا سودا سالماق.

سوقا

I سوقا ئىسىم. ساپان [犁]. چىشلىق سوقا. * يەرگە سوقا سالماق.

II سوقا ئىسىم. شال ئاقلايدىغان سايمان [白]. شالتى سوقا
بىلەن ئاقلىماق.

III سوقا ئىسىم. كۈرۈشكا(قۇمۇل شېۋىسىدە) [瓷茶缸].

IV سوقا سۈپەت. سوقچاق [长圆形的, 椭圆形的]. سوقا باش.
* سوقا چىلان.

سوقماق

I سوقماق ئىسىم. تار يول، يالغۇز ئاياغ يول، چىغىر
يول [小路, 小道, 小径].

قىنى ئەل ئالسۇن، قالغىنىنى سەل (ماقال). * تەۋرەپ كەتكەن ئەلدىن قورق، يامزاپ
كەلگەن سەلدىن قورق (ماقال).
سەل II (سەل چاغلىماق) پېئىل. كۆزگە ئىلماسلىق،
پەرۋا قىلماسلىق [轻视, 小看, 忽视]. دۈشمەننى سەل چاغلىساڭ بېشىڭغا چىقىدۇ
(ماقال).

دانىشمەنلەر سۆزى ئېشىمىدە ھامان،

ئاجىز ياۋىنى سەل چاغلىماق يامان.

سەل III رەۋىش. ئازغىنا، كىچىككىنە [稍微, 一点]. سەل

تۈرۈپ تۈرۈك

”سەل“ دىن بىر تەجىنى:

ئاممىنىڭ ئالدىدا گۇناھ قىلما سەل،

چۈنكى ئەل يات كۆرسە، ئېلىپ كېتەر سەل.

سەندەل

سەندەل I ئىسىم. تۆمۈرچىلىك، مىسكەرچىلىك، زە-

گەرلىك سايىمىنى. ئۈستىگە مېتال قويۇپ، بازغان، بولقا بىلەن

ئۇرۇپ ياپىلاقلاشقا ئىشلىتىلىدۇ [石钻, 铁石钻]. ئامەتنىڭ تېشى تۆمۈرچە-

نىڭ سەندىلىنى سۇندۇرار (ماقال).

سەندەل II ئىسىم. چوغلان [火盆]. شاخخىدە كىشىلەر قىشتا

سەندەلدە ئىسىنىدىكەن.

سەندەل III ئىسىم. يازلىق ئاياغ كىيىمى [皮凉鞋]. يازدا

سەندەل كىيىپ يۈرسەن.

سەندەل IV ئىسىم. سەندەل دەرىخى [檀香树]. سەندەل دەرىخى.

سەندەل V ئىسىم. يىغىسا يىققىلى بولىدىغان، كىچىك

ھەم ئەپچىل قىلىپ ياسلىنىدىغان بىر خىل ئورۇندۇق [马扎].

سەۋەب

سەۋەب I ئىسىم. ۋەج، بائىس [原因, 缘故, 理由]. سەۋەبكار،

سەۋەبچى، سەۋەبلىك. * سەۋەب-نەتىجە. * سەۋەبسىز ئىش بولماس (ماقال).

سەۋەب II ئىلاج، ئامال [想法, 想方设法]. تەلپ قىل، سەۋەب

دىغان ھايۋان [早獭]. سۇغۇر تاغلاردا ياشايدۇ. * سۇغۇر تېرىسى قىسمەتلىك.
سۇغۇر II پېئىل. سۇغۇرماق، سۇغۇرۇش. چىنلىق
جايلاشقان، تىقىلغان ئۇزۇنچاق نەرسىنى تارتىپ چىقارماق
[抽出, 拔出, 褪出]. پېتىر ئاندىن قىلنى سۇغۇرغاندەك. * ئۇ قىلچىنى قىنىدىن
سۇغۇرۇۋېلىپ، دۈشمەننىڭ بېشىغا چاپتى.

سۇن

سۇن I پېئىل. سۇنماق، سۇنۇش. 1. بەرمەك، يولدى-
ماق، تەقدىم قىلماق، ھەدىيە قىلماق [给, 授, 送, 送交, 赠送, 传递].
سۇنغان سۇنماق. * دوكلات سۇنماق. * ئەرز سۇنماق. * گۈل دەستە سۇنماق.
ئۇ قەدەھنى سۇنۇپتۇيۇ، ساقىي قالماپتۇ،
جامالىدىن زەردىسى باقىي قالماپتۇ.

2. ئۇزاتماق [伸]. يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنماق (ماقال). * ياردەم قولىنى
سۇنماق.

سۇن II پېئىل. سۇنماق، سۇنۇش. 1. چېقىلماق، بۇ-
زۇلماق، ئاجرالماق، پارچىلانماق، يېرىلماق [断, 折, 碎, 破]. ياغاچ
سۇنماق. * چىنە سۇنماق. * تەرەت سۇنماق. * كۆڭۈل سۇنماق. * ئەينەك سۇنماق.
* قول سۇنما يەك ئىچىدە، باش يېرىلما بۆك ئىچىدە (ماقال). * قاپاق سۇنما قايغۇ
يوق، قېرى ئۆلسە يىغا (ماقال). * كوزا كۈندە سۇنماس، كۈندە سۇنار (ماقال).
* سۇنغان توقاچ يېپىشما (ماقال). * ھەق ئىگىلەر، سۇنماس (ماقال).
2. ۋەيران بولماق، يوقالماق [破产, 破落, 灭]. سۇنغان پومبىشچىك.
* دۈشمەننىڭ ھەيۋىتى سۇندى.

ئەدە روشەن بولسا توغرىلىق نۇرى،

ئەگرىلىك سۇندۇ، قۇرۇيدۇ شورى.

”سۇن“دىن بىر تۇيۇق:

دوست بولغاچ كەتتىم، كەتتىم سۇنۇپ،

چىن دوستلار باغرىغا باستى قول سۇنۇپ.

ئەپسۇس، سەن ھەسەتلىك قىلمىشلىرىڭدىن،

خالاپىق ئالدىدا قالدىڭ بەك سۇنۇپ.

—جاپپار رەھىمى.

سوقماق II ئىسىم، ياڭاق مېغىزى، كىشىنى ئۈزۈملەر تاغشى بىلەن قاتۇرۇلغان تاتلىق يېمەكلىك [核仁糖].

سوقماق III پېئىل. ھەرىكەتنام. 1. ئۇرماق [打]. تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقماق (ماقال). * ئوتقا قاراپ تۆمۈرنى سوق (ماقال).

2. ياسىماق، سالماق [造, 制造]. پىچاق سوقماق. * زىرە سوقماق. * قىر سوقماق. * تام سوقماق.

3. زىرائەتنىڭ دېنىنى ئاجراتماق [捣, 脱粒, 春]. قوناق سوقماق. * شال سوقماق.

4. مىدىرلىماق، ھەرىكەتلەنمەك [跳动]. يۈرەك سوقماق. * تومۇر سوقماق.

5. چالماق [拍, 敲]. چاۋاك سوقماق، جالڭ سوقماق.

6. تەپمەك، ئۇرماق [击]. توك سوقماق.

7. ئوغرىلىماق، ئېلىۋالماق، باپلىماق، جايلىماق [捞, 拿, 偷]. ئوغرىنى قاراغچى سوقۇپتۇ (ماقال). * يانچۇقچىلار ئاپتوبۇستا پۇلۇمنى سوقۇۋاپتۇ.

8. يېمەك، يەۋالماق [吃掉, 干掉]. بىرلىگەن پۇلۇنى ئۈزەم يالغۇز سوقۇۋەتتىم.

سول

سول I ئىسىم. دېھقانچىلىقنىڭ ئورما، چېپىق، ئوتاق قاتارلىق ئىشلىرىدا بۆلۈنگەن ئۇلۇش [行, 趟]. سول ئالماق. * سول ئاچماق. * ئاش تەڭ، نان تەڭ، سول نېمىشقا كەڭ؟

سول II چەپ [左]. ئانتونىمى: ئوڭ. سول تەرەپ. * سول قول. * سولخاي. * ئوڭ قولۇم، سول قولۇم، ھەممىسى ئۆز قولۇم.

سول III سولماق، سولۇشۇش. قۇرۇپ بوشاپ كەتمەك [枯萎, 凋谢]. گۈللەر سولۇشىپ كەتتى. * گۈل سولار، ھىدى قالار (ماقال).

سۇغۇر

سۇغۇر I ئىسىم. يەر ئاستىدىن ئىن كولاپ تۇرىدىغان، قىشتا ئىچەككە كىرىپ كېتىدىغان، ئۆسۈملۈك بىلەن ئۈزۈلۈپ قىلىنىدۇ.

ئادەم. * سۈر باسماق.

سۈر II سۈپەت. رەڭ، ئاچ كۈل رەڭ [浅, 灰色].

سۈر III سۈپەت. ئىسلاش يولى بىلەن سۈيى قاچۇرۇلغان

[熏的]. سۈر كۆش. * سۈرلىمەك.

سۈر IV پېئىل. سۈرمەك، سۈرۈش. 1. سىلجىتىماق،

ئالدىغا مېدىراتماق [促进, 推动].

ئىشنى ئالغا سۈرمەكچى بولسا يولداش،

تەرتىپكە سالغۇسى مەۋر بىلەن بەرداش.

2. قوغلىۋەتمەك، ھەيدىۋەتمەك [追, 驱逐]. سۈرۈپ توقاي قىلماق.

* دۈشمەننى سۈرۈپ چىقارماق.

ئۇر، قوغلا، سۈر دۈشمەننى،

قۇتقۇز بۇ يۇرتىمىزنى.

سۈر V پېئىل. سۈرمەك، سۈرۈش. يايىرماق، دەۋر

سۈرمەك، سەلتەنەت سۈرمەك.

”سۈر“دىن بىر توپۇق:

ئاتام بەردى ماڭا تۇپراق. كۆزۈڭگە تۇتيا سۈر، دەپ،

ئاتام بەردى ماڭا شەمشەر. ئېلىڭنىڭ دۈشمىنى سۈر، دەپ،

غۇرۇرۇم بەردى غەيرەتنى. ئۆزۈڭنى باسمىۈن سۈر، دەپ،

ئىجادىم بەردى كۆپ ئادلىق. دەۋرنىڭ پەيزىنى سۈر، دەپ.

—ئەركىن ئەبەيدۇللا.

سېغىز

سېغىز I ئىسىم. كەمپۇتنىڭ بىر تۈرى، قىز-ئاياللار

چاينايدىغان، پۇراقلىق پۇس-پۇس كەمپۇت [口香糖, 泡泡糖]. سېغىز چاينىماق.

سېغىز II ئىسىم. يەر پوستىدا بولىدىغان بىر خىل يېمەك-ئىچمەك.

پىشقاق تۇپا [粘土]. سېغىز تۇپا.

سېغىن

سېغىن I سۈپەت. سۈتى سېغىلىدىغان، سۈت بېرىدىغان.

سۆرە

I سۆرە ئىسىم. ئۆيىنىڭ تۆپىسى، تورۇس (قۇمۇل شېۋىتىسىدە) [屋顶].

II سۆرە ئىسىم. چەللە، لاپاس (لوپ شېۋىتىسىدە) [草棚].

III سۆرە پېئىل. سۆرمەك، سۆرەش. تارتماق [拉, 拖, 曳].
سۆرەپ ماڭماق. * قېرىلىق گۆرگە سۆرەيدۇ (ماقال).

ئات سۆرمەيدۇ، يەم سۆرەيدۇ،
ئۆكۈز سۆرەيدۇ، ھارۋا غىچىرلايدۇ.

سۆك

I سۆك ئىسىم. ئاقلانغان تېرىق [小米, 谷子].

II سۆك پېئىل. سۆكەك، سۆكۈش. تىللىماق، ئەيىبلە

مەك [骂, 责骂, 指责, 斥责, 责备].

ئالدىڭدا ھىجىيىپ كۈلىدۇ،

ئارقاڭدىن ھەر كۈنى سۆكۈدۇ.

III سۆك پېئىل. سۆكەك، سۆكۈش. تىكىشىدىن ئاجرات

ماق [折, 拆开]. تىكىشنىڭ ئورنى سۆكۈلگۈچە، ئۆزەشنىڭ سۆكۈشنى ئارتۇق.

سۆي

I سۆي پېئىل. سۆيمەك، سۆيۈش. ياخشى كۆرمەك،

كۆيمەك [爱]. ئەمگەك سۆيمەك. * ۋەتەننى سۆيمەك. * چىرايلىق چىرايلىق ئەمەس،
سۆيگەن چىرايلىق (ماقال).

ياخشى خۇلۇق ئەڭ ياخشى نەرسە دۇنيادا،

خەلق سۆيەر ھەممىدىن شۇنى زىيادا.

II سۆي پېئىل. سۆيۈمەك، سۆيۈش. ئۆيۈمەك

[物, 接吻, 亲嘴]. ئانا بالىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ قاتتىق سۆيۈمەك.

سۈر

I سۈر ئىسىم. ھەيۋەت، قۇرقۇنچ [威严, 阴森]. ئۇ سۈرى

ئۈزۈك تېپىپ بەگەن سىركە ۋە پىياز،

ئاقساقالنىڭ ئانۇ بەردىسىدىن ساز.

سىركە II ئىسىم. پىتنىڭ تۇخۇمى [蚘子]. بىچارە يېتىم

قىزنىڭ بېشىنى پەت بېسىپ كېتىپتۇ. سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدۇ.

سىركە III ئىسىم. ئاچچىقسۇ [醋].

سىرلىق

سىرلىق I سۈپەت ("سىر I" گە سۈپەت ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). سىر يوشۇرۇنغان، بىر سىر بار،

مەخپىي [神密的, 奥密的]. سىرلىق ئادەم. * سىرلىق مەجلىس. * "سىرلىق

چۆگۈن" چۆپكى.

سىرلىق II سۈپەت ("سىر II" گە سۈپەت ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). [上过漆的]. سىرلىق چوكا. * سىرلىق

ئاياغ.

سىز

سىز I ئالماش، ئىككىنچى شەخس كىشىلىك ئالماش.

"سەن" نىڭ سىپايى تۈرى [您]. بۇرۇن "سىز" دېيىشەتتۇق، ھازىر "سەن"

دېيىشىدىغان بولدۇق. * سىزدە بار قارا ئېشەك، مەندىمۇ بار.

سىز II پېئىل. سىزماق، سىزىش. قەلەم ياكى نەرسىلەر

بىلەن بىرەر نەرسە ئۈستىدە سىزماق [画, 绘]. سىزىق سىزماق. * رەسىم

سىزماق. * ئۇ سىزغان سىزىقتىن چىقمايدۇ.

گەر سىزما قەلىم سىزىقتىن بىر،

چىراغ نۇرسىز ئۇ چىقىدۇ قىغغىر.

سىز III پېئىل. سىزماق، سىزىش. سۇ بىزەر جىسىمدىن

تېمىپ چىقماق ياكى تېمىپ كىرمەك [渗]. ئۇچتۇرپاندىكى توققۇز بۇلاقتا

سۇ تاغدىن سىزىپ چىقىدۇ، كۆلنىڭ سۈيى سىزىپ كېتىدۇ.

سىقىم

سىقىم I ئىسىم. ئالقانىڭ ئىچى [掌窝]. ئاچسام ئالقىنىمدا،

[有乳的, 产奶的]. سېغىن كالا.

سېغىن II پېئىل. سېغىنماق، سېغىنىش. كۆرگۈسى
كەلمەك، ياد ئېتىپ تۇرماق [想念, 思念, 怀念]. زەپ سېغىنىدىم سېنى،
سەنمۇ سېغىنىدىغۇ مېنى.

سېكىلەك

سېكىلەك I ئىسىم. ماڭلاي چاچ، دوتەي چاچ، كوكۇلا
[鬓发].

سېكىلەك II ئىسىم. قىز، چوكان [姑娘, 少妇].

سېكىلەك III ئىسىم. پۇزا [小擀杖].

سېلىق

سېلىق I ئىسىم. ئالۋان-ياساق، باج-خىراج، سەيسى-ھا-
شار [负担, 赋税, 差使]. دېھقانلارنىڭ سېلىقى ئۇلارنىڭ كۆتۈرۈش دەرىجىسىدىن
ئېشىپ كەتتى.

سېلىق II سۈپەت. ساڭگىلاتماق، ئېسىلغان [低垂的].
ئۇنىڭ قاپىقى سېلىقلىق تۇراتتى.

سىر

سىر I ئىسىم. مەخپىيەت [秘密, 机密, 奥密]. سىر ساقلىماق.
* سىر يوشۇرماق. * سىر تۇتماق. * سىر ئالماق. * چىشىنىڭ سىرىنى تىل بىلىدۇ
(ماقال). * باش كەتسە كەتمۇن، سىر كەتمسۇن (ماقال).

ئىككى خىل كىشىدىن سىر يوشۇرما زىنھار،

بىرى ياخشى تۇتۇپ، بىرى سادىق يار.

سىر II ئىسىم. مەنپەرال بويىچە [油漆]. سېرىق سىر.

* سىرلىماق. * سىر بەرمەك. * دانىنىڭ سىرى چۈشۈپ كەتمەك. * تاۋاقنىڭ سىرى
كەتمسۇن، سىنى كەتمەپتۇ (ماقال).

سىركە

سىركە I ئىسىم. 1. توك ئۈزۈم شىرنىسىدىن ياسىغان

تېتىمتقۇ [葡萄酒].

ش

شاڭ

- شاڭ I ئىسىم. موزدۇزلۇق سايىمىنى. ئۆتۈكنىڭ قونچىغا سالىدىغان مەخسۇس ياغاچ قېلىپ [棺材]. ئۆتۈككە شاڭ سالماق.
- شاڭ II ئىسىم. خەنزۇچە: ئىسرىق [香]. شاڭ كۆيدۈرمەك.
- * شاڭ ياقماق.
- شاڭ III ئىسىم. ماتا، خام [土布, 大布].

شال

- شال I ئىسىم. دانلىق زىرائەت، پوستى ئاقلانغاندىن كېيىن گۈرۈچ بولىدۇ [稻谷, 水稻]. شال تېرىماق. * شال ئوتماق. * شال ئاقلىماق. * كىشىلەر، بۈگۈنكى كۈندە تالدا، مالد، شالدا بەرىكەت بار، دېيىشىدۇ.
- شال II ئىسىم. يۇڭدىن توقۇلغان قېلىن تىۋىتلىق رومال [披肩, 披巾, 大方头巾]. تىۋىت شال. * شال ئارتماق.
- شال III ئىسىم. تاختاي، پەن [板, 木板]. شال تىلماق.
- شال IV ئىسىم. شۈلگەي، شالۋاق [口水, 涎水]. شالنى چاچماق. * شالنى ئاققۇزماق.

شالچى

- شالچى I ئىسىم. شال تېرىيدىغان دېھقان، شال تېرىغۇ-چى [种稻者].
- شالچى II ئىسىم. ياغاچنى شال قىلىپ تىلىدىغان ئادەم،

شال تىلغۇچى [锯板工].

شام

- شام I ئىسىم. ياغدىن ئارىسىغا پىلىك سېلىپ ياسالغان،

يۇسام سىقىمدا. * بېخىل سىقىمىنىڭ ئىچىنى ئايدۇ، تېشىنى يالايدۇ (ماقال).

سىقىم II ئىسىم. بېسىم، ئازاب، جاپا [压力, 压榨]. سىنىڭ

سىقىم ئىشلەتكىنىڭ ماڭا كار قىلمايدۇ.

سىقىم III مىقدار سۆز. سىقىم بىلەن ئۆلچىنىدىغان،

سىقىمغا تولغان [量词: 把, 掬]. بىر سىقىم ئارپىمۇ ئېشەككە ئوزۇق بولىدۇ.

سىنىچى

سىنىچى I ئىسىم. چىنرايغا، ئىزغا قاراپ ئەھۋال بىلگۈچى

[相面者, 会相面的人]

سىنىچى II ئىسىم. لىم، جەگە (شېۋە) [槽子].

سىنىپ

سىنىپ I ئىسىم. ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان

مۇناسىۋىتىنىڭ ۋە مەھسۇلاتلارنى ئۆزلەشتۈرۈشىنىڭ ئوخشاش

بولمىغانلىقىدىن تەشكىل تاپقان ئىجتىمائىي گۇرۇھ [阶级]. ئىشچىلار

سىنىپى. * دېھقانلار سىنىپى. * بۇرژۇئازىيە سىنىپى. * پومېشچىكلار سىنىپى.

سىنىپ II ئىسىم. 1. ئوقۇش يىلى داۋامىدا بىر خىل

پروگرامما بويىچە دەرس ئالىدىغان ئوقۇغۇچىلار گۇرۇپپىسى

[班, 班级]. 4-سىنىپ. * سىنىپتىن كۆچمەك. * سىنىپتىن قالماق.

2. ئوقۇغۇچىلار دەرس ئالىدىغان ئۆي [教室, 课堂]. ئازادە

سىنىپ. * سىنىپ پارتىسى. * سىنىپ دوستىسى.

شور

I شور ئىسىم. تۇز، شورتاڭ [盐碱的, 盐霜的, 硝]. شور تۇز.
* شور توپا. * شور باساق. * شور ئېقىتماق.

II شور سۈپەت. شۇملۇق، نەسلىك [不幸, 晦气, 倒霉]. شور پېشانە. * شورۇلك قۇرغۇر. * دات—تۆمۈرنىڭ شورى، غەم—كۆڭۈلنىڭ شورى.
* كېلىنى كەلسىمۇ قوينىڭ شورى، كادەم ئۆلسىمۇ قوينىڭ شورى. * بېشىغا ھەر بالا كەلسە، ئۆزەمنىڭ شورى دەيمەن.

شورا

I شورا ئىسىم. بۇزۇلۇپ، كىرىش-چىقىش، ئوتۇش ئۈ-
چۈن ئېچىلىپ قالغان يوقۇق، تۆشۈك [豁口].
ئادەمنى ھاراق يېتىلەر شورىغا،
ئەگىشەر كادايلىق ئۇنىڭ سوغىغا.

II شورا ئىسىم (كونىرىغان سۆز). كېڭەش، سوۋېت
[会议].

III شورا ئىسىم. شورا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك [盐角草].

IV شورا پېئىل. شورىماق، شوراش. شۈممەك، ئەممەك
[嗽, 唾, 吮吸]. قان-تەرىسىزنى شورايدىغانلار يوقالسۇن!

شۈك

I شۈك ئىسىم بىر خىل كېسەللىك. بىخۇدلۇق كېسىلى
[休克].

II شۈك رەۋش. جىم، تىنچ [静]. شۈك تۈر. * خەپ شۈك.
* سەنۇ شۈك مەنۇ شۈك، ئارىدا قارا مۇشۈك (ماقال).

شېشە

I شېشە ئىسىم. ماتا، خام [土布]. شېشە كۆڭلەك. * شېشە
تامبال.

II شېشە ئىسىم. 1. ئەينەك [玻璃].

يۇرۇتقۇچ نەرسە [蜡烛]. شام ياقماق. * شامچى. * شامدان.

شام II ئىسىم. 1. گۈگۈم چۈشكەن، كۆز قارايدىغان چاغ [黄昏]. شام ۋاقتى. * شام بولدى، شام ياق.

2. مۇسۇلمانلار كۈندە ئۆتەيدىغان بەش ۋاخ نامازنىڭ تۆتىنچى-

سى، ناماز شام [昏礼]. شامنى ئۆتمەك.

شەرت

شەرت I ئىسىم. تەلپ، ئەھدە، ۋەدە [条件]. شەرت قويماق.

* شەرتلەشمەك. * شەرتنامە. * شەرتى كېتىپ، پەرتى قالماق.

شەرت II سۈپەت. زۆرۈر، لازىم، كېرەك [必须]. تاج

كېمەك ئېنىق ئۈچۈن شەرت ئەمەس، لېكىن ۋىجدان ئىگىسى بولۇش شەرت.

شەيتان

شەيتان I ئىسىم. جىن، ئىبلىس، مەلىئون [鬼, 魔鬼].

شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەك. * شەيتاننىڭ شاپتۇل يېگىنىگە مەن مەيران (ماقال).

* ئالدىرىغان ئىشقا شەيتان ئارىلىشار (ماقال). * پەرىشتىنىڭ ئىشىدىن شەيتان قىزغى-

نىپتۇ (ماقال).

شەيتان II ئىسىم. ياغاچچىلىق سايىمىنى، نەرسە يۈزىنىڭ

تەكشىلىكىنى ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ [水平尺, 水准仪].

شەيتان III سۈپەت. شوخ، چاققان، ھەرىكەت ۋە قىلىقلى-

رى ئادەمنى مەھلىيا قىلىدىغان (بالىلار ھەققىدە) [机灵]. قارا بۇ

شەيتاننى! چوڭ ئادەمنىمۇ ئالداپتۇغۇ!

شتات

شتات I ئىسىم. فېدېراتىپ جۇمھۇرىيەت تەركىبىگە كىر-

گەن، ئاز-تولا مۇختارىيەت ھوقۇقىغا ئىگە [合众国, 州, 邦联]. ئامېرىكا

قوشما شتاتلىرى. * ئامېرىكىنىڭ تېكىساس شتاتى. * ھىندىستاننىڭ مادراس شتاتى.

شتات II ئىسىم. ئىدارە، جەمئىيەتلەرنىڭ تەشكىلى ۋە

خادىملىرىنىڭ سانى، ۋەزىپىسىنىڭ بۆلۈنۈشى [编制]. شتات كومىتېتى.

* شتات تولۇق. * شتات كەم. * شتات بويىچە بەش باشقارما قۇرۇلغان.

غ

غەللە

غەللە I ئىسىم. كاسسا [钱柜]. غەللە سانماق. * غەللە غالتەككە چىقتى. * غەللەگە پۇل سالماق.

غەللە II ئىسىم. پاراق [公粮]. غەللە-پاراق. * غەللە بەرمەك. * غەللە تاپشۇرماق.

غېجەك

غېجەك I ئىسىم. تاپ يەيدىغان بىر خىل قۇش. غېجىر سالۋا [鹭]. ئېشەك ئۆلۈۋاتسا، كۆتىنى غېجەك تارتىپتۇ (ماقال).

غېجەك II ئىسىم. چالغۇ ئەسۋابى. ئىككى تارلىق، كاماز. چە بىلەن چېلىنىدۇ [艾介克琴(类似胡琴)]. غېجەكچى. * غېجەك چالماق.

غىلتاك

غىلتاك I سۈپەت. تېپىلغاق، سىلىق [滑的, 光滑的]. غىل-تاك يەر. * غىلتاك يول.

غىلتاك II رەۋش. پۈتۈنلەي، تامامەن، ساپلا (شېۋە) [全是, 光是]. بۈگۈنكى مەجلىسكە غىلتاك ئەزلەر كەپتۇ. * غىلتاك تاشلىق يەردە

ماڭدۇق.

2. شېشىدىن ياسالغان بوتۇلكا قاتارلىقلار [玻璃瓶].

شىر

شىر I ئىسىم. ئارىسلان [狮子]. شىر ئويۇنى. * ئۆزەڭنى ئەر چاغلىسالاڭ، خەقنى شىر چاغلا.

يامان يولۇاس يولدا ياتىپ شىرغا يول بەرمەس،

ئاتا-ئانىسىدىن قارغىش ئالغان ئىلگىرى كەلمەس.

—ناخشا.

شىر II سۈپەت. پۈتۈن، ساق [实心的]. ئانتونىمى: كا.

ۋاك، پور. شىر-تۇرۇپ. * شىر ياغاچ.

شىرە

شىرە I ئىسىم. ئۈستەل، جوزا [桌子].

شىرە II ئىسىم. خام تېرە [生皮子]. ئۆتكەن كۈنۈڭنى ئۈنتۈما،

شىرە چورۇقۇڭنى قۇرۇتما (ماقال).

شىرە III ئىسىم. شىرنە، شەربەت، مېۋىگە تېتىق كىر.

گۈزگەن ماددا [汁]. ئۈزۈم شىرسى. * ئۆزۈم شىرسى. * قوغۇن شىرسى.

شىيلا

شىيلا I پېئىل. شىيلىماق، شىيلاش. ماختىماق، ئالدى

ماق [哄骗，夸奖]. ئالداپ يەك بالام، شىيلاپ يەك بالام.

شىيلا II پېئىل. شىيلىماق، شىيلاش. قارىتىنى ئارىلاش.

تۈرۈپ تارقاقماق [洗牌].

بېنىغا قاتار-قاتار دەرەخلەر تىكىلگەندى. * ئۇ دەريانىڭ ئۇ قېتىدىن كەپتۇ.
2. قەۋەت، قاتلام [层]. ئېتىز ئۈستىدىن بىر قات توپا ئېلىۋەتتۇق.
* ئىككى قات بىپ. * قات-قات قاتلاڭ.

قات II پېئىل. قاتماق، قېتىش. 1. قاتتىق ھالەتكە
كەلمەك [凝固，凝结]. كۆلدە بىر قەۋەت مۇز قېتىپتۇ.

2. قاتتىق بولۇپ قالماق [变硬，硬化]. نان قېتىپ قاپتۇ. * ئىككى
پۈتۈم سوغۇقتىن قېتىپ قالدى.

3. قوشماق [套]. مۈشۈكنى ھارۋىغا قاتماڭ، كاتنىڭ ئاستىغا سۆزەيدۇ
(ماقال). * ئاتنى ھارۋىغا قاتماق.

4. كۆپەيتمەك، جىقلىماق، قوشماق، ئارىلاشتۇرماق
[添，加，掺]. كىمكى سۈتكە سۇ قاتار، ۋارقىراپ يۈرۈپ ساتار. * ئىسپىرتقا سۇ
قاتماق. * مەن ئۇنىڭ سۆزىگە سۆز قاتتىم. * ئاق ئۇنغا قوناق ئۇنىنى قاتماق.

قاتار

قاتار I ئىسىم. مۇئەييەن تەرتىپ بىلەن سىزىقچىلار سىز-
زىپ، ئىككى تەرەپ ئىككى خىل ئۇرۇقنى تىزىپ، قائىدە بويىچە
يۈرۈش، ئۇتۇش-ئوتتۇرۇشنى بەلگىلەيدىغان بىر خىل ئويۇن
[方，棋]. توققۇز قاتار ئوينىدۇق. * قىمار ئوينىغۇچە قاتار ئوينا.

قاتار II ئىسىم. رەت، سەپ [排，行，队列，行列]. قاتار تۇرماق،
قاتار قويماق، قاتارغا قوشماق. * ئىلغارلار قاتارىدىن ئورۇن ئالماق. * قاتاردىن
چىقماق. * قاتاردىن قالغۇچە، خاتادىن قال (ماقال). * دىۋانلەر قاتار ماھىمىسى (ماقال).
دۇتار تارىسى ساتاردا يوق،
بىلىمىز كىشى قاتاردا يوق.

قاتناش

قاتناش I ئىسىم. نەقلىيات، ترانسپورت [交通]. قاتناش
قوراللىرى. * قاتناش ۋاستىسى. * قاتناش قائىدىسى. * قاتناش ساقچىسى. * قاتناش
نازارىتى.

قاتناش II پېئىل. قاتناشماق، قاتنىشىش. بىرەر ئىش-

ق

قاپ

- قاپ I** ئىسىم. 1. تاغار، مىشكاپ، خالتا [袋, 口袋, 麻袋].
بىر قاپ بۇغداي ئالدىم. * تەڭ تېڭى بىلەن، تېزەك قېپى بىلەن (تەمىل). * گەپ دېسە، قاپ-قاپ، ئىش دېسە، يىراق تاغدىن تاپ (ماقال).
2. بەزى ھايۋانلارنىڭ ئۈستىنى ئوراپ تۇرىدىغان پوستى، قاسىرىقى [贝壳]. تاشپاقا قېپى. * قۇلۇە قېپى.
3. بەزى نەرسىلەرنى سېلىپ قويىدىغان ياكى ئوراپ قويىدۇ. خان قۇتا، خالتا [盒子, 匣子, 套子]. سەرگەك قېپى. * ياستۇق قېپى. * قولقاپ.

- قاپ II** رەۋش. دەل، تازا [正是, 恰恰]. دەريانىڭ قاپ ئوتتۇردى. * گېپىڭ قاپ جايدىن چۈشتى. * تاننى قاپ ئوتتۇرىسىدىن كەس.

قاپاق

- قاپاق I** ئىسىم. ئادەم ۋە ھايۋاننىڭ كۆزلىرىنى قاپلاپ، ئېچىلىپ-يېپىلىپ تۇرىدىغان، قىرىدا كىرىپك بولغان ئەزاسى [眼皮, 眼睑]. بادام قاپاق، يالاق قاپاق، قوش قاپاق. * قاپاق تارتماق، قاپاق تۈرمەك، قاپىقى يامان، قاپىقىدىن قار ياغىدىغان، قاپىقىنى سۈزمەك. * قاپىقى جۈت قىچقىرىدۇ، كالىپۇكى يەر سۈپۈرىدۇ (تەمىل).

- قاپاق II** ئىسىم. يېلىكى ئۇزۇن، يوپۇرمىقى شالاڭ، چېچىكى ئاق، بىر يىللىق سامان غۇللۇق ئۆسۈملۈك ۋە ئۇنىڭ ھوسۇلى. باراڭدا پىشىدۇ، بوغماق، ئىچى كاۋاك كېلىدۇ، تۈرى كۆپ [葫芦]. بوغما قاپاق. * ناسۋال قاپاق. * تۈزلۈك قاپاق. * قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك. * ناسۋال قاپاققا نان بارمۇ؟

قات

- قات I** ئىسىم. 1. تاش، يان، تەرەپ [边, 岸]. يولىنىڭ ئىككى

6. ئەيسىب، گۇناھ [过失, 过错, 罪过]. قارا بولۇپ قالماق. * يا ئاق قىل، يا قارا قىل (ماقال).
- قارا II سۈپەت. 1. قارىمۇقىنىڭ رەڭگى، كۆمۈر ياكى قازان كۈيىسى رەڭگىدىكى [黑的, 黑色的, 乌黑的]. ئانتونىمى: ئاق. قارا چاچ، قاراقاش، قارا تاختا، * قارا ھەرىپ. * كۆمۈرگە قارا يۇقىما (ماقال).
2. چوڭ، ئۇلۇغ [大, 伟大]. قارا خان، قارا شەھەر، قارا مال، قارا ماشىنا، قارا ئورمان.
3. مۇدھىش، دەھشەت، قاتتىق [大, 暴, 严, 疾]. قارا كۈچ، قارا يامغۇر، قاراقش، قارا قۇيۇن، قارا بوران، قارا كېزىك، قارا چېچەك، قارا بەزگەك.
4. يامان، قەبىھ [黑, 恶, 野]. قارا كۆڭۈل، قارا نىيەت، قارا يۈز، نىيىتى قارا، كۆڭلى قارا، يۈزى قارا.
5. يوشۇرۇن، مەخپىي [黑, 暗, 秘密]. قارا ئىسىملىك، قارا گەپ، قارا قول.
6. يىرىك، تۆۋەن دەرىجىلىك [粗, 下等]. قارا ئاش، قارا چىراغ، قارا مىللىق، قارا ئىش، قارا لاي، قارا سوۋاق، قارا ئۆي.
7. بىلىمسىز، ساۋاتسىز [老粗, 文盲]. قارا قۇرساق، قارا نۇرۇك.
- قارا III پېئىل. قارىماق، قاراش. 1. نەزەر سالماق، باقماق، كۆرمەك [看, 望, 瞧, 视]. ئاسمانغا قارىماق، يەر ئاستىدىن قارىماق، يەرگە قارىماق، دېرىزىدىن قارىماق، ئۇنىڭ دېرىزىسى يولغا قارايدۇ. * كۆزۈڭگە قاراپ مالا. * ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىما، سۆزىگە قارا (ماقال). * قارىغانغا بەرمەيدۇ، گۆش بىلەن ياغنى پۇلغا ئالغان.
2. خەۋەر ئالماق، كۈتمەك [看护, 照料, 看守, 养活]. كېسەلگە قارىماق. * ئاتا-ئانىغا قارىماق—بالىنىڭ ھەققى.
3. بويسۇنماق، ئىتائەت قىلماق [听从, 服从]. ئۇ ماڭا قارايدۇ. * كىشىنىڭ ئاغزىغا قارىغان ئامالسىز. * كىشىنىڭ قولىغا قارىغان ئاچ قالار (ماقال).
4. كۈتمەك، ساقلىماق [等候, 等待, 等着]. بىز ماڭا قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ. * مېھمانلار ئۆزلىرىگە قاراپ قالدى.

ھېرىكەتكە ئىشتىراك قىلماق، ئىچىگە كىرمەك [参加, 参与, 出席].
مەجلىسكە قاتناشماق. * تەشكىلاتقا قاتناشماق. * نامايىشقا قاتناشماق. * زىننەتكە
قاتناشماق.

قاداق

قاداق I ئىسىم. ئالغاندا ۋە تاپاندا قاتتىق سۈركىلىش-بې-
سىلىش ئارقىسىدا پەيدا بولىدىغان قاتتىق تېرە [鸡眼, 胼胝]. پۇتقا
قاداق چىماق. * قولىنى قاداق باسماق. * دېھقاننىڭ قولى قاداق، ئالغۇچىنىڭ تىلى
(تەمىل).

قاداق II ئىسىم. 1. رۇسلاردىن كىرگەن ئېغىرلىق ئۆل-
چەم، 410 گرامغا تەڭ [俄磅].

2. قاداقلاپ ئۆلچەيدىغان سايمان [磅称]. قاندىغىنى بېرىپ نۇر.

قاداق III ئىسىم ("قادا") غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ق"
قوشۇلغان). دەزكەتكەن چىنە-چەينەكلەرنى تۇتاشتۇرىدىغان ئىككى
ئۇچى ئىلمەك تۆمۈر مىخ [锯子, 铆钉]. قاداچى. * چىنگە قاداق سالماق.
* قاداق چىنە.

قاداق IV ئىسىم. دوپپىنىڭ قادىقى [帽花].

قارا

قارا I ئىسىم. 1. چىنەك، ئاماچ [靶子]. قارىغا ئاتماق.
* قارىغا تەگمەك. * قارىغا ئېتىش مەيدانى.

2. سايا، كۈلەڭگە [影子]. كۆزۈمگە غىسل-پال بىر قارا كۆرۈندى.
* ئەمدى ساڭا قارامنىمۇ كۆرسەتمەيمەن.

3. مۇسبەت، ماتەم، ھازا [丧事]. قارا تۇتماق. قارىسىنى يەشمەك،
قارا باغلىساق. * ھالال مىلىم، ئاق مىلىم، قارا كۈنگە ساقلىدىم.

4. كۈيە، قۇرۇم [烟黑子]. قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقار. يامانغا
يولۇقساڭ يالسى (ماقال).

5. يالا، تۆھمەت، بوھتان [诋毁, 诬告]. قارا چاپلىساق. قارا
سۇۋۇماق. * قارىلىساق.

ئىلا ئوي ئىشىغا قارشىلىق.

قارام

I قارام سۈپەت. تەۋەككۈلچى [鲁莽的, 冒矢的]. ئۇ بىر قارام يىگىت، قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ.

II قارام سۈپەت. قاراشلىق، ئۆز ئەركىمىدىن ئايرىلغان [依附, 附属]. قارام ئەل. * مەن ئۇنىڭغا قارام بولۇپ قالدىم.

قارتا

I قارتا ئىسىم. ئاتنىڭ ياغلىق ئۈچىسى، قېزى-قارتا [马的直肠].

II قارتا ئىسىم. ئويۇن ۋاراقچىسى. 52 دانە بولىدۇ، قاغا، تاپان، غىش، چىللىك دەپ تۆت خىلغا بۆلۈنىدۇ، ھەر بىر خىلدا A (تۈز)، K (كارول)، Q (ماتكا)، J (سولدا) ۋە ئىككىلىكتىن ئۇنىلۇققىچە بەلگىلەر بولىدۇ. ئويۇن تۈرى ناھايىتى كۆپ [扑克, 纸牌]. قارتا ئوينىماق، قارتا شىلىماق، قارتا ئاچماق. * قارتىچى. * قارتا بىلەن ھاراق ياخشى يولغا باشلىماس (ماقال).

قارلىق

I قارلىق ئىسىم. دەسلەپكى قار ياغقاندا، يېقىنلار ئارا ئوينايدىغان ئويۇن. قىزغىن مەدھىيە، تەبرىك ۋە تەلەپلەر يېزىلغان خەتنى بىراۋغا يوشۇرۇنچە تاپشۇرۇش ياكى بىر يېرىگە تىقىپ قويۇپ "قارلىق تاشلىدىم" دەپ قاچىدۇ. تۇتۇلۇپ قالسا، قارلىق تاشلىغۇچى قارلىقتىكى تەلەپ بويىچە چاي بېرىدۇ؛ تۇتۇلۇپ قالسا، قارلىق تاشلانغۇچى شۇنداق چاي بېرىدۇ [雪信 (维吾尔人初雪之日的一种投信游戏)].

قارلىقتىن بىر كۆپلەت:

بۇ كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقىدىن،

بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.

ھەممىدىن ئەزىز كۆرۈپ،

سىزگە قارلىق تاشلىدۇق.

قارا IV پېئىل. قارماق، قاراش. تەۋە بولماق، قاراشلىق بولماق [属于, 官辖]. ئاقچى ناھىيىسى قىزىلىق قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدۇ. * مەكتىپىمىز شەھەرلىك مائارىپ كومىتېتىغا قارماقچى.

قارا V رەۋىش. 1. شۇ بويىچە، ئاساسلىنىپ، ئاساسەن [依照, 按照, 根据]. ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرەيلى. * بىز ئۇنىڭ رايىغا قاراپ كەپ قىلايلى. * مەن باشلىقنىڭ چىرايىغا قاراپ ئىش تۈت.

2. ھېسابلىماق، سانىماق [看作, 认为, 视为]. مەن ئۇنىڭ پىكىرىنى توغرا دەپ قارايمەن. * بىز ئۇلارنى ياغىشلار قاتارىدا قارىشىمىز لازىم.

قارار

قارار I ئىسىم. 1. يىغىندا يىغىن قاتناشچىلىرى مۇزا-كىرە قىلىپ، قانۇندا بەلگىلەنگەن كۆپچىلىك ئاۋاز بىلەن ماقۇللانغان بەلگىلىمە، تەشەببۇس [决议, 决定]. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دائىمىي يىغىنى 1992-يىلى 25-دېكابىردا «پەن-تېخنىكا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش توغرىسىدا قارار» ماقۇللىدى.

2. ئوي، نىيەت، پىكىر [主意, 主见, 决心]. مەن ئاخىر قەشقەرگە بېرىش قارارىغا كەلدىم.

قارار II ئىسىم. مۇددەت، نۆۋەت [期, 期限]. ئاپتونوم رايونلۇق 7-قارارلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ مۇددەتى توشتى. * 8-قارارلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1-يىغىنى 1993-يىلى 10-يانۋاردا ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلدى. * ئۇ يۇقىرى پارتىيە مەكتىپى شىنجاڭ سىنىپىنىڭ 3-قارارىدا ئوقۇغان.

قاراش

قاراش I ئىسىم. نۇقتىئىنەزەر [观点, 看法]. دۇنيا قاراش. * ھەربىر كىشىدە توغرا كىشىلىك تۇرمۇش قارشى بولۇشى لازىم. * بۇ مەسىلىدە مەن سېنىڭ قارشىڭغا قوشۇلىمەن.

قاراش II پېئىل. 1. "قارا I—II" نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. قىز بىلەن يىگىت بىر-بىرىگە ئۇزاق قاراشتى.

2. ياردەملەشمەك، ھەمكارلاشماق [帮忙, 协助]. يۈرۈشلەر، ساپتە.

يامانغا قوشۇلما، بولار سەن يامان،

يۇقتۇرارسەن قارىسىنى دائىما قازان.

قازان II پېئىل. قازانماق، قازىنىش. ئېرىشمەك، قولغا

كەلتۈرمەك، نائىل بولماق [取得, 获得]. ئابروي قازانماق. * غەلبە قازانماق. * مۇەپپەقىيەت قازانماق.

گەر بىراۋ مېھرىنى بولساڭ قازانماق،

ياغشى-يامانلىقنى ئالدىن سىناپ باق.

قاش

قاش I ئىسىم. قاپاقنىڭ ئۈستىدىكى تۈك [眉, 眉毛].

قاراقاش، قەلەم قاش، قوشۇما قاش. * قاش ئاتماق. * قاشنىڭ راستلىقى ئەگرىلىكىدۇر (ماقال). * قاشقا سانسالاڭ كۆزگە، ياتقا سانسالاڭ ئۆزگە (ماقال). * بالا-قازا قاش بىلەن كىرىپكىنىڭ ئارىلىقىدا (ماقال).

قاش II ئىسىم. ئېرىق-ئۆستەڭ، دەريا-كۆللەرنىڭ قىر-

غىقى [岸, 堤]. ئېقىن سۇ ئاۋۋال قاشنى بۇزار (ماقال). * يول يۈرسەڭ باشقا چىق، سۇ ئۆزسەڭ قاشقا (ماقال).

قاش III ئىسىم. قاشتاش [玉, 玉石]. يۈرۈڭقاش، ئاق قاش.

* قاش بىلەيزۈك. قاشنىڭ ئۈستىدىكى تۈك.

قاش IV ئىسىم. يان، قاسناق [旁边, 跟前]. قىيىن ئىشنىڭ

بېشىغا، باتۇر كېلەر قېشىغا (ماقال).

ناكەس كەلدىمۇ ئىشنىڭ بېشىغا،

بارمىغىن تەلەپ بىلەن قېشىغا.

قاش V ئىسىم. ئىگەر قېشى [鞍]. ئايرىلغان دوست ئىگىرىنىڭ

قېشىنى سۇندۇرار (ماقال).

“قاش” تىن بىر تۇيۇق:

يارماش سەن بەختىنىڭ ئىگىز قېشىغا،

كۆيدۈم دەپ ئولتۇرما خېنىم قېشىغا،

چىن كۆيسەڭ ئىجاد ئەت خەلقىڭ ئېلىڭگە،

سوۋغاتنى ئېلىپ بار ئەلنىڭ قېشىغا.

ئەركىن ئەبەيدۇللا.

* * *

تاپقىنى گۈل كەلتۈرەر،

تاپمىغىنى بىر باش پىياز.

تاپقىنى قوي ئۆلتۈرەر،

تاپمىغىنى چۆچەخوراز.

قارلىق II ئىسىم. ئۈزۈم قارلىقى [葡萄架子]. تەك قارلىققا

تارتىلدى.

قارلىق III سۈپەت. قار كۆپ، قار دۆۋىلىنىپ قالغان

[雪多的, 有雪的]. قارلىق تاغ، قارلىق يەر.

قارىلا

قارىلا I پېئىل ("قارا I نىڭ 1" سىگە پېئىل ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لا" قوشۇلغان). قارىلىماق، قارىلاش. چىنەككە ئال-

ماق، نىشانغا ئالماق [瞄准].

قارىلا II پېئىل ("قارا I نىڭ 6" سىغا پېئىل ياسىغۇچى

قوشۇمچە "لا" قوشۇلغان). قارىلىماق، قارىلاش. ئەيىب ئارتماق،

قارا چاپلىماق [诽谤]. ئاقنى قارىلىغان—ئۆزىنى يارىلىغان (ماقال).

قارىمۇق

قارىمۇق I ئىسىم. قەلەمپۇر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق،

سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك [麦郎, 麦仙翁, 王不留行]. بۇغداينىڭ باھانىسىدا

قارىمۇق سۆزى ئىچىتۇ (ماقال).

قارىمۇق II ئىسىم. زىرائەتكە چۈشىدىغان كۈيە كېسىلى

[黑痘]. قوناققا قارىمۇق چۈشمەك.

قازان

قازان I ئىسىم. ئاش پىشۇرۇلىدىغان ياكى سۇيۇقلۇقنى

قاينىتىدىغان، ئىسىتىدىغان سايمان [锅]. تۆمۈر قازان، مىس قازان.

* قازانچى. * قازان بېشى. * قازان ئاسماق. * قازان كاۋىپى. * ئاش بەرگەن قازاننى

چاقما (ماقال). * قازاننىڭ گۇۋاھچىسى چۈمۈچ (ماقال). قازانمۇ ياغ، چۈمۈچمۇ ياغ (ماقال).

4. دەرەختكى مېۋىنى ئۇرۇپ، سىلكىپ چۈشۈرمەك [打落]. ئۈجمە قاقماق. * ئۈزۈك قاقماق. * ياقاق قاقماق.

5. يۇقىرى-تۆۋەن مىدىراتماق [振翅, 眨眼]. قانات قاقماق. * كىرىك قاقماق.

قاق IV رەۋىش. دەل، قاپ [正, 正好, 恰好]. قاق سەمەر. * قاق چۈش ۋاقتى. * قاق بەل. * تاتلىق سۆز قاتتىق تاياقنى قاق بۆلۈر (ماقال).

قاق V تەقلىد سۆز. قاغىنىڭ قاقلىدىغان ئاۋازى [呱呱(乌鸦叫声)]. قاغىلار قاق ئېتىدۇ، ئۆز كۆڭلىنى خۇش ئېتىدۇ (ماقال).

قال

قال I پېئىل. قالماق، قېلىش. 1. بىرەر يەر ياكى بىرەر ھالەتتە تۇرۇشنى داۋاملاشتۇرماق [留下]. ئاكام ئۆيدە قالدى. * قازاندا يەنە ئازراق ئاش قالدى.

2. مىراس بولۇپ كەلمەك [遗留]. بۇ ئاتام زاماندىن قالغان كونا گەپ. * بۇ ئات ماڭا دادامدىن قالغان. * كونا جەمئىيەتتىن قالغان يامان ئىللەتلەرنى تۈگىتىش كېرەك.

3. نورمال ھالەتنى يوقاتماق [失去, 丧失, (某种功能)]. ئۇ كۆزدىن قاپتۇ. * تۇرسۇننىڭ كېسلى ئېغىر ئىكەن. تىلىدىن قاپتۇ. * تاھىر تاماقتىن قالدى.

4. مەھرۇم بولماق، ئايرىلماق، يوقاتماق [失去(某种机会)]. ئۇ بالا ئوقۇشتىن قالغانىكەن. * تۈنۈگۈنكى پويىزدىن قالدىم. * سايلامدا ۋەكىللىكتىن قالدىم. * قاتاردىن قالغۇچە، خاتادىن قال (ماقال).

5. مۇسابىقە ياكى ئويۇندا ئۈتتۈرماق، يېڭىلمەك [输给, 失败]. سەن مۇشۇ قېتىمقى بىلەن تۆت قېتىم قالدىڭ. * كىم قالسا، ئۈستەل ئاستىدىن ئۈتسۈن. * بۇ قېتىمقى چېپىشتا ئامان ئارقىدا قالدى.

6. بىرەر يامان ھالغا چۈشمەك [落得(很坏的境遇)]. ئۇ قۇرۇق گەپكە قاپتۇ. * تۈنۈگۈن كىنوغا بېرىپ، قايتىشتا يامغۇردا قالدىم. * ئىككى ئارىدا خىجىللىقتا قالسا يەنە. * دوستۇڭ قىيىنچىلىقتا قالسا ياردەم قىل.

7. مەلۇم چەككە يېتىشتە، بەلگىلىك ۋاقىت بارلىقىنى كۆر-سىتىدۇ. سائەت ئونغا يەنە بىر سائەت قالدى.

قاشلا

قاشلا I پېئىل . قاشلىماق ، قاشلاش . قىچىشقان يەرنى تاتىلىماق [挠] . ئۆزۈڭنىڭ تېشىدىن قاشلاپتۇ (ماقال) .

قاشلا II پېئىل ("قاش II" گە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "لا" قوشۇلغان) . ئېرىق-ئۆستەڭنىڭ قاشلىرىنى پۇختىلىماق ، قاش ياسىماق [修筑堤坝] . قىيان قاشنى ئېلىپ كەتمسۇن ، چىغداپ قاشلاپ قويىلى .

قاغا

قاغا I (قا: غا) ئىسىم . قۇزغۇن [乌鸦, 老鸹] . توك قاغا ، توقۇناق قاغا . * قاغا قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇماس (ماقال) . * قاغا بىلەن دوست بولالماق ، يېپىشك پوق (ماقال) . * قاغا سېغىزخاننىڭ مېڭىشىنى دورايەن دەپ ئۆز مېڭىشىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ .

قاغا II (قا: غا) ئىسىم . قارتىنىڭ تۆت خىلىنىڭ بىرى . بەلگىسى : [黑桃] ♠ .

قاق

قاق I ئىسىم . ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان مېۋىلەر [果干] . گۈل-قان ، جىگدە-ياغاق . * شاپتۇل قېقى . * قوغۇن قېقى . * قاق سالماق .

قاق II ئىسىم . تاغ-دالىلاردا سۇ يىغىلىپ قالغان كۆل-چەك ، چايدام [积水池] . تاغدا قاق سۈيىدىن ئىككى يۈتۈم ئىچىۋىدىم ، ئەجەب تېتىپ كەتتى . * تارم بويىدا قاق تولا .

قاق III پېئىل . قاقماق ، قېقىش . 1 . بىرەر نەرسىنى يەنە بىر نەرسىگە ئۇرۇپ كىرگۈزمەك [钉, 打] . مىخ قاقماق . * قوزۇق قاقماق . * قاققان قوزۇقتەك .

2 . چەكمەك ، ئاستا ئۇرماق [敲, 叩] . ئىشك قاقماق . * دولسىغا قاقماق . * دۈمبىسىگە قاقماق .

3 . بىرەر نەرسىنى سىلكىپ ياكى ئۇرۇپ ، چالڭ-توزانلىرىنى چىقىرىۋەتمەك [拍, 拍打, 抖楼, 抖掉] . گىلەم قاقماق . * كىگىز قاقماق .

قالۇن

قالۇن I ئىسىم. ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى تارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن بىرى [卡伦琴].

قالۇن II ئىسىم. ئەت رەڭ ئات [海驢馬].

قاما

قاما I ئىسىم. سۈت ئەمگۈچى ھايۋان ۋە ئۇنىڭ تېرىسى [水獭, 水獭皮]. قامىنىڭ بېشى كەڭ، ياپىلاق، قۇيرۇقى ئۇزۇن، پۇتلىرى كالتە كېلىدۇ، يۇڭى قويۇق ۋە يۇمشاق بولۇپ، رەڭگى سۈر. دەريا بويىدا ئىن ياساپ ياشايدۇ، كېچىسى چىقىپ ئۇزۇقلۇق ئىزدەيدۇ. سۇ ئۈزۈشكە ئۇستا، بېلىق، پاقا ۋە سۇ قوشلىرىنى تۇتۇپ يەيدۇ. تېرىسىدىن ياقا، قۇلاقچا ياسىلىدۇ: قاما تۇماق. * قاما ياقىلىق جۇۋا.

قاما II پېئىل. قامىماق، قاماش. سولماق، قولغا ئال

ماق [关押, 羈押, 监禁, 拘禁]. ئۇلار ئوغلۇمنى 15 كۈن قامىدى.

قاما III پېئىل. قامىماق، قاماش. غورا ۋە شۇنىڭدەك

نەرسىلەرنى يېگەندە چىش قامىماق [倒牙]. غورنى كۆپ يەپ، چىشم قاماپ كەتتى. * ئانىسى غورا يېسە، قىزىنىڭ چىشى قاماپتۇ (ماقال).

قان

قان I ئىسىم. بەدەندىكى تومۇرلاردا يۈرەكنىڭ پائالىيىتى بىلەن ئېقىپ تۇرىدىغان، ئوزۇقلۇق ۋە گورموننى بەدەندىكى ھەرقايسى توقۇلمىلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ۋە ماددا ئالماشتۇرۇشنى تەمىن ئېتىدىغان قىزىل رەڭلىك سۇ يۇقلۇق، خۇن [血, 血液]. قان تومۇرى * قان دانچىلىرى، قانلىق، قانسىز، قان ئازلىق، قان قويۇقلۇق. * قان قېتىشىش * قان بېسىم. * قانغا قان جانغا جان ئالماق. * قان چىقىشى، جان چىقىشى (ماقال). * قاننى قان بىلەن يۇغىلى بولماس (ماقال). ئاغزىڭ قان بىلەن تولسىمۇ، دۈشمەن ئالدىدا تۈكۈرمە. * ئۇنىڭ بۇرۇندىن توختىماي قان ئېقىپ تۇراتتى.

قال II ياردهمچى پېئىل . قالماق ، قېلىش . ره‌ؤشداشلارغا

قوشۇلۇپ كېلىپ ، ئۇلارغا قوشۇمچە مەنىلەرنى قوشىدۇ :

1. شۇ ره‌ؤشلەر بىلدۈرگەن ھەرىكەت ، قىلىقلارنىڭ تۇيۇق .

سىز بولغانلىقىنى ياكى بولۇشقا يېقىنلاپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ

[助动词:表示行为,动作的突然性]. شۇ چاغدا ئۇلار كېلىپ قالدى . * ئۇ بۈگۈن

كېلىپ قالدۇ . * ئويۇن قىزىۋاتقاندا چىراغ ئۇچۇپ قالدى .

2. ئىش-ھەرىكەتنىڭ تېز ئارىدا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ

[表示行为,动作即将发生]. ئۇ كېلەي دەپ قالدى . * كەچ كىرەي دەپ قالدى .

* ئاش پىشاي دەپ قالدى .

3. بولۇشسىز تۈرنىڭ كەينىدە كېلىپ ، ئىش-

ھەرىكەتنىڭ ئىلاجسىزلىقتىن بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ

[用于否定式后,表示行为,动作已经发生]. ئۇنىمى بولالماي قاپتۇ . * ياسن

مەجلىسكە كەلمەي قالدى .

قالاق

قالاق I ئىسىم . قوشۇق (شېۋە) [勺子] . قازان بىلەن قالاقتۇ

غىچىرلىشىپ قالدۇ (ماقال) .

قالاق II سۈپەت . ئارقىدا قالغان [落后] . ئانتونىمى : ئىل-

غار ، ئاكتىپ . قالاق ئۇنسۇر . * قالاق ياشلارنى توغرا يولغا سېلىش كېرەك .

قالماق

قالماق I ئىسىم . مىللەت نامى ۋە شۇ مىللەتتىن بولغان

ئادەم (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر-

نىڭ بىرى) [卡尔梅克族,卡尔梅克人] .

قالماق II ئىسىمداش . "قال" نىڭ ھەرىكەتنامى

[“قال”的动名词] .

غۇرۇر ئاپتېندىن قىيىن قالماق ساق ،

ئاۋۋىلى ئۆزىنى كۆيدۈرۈر بىراق .

قەترە

قەترە I ئىسىم. تامچە [滴水]. دېڭىز سۈيىدىن بىر قەترە.

قەترە II ئىسىم. لىرىك شېئىرلارنىڭ بىر تۈرى، كلاس-

سىك ئەدەبىياتتا كۆپ ئۇچرايدۇ [克特列].

تەۋرىسە يەر، ئېتىلسا ۋۇلغان،

تاشا دېڭىز قورقۇنچ ئەمەس.

لەرزەتلىنىپ ياشايەن شادىمان،

ۋەتەن باغرى ماكان بولسا بەس.

— ئابدۇكېرىم مەقسۇت.

قەلەم

قەلەم I ئىسىم. 1. يېزىش-سىزىش قورالى [笔]. قەلەم

سېبى. * قەلەم ئۈچى. * گاڭجى قەلەم. * قەلەم تەۋرەتكە. * قاغىنىڭ يېپى قەلەمگە

يارىماس (ماقال). * قەلەم قانچە يازسىمۇ، قەغەز چىدايدۇ (ماقال). * قەلەم يازمايدۇ،

ئەقىل يازدۇ (ماقال).

2. يېزىش ئىقتىدارى [笔底下]. ئۇ پىشقان يازغۇچى، قەلىسى كۈچلۈك.

3. يېزىش ئىزناسى، پوچپىركا [笔亦]. بۇ ئۇنىڭ قەلىسىگە

ئوخشايدىغۇ!

قەلەم II ئىسىم. پولوغا توغراغان سەۋزە [切成丁的胡萝卜].

سەۋزىنى قەلەم قىلماق.

قەۋەت

قەۋەت I ئىسىم. قات، قاتلاق [层]. سەككىز قەۋەت بىنا.

* مېھمانخانىنىڭ ئونىنچى قەۋىتىدە تۇرۇۋاتىمەن. * ئەينى ئىككى قەۋەت رەخت.

قەۋەت II رەۋىش. ناھايىتى، ئالاھىدە [格外]. ("لا" قوشۇپ

"قەۋەتلا" مۇ دېيىلىدۇ). قەۋەت تاتلىق ئىكەن. * قەۋەتلا ئوبدان قىز ئىكەن.

قورۇ

قورۇ I پېئىل. قورۇماق، قورۇش. گۆش، ئوتياشلارنى

ياغقا ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرماق [炒]. سەي قورۇماق. * شورپا شورۇشتىن،

قان II پېئىل. قانماق، قېنىش. تويماق، قانائەتلەنمەك
[满足, 足]. ئۇسۇزلۇققا قانماق. * ئۇيغۇغا قانماق. * "شارابقا قاندىم" دېگۈچە،
"چاتاققا قاندىم" دېسەڭچۇ (ماقال). * كېۋەزلىكنى تازا قانغۇچە سۇغاردىم.

قاۋاق

قاۋاق I ئىسىم. ھاراقخانا [酒店, 酒馆, 酒吧间]. قاۋاقتا تۇت
كىشى ئولتۇراتتى.

قاۋاق II سۈپەت. خالىي، پىنھان، خىلۋەت، چەت، تىنچ
[背静的, 僻静的]. قاۋاق ئۆي. * قاۋاق مويلا.

قايماق

قايماق I ئىسىم. سۈتنىڭ ماي قىسمى [奶皮]. خام قايماق،
پىششىق قايماق. * قايماق چاي. * قايماق بازىرى. * ئاغزى قايماق، كۆڭلى مايماق
(ماقال).

قايماق II پېئىل ("قاي" نىڭ ھەرىكەتنامى). 1. ئايلانماق
[晕, 眩晕]. باش قايماق.

2. قىيسايماق [翘]. مۆل تاختاي ئاسان قېيىپ قالدۇ.

3. توختاپ، چۆگىلەپ ئاقماق [打旋]. سۇ قېيىپ ئېقىپ، قاينام
ماسىل قىلاتتى.

قەپەس

قەپەس I ئىسىم. 1. قومۇش، چىۋىق ۋە سىمىلاردىن
ياساپ قۇش باقىدىغان جاھاز [鸟笼]. تولا سايىرايدىغان قۇش قەپەسكە چۈشەر
(ماقال). * قۇشقا ئالتۇن قەپەستىن قۇرۇق شاخ قىسمەتلىك (ماقال).

2. ھايۋان ياكى جىنايەتچى سانالغانلارنى قامايدىغان بادرا ياكى
لوم تۆمۈردىن ياسالغان كۆچمە تۈرمە [牢笼]. سادىر پالۋاننى تۆمۈر قەپەس
قورقتالسىغان. * يولۋاس تۆمۈر قەپەسكە سولاپ قويۇلغانىدى.

قەپەس II مىقدار سۆز. قېتىم، نۆۋەت، مەيدان،
رەت [量词: 次, 回]. بىر قەپەس ئېلىشماق.

3. ئارىلاشتۇرماق [掺和]. ھاراقچى ئېيتىدۇ: «خەقلەر مېنى ھاراققا سۇ قۇشۇدۇ دەيمىش، ئەدىكى، ھاراققا سۇ قۇشمايمەن، سۇغا ھاراق قوشىمەن.»
4. قاتماق [套]. ھارۋا قوشماق.
5. تەقدىم قىلماق [贡献]. تۆھپە قوشماق، كۈچ قوشماق. * مىللىي مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا تېگىشلىك ھەسسە قوشايلى.
- «قۇش» تىن بىر تويۇق:

نەۋباھار كەلدى ئاكا، ئەپچىق ئېتىزغا قوش، دەيدىم.
ئىشلىسەك پەيتىنى تۇتۇپ، بەختلىك بولار جۈپ-قوش، دەيدىم.
ئەيلە پەرۋىش مايسىلارنى يەتكۈزۈپ ھەقدادىغا،
مول ھوسۇلدىن تاغ ياساپ، خەلقىگە تۆھپە قوش، دەيدىم.
— ئابدۇرەھىم زۇنۇن.

قوشاق

- قوشاق I ئىسىم. بېيىت، نەزمە [山歌, 民谣, 歌谣]. قوشاق ئېيتماق. * قوشاققا قاتماق. * قۇشنىڭ ئېيتقان «قوشقى» ئۆزىگە زامىن بولار (ماقال). * خەلق قوشقى قېرىسامى (ماقال).
- قوشاق II ئىسىم. ماللارنى بىر-بىرىگە چېتىپ باغلايدىغان ئارغامچا [套绳]. قوزلارنى قوشاققا قوشلاپ قوي.

قوشماق

- قوشماق I سۈپەت. جۈپ [双的]. قوشماق ئاداش. قوشماق بالا.
* قوشماق مېغىز. * شەرەپ بىلەن غەلبە بۇ تۇغقان قوشماق (ماقال).
قوشماق II پېئىل «قوش» نىڭ ھەرىكەتنامىسى. بىرلەش-
تۈرمەك، بىرىكتۈرمەك [结合, 联合]. قوشماق تەس، ئايرىماق ئاسان.
* ئىككى باشنى قوشماق ساۋاب، ئايرىماق گۇناھ (ماقال).

قوشۇش

- قوشۇش I ئىسىمداش. ھېسابتا تۆت ئەمەلنىڭ بىرى، جەمئىي، بەلگىسى «+» [加法].
قوشۇش II پېئىل «قوش» نىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى

بولۇق قورۇشتىن (ماقال). * ئۆز يېغدا ئۆز گۆشىنى قورۇماق (ماقال).
قورۇ II پېئىل. قورۇماق، قورۇش. ھەيدىمەك، قورۇغ-
دىماق، باقماق، ئاسرىماق [赶, 看守, 看管]. تېرىقۇ تېرىمايىن، قۇشقاچمۇ
قورۇمايىن (ماقال). * چىۋىن قورۇغان يەرگە قونىدۇ (ماقال). * ئۇنىڭ چىۋىن
قورۇغۇدەك ھالى يوق.

قورۇ III پېئىل. قورۇماق، قورۇش. تارتماق، قىستىماق
[挤, 逼]. ئۆتۈك پۈتۈمنى قورۇدى.

قورۇق

قورۇق I ئىسىم. يۈز تېرىسىنىڭ تارتىشىشى، سولشى-
شىدىن ھاسىل بولغان سىزىق [皱纹]. قېرىغاندا يۈزگە قورۇق چۈشىدۇ.
* ئۇنىڭ يۈزىگە قورۇق چۈشۈپتۇ. * دەرد قورۇق كېتەر، ئاچ قورۇقى كەتسە
(ماقال).

قورۇق II ئىسىم ئەتراپى تام بىلەن ئورالغان يەر [围墙].
قورۇق تام سالماق.

قوش

قوش I ئىسىم. ساپان [犁]. ئۇنى قوشقا قاتماق. * قوش چىتماق.
* قوش ھەيدىمەك. * قوشتىن چىقىرىپ سۈرەمگە ساپتۇ (ماقال). * قوشتا يوق، ئوناقتا
يوق، خاماندا بار (ماقال).

قوش II ئىسىم. مال قوشى، مالچىلارنىڭ كىگىز ئۆيى
[牧房]. قوش تىكەك. * قوشدا مېلىدىن ئىتى جىق (ماقال). * دوستۇڭدىن
ئايرىلغۇچە، قوشۇڭدىن ئايرىل (ماقال).

قوش III سۈپەت. جۈپ [双的, 双重的]. قوش كېزەك. * قوش
ئەستەر. * قوش تىرناق، قوش پەش، قوش بوغۇم. * قوش سۆز، قوش رېلىس.
* بالا كەلسە قوش كەپتۇ (ماقال).

قوش IV پېئىل. قوشماق، قوشۇش. 1. جەملىمەك
[加, 增加, 添]. بەشكە تۆتنى قوشما توققۇز بولىدۇ.

2. بىرىكتۈرمەك، چاتماق [合并]. ئاتىسى باشقىنى خۇدا قوشىدۇ،
ئۆيۈرى باشقىنى ئوغتا (ماقال). * قوشماق تەس، ئايرىماق ئاسان (ماقال).

* چېركاۋنىڭ چوققىسىغا ئەت قونماس (ماقال).

قوناق

قوناق I ئىسىم. ئاق قوناق ۋە كۆممىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئورتاق نامى [玉米, 包谷, 高粱]. كۆممىقوناق. * ئاق قوناق. * قوناق ئۇنى. * بۇغداي قۇيۇقلۇقتىن، قوناق شالاڭلىقتىن (ماقال).

قوناق II ئىسىم. 1. مېھمان، ئۇما [宾客, 客人]. قوناق بولماق. * قوناق قىلماق. * قوناق كەلدى — قۇت كەلدى (ماقال). 2. مېھماندارچىلىق، زىياپەت، چاي [请客, 延席, 宴会]. قوناققا بارماق. * قوناقتىن كەلمەك.

قونداق

قونداق I ئىسىم. قۇشلار قونۇش ئۈچۈن تەييارلانغان جازا [栖架, 栖杠]. ئۆردەكنى قونداققا زورلىماق. قونداق II ئىسىم. مىللىتىنىڭ پايىنىكى [枪托]. ئەسكەر ئۇنى مىللىتىنىڭ پايىنىكى بىلەن ئوردى.

قوي

قوي I ئىسىم. مال [羊, 绵羊]. قويچى، قويچىلىق. * ئەركەك قوي، ساغلىق قوي. * قوي فېرمىسى. * قوي تېرىسى. * قوي بۆلجۈرگىنى. * ھۈرۈن قويغا ئۆز يۇڭى يۈك (ماقال). * قوي ئۆلەمدۇ قوزىمۇ، كۆپ سۇنامدۇ، كوزىمۇ (ماقال). * قوي تېرىسىگە ئورۇنۇۋالغان بۆرە (تەمىل).

قوي II پېئىل. قويماق، قويۇش. 1. بىر نەرسىنى بىر-نەرسە ئۈستىگە جايلاشتۇرماق [放, 放置, 安置, 存放, 安放]. كىتابنى ئۈستەل ئۈستىگە قوي. * چېلەكنى يەرگە قوي. * باشنى ياستۇققا قوي. * ئۆزەڭ نېمە يېسەڭ، دوستۇڭغا شۇنى قوي (ماقال).

2. ئوتتۇرىغا تاشلىماق [提, 提出]. شەرت قويماق، پىكىر قويماق، تەلپ قويماق.

3. ئەسلى ھالەتتە قالدۇرماق [留, 留下]. قوينى سوي، ئۆچكىنى قوي. * ئوغرى بولساڭ، ئىنساب بىلەن بول، تاۋىقىنى ئالساڭ، قوشۇقىمنى قوي

[增加,套]. مەن قوشۇشقا باشلىساڭ، ئۇ تېشىگە باشلايدۇ (تەمسىل).

قوشۇق

قوشۇق I ئىسىم. قالاق [小勺子]. بالا قوشۇق، ئاش قوشۇق.

* گەپكە قوشۇق سالماق. * قۇرۇق قوشۇق ئېغىز يارار (ماقال).

قوشۇق II سۈپەت. جۇۋەندە [混合面]. قوشۇق نان. * قوشۇق

ئۇن. * قوشۇق نان قورساقتا تۇرىدۇ.

قولتۇق

قولتۇق I ئىسىم. ئادەمنىڭ ئەزاسى. قول بىلەن مۇرە

تۇتاشقان يەرنىڭ ئاستىدىكى ئويما يەر [腋, 胳肢窝]. قولتۇق تۈكى،

قولتۇق تاياق. * قولتۇق بىخ. * قولتۇق سېسىقى. * قولتۇقىغا كىرىۋالماق. * ئىككى

تاۋۇزنى بىر قولتۇققا قىسقىلى بولماس (ماقال). * قولتۇقنى يۇيۇپ، قولتۇققا ئۇر (ماقال).

قولتۇق II ئىسىم. 1. جوغراپىيە ئاتالغۇسى. دېڭىزنىڭ

قۇرۇقلۇققا ئۆسۈپ كىرگەن قىسمى [海湾]. پارس قولتۇقى.

2. قولتۇق. مىقدار سۆز. قولتۇقلانغان نەرسىنىڭ بىرلىكى

[量词:包]. بىر قولتۇق ئوتۇن. * مەن بەش قولتۇق بېدە توشۇدۇم.

قون

قون I پېئىل. قونماق، قونۇش. تۈنمەك، كەچلىمەك

[住宿, 过夜]. قونالغۇ. * تۈنۈگۈن دوستۇمنىڭكىدە قونۇپ قالدىم.

قون II پېئىل. قونماق، قونۇش. 1. ئۇچار قاناتلار،

ئۇچقۇلار ياكى ئۇچۇپ يۈرگەن نەرسىلەر بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە

ئورۇنلاشماق [落, 降落]. شاغىن شاخقا قونماق. * كەپتەرلەر ئۆگزىگە قوندى.

* ئايروپىلان ئايروپورتقا قوندى. * دېرىزىگە چاڭ قونۇپتۇ.

ئۆزگىرىشچان ئالەم، كۆپ نەيرىڭى بار،

شەۋكىتىڭدىن بىلىم، بەختىڭ مەڭگۈ بار،

بۇندا پەس ۋە ئېگىز تاپاۋىتى يوق،

ئاياغ ئاستىدىن چىقىپ چاڭ باشقا قونار.

2. بىزە كۆپەيمەك [增添]. بېقىندىن بېرى ساغنا خېلى ئەت قونۇپ قالدى.

بولۇپ قوي، يىغىلىغان بولۇپ قوي.

قۇر

I قۇر ئىسىم. كۈل ئاستىدا تۇرغان چوغ [火种]. ئوتنى ئۆچۈرۈپ، قۇرنى قويۇش ئەقىلدىن ئەمەس.

II قۇر ئىسىم. توخۇ ئائىلىسىگە كىرىدىغان ئورماندا ياشايدىغان بىر خىل قۇش [沙鸡].

III قۇر ئىسىم. يۇڭدىن ياپىلاق توقۇلغان ئارقان [扁毛绳].

IV قۇر پېئىل. قۇرماق، قۇرۇش. 1. تەشكىل قىلماق،

تەسىس قىلماق [建立, 设立, 成立]. ئۇيغۇر تىل جەمئىيىتى قۇرماقچىسىز. * زاۋۇتى كېڭەيتىپ قۇرماقچىسىز.

2. تەمىر قىلماق، گۈللەندۈرمەك [建设]. جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرىسىز.

3. ئۆي-ئائىلە قۇرماق [成家]. تۇرمۇش قۇرماق.

4. سالماق، ياسىماق [建, 建筑]. زاۋۇت قۇرماق، مەكتەپ قۇرماق.

* قۇش ئۆز ئۇۋىسىنى ئۆزى قۇرىدۇ (ماقال).

5. قۇراشتۇرماق [放, 放置]. كارىۋات قۇرماق. * پىلىموت قۇرماق.

V قۇر مقدار سۆز. 1. يېزىلغان، يېسىلغان خەتنىڭ

قەغەزدىكى بىر يولى [行]. تۆت قۇر خەت. * قۇر بېشى.

2. شېئىرنىڭ ھەر بىر مىسراسى [行]. تۆت قۇر شېئىر:

3. قاتار، يۈرۈش [排]. بىر قۇر ئۆيلەر.

4. قېتىم، نۆۋەت [遍, 次]. بۇ كىتابنى بىر قۇر ئوقۇپ چىقتىم.

5. يۈرۈش، پار، تو [套]. بىر قۇر كىيىم ئالساق بولار.

VI قۇر ئىملىق. يىلقىلارنى چاقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ،

تەكرارلىنىپمۇ كېلىدۇ.

قۇرۇت

I قۇرۇت ئىسىم. سۈزىمنى ھەر خىل شەكىلدە سىقىم-

(ماقال). * ساقالنى ئالدۇرۇپ، چاچ قويۇش—بىر يېڭىلىق. * مېھماننىڭ ئالدىغا ئاش قوي، ئىككى قولنى بوش قوي (ماقال).

4. تاشلىماق [或除]. تاماكنى قويدۇم، ھاراقنىمۇ قوياقچىمەن.

5. ئورۇنلاشتۇرماق [安, 安装]. ئۆيگە دېرىزە قوياق. * قاشقا ئوسما قوياق.

6. ئاتىماق [命名]. بالغا ئات قوياق.

7. بىرەر ئەھۋالغا ئۇچراتماق [使受, 使挨]. غەمگە قوياق، دەردكە

قوياق. * نىلغا قوياق. * گەپكە قوياق. * ئاچ قوياق.

8. بىرەر ئىش—ھەرىكەتنى قىلماسلىققا دالالت [不要...].

ئۆزەڭنى بىل، ئۆزىڭنى قوي (ماقال). * بۇنى قوي، كېيىن بىرگەپ بولار.

9. يول بەرمەك [叫, 让]. كىچىككە تۇرۇپ، ساڭا تاماكا چېكىشكە كىم

قويدى؟

10. بەس، بولدى [得了, 算了]. قوي، ئەمدى بۇ گەپنى قىلشمايلى.

* بۇ بالا بىلەن ئېيتىشما.

قوي III ياردەمچى پېئىل [助动词: 表示种种情态色彩]. رەۋىش-

داشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارغا ھەر خىل تۈس بېرىدۇ:

1. ئۆز ھالىتىدىن، دەرىجىسىدىن تۆۋەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

كۈلۈپ قوي، يىغلاپ قوي، كۆرۈنۈپ قوي.

2. ھەرىكەتنىڭ ئىختىيارسىزلىق، ئېھتىياتسىزلىقتىن يۈز

بەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇزۇپ قوياق، ئېيتىپ قوياق، دەپ قوياق.

3. ھەرىكەتنىڭ ۋاسىتىلىك ئورۇندىلىشىنى بىلدۈرىدۇ. بېرىپ

قوي، يېزىپ قوي.

4. ھەرىكەتنىڭ پەرۋاسىزلىق بىلەن بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

داشلاپ قوي، ئېلىپ قوي.

5. بولۇشىسىز رەۋىشلەرگە قوشۇلۇپ، ھەرىكەتنىڭ قەتئىي

ئورۇندىلىشىنى بىلدۈرىدۇ. بارماي قوي، سورىماي قوي، كەلمەي قوي.

6. سۈپەتداشقا قوشۇلۇپ كەلگەن "بولۇپ" رەۋىشىدىن كېيىن

كېلىپ، ھەرىكەتنىڭ يالغاندىن قىلىنغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. يازغان

چىقارما، قازانچىنىڭ ئىختىيارى.

3. بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرمىقى [叶耳]. قوغۇن ئۈچ قۇلاق چىقىرىپتۇ.

4. چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ تەڭشىگۈچىسى [旋钮]. بىر كەلپىنىلىك دوستۇم دەيدۇ: "ئۈچتۈرپانلىق تەمبۇرنى ئالتىكىن، قۇلاق بىلەن بالا قالىتىكىن، بىز ئالتىمىز، چالتمىز."

5. ئاياغ كىيىملىرىنىڭ كىيگەندە تارتىدىغان يېرى [提靴环]. ئۆتۈكىنىڭ قۇلقى ئۈزۈلۈپ كەتتى.

قۇلاق II ئاخباراتچى، ئىشپىيون [耳目]. قۇلاق نۆمۈسىز كېلىدۇ، مەنىنى چاقىدۇ.

قۇلاق III ئىسىم (كونىرىغان سۆز). پومېشچىك، زومىد-گەر، باي دېھقان.

قۇلاق IV مىقدار سۆز. سۇ ئۆلچىمى (شېۋە) [量词: 一个小渠水]. ئۈچ قۇلاق سۇ.

قۇيماق

قۇيماق I ئىسىم. سۈت، تۇخۇم، سۇ بىلەن يۇغۇرۇلغان خېمىرنى ياپىلاق-ياپىلاق ئۈزۈپ، ياغدا پىشۇرۇلغان يېمەكلىك [油饼, 鸡蛋饼]. قۇيماق سالماق. * قۇيماق پىشۇرماق. * ئەتىيازدا قۇيماق يېۋىدىم، كەچكۈزدە كېكىردىم. * بارات كەلدى، تۇيدۇڭلارمۇ، بىزگە قۇيماق قويدۇڭلارمۇ (يالىلاز تاقىقى).

قۇيماق II پېئىل ("قۇي" نىڭ ھەرىكەتنامى). 1. ھەر خىل سۇيۇقلۇقنى قاچا-قۇچىلارغا تۆكمەك [灌, 斟, 注, 倒, 浇]. قازانغا سۇ قۇيماق. * رومىكىغا مارق قۇيماق. * چىنىگە چاي قۇيماق. 2. لاي، ئېرىتىلگەن چويۇن قاتارلىقلارنى قېلىپقا قۇيماق [铸造, 灌制, 浇注]. كېسەك قۇيماق. * بۇ قىز ئانىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپتۇ.

قېتىم

قېتىم I مىقدار سۆز. رەت، نۆۋەت [次, 回, 趟, 遍]. بىر

لاپ، ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇلغان يېمەكلىك [酸奶干，酸奶疙瘩].
قۇرۇت قۇرۇتتاق. * قۇرۇت يېمەك. * قۇرۇت ساتماق.

قۇرۇت II پېئىل. 1. ھەر خىل يول بىلەن نەملىكنى
يوقاتماق [晒干，烘干，晾干，烤干]. كىيىمنى قۇرۇتتاق. * ھۆل ئوتۇننى قۇرۇد.
ماق. * بۇغداينى قۇرۇتتاق.

2. يوقاتماق، تۈگەتمەك [消灭，搞光，用尽]. نەسلىنى قۇرۇتتاق. * ئۈ
ھەممىنى قۇرۇتتى، ھېچنە قالدۇرمىدى.

قۇرۇق

قۇرۇق I ئىسىم. سالما [套绳].

قۇرۇق II سۈپەت. قۇرىغان، قۇرۇتۇلغان [干的，干燥].
قۇرۇق ئۇتۇن. * قۇرۇق يەر. * قۇرۇق سۆڭەكتىن ياغ چىقىماق (ماقال). * ئاۋاز
داستىخان، قۇرۇق ئۈستىخان (ماقال).

قۇرۇق III سۈپەت. 1. بوش، بىكار [空的，空洞的]. قۇرۇق
قول. * قۇرۇق كەلمەك. * قۇرۇق قالماق. * قۇرۇق ئولتۇرماق. * قۇرۇق تاغار
ئۆرە تۇرماس (ماقال). * قۇرۇق ھارۋا تاراقلايدۇ (ماقال). * قۇرۇق چاقماقتىن ئوت
چىقارماق (ماقال). * دۈمباقنىڭ ئاۋازى يوغان، ئىچى قۇرۇق (ماقال). * ئېتى ئۇلۇغ،
سۇپىسى قۇرۇق.

2. ئاساسسىز، مەزمۇنسىز، يوقلاش، ئەمەلىيەتتىن ئايرىل-
غان، ھېچقانداق پايدىسى يوق، مەۋھۇم [空的，虚的，无根据的].
* قۇرۇق نام. * قۇرۇق گەپ. * قۇرۇق سۈلەت. * قۇرۇق تۆھمەت. * قۇرۇق سۆز
قۇلاققا ياقماق (ماقال). * قۇرۇق گەپكە مۈشۈك ئاپتاپقا چىقمايدۇ (ماقال). * قۇرۇق
سۇدىن كىچىك ياخشى (ماقال).

قۇلاق

قۇلاق I ئىسىم. 1. ئاڭلاش ئەزاسى [耳，耳朵]. قۇلاق تۇۋى.
* قۇلاق مارجىنى. * قۇلاق ئالدى بېزى. * قۇلاق گىجىكى. * قۇلاق كولىغۇچ.
* قۇلاق موللىسى. * تۈشۈك قۇلاق نېمىنى ئاڭلىمايدۇ. * ئاڭلىغان قۇلاققا گۇناھ يوق
(ماقال). * گەپ بىر، قۇلاق ئىككى (ماقال).

2. تۇتقۇچ [耳子]. ھەممە يەردە قازاننىڭ قۇلقى تۇت. * قۇلاقنى قەيەردىن

قېنى

I قېنى سوراق ئالماش: قەيەردە؟ نەدە [在哪儿? 在何处].
— تاسم قېنى؟ — دەپ سورىدى قانار.

II قېنى مودال سۆز. سۆزلىشىشتە تەكلىپ دەۋەت، تەكىت مەنىلىرىدە قوللىنىدۇ [请, 好吧, 好啦]. قېنى، ئاشقا بېقىلار!

قېنى، كۆتۈرۈۋېتەيلى!

قېنى، پۈلۈك بولسا، چىقار!

قېيش

I قېيش ئىسىم. تاسما [皮条]. ياغشى ئاتنىك تېرىسى قېيش بولار، كۆن بولماس (ماقال).

II قېيش پېئىل ("قاي" نىڭ يەنە بىر خىل ھەرد-كەتنامى). "قايماق I" گە قارالغۇ.

قىتئە

I قىتئە I ئىسىم. ماتىرىك، چوڭ قۇرۇقلۇق [洲, 大陆]. ئاسيا قىتئەسى. * قىتئەلەر ئارا.

II قىتئە II ئىسىم. لىرىك شېئىرلارنىڭ بىر تۈرى، كلاس-سىك ئەدەبىياتتا كۆپ ئۇچرايدۇ [克特额]. بىر قىتئە:

كېسىر نېمە قومۇشتىن سورالغۇ،

پۈپۈكىنى مېۋە دەر ئىمىش.

پۈپۈك ئەگەر مېۋە ئاتالسا،

نېمە ئاتىلار شاخ ئەككەن يېمىش؟! —

بۇغدا ئابدۇللا.

قىر

I قىر I ئىسىم. 1. مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى كەڭ كەتكەن تۈزلەڭلىك، تېرىلغۇ يەر، ئوتلاق، دالا [野外, 原野, 牧场, 草场]. قىرغا

قېتىم كەلدىم. * بۇ قېتىم زىيان بولدى، كېلەر قېتىم زىيان بولار. * ھەر قېتىم بازارغا كەلسەم، بۇ بالىنى ئۇچرىتىمەن. * بارمايمەن دېگەن تۈگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ (ماقال).

قېتىم II مىقدار سۆز. سېپىم [量词:根]. بىر قېتىم يىپ.

قېرى

قېرى I پېئىل. قېرىماق، قېرىش. كۆپ ياشماق، ياشىنىپ قالماق، ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ياشاپ بولماق [老了, 年纪大了, 年岁大了]. قېرىلىق. * ەر قېرىسا ئۆزىگە بىلىنەر، خوتۇن قېرىسا ئۆزىگە (ماقال). * قېرىغاندا تىل ئۇزۇرۇپ، ئەقىل قىسقىرىدۇ (ماقال).

قېرى II سۈپەت. قېرىغان، ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ياشاپ بولغان، كۆپ ياشىغان ("قېرى I" <)، چال، كەرىيە،

كەمپىر، موماي [老的, 年迈的, 老头儿, 老汉]. قېرى-چۈرە. * قېرى-قار. تال. * قېرى كىشى، قېرى خوتۇن. * قېرى ئات. * قېرى سۈگەت. * قېرى قۇشقاچ كېپەككە ئالدىناس (ماقال). قېرى ئات ئوقۇر بۇزماس (ماقال). * قېرىغاندا قېرى ئارتۇق، قېرىنىڭ بىر قىلقى ئارتۇق (ماقال). * قېرى كەلسە ئاشقا، ياش كەلسە ئىشقا (ماقال).

قېرىنداش

قېرىنداش I ئىسىم ("قېرىن" غا ئورتاقلىق قوشۇمچىسى "داش" قوشۇلغان). بىر قورساقتىن تۇغۇلغان ئاكا-ئۇكا، ئاچا-

سىڭىل [同胞, 兄弟, 姐妹]. قېرىنداشلىق. * قېرىنداشلارچە دوستلۇق. * قېرىنداشنى يۈرەك تونۇيدۇ (ماقال). * قېرىنداشنى تاللىغىلى بولمايدۇ (ماقال). * قېرىنداشتىن قارىنىم ياخشى (ماقال). * بۇدۇنيادا ئۈچ نەرسە بار، ئىزدەسە تېپىلماس. بىرى ئاتا، بىرى ئانا، بىرى قېرىنداش.

قېرىنداش II ئىسىم. سۈرمە تاش ياكى بويلاق سېلىنغان سېغىز توپىدىن ياساپ ياغاچ ياكى مېتال ئىچىگە سېلىپ قويۇلغان

قەلەم [铅笔]. قارا قېرىنداش. * قىزىل قېرىنداش.

(ماقال). * قىرىققا چىدىغان قىرىق بىرگىمۇ چىدايدۇ (ماقال).

بولمىسا قىرىقتا ئەقىل ۋە ئەدەب،

بولمايدۇ ئاتاشقا ئادەم دەپ.

قىرىق II پېئىل. قىرىقماق، قىرىقىش. كېسىپ، قايچى-

لاپ، قىسقارتماق [剪]. يۇلك قىرىقماق. * پېيىنى قىرىقماق. * چاشقان كىيىنى قىرىقۇپتېتۇ.

قىزلىق

قىزلىق I ئىسىم. قىزنىڭ جىنسىي ئەزاسى. ئاغزى ئەتە-

راپىدىكى نېپىز پەردە [处女膜]. ئۇ قىزنىڭ قىزلىقى يوق ئىكەن.

قىزلىق II ئىسىم. قىزغا خاس. قىزنىڭ خۇلق-مىجەزى

[属于女性的，妇女的行为]. قىز قىزلىقىنى قىلماي قويمايدۇ.

قىزلىق III سۈپەت. قىزى بار، قىز بالىلىرى كۆپ

[有女儿的，有女孩子多的]. قىزلىق ئۆي—خان كۆۋرۈكى (ماقال).

قىزى

قىزى I پېئىل. قىزماق، قىزىش. ھارارىتى ئۆرلىمەك

[高烧，发热，发烧]. ئۈستام ئايالى بىلەن ئۇرۇشما، تۆمۈر قىزىغىچە ئۇرۇشار

(ماقال). * بېشىم قىزىپ تۇرىدۇ.

قىزى II پېئىل. قىزماق، قىزىش. ئېچىلىپ-يېيىلىپ

كەتمەك [热烈，热闹]. يۇ توي قىزىدى. * ئۇ خېلى قىزىپ قاپتۇ.

قىزىق

قىزىق I ئىسىم ("قىزى"غا ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە

"قى" قوشۇلغان). قىزىغان ھالەت [热的，烫的]. تۆمۈرنى قىزىقىدا سوق

(ماقال). * قىزىق ئوچاققا تۇنۇرۇق كەتمەس (ماقال).

قىزىق II سۈپەت ("قىزى"غا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە

"قى" قوشۇلغان). كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان، قىزىقارلىق،

ئۆزىگە جەلپ قىلارلىق [有趣味的，很有意思的]. قىزىق ئادەم. * قىزىق

كىنو. * قىزىق ۋەقە. * تويىنىڭ بولغىنىدىن بولىدۇسى قىزىق (ماقال).

بۇغداي تېرىغىلىسى بارسىز. * پادىنى قىرغا ئاپىرىپ باق. * قىمىرلىغان قىر ئاشار (ماقال). * يالغۇز قىر ئاشقۇچە، كۆپ داۋان ئاشار (ماقال). * قىزىغى ئالغۇچە قىرىغىدىن ئۆتەي، ئالغاندىن كېيىن جېنىغىدىن ئۆتەي (ماقال). * ئوغلۇم يەپ ئوۋغا كەتتى، قىزىم يەپ قىرغا كەتتى (ماقال).

2. ئېتىز-ئېرىق، چۆنەكلەرنىڭ سۇنىڭ تەكشى يېيىلىشى كۈچۈن، توپا دۆۋىلەپ، سەل ئېگىز چىقىرىپ قويۇلغان يېرى [堦, 田堦, 堦]. قىردا بار، قىرلاشتا يوق (ماقال). * ماخىدۇ، ماخىدۇ، قىردىن ئاشالمايدۇ. ئۇ نېمە؟ (تېپىشماق. — تۈگمەن). * مېڭىشنى بىلىمگەن ئۆي قىر بۇزار (ماقال). * بۇزۇلمايدىغان قىر يوق، ئېچىلمايدىغان سىر يوق (ماقال).

3. نەرسىنىڭ چەت تەرىپى [边, 沿]. جۈزىنىڭ قىرى. * ئۇ ماڭا كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ قويدى.

4. شىمىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن تىك چىقىرىلغان يەر [棱]. شىمىنىڭ قىرىنى چىقارماق.

قىر II. پېئىل. قىرماق، قىرىش. 1. نەرسىنىڭ يۈزىنى ئۆتكۈز نەرسە بىلەن قايتا-قايتا يونىماق، چۈشۈرمەك [刮]. ساقال قىرماق. * تېرىنىڭ يۇڭىنى قىرماق. * ئويىساق ئون كۈن يېتەر، قىرماق 40 كۈن كېتەر (ماقال).

2. قورال بىلەن كۆپلەپ، ئېتىپ ئۆلتۈرمەك، قىرغىن قىلماق [屠杀]. ياپونلار جۇڭگولۇقنى قىرغان.

ئۇرۇشنى ئاۋۋال باشلىغان دۈشمەن،
گۇناھكار ئۆزى، قىر ئۇنى جەزمەن.
* * *
دېمە مېڭىنى جەڭدە قىرىپ تاشلايمەن،
قىنى، بىرگە جان بەرچۇ، مەرد دەيمەن.
* * *
چۆمۈلىنى چوقۇپ قىرار قىرغاۋۇل،
قارىغىدىن ئۆز ھالى مۈشكۈل.

قىرىق قىرىق I سان. تۆت ئون [四十]. قىرىق قاغىغا بىر تاش يېتەر

پۈتۈپتۇ.

قىسماق II پېئىل ("قىس" نىڭ ھەرئىكەتنامى).

قىسىم

قىسىم I ئىسىم. قوشۇن، ئارمىيە [部队]. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 7335 قىسمى. * قوراللىق قىسىم.

قىسىم II ئىسىم. پۈتۈننىڭ پارچىسى [部分, 删, 集]. «ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى» نىڭ ئىككىنچى قىسمىنى ئوقۇدۇم. 60 نەچچە قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى «دېدەك ئىزورا» نىڭ 5-قىسمى قويۇلدى.

قىل

قىل I ئىسىم. يايىل، قويۇرۇق، چاچلارنىڭ تالاسى [鬃毛, 硬毛, 刚毛]. قىل ئەڭلىك. * قىل ھەرە. * قىلنى قىرىق يارماق. * قىلنى پىل قىلىپ كۆرسەتمەك. * قىلدىن كەتتىڭ قىرىقتىن كەتتىڭ (ماقال). * ھەسەلدىن قىلنى ئىلغايدۇ، پاختىكىنى يۇقىدماي يەيدۇ (ماقال). * ئىككى ياخشىنىڭ ئارىسىدا قىل ئۈزۈلمەس (ماقال).

قىل II پېئىل. قىلماق، قىلىش. ئەتمەك، بېجىرمەك، ئىشلىمەك، ياسىماق، ئىشقا ئاشۇرماق [作, 做, 干]. تاماق قىلماق. * يەر قىلماق. * پۇل قىلماق. * قولۇدىن كەلگىنىنى قىل. * ئىت قىلغاننى ئىت ئىگىسى قىلماس (ماقال). * كىشىگە قىلغان ئۆزىگە يانار (ماقال). * قىلغىلى قىلىق ئاپالماي قاپتۇ (ماقال). دۇشمىنىڭنى سەربان قىل، مۇشكۈلۈڭنى ئاسان قىل (ماقال). * دېھقان بولساڭ شۇدىگەر قىل، موللا بولساڭ تەكرار قىل (ماقال). * ياردەم قىلدىڭ خوپ قىلدىڭ، مىننەت قىلدىڭ يوق قىلدىڭ (ماقال).

قىل III ياردەمچى پېئىل. بەزى ئىسىمغا قوشۇلۇپ، ئىسىملىك قوشما پېئىل ياسايدۇ، ئىسىمنى پېئىللاشتۇرىدۇ [助动词: 加在某些名词后面, 使名词动词化]. تەلەپ قىل (ماقال). * ھەسەت قىلغۇچە، ھەسرەت قىل (ماقال). * ئۆزۈڭنى خار قىلغۇچە، كۈچۈڭنى خار قىل (ماقال). * قەست قىلغاننى پەس قىل (ماقال).

قىيام

قىيام I ئىسىم. شىرنە، شەرۋەت [浆, 糖浆]. مېۋە قىيام

قىزىق III پېئىل ("قىزى"غا پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "ق" قوشۇلغان). قىزىماق قىزىقىش. بىلىۋېلىشقا تىرىشماق، ھەۋەس قىلماق، ئىشتىياق باغلىماق [感兴趣, 羡慕, 喜欢]. ئۇ مۇزىكىغا قىزىقدۇ. * قىزىققان ئىشتىن قىزىق نەتىجە چىقىدۇ.

قىزىل

قىزىل I ئىسىم. بەدەندە قىزىلسىمان تاشما چىقىدىغان كېسەللىك، بالىلاردا كۆپ بولىدۇ [麻疹]. چېچەكنىڭ ئېتى يامان، قىزىلنىڭ يېلى (ماقال).

قىزىل II سۈپەت. قانغا ئوخشاش رەڭ، قان رەڭلىك [红, 红色的, 赤色的]. قىزىلگۈل. * قىزىل بايراق. * قىزىلمۇچ. * قىزىل كالىتۈك تاقىغان بالىلار قاتارلىشىپ ئۆتۈپ كەتتى.

قىس

قىس I پېئىل. قىسماق، قىسىش. 1. تاقىماق، قادىماق [戴, 佩戴, 别, 缀]. گۈلۈك بارىدا گۈلۈكنى قىس، گۈلۈك تۇزىغاندا كۆتۈرگۈنى قىس (ماقال).

2. ياپماق، پۈرمەك [挤]. قوشناك قارىغۇ بولسا، كۆزۈڭنى قىس (ماقال). ئۇ كۆزنى قىسىپ قويۇپ: "مەن سېنى ياخشى كۆرمەيمەن" دېدى.

3. قورۇماق، يېپىۋالماق [夹, 卡]. ئۆتۈكنىڭ قەيەرنى قىسقالىقىنى كىيگەن بىلىدۇ (ماقال). * ئىشك قولىمنى قىسىۋالدى. * ئۇ مېنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن قىستى.

قىس II سۈپەت. 1. كەمچىل، يېتىشمەسلىك [短缺, 缺少]. بىر ۋاقىتلاردا سەرەڭگىمۇ قىس بولۇپ كەتكەندى. * بۈيىل ئوغۇت قىس بولۇپ قالدى. 2. زىچ، ئالدىراش [紧, 仓促]. ۋاقىتىم قىس، تېز كېلىڭلار. * ۋاقىتىم قىس بارالمايمەن.

قىسماق

قىسماق I ئىسىم. ئۇششاق قۇشلارنى تۇتۇش ئۈچۈن راسلانغان قىلتاق، قاپقان [套儿, 套索]. قىسماق قويماق. * قىسماققا قۇشقاچ

ك

كادىر

كادىر I ئىسىم. ئىدارە-جەمئىيەت، كان-كارخانلارنىڭ خىزمەتچى خادىمى [干部]. كادىر يېتىشتۈرمەك. * خەنزۇ كادىر. * مىللىي كادىر. * سىرتتىن كەلگەن كادىر. * يەرلىك كادىر. * خەلق كادىرى ئۆزىنى خەلقنىڭ چاكىرى دەپ تونۇشى كېرەك. * سىياسىي لۇشىيەن بەلگىلەنگەندىن كېيىن، كادىر ھەممىنى ھەل قىلىدۇ.

كادىر II ئىسىم. كىنو فىلىمىدىكى ياكى فوتو فىلىمىدىكى دىكى ئايرىم سۈرەت [镜头]. بۇ فىلىمنىڭ بەزى كادىرلىرىنى ئۆزگەرتىش، قايتا ئېلىش لازىم.

كارول

كارول I ئىسىم. قىرال، پادىشاھ [国王, 大王]. ئەنگلىيىنىڭ ئايال كارولى. * نېفىت كارولى.

كارول II ئىسىم. قارىتىشنىڭ K بەلگىلىك تۈرى. كارول چۈشەك.

كاسا

كاسا I ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ يانېشىنىڭ ئۈستى، بەل بىلەن باغلايدىغان قىسمى [臀部]. كاسانى بىز تەرەپكە قوي.

كاسا II ئىسىم. 1. ياغاچ قاچا، چۆچەك [木碗]. بىر كاسا قېتىق ئىچىم.

2. قوغۇننى ئۇيۇپ پېيىشكە بۆلگەن قىسمى [一半(瓜的)]. قوغۇننى كاسا قىلماق. * بىر كاسا قوغۇن يېدىم.

كالۋا

كالۋا I سۈپەت. دۆت، ئەقىلسىز [糊涂, 蠢货]. كالۋادىن

تۇتاق. * قىيام باغلىماق. * قىيامغا يەتمەك.

قىيام II ئىسىم. دەل چۈش ۋاقتى [正午]. قىيام ۋاقتى.

* كۈن قىيام بولدى.

قىيىق

قىيىق I سۈپەت. تەرسا، گاج [执拗的]. قىيىق بالا. * بالام

قىيىق بولما.

قىيىق II سۈپەت ("قىي"غا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە

"ق" قوشۇلغان). قىيىپ، قىرقىپ ياسالغان [小片，碎片]. قىيىق كۆڭلەك.

قىيىقچە

قىيىقچە I ئىسىم. نېپىز يېيىلغان خېمىرنى مەخسۇس

ئەسۋاب بىلەن قىيىپ، ياغا سېلىپ پىشۇرۇلغان يېمەكلىك [小片油饼]. بىز ھېيتتا قىيىقچە پىشۇردۇق.

قىيىقچە II ئىسىم. بۇرچەكلىك كېسىپ، قىيىپ باشقا

سالدىغان، بەلگە باغلايدىغان ياغلىق [三角头巾，三角要带]. قىيىقچە باغلىماق. * قىيىقچە ياغلىق سالماق.

قىيىقچە III ئىسىم. "قىيىقچە I"نى قىيىدىغان سايمان

[切角器]. قىيىقچە يوق، قىيىقچە سالالدىم.

كەچ

كەچ I ئىسىم. قاراڭغۇ چۈشكەن، كۆز قارايدىغان چاغ [晚上, 晚间]. كەچ كىردى. * ئەتىدىن كەچكەچە. * كەچ بازار. * كەچ يات. مەدەر نۇر (ماقال). * غۇدا كەچ قويسا قويار، ئاچ قويسا (ماقال).

كەچ II پېئىل. كەچمەك، كېچىش. سۇ ياكى سۇلۇق يەردىن ئۆتمەك [涉, 踏, 踩]. دەريادىن كېچىپ ئۆتتۇق. * تاغ ئېشىپ، قار كېچىپ، جىق جاھا تارتتۇق.

كەچ III پېئىل. كەچمەك، كېچىش. باشتىن، خىيالىدىن ئۆتمەك [经过, 经历]. بۇ باشتىن نېمىلەر كەچكەنلىكى سىزگە مەلۇم. * كۆڭلۈمگە ئاللىنىپىلەر كەچتى.

كەچ IV پېئىل. كەچمەك، كېچىش. گۇناھىدىن ئۆتۈش، ئەپۇ قىلىش، كەچۈرۈش، تەرك ئېتىش [饶恕, 宽恕]. بىر قوشۇق قېنىدىن كەچمەك. * گۇناھىدىن كەچمەك. * جاندىن كەچمىگۈچە، جانانغا يەتكىلى بولماس (ماقال).

كەچ V رەۋىش. ئەلگىلىك ۋاقىتتىن كېيىن [晚, 迟]. سەن بۈگۈن ئىشقا كەچ كەلدىڭ. * كەچ قالغان بازارچىدەك. * ئالدىرىغان كەچ قالار (ماقال).

كەچ VI ياردەمچى پېئىل. بەزى ئىسىملارنى پېئىللاشتۇرۇش دۇ [助动词: 使一些名词动词化]. ۋاز كەچمەك.

«كەچ» تىن بىر تۇيۇق:

ئەل ۋەتەن ئىشقىدا سەن جېنىڭدىن كەچ، بالام،

بۇ ئىشقى ئويۇڭغا ھەمراھ بولسۇن ئەتە كەچ، بالام.

ئەل-ۋەتەن بەختى ئۈچۈن تۆك ھالال تەرىڭنى سەن،

بۇيرۇسا ئەل تېڭىرقىپ تۇرما دېڭىزنى كەچ، بالام.

كەز

كەز I ئىسىم. ۋاقىت، پەيت، پۇرسەت [时间, 机会]. ئۇ كەزدە نەلەردە ئىدىڭ؟ * كېزى كەلگەندە تەمتىرەپ تۇرما. * كەزنى قولدىن بەرمە.

كەز II پېئىل. كەزمەك، كېزىش. ئايلىنىپ، ئارىلاپ

ئافزىنى سورسالاڭ، بۇرنىنى كۆرسىتىدۇ (ماقال). * زېرەك بالا تېپىپ سۆزلەيدۇ، كالۋا بالا كۆپۈپ سۆزلەيدۇ (ماقال).

كالۋا II مىقدار سۆز. يىپنىڭ ئورسى [把子]. بىر كالۋا يىپ.

كانارا

كانارا I (كانا: را) ئىسىم. گۆش ئاسىدىغان ئىلغۇچ [挂肉的)钩子]. كانارىدا گۆش بولسا، كۆڭلۈك توق تۇرىدىكەن.

كانارا II ئىسىم. ساھىل، قاش، قىر [边, 沿]. دېڭىز كانارىسى.

كەت

كەت I پېئىل. كەتمەك، كېتىش. 1. بۇ ياقىتىن ئۇ ياققا يۆنىلىش [走, 去]. ئانتونىمى: كەل. دوستۇمنىڭ ئۆلگىنىگە يىغلىمايمەن، ئېشىكىمنىڭ كەتكىنىگە يىغلايمەن.

كەتى يار كۆڭلى قارا،

كېتەمسەن يارىم دەپىدى.

چىنىگە چاينى قويۇپ،

ئىچەمسەن يارىم دەپىدى.

—قوشاق.

2. لازىم بولماق، سەرپ قىلماق [需要, 花, 用]. بۇ ئىشقا جىق پۇل كېتىدۇ. * بۇ ئىمارەتنى سېلىشقا ئىككى يىل كېتەر. * سىلىدىن نېمە كېتەتتى، ئېغىزلىرىنىڭ يېلى كېتىدۇ.

3. ئادەم ئورگانىزىمىنىڭ نورمال ھالەتتىن قالغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ [表示器官的功能减弱]. بەلدىن كەتمەك. * كۆزدىن كەتمەك. * قۇلاقتىن كەتمەك.

كەت II ياردەمچى پېئىل. ”پ“ لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ھەرىكەتنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ [助动词: 表示行动的去]. ئۇيغۇم ئېچىلىپ كەتتى. * كۈن ئېچىلىپ كەتتى. * ئۇ ئۆتۈپ كەتتى. * ئۇ سۆزلەپ كەتتى. * ياسىن چىقىپ كەتتى.

* ئىش كۆرمىگەن خام بالا، ئەقلى ھوشى كەم بالا.

كەشى پاراسەتتە كەم بولسا قانچە،
ئەيىبىنى ئاقلاشقا ماھىردۇر شۇنچە.

كەملە

كەملە I پېئىل. كەملىمەك، كەملەش. ئۆلچىمەك [量].

بۇ بۇغداينى كەملەپ كۆرۈۋېدۇق، ئازراق كەم چىقتى.

كەملە II پېئىل ("كەم" گە پېئىل. ياسىغۇچى قوشۇمچە

"لە" قوشۇلغان). ئازايماق [缺, 缺少]. ئۆستەك سۈيى بارغانسېرى كەملەپ كېتىۋاتىدۇ.

كويزا

كويزا I ئىسىم. چوكا [筷子]. كويزا تۇتۇشنى بېلىش بىر

ھۈنەر.

كويزا II ئىسىم. جازا سايىمىنى [手铐]. قولغا كويزا سالماق.

* ساقچىلار قولغا كويزا سېلىنغان ئىككى كىشىنى يالاپ ئەكەتتى.

كۇرس

كۇرس I ئىسىم. مۇئەييەن بىر مەلۇمات ئېلىش ئۈچۈن

ئېچىلغان قىسقا مۇددەتلىك تەلىم-تەربىيە ئىشى [训练班]. يازلىق

تەتلىدە ئوقۇتقۇچىلار كۇرسى ئېچىلدى.

كۇرس II ئىسىم. بازاردا تاۋارلارنىڭ ئومۇمىي باھاسى؛

پۇل مۇئامىلە بازىرىدا پۇلنىڭ قىممىتى، ئۆسۈمنىڭ ئومۇمىي

ئەھۋالى [行情]. بازاردا مالنىڭ كۇرسى بىر خىل تۇرۇۋاتىدۇ. * پۇلنىڭ كۇرسى

چۈشە، پۇل پاخاللىشىدۇ.

كۆپ

كۆپ I سۈپەت. 1. جىق، نۇرغۇن، تولا، مول، ئاۋۇن

[多, 许多]. كۆپ بوغۇملۇق سۆز. * كۆپ مەنىلىك سۆز. * كۆپ خانىلىق سان.

* كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك. * كۆپ ئەزالىق ئىپادە. * كۆپ ئۆگىلىك رايون. * كۆپ

مەنبەچىلىك نەزەرىيىسى. * قار كۆپ بولسا، دانىمۇ كۆپ بولار، سۇ كۆپ بولسا، ئورمان

يۈرۈمەك [周游, 游历]. شەھەرنى كېزىپ چىقتىم، ھېچبىر تۈزۈكرەك ھېچاق
تاپالمىدىم. * دۇنيانى كېزىپ چىقشۇمۇ، بۇنداق گۈزەلنى تاپالمايسەن.

كەل

كەل I پېئىل. كەلمەك، كېلىش. 1. يىراقتىن يېقىن-
غا، ئۇ ياقتىن بۇ ياققا يۆنەلمەك، يېتىپ بارماق، يەتمەك
[来, 来到, 来临]. ئۇلار كەلدى. * ئەتىياز كەلدى. * كەلمەك ئىرادە، كەتمەك
ئىجازەت (ماقال).

كەل II ياردەمچى پېئىل. 1. سۈپەت سۆزلەردىن كې-
يىن كېلىپ، سۈپەتلەر ھالىتىدە بولماقنى بىلدۈرىدۇ
[形容词后表示某种状态]. تار كەلمەك. * كەك كەلمەك. * چوڭ كەلمەك.
* كىچىك كەلمەك.

2. "غۇ، قۇ، گۇ، كۇ" لۈك ھەرىكەتلىرىدىن كېيىن كې-
لىپ، خاھىشنى، ئويىنى بىلدۈرىدۇ [动名词后表示愿望, 打算, 想法].
كىنوغا بارغۇم كېلىۋاتىدۇ. * ئۇيغۇم كېلىۋاتىدۇ. * ئۇنىڭ كۈلگۈسى كېلىپتۇ.
3. ئۆلچەم بىرلىكلىرىدىن كېيىن كېلىپ، ئۆلچەمنى مۇئەي-
يەنلەشتۈرىدۇ. بۇ قوغۇن ئىككى كېلوگرام كەلدى. * بۇ تاۋۇز بەش كېلوگرام
كەلدى. * بۇ ياغاچ ئىككى مېتىر كېلىدۇ. * بۇ كۆڭلەك 30 يۈەنگە كېلەر. * بۇ يەر
ئون مۇ كەلدى.

4. "پ" لىك رەۋىشداشلاردىن كېيىن كېلىپ، ئۇلارنىڭ
داىم ۋە داۋاملىق بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بۇ ئىدارىدە ئون يىل-
دىن بېرى ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. * بىز كەمبەغەللەرنى يۆلەپ كەلدۇق. * بىز ئىرادە-
مىزنى بوشاشتۇرماي كېلىۋاتىمىز.

كەم

كەم I ئىسىم. ۋاقىت، زامان [时候, 会儿]. ئۇ كەمدە مەن
قەشقەردە ئىدىم. * ئۇ شۇ كەمگۈچە كەلمىدى. * نەكەم يولدى، يارىم كەلمىدى.

كەم II سۈپەت. ئاز [少, 缺, 差]. كەم سۆز، كەم قۇۋۋەت، كەم
ئەقىل، كەم دىدار. * سائەت كەم دېگەندە چارەك كەم ئون بولدى. * ئىككى كەم ئەللىك.

شۇمچە "ئۈك" قوشۇلغان). ئاچچىق، غەزەپ [气, 气横]. قورساق كۆيۈكى.

كۆچ

كۆچ I ئىسىم. بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە يۆتكىلىپ كېتىۋاتقان ئادەم، ئات-ئۇلاغ، يۈك-تاق توپى [转移牧场人]. ئۇ ياقىن كۆچ كېلىۋاتىدۇ. * كۆچ-كۆچ ناخشى.

كۆچ II پېئىل. كۆچمەك، كۆچۈش. 1. بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە يۆتكەلمەك، كەتمەك [转移, 迁移, 搬家, 搬家]. كۆچمەن. * ئۇلار قەشقەردىن كۆچۈپ كەلگەن. * ئوتتى كويچىلىك ئۆچدۇ، قوشناغنى كويچىلىك كۆچدۇ (ماقال). * كەمبەغەل بولساك كۆچۈپ باق (ماقال).

2. بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى تۈگىتىپ، باشقا بىر ئىش-ھەرىكەتكە ئۆتمەك [转到, 转入]. ئەمدى تۇرمۇش مەسىلىگە كۆچمىز.

3. يۇقىرىغا ئۆرلىمەك [升级, 升入]. ئازاد بەشىنچى سىنىپقا كۆچتى. * ئەركىن سىنىپتىن كۆچەلسىدۇ.

كۆر

كۆر I پېئىل. كۆرمەك، كۆرۈش. 1. نەزىرى چۈشمەك، كۆزى چۈشمەك [看, 看见, 看到]. كىنو كۆرمەك، تىياتىر كۆرمەك. * كۆرگۈ-لۈكنى كۆرمەك. * كۆپتۈر كۆرمىگىنىڭ، كۆرمىگەننى كۆرۈمەن ئۆلمىگىنىڭ. * كۆز كۆرسە، كۆڭۈل سۆيىدۇ (ماقال).

2. بالا-نەۋرە، كېلىنگە ئېرىشمەك [得子孙, 儿媳]. ئۇ ئۆمرىدە بەش بالا كۆرۈپتۇ. * نەۋرە كۆرۈڭمۇ؟ * يېقىندا كېلىن كۆرۈپسەن، مۇبارەك بولمۇن.

3. ھېسابلىماق؛ سانىماق، بىلمەك [当作, 看作, 看待]. ئۇ سېنى ئۆز بالىسىدەك كۆرىدۇ. * بۇ مەسلىنى لايىق كۆردۈم. * مەن ئۇنى ھەممىدىن ياخشى كۆرسەن. * بارنى تەڭ كۆرمەك كېرەك. * مەن ھاردۇققا چىقىشنى ئەۋزەل كۆردۈم. * ئۇ بۇنى قىسمەت كۆردى.

4. زامىن بولدى دەپ بىلمەك [怪怨]. ئۇ ئۆزى ئىشنى بۇزۇپ قويۇپ، مەندىن كۆرۈۋاتىدۇ. * ئەخمەد قەلبىنى يوقىتىپ قويۇپ مەندىن كۆرۈۋاتىدۇ. * ئىشك ئاقىمىغان بولسا، ئۆز بەختىڭدىن كۆر.

كۆك بولار (ماقال).

2. ئىسىملاشقان سۈپەت. كۆپچىلىك، بىر توپ كىشى

[多数人, 众人, 许多人]. كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولار (ماقال). * كۆپلىك كۈچى كۆپ

(ماقال). * كۆپ بىلەن ئۆلۈم بەجايىكى توي (ماقال).

كۆپ II پېئىل. كۆپمەك، كۆپۈش. بىخىسماق، ئاچچىق

لانماق [鼓起来, 胀, 发起来]. توپقا يەل بېرىۋىدى، دەرھال كۆپۈپ چىقتى. * كالا

بېدە يېسە، قورسىقى كۆپۈپ قالدۇ. * خېسىر كۆپتى. * نان كۆپۈپ چىقتى. * زېرەك

تېپىپ سۆزلەيدۇ، قوپال كۆپۈپ (ماقال).

كۆپەيتىش

كۆپەيتىش I ئىسىم. ماتېماتىكا ئاتالغۇسى. تۆت ئەمەل.

نىڭ بىرى، زەرب. بەلگىسى "×" [乘法]. كۆپەيتكۈچى، كۆپەيتكۈچى،

كۆپەيتىش. * كۆپەيتىش جەدۋىلى "كەررە" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كۆپەيتىش II پېئىل. "كۆپەيتىمەك" پېئىلىنىڭ يەنە بىر

خىل ئىسىمىدىشى، كۆپلۈك دەرىجىسى [增加]. مائاشنى كۆپەيتىش باھانىك

ئۆسۈشكە يېتەلمەيۋاتىدۇ. * ساقچىلار قاراۋۇللۇقنى كۆپەيتىشتى.

كۆپلۈك

كۆپلۈك I ئىسىم ("كۆپ" كە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە

"لۈك" قوشۇلغان). سانى نۇرغۇن [名词形式 "كۆپ"]. ئۈكەم بۇ پۇل

ساغا كۆپلۈك قىلىدۇ. * ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن بازاردا ماخماق تەس.

كۆپلۈك II ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. ئىسىمنىڭ

سان كاتېگورىيىسىنىڭ بىر تۈرى. كۆپلۈك قوشۇمچىسى لەر // لار

[复数].

كۆپۈك

كۆپۈك I ئىسىم. تېز ئاققان سۇنىڭ توسالغۇغا ئۇچرىشىد.

دىن، ئەتىنىڭ قازاندا قاينىشىدىن ھاسىل بولغان ماغزاپ

[沫子, 泡沫]. ئادەماتنىڭ ئۆمرى—سۇنىڭ كۆپۈكى.

كۆپۈك II ئىسىم. ("كۆپ" كە ئىسىم ياسىغۇچى قو-

چەككە كۆك سېلىش بۇرۇندىن كېلىۋاتقان ياخشى ئىش. * يوتقان كۆكىدىن مۆكۈلۈپ كەتتى.

كۆك IV سۈپەت. 1. ھاۋا رەڭك، زەنگەر [青, 藍]. كۆك سىيام، كۆك بوباق. * كۆك كۆز. * كۆك چاي. * كۆكۈش، تۈم كۆك، كۆپكۆك. 2. بەدەندە سىزىقتىن تەگكەن زەربىدىن پەيدا بولغان كۆك ئىششىق، جاراھەت ئىزى [青伤痕]. بەدەنگە كۆك چۈشمەك.

كۆكلە

كۆكلە I پېئىل ("كۆك II" گە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "لە" قوشۇلغان). كۆكلەمەك، كۆكلەش. ئوت-چۆپ، سېلىنغان ئۇرۇق ئۈنمەك؛ ئۆسمەك [发青, 变绿]. بۇغداي كۆكلەپتۇ. * قۇرۇپ قالدى دېگەن ئۆرۈك كۆكلەپتۇ! * ئەتىيازنىڭ ھۆسى — ئوت-چۆپنىڭ كۆكلىكىنى (ماقال).

كۆكلە II پېئىل ("كۆك III" گە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "لە" قوشۇلغان). كۆكلەمەك، كۆكلەش. كۆك سالماق، چوڭ-چوڭ شىرىماق [用大针脚]. كىيىمنى ئاۋۋال كۆكلۈپلەپ، ئاندىن تىكەك، ئىسكەتى بۇزۇلمايدۇ، ياخشى چىقىدۇ.

كۆكچى

كۆكچى I ئىسىم: كۆكتاتچى، سەيۋەنزىچى [菜农]. كۆكچى مەھەللىسى. * ھاشىم كۆكچى كۆك ئەكەپتۇ.

كۆكچى II ئىسىم. قوغۇننىڭ بىر تۈرى [可口奇]. كۆكچى قوغۇن.

كۆن

كۆن I ئىسىم. بولغار [皮子, 皮革]. كۆن زاۋۇتى. * كۆن ئۆتۈك. * كۆن چامادان. * ياخشى ئاتنىڭ تېرىسى قېيىش بولار، كۆن بولماس (ماقال).

كۆن II پېئىل. كۆنمەك، كۆنۈش. 1. ئۇنىماق، ماقۇل بولماق [同意, 答应]. ئۇ بىردەم قاتتىق تۇرۇۋالدى، كېيىن كۆندى، بىز بىلەن بىللە بارىدىغان بولدى. * ئۇ مېنىڭ پىكىرىمگە كۆندى.

كۆر II ياردەمچى پېئىل. كۆرمەك، كۆرۈش.
”باقماق“ ياردەمچى پېئىلگە ئوخشاش. ئات ئالساك منىپ كۆر، چىنە
ئالساك چىكىپ كۆر (ماقال).

كۆرپە

كۆرپە I ئىسىم. ئادەم ئاستىغا سېلىپ ئولتۇرىدىغان،
ياتىدىغان تۆشەك، يېكەنداز [褥子]. مېھمانغا كۆرپە سالماق.

كۆرپە II ئىسىم. ئەلتېرە [羔皮]. كۆرپە تۇماق. * كۆرپە جۇۋا.

كۆرۈملۈك

كۆرۈملۈك I ئىسىم. دەسلەپ كۆرۈشكەندە بېرىلىدىغان
سوۋغات [见面礼]. بۇ سىزگە مېنىڭ كۆرۈملۈكۈم.

كۆرۈملۈك II سۈپەت. چىرايلىق، كۆركەم [好看, 美观].
بۇ كۆرۈملۈككە قىز ئىكەن.

كۆك

كۆك I ئىسىم. ئاسمان [蓝天, 天空]. بېشى كۆككە يەتمەك.
* كۈلنى كۆككە سورىماق. * كۆكتىن تىلىگەننى يەردىن تاپتىم. * بىلىم ئۆگەنسە
كىشى، كۆككە يېتەر بېشى (ماقال). * كۆكتە پەر ۋاز قىلماق. * ئوغۇلك ئاشقچىلىق
قىلسا كۆككە باق، قىزىك ئاشقچىلىق قىلسا يەرگە باق (ماقال).

كۆك II ئىسىم. 1. كۆكتات، ئوتياش [蔬菜]. ئاشقا كۆك
سال. * ئاشنىڭ كۆكى جىق بولۇپ كېتىپتۇ. * ئۇستام كۆك-گېزەك ئەكىلىپ قويدى.
* كۆكتات بازىرى.

2. زىرائەت ۋە ئوتياشنىڭ دېنى ۋە بېشىدىن باشقا غولى،
يوپۇرماق-شاخلىرى [青苗]. كۆكنى ساتماق. * چامغۇر كۆكى. * بولىدىغان
ئاشلىق كۆكىدىن مەلۇم (ماقال). * كۆكنى كۆرۈپ كۆكۈڭنى كەرمە (ماقال).
* پىيازنىڭ كۆكىگە قازما، بېشىغا قارا (ماقال).

3. ئەتىيازدا يېڭى ئۈنۈپ چىققان يۇمران ئوت [青草]. بېدە
كۆكى. * كۆك چۆچۈرسى. * مال كۆككە تويدى.

كۆك III ئىسىم. چوڭ شىرىق [引线]. يوتقان-كۆرپە، كىيىم-كې-

لاشتۇرۇپ، ئەھۋالدىن خەۋەر ئالماق [招待, 接待]. كۈتكۈچى.
• مېھمانلارنى ياخشى كۈتۈۋال. * ئۈسبى كۈتكۈچە، سەن ئۈنى كۈت (ماقال).
كۈت II پېئىل. كۈتمەك، كۈتۈش. ساقلاپ تۇرماق
[等, 等待]. بىز سېنى ئۇزاق كۈتتۈق. * كۈتكەنگە كۈن ئۇزاق (ماقال). ئاش پىشقۇچە
كۈتكەندىكە، سوۋۇنچە سەۋر قىل (ماقال).

كۈرە

كۈرە I ئىسىم. ھويلا، قورۇ [院子, 院落].
كۈرە II ئىسىم. ئېغىرلىق ئۆلچىمى. ئۆلچەش سايىمىنى
[斗]. بىر كۈرە بۇغداي تۆت شىك كېلىدۇ. * كۈرەڭلەرنى بېرىپ تۇرۇڭلار، بۇغداي
ئۆلچىۋالايلى.

كۈرە III پېئىل: كۈرىمەك، كۈرەش. مەخسۇس سايىمان
بىلەن قار، ئەخلەت... لەرنى يىغماق، دۆۋىلىمەك، چىقىرىۋەتمەك
[铲]. قارنى ۋاقتىدا كۈرە. * قار كۈرەش—كۆڭۈللۈك ئىش.

كۈرمەك

كۈرمەك I ئىسىم. ئاقئۇشاق [鞭子]. شالنى كۈرمەك بېسىپ
كېتىپتۇ، دەرھال ئوتتۇبەيلى.
كۈرمەك II ئىسىم. ئارغامچا-تانىلارنى جانلىق باغلاش
ئۇسۇلى [活结, 活捆]. كۈرمەك سالماق.

كۈل

كۈل I ئىسىم. نەرسىنىڭ كۆيۈشىدىن قالدىغان قارام-
تۇل مېنىرال كۆكۈم [灰]. ئوچاقنىڭ كۈلىنى ئالماق. * كۈلدان. * كۈلدە
كۆمەچ بولماق. * كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورماق. * ئۆيۈڭنى كۈل قىلغانمۇ
خوتۇن، كۈل قىلغانمۇ خوتۇن (ماقال).
كۈل II پېئىل. كۈلمەك، كۈلۈش. خۇشاللىقتىن چىرايى
ئېچىلىپ كەتمەك، قاقاھلىغان ئاۋاز چىقارماق، تەبەسسۇم قىل-
ماق، خاندان ئۇرماق [笑]. ئانتونىنى: يىغلا. كۈلگەك. * كۈلگۈنچەك.
* تولا كۈلۈپ ئۈچىيىم ئۈزۈلگۈدەك بولدى. * كۆپ كۈلگەن يىغلايدۇ (ماقال). چۆمىنى

2. ئادەتلىنىپ، لايىقلىشىپ قالماق [习惯, 惯]. ئۇ بۇ يەرگە كۆنۈپ قالدى. * ياشلار يېزا تۇرمۇشىغا كۆنۈپ قالدى.

3. ئۆگىنىپ قالماق [驯服]. ئات ھارۋىغا كۆندى. * قارچىغا قولغا كۆندى.

كۆي

كۆي I پېئىل. كۆيمەك، كۆيۈش. 1. يانماق، تۇتاش-ماق، ئوت ئالماق [烧, 着, 燃烧]. ئوتۇن كۆيدى. كۆيدۈرگۈ. * ئۆيۈك كۆيسۈن ناھەملى!

2. ئوت ياكى ئىسسىقلىق ئادەم بەدىنىنىڭ بىرەر يېرىگە تېگىپ زەخمىلەنمەك [烫, 烫伤]. قولىم كۆيدى. * سۆزلىسەم تىلىم كۆيسىدۇ، سۆزلىسەم دىلىم (ماقال). * ئوتنىڭ تېشىدا كۆيگۈچە، ئىچىدە كۆي (ماقال). * ئاغزى قېتىقتا كۆيۈپتۇ (ماقال).

3. ئاي قوتانلىماق [月蚀]. ئاي كۆيۈپتۇ.

كۆي II پېئىل. كۆيمەك، كۆيۈش. 1. ياخشى كۆرمەك، مۇھەببەت قويماق، ئىشقى چۈشمەك [爱, 爱慕, 倾心]. كۆيۈپ قالماق. * مەن كۆيدىرمەن بالامغا، بالام كۆيدىر بالىسىغا (ماقال). * كۆيگەنگە كۆي، كۆرۈنگەنگە كۆيە (ماقال). * قىزنىڭ سۆيگىنىگە ئىشەنە، كۆيگىنىگە ئىشەن (ماقال).

كۆيۈك

كۆيۈك I ئىسىم ("كۆي I" گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ئۈك" قوشۇلغان). كۆيگەن يەر [烧伤, 烫伤]. كۆيۈكنى داۋالاشنىڭ يېڭى ئۇسۇلى چىقىپتۇ. * كۆيۈك ناننى يېمىگەن ياخشى.

كۆيۈك II ئىسىم ("كۆي II" گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە "ئۈك" قوشۇلغان). ئىشقى، مۇھەببەت [爱情, 恋爱]. كۆيۈك ئازابى تارتماق. * كۆيۈكنىڭ كۆزى قارىغۇ (ماقال). * كۆيۈك ئوتىنىڭ ئالدىدا دوزاخ ئوتى ئۇچقۇنچە يوق (ماقال).

كۈت

كۈت I پېئىل. كۈتمەك، كۈتۈش. قارشى ئېلىپ ئورۇنۇ-

كۈنلۈك

كۈنلۈك I ئىسىم (“كۈن” گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە “لۈك” قوشۇلغان). كۈن ئىسىقىنى تۈسۈپ، سايىۋەن بولىدىغان سايمان، زونتىك [伞]. كۈنلۈك تۇتاق. * كۈن بەك ئىسسىق كۈنلۈكۈنى ئېلىۋال.

كۈنلۈك II سۈپەت (“كۈن” گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لۈك” قوشۇلغان). كۈندىلىك، بىر كۈنگە دائىر، بىر كۈنگە خاس، بىر كۈنگە يېتەرلىك [一天的，每天的]. بىر كۈنلۈك خىزمەت. * بىر كۈنلۈك يول. * تۆت كۈنلۈك ئالەم. * ساقلىساڭ يۈز كۈنلۈك، ساقلىساڭ بىر كۈنلۈك (ماقال).

كۈيە

كۈيە I ئىسىم. ئوچاقتا، قازان تېگىدە ھاسىل بولىدىغان ئىس-تۈتۈن قالدۇقى، قۇرۇم [烟子，烟黑]. يۈزىگە كۈيە سۈرتۈپ سازاي قىلماق. * يامانغا يولۇقساڭ يالسى، قازانغا يولۇقساڭ كۈيسى (ماقال).

كۈيە II ئىسىم. يۇڭدا توقۇلغان، يۇڭلۇق نەرسىلەرنى قىرغىپ يەيدىغان ئۇششاق قۇرت. [蛀虫，衣鱼]. كۈيە چۈشەك. * كۈيە يېمەك. * گىلىمگە كۈيە چۈشۈپتۇ. * كۈيە دورىسى چاچماق. * تۆمۈرنى كۈيە يېمەس (ماقال). * نادان كۈيىدىنمۇ يامان (ماقال).

كۈيلە

كۈيلە I يېنىل. كۈيلىمەك، كۈيلەش. مەدھىيە ئوقۇ-ماق، مەدھىيە تېكىستىنى كۈيگە سېلىپ ئېيتماق [歌颂，歌唱]. خەلقنى كۈيلە. * ئۇلۇغ ۋەتەننى كۈيلە. * يوقلاڭ نەرسىلەرنى كۈيلىمە.

كۈيلە II يېنىل. كۈيلىمەك، كۈيلەش. چىشى ھايۋاناتتا جىنسىي تەلەپ پەيدا بولماق [发情]. قويلار كۈيلەشكە باشلىدى. * كۈيلىگەن غونجىن بوقىغا ئېسىلىدۇ (ماقال). * ماللار كۈيلىگەندە قوچقارغا كۈيەك تارتىپتۇ.

كېچە

كېچە I ئىسىم. تۈن، كەچقۇرۇن [夜，夜间，夜晚]. ئانتو-

سويغىلى ئېلىپ مائىسلاڭ قاقاھلاپ كۈلەر (ماقال).

”كۈل“دىن بىر تەجنىس:

دىيار ئۈچۈن ئىشلەپ، بولغىن كۈكۈم-تالغان—كۈل،

بۇندىن ئارتۇق بەخت بولماس، قاقاھلاپ سەن كۈل.

—ئەركىن ئەبەيدۇللا.

كۈن

كۈن I ئىسىم. يەرگە ئىسسىقلىق، يورۇقلۇق بېرىدىغان

سەييارە، قۇياش، ئاپتاپ [日, 太阳]. كۈن نۇرى. * كۈن چىماق. * كۈن

پاتماق. كۈن نەيزە بويى ئۆزلىگەندە. * كۈن قاياقتىن چىقتى. * كۈن ئۇ ياققا، پۇل

بۇ ياققا (ماقال).

كۈن II ئىسىم. 1. يەر ئۆز ئوقى ئەتراپىدا بىر قېتىم

ئايلانغان ۋاقىت، كۈن-تۈن، سوتكا [日, 天, 昼夜]. بىر كۈن 23 سائەت

56 مىنۇت 7 سېكۇنت. * بىر يىل 365 كۈن 6 سائەت 9 مىنۇت 10 سېكۇنت. * فېۋرال

ئېيى 28 كۈن، كەبەسە يىلى 29 كۈن. * ھەر كۈنى، كۈنساين، كۈنسىرى. * ئۆتكەن

كۈن، ئۆلۈشكۈن، ئوزاكون.

2. سوتكىنىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە بولغان قىسمى، كۈن

چىققاندىن كۈن پاتقىچە بولغان ئارىلىق [日, 天]. ئەمگەك كۈنى، ئىش

كۈنى. * خاتىرە كۈن، تۇغۇلغان كۈن. * 22-نويابىر دۇنيا تىبابەتچىلىك-دورىگەرلىك

كۈنى. * بىر كۈن بولمىسا، بىر كۈن. * بىر كۈن ئاچ، بىر كۈن توق. * بىر كۈنگە

ئۆكۈز ئۆلمەيدۇ، ئىككى كۈنگە ئىگىسى بەرمەيدۇ (ماقال). * توشقان تېرىسى ئۈچ كۈن

چىدايدۇ (ماقال). * كوزا كۈندە سۇنمايدۇ، كۈندە سۇندۇ (ماقال). * كالنىڭ گۆشى

بىر كۈن، سۈتى ھەر كۈن (ماقال).

كۈن III ئىسىم. 1. تۇرمۇش، مەئىشەت [生活, 日子]. كۈنى

تەس، كۈنى ئېغىر. * كۈنى يامان ئەمەس. * كۈن ئالماق، كۈن كەچۈرمەك. * ئىتىنىڭ

كۈنىنى كۆرمەك. * دىنىم ئۈچۈن ئەمەس، كۈنۈم ئۈچۈن (ماقال). * ئالدىرىساڭ يارەي،

سىزگىمۇ بۇ كۈن بارەي (ماقال). * قېرى ئەخمەق ياش ئەخمەققە كۈن بەرمەيدۇ (ماقال).

2. ياشاش ۋاقتى، ئۆمۈر [活, 生存]. كۈنى توشماق، كۈنى تۆگەپ،

جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالماق. * ياخشىغا كۈن يوق، يامانغا ئۆلۈم (ماقال).

2. "ياراشماق II" گە قاراڭ. خوپ كەلمەك، ئوبدان كەل
 ھەك [相称, 合宜, 合适]. كېلىشكەن، كېلىشىملىك. * بۇ كىيىم ساڭا كېلىد.
 شېتتۇ. * كېڭەشلىك ئىش—كېلىشىملىك ئىش (ماقال).
 كېلىش III پېئىل. "كەل" نىڭ ئۆملىۈك دەرىجىسى
 [动词(来)的共同态]. ئۇلار سائەت بەشتە كېلىشتى. * سېغىنغان بىلەن كېلىش يوق،
 سارغايغان بىلەن ئۆلۈش يوق (ماقال).

كېمىر

I كېمىر سۈپەت. گۈمبەزسىمان، قەزىپ ياسالغان
 [拱顶的, 拱形的]. كېمىر ئۆي. * كېمىر تام سۈرەتلىرى.
 II كېمىر پېئىل. كېمىرمەك، كېمىرىش [吞食]. كېمىرگۈ.
 چى ھايۋانلار. * مۈشۈك قەدرىنى چاشقان تۇماقنى كېمىرگەندە بىلەرسەن (ماقال).

كىر

I كىر ئىسىم. مەينەت بولغانلىقتىن يۈيۈلمىدىغان كىر-
 يىم-كېچەك، كىر-قات [脏的衣物]. كىر يۇماق. * كىرخانا. * كىرسويۇن.
 سەن پاك بول، ھېچكىمدىن قورقما بۇرادەر.
 كىرلەرنى تاشقا ئۇرۇپ يۇيار كىرچىلەر.
 II كىر ئىسىم. غۇم، ئاداۋەت [成见]. كىر ماقىلىماق.
 * كۆڭلىنىڭ كىرى يوق. * كۆڭۈلنىڭ كىرى ئېيتما كېتەر، كىيىمنىڭ كىرى يۇما
 كېتەر (ماقال).

III كىر سۈپەت. مەينەت، ئىپلاس، توغرا [脏, 污垢]. كىر
 بولماق، كىرگە پاتماق. * كىرگە پېتىپ كەتمەك. * تىرناق ئاستىدىن كىر ئىزدەمەك.
 * بۇل دېگەن قولنىڭ كىرى (ماقال). * يۈزۈڭ كىر بولسا، ئەينەكتىن كۆرمە (ماقال).
 IV كىر پېئىل. كىرمەك، كىرىش. 1. تاشقىرىدىن ئىچى-
 كىرىگە يۆنەلمەك، ھەرىكەتلەنمەك [入, 进]. كىرىم. * ئۆيگە كىرمەك.
 * قولغا تىكەن كىرمەك. * ھەپتىدە بىر مونچىغا كىر، قالسىۈن تېنىڭدە ھېچ كىر.
 2: باشلىماق [入, 开始]. قىش كىرمەك. * ياز كىرمەك. * ئىككى قولغا
 بىر ئىش، سەھەر تۇرۇپ كىرىش (ماقال).

ئىسمى: كۈندۈز. كېچە-كۈندۈز. * كېچىسى، كېچىلەپ. * ئايدىك كېچە، قاراڭغۇ كېچە، يېرىم كېچە. * بىز كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ئىشلەۋاتىمىز. * بارات كېچىسى، بايرام كېچىسى. * قاراڭغى كېچىسى توستۇ، شەپەرەك كېچىسى ئۈچىدۇ (ماقال).
كېچە II رەۋىش. بۈگۈنكى كۈندىن ئىلگىرىكى كۈن، تۈنۈ-
گۈن [昨晚]. مەن كېچە كەلدىم. * كېچە نەدە بولىدىغىز؟ * كېچە بەك سوغۇق بولدى.

كېچىك

كېچىك I ئىسىم. دەريانىڭ كېچىپ ئۆتۈشكە بولىدىغان تېپىز يېرى [渡口]. كېچىكتىن ئۆتمەك. * قويى كېچىك تاپقۇچە، تۈگىچى سۈدىن ئۆتۈپ بولار (ماقال).

كېچىك II رەۋىش. كېچىكمەك، كېچىكىش. بەلگىلەندىگەن، مۆلچەرلەنگەن ۋاقىتتىن كەچ قالماق [迟到，来晚，晚点]. بۈگۈنكى پويىز كېچىكتى. * ئىشقا كېچىكىپ قالغانلار. * تېز يۈرەيلى، ئىشقا كېچىكىپ قالمىدەك. * كېچىكىپ كەلگەن ئەقىل—ئۈمىدىتىن كېيىنكى يامغۇر (ماقال).

كېڭەش

كېڭەش I ئىسىم. مەسلىھەت يېغىنى، كېڭەشمە، سوۋېت، سىنور ("كېڭەش II") [协商会议]. جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى.

كېڭەش II پېئىل. كېڭەشمەك، كېڭىشىش. مەسلىھەتلىنىش [商讨，商议，磋商]. كېڭەشلىك ئىش بۇزۇلماس (ماقال). * ئات ئالساق ئاي كېڭەش، خوتۇن ئالساق يىل (ماقال).

كېلىش

كېلىش I ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى، كېلىش كاتىبى گورىيىسى [格]. كېلىش قوشۇمچىلىرى. * باش كېلىش، ئىگىلىك كېلىش، يۆنىلىش كېلىش، چۈشۈم كېلىش، چىقىش كېلىش، ئورۇن كېلىش.

كېلىش II پېئىل. كېلىشمەك، كېلىشىش. 1. ئەپلەش-مەك، توختاملاشماق [商宜，和好，商定，商妥]. ئۇلار ھازىر كېلىشىپ قالدى. * باھاسقا كېلىشتۈك. * ئورما ئۈستىدە جاڭجال قىلىشقۇچە، يەر ھەيدەشكە كېلىش (ماقال).

گ

گاز

گاز I ئىسىم. 1. شەكىلسىز، گەۋدىسىز، تۇرغان يېرىدەنى تەكشىلىكتە تولدۇرۇپ تۇرىدىغان يېنىك ماددا، جىسىم [气, 气体]. زەھەرلىك گاز. * گاز بومبىسى. * گاز سۈيى.

2. گازسىمان يېقىلغۇلارنىڭ ئومۇمىي نامى [气, 瓦斯]. تەبىئىي گاز. * گاز ئوچاق. * پاتاق گاز. * كۆمۈر گازى. * گاز لامپىسى.

گاز II ئىسىم. ئىنتايىن نېپىز يىپەك رەخت [薄绸, 薄纱]. گاز ياغلىق. * گاز شارپ.

گاڭ

گاڭ I ئىسىم. پولات [钢]. گاڭ پىچاق ئۆتكۈز بولىدۇ.

گاڭ II ئىسىم. پوست، قاراۋۇنلۇق [岗]. بۈگۈن كېچە گاڭدا تۇردۇم. * سائەت سەككىزدە گاڭ ئالماشتى.

گاڭ III ياردەمچى سۆز. پەقەت، بىر خىل [光]. گاڭ ئاق ئۈن ئالدىن.

گال

گال I ئىسىم. تاماق، بوغۇز [喉咙, 嗓子]. گال ئاغرىماق. * گالدىن ئۆتكەن غەنىيەت. * جېنى بارنىڭ گېلى بار (ماقال). * بالسى بارنىڭ گېلى چويلا، بالسى يوقنىڭ گېلى كويلا (ماقال).

گال II سۈپەت. ئۆتمەس، قاشاڭ [钝, 迟钝]. گال پىچاق قول كېسەر (ماقال).

خويىمۇ سەنەم سالغۇم بار،

پۈتۈم قوياي، قولۇم گال.

گەز

گەز I ئىسىم. ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى ۋە ئۆلچەش ئەسۋابى.

3. قاتناشماق [入, 参加]. پارتىيىگە كىرمەك. * دەرسكە كىرمەك.

4. ئاڭلىماق [听, 听话]. گەپكە كىرمەك. * بىر چوڭنىڭ گەپىگە كىر،

بىر كىچىكنىڭ (ماقال).

5. يەتمەك [到]. بۇ يىل 61 گە كىردىم. * قىرغاققا كىرگەندە، بولمىسا

ئەقىل، ئۇنى ئادەم دەپمىگىل.

كىي

كىي I - ئىسىم. بىليارتنىڭ تايىقى [台球杆]. بۇ كىي يەڭگىل

ئىكەن.

كىي II - پېئىل. كىيىمەك، كىيىش [穿, 戴]. چاپان كىيىمەك.

* دوپپا كىيىمەك. * بېشىغا تەۋەككۈل بۆكىنى كىي (ماقال). * كۈننى ياماپ كىي،

يېغىنى ئاپاپ كىي (ماقال).

ل

لاپ

لاپ I ئىسىم. پو، يوغان گەپ [说大话, 吹牛]. لاپ ئۇرماق.
 * لاپخور. * ئۈستۈرا كاپ بىلەن، خوتۇن كىشى لاپ بىلەن (ماقال).
 سۈمۈرگۈن كەمتەرلىك جامىدىن،
 مەنەنلىكنى، لاپ ئۇرۇشنى تاشلىغىن.

لاپ II تەقلىد سۆز (لاپ قىلىپ، لاپپىدە) [忽地, 猛地]. چىراغ
 لاپ قىلىپ ياندى. * لاپ قىلىپ يانغان لاپ قىلىپ ئۆچەر (ماقال).

لاخقا

لاخقا I ئىسىم. قاشا ئىشىكى [篱笆门, 柴门]. لاخقانى ئوبدان
 ياپ.

لاخقا II سۈپەت. ئېگىز ۋە ئورۇق [又高又瘦的]. ئۇ تازا بىر
 لاخقا نېپە ئىكەن. * لاخقا ئات.

لاۋا

لاۋا I ئىسىم. يانار تاغنىڭ پارتلىشىدىن چىققان ۋۇلقان
 لاۋاسى، ماگما [岩浆, 熔岩].

لاۋا II ئىسىم. لاتقا، چاۋار، چاتقا [垃圾]. لاۋا-لاتقلارنى
 سۈيۈرۈۋەت.

لايىق

لايىق I ئىسىم. ئوغۇل-قىز تۇرمۇش قۇرۇشقا پۈتۈشۈپ
 قويغان ئويىپىكت، نىشان [对象, 配偶]. لايىق تاپماق، لايىق چىققا. * لايىق
 يوق قىزغا ئۆز ئۆيىدىن كۈندەش چىقار (ماقال). * ئولتۇرۇپ قالغان قىز لايىقنى
 ئۆزى تاپار (ماقال).

لايىق II سۈپەت. مۇۋاپىق، مۇناسىپ، ئەرزىيدىغان

بىر گەز 0.71 مېتىرغا تەڭ [挡子]. گەزلىمەك. * گەزلىسە. * مېتىر سىستېمىسى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان گەز كاردىن چىقىپ قالدى.

گەز II ئىسىم. ئۇسسۇزلۇقتىن كالىپۇكىنىڭ يېرىلىپ كېتىشىدىن پەيدا بولغان قوقاق [裂口, 裂纹]. لېۋىگە گەز باغلاپ كەتتى.

گۈڭ I ئىسىم. ئىشى [I]. گۈڭ خاتىرىلىمەك. * گۈڭ كۆتۈرمەيدۇ.

گۈڭ II ئىسىم. جۇڭگونىڭ بۇرۇنقى فېئوداللىق تەبىقە ئۇنۋانى [公]. ۋالى-گۈڭلار.

گۈڭگا I ئىسىم. شارپ (خوتەن دېئالىكتىدا) [围巾]. گۈڭگا تاقىماق.

گۈڭگا II سۈپەت. تۇتۇق، غۇۋا، گەم [暗, 阴]. ئۇستازغا گۈڭگا كۆرۈنگەن—شاگىرتقا غۇۋا كۆرۈنىدۇ.

لى I ئىسىم. جۇڭگوچە ئۈزۈنلۈك ئۆلچەم، يول [市里].
بىز ئۇنىڭ ئۆيىگە ئون لى يول مېڭىپ ئاران يېتىپ باردۇق.

لى II ئىسىم. ئۆلچەم بىرلىكى. پۇڭنىڭ ئوندىن بىرى [厘].
بىر لى پۇلىنىمۇ ئىقتىساد قىلىش كېرەك. * بىزنىڭ يېزىدا جان بېشىغا ئىككى
مۇ بەش پۇللا ئالتە لىدىن يەر توغرا كەلدى.

لېپىر

لېپىر I ئىسىم. پىپى [柳哨, 柳笛]. بىز يېڭى چىققان سۆڭەك
نوتىسىدىن لېپىر ياساپ چالدۇق.

لېپىر II ئىسىم. ئەسكى-تۈسكى [破烂(的东西)].

[合适的,适当地,值得的]. ھۈرمەتكە لايىق ئادەم. * بۇ كىيىم ساڭا لايىق. * بۇ ئىشنى لايىقىدا بىر تەرەپ قىلىش لازىم.

بىرتقۇچ بۆرە گەر ئۆلۈمگە لايىق،
زالىم ئۇنىڭدىن يامان، خالايىق.

لەڭگەر

I لەڭگەر ئىسىم. ئۆتەڭ، جام [客店,客棧,驛站]. بىز قەشقەرگە بارغۇچە ئاقسۇ لەڭگىرىدە قونۇپ ئۆتتۇق.

II لەڭگەر ئىسىم. ياكۇر [锚]. ياكۇر تاشلىماق.

لەۋ

I لەۋ ئىسىم. كالپۇك [唇,嘴唇]. لەۋ تاۋۇشى، لەۋلەشكەن بوغۇم. * ئاچچىقلىق كەلسە، لېۋىڭنى چىشلە (ماقال). * كىشىنىڭ يېرىگە ئىشلەپ، قالدى لېۋىنى چىشلەپ (ماقال). * سۆيىمگەن يارىنىڭ لېۋى سوغۇق (ماقال).

II لەۋ ئىسىم. نەرسىنىڭ قىرى، چېتى [边,沿]. چىنىنىڭ لېۋى پۇجۇق ئىكەن. * ئۇ سۇپىنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ، بىر پىيالە چاي ئىچتى.

لوق

I لوق سۈپەت. سۆڭەكسىز گۆش [剔骨肉,精肉]. ئىككى كىلو لوق گۆش ئالدىم. * ئۇستام لوق يېرىدىن ئىككى كىلو بەرسەلە.

II لوق تەقلىد سۆز. بەدەننىڭ مەلۇم جايىنىڭ لوقۇلداپ ئاغرىش ھالىتى ۋە شۇنداق ئاغرىشتىن ھاسىل بولغان بىر خىل سېزىم [像声词: 哞]. لوق-لوق قىلىپ ئاغرىماق.

لوقما

I لوقما ئىسىم. بىراۋ سۆزلەۋاتقاندا، ئوقۇۋاتقاندا ئۇنىڭ سۆزى ۋە ئوقۇشى تۈگىمەي تۇرۇپ باشقىلار تەرىپىدىن قىستۇرۇلغان سۆز، جۈملە [插语]. لوقما سالماق. * ئۇ قىرائات قىلىۋاتقاندا يەنە بىر قارىم بىر يەرگە لوقما سالدى. * جىم تۇر، لوقما سالما.

II لوقما مىقدار سۆز. بىر ئوتلام، بىر چاپنام، بىر كاپام [量词: 一口]. بىر لوقما ئاشنىڭ گادىيى بولۇپ يۈرسەن.

* باش كىرلىسە ئاز بولىدۇ، پاختا كىرلىسە، ماز بولىدۇ (ماقال).

ماز II سۈپەت. تامتىقى يوق، تۇتۇرۇقسىز [无聊的]. ماز ئادەم. * كەم سۆز يىگىت ساز يىگىت، مەدداھ يىگىت ماز يىگىت (ماقال). * ئاز بولسا ساز بولار، كۆپ بولسا ماز بولار (ماقال).

ماقال

ماقال I ئىسىم. خەلق ئىچىدە ئۇزاقتىن بىرى تارقىلىپ كېلىۋاتقان، چوڭقۇر مەنىلىك، قاپىيلىك، ۋەزىنلىك، تەربىيىۋى ئەھمىيىتى كۈچلۈك، ئىخچام جۈملە. ئاتلار سۆزى، ئىبىرەتلىك سۆز [谚语]. ئۇيغۇر خەلق ماقالىلىرى. * ماقال-تەمسىللەر. * ئەر كۆركى ماقال، سۆز كۆركى ماقال (ماقال).

ماقال II ئىسىم (توغرىسى: داقال). داقالغا چىققان ئاز-غىنا ساقال [下嘴唇下面的一小撮胡须]. ساقالدىن ماقال (داقال) كونا (ماقال).

مال

مال I ئىسىم. چار-پاي، چارۋا [牲畜]. قارا مال. * ئۇشاق مال. * مال-ۋاران. * مالچى. * مال دوختۇرى. * مال بازىرى. * مال سويماق. * باقسا مال بولىدۇ. * مال بولسا، مومام باقمىدۇ (ماقال). * ياخشى ئىت-پېرىم مال (ماقال). * ئاغرىپ ساقايغان جان ئولجا، يوقىلىپ تېپىلغان مال (ماقال).

مال II ئىسىم. سېتىلىدىغان نەرسە، بۇيۇم، تاۋار [货, 货物, 商品]. مال باھاسى. * مال ساتقۇچى، مال ساتماق، مال ئالماق. * مال ئالماشتۇرماق. * باينى مال باسدۇ، كەمبەغەلنى بالا (ماقال). * مالدا مال بار، ئادەمدە ئادەم (ماقال). * مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك (ماقال). * مال ئىگىسىنى دۇرىمسا ھارام (ماقال).

مانان

مانان I ئىسىم. تۆتەك [雾气]. مانان باسماق. * كوچىنى مانان قاپلاپ كېتىپتۇ.

مانان II ئىسىم. يېكەن پۈپۈكى [苇芦花].

ماتا

I ماتا ئىسىم. خام، شاك [土布, 大布]. ماتا كۆڭلەك. * ماتا توقماق. * ئۆتمەس ماتا، زورلاپ ساتا(ر) (ماقال).

II ماتا پېئىل. ماتماق، ماتاش. قاتتىق چىرماپ باغلىد-
ماق [捆, 捆绑]. قوينى ماتاپ باغلا.

ماتكا

I ماتكا ئىسىم. بالىياتقۇ [子宫]. ماتكا راكى. * ماتكىنىڭ تۆۋەنلىشى.

II ماتكا ئىسىم. قارتىنىڭ Q بەلگىلىك، ئايال سۈرەتلىك تۈرى.

ماددا

I ماددا ئىسىم. جىسىم، ماتېرىيە [物质]. پارتلاتقۇچ ماددا. * زەھەرلىگۈچى ماددا. * ئورگانىك ماددا. * ماددىنىڭ تۈزۈلۈشى. * ماددا بىرلەمچى، ئالڭ ئىككىلەمچى.

II ماددا ئىسىم. تېكىستنىڭ رەقەم ياكى ھەرپ بىلەن ئايرىلغان مۇستەقىل بۆلۈكى [条, 条文, 条款]. بىرىنچى ماددا. * قانۇنلاردىكى ئالاقىدار ماددىلار. * «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە يەرلىك ھەر دەرىجىلىك قۇرۇلتايلىرى ۋەكىللىرى قانۇنى» 6 باب، 44 ماددىدىن ئىبارەت.

ماز

I ماز ئىسىم. پاختىنىڭ، كىيىم-كېچەك ۋە يوتقان-كۆرپىنىڭ كونسرىغان ھالىتى [败絮]. يوتقان مېزى. * چاپان مېزى.

مە I پېئىل. بېرىشكە سۇنماق [给你, 拿去吧]. "مە" دېگەننىڭ مەنىسى بار (ماقال). * مەپتىنىڭ ئالتىسى "بەر"، بىرى "مە" (ماقال).

مە II ئىملىق. قوۋ- ئۆچكىلەرنىڭ مەرىگەن ئاۋازى [咩(羊叫声)].

مەرتىۋە

مەرتىۋە I ئىسىم. يۇقىرى ئىجتىمائىي ئورۇن، ئەمەل [地位, 官级, 官衔]. مەرتىۋىسى ئۆسمەك. * مەرتىۋىسى چۈشمەك.

يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقسا پەس كىشى،

پەلەك ئەقىل بەرمەس، پەيلىك قىلمىشى.

* * *

مەرتىۋە ئادەمگە ھۆسن قوشماس،

ئادەم مەرتىۋىگە ھۆسن قوشار.

مەرتىۋە II مىقدار سۆز (كونىرىغان سۆز). قېتىم، مەتەم، رەت نۆۋەت [量词: 次, 回, 趟]. مەن ساغما نەچچە مەرتىۋە ئېيتتىم، ئاڭلىمىدىڭ.

مەستلىك

مەستلىك I ئىسىم. ئامراقلىق، قىزىقىش، ھەۋەس [羡慕, 陶醉, 喜爱]. بۇ بالغا بەك مەستلىككە كېلىۋاتىدۇ. * ئۇنى كۆرۈپ مەستلىككە كېلىپ كەتتى، چىرايلىق قېرىپتۇ.

مەستلىك II سۈپەت ("مەست" كە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە "لىك" قوشۇلغان). خۇددىنى يوقاتقان، مەست بولغان ھالەت [酒醉状态]. مەستلىكتە قىلغان گەپنىڭ ئېتىبارى يوق (ماقال). * مېھماننىڭ مەستلىكى كەپ، ساھىبخاننىڭ مەستلىكى ئەيىب (ماقال).

مەلىكە

مەلىكە I (مە: لىكە) ئىسىم. ئايال پادىشاھ، خان-پادىشاھلارنىڭ خوتۇن-قىزلىرىنىڭ ھۈرمەت نامى، قوڭجۇ [公主].

مەلىكە II سۈپەت. ئىشقا پىشقان [熟练程度]. مەلىكە ئىشچى.

مانتا

مانتا I ئىسىم. تۈگمە تاماقنىڭ بىر تۈرى. جىلتىكە قىيما تۈگۈپ، قاسقاندا پىشۇرۇلغان يېمەكلىك [包子]. گۆش مانتا، كاۋا مانتا، پېتىر مانتا، بولاق مانتا. * مانتا كۆرسەن مانتىغا دۈم چۈشۈپتۇ (ماقال).

مانتا II ئىسىم. ئۇيغۇرلار ئۆيىنىڭ سۈپىسى ياكى كېڭى بىلەن ئىشىكى ئارىلىقىدىكى بوشلۇق، پەگاھ، تاپسا [脚地 (维吾尔族屋内炕与门之间的空地)]. باينىڭ تۈرىدە ئولتۇرغۇچە، كەمبەغەل-نىڭ مانتىسىدا ئولتۇر (ماقال).

ماي

ماي I ئىسىم. ياغ [油 (油类的总称)]. قوي مېيى. * يۈز مېيى. * چاچ مېيى. * ماي بوياق. * ماي زاۋۇتى. * ئۆچكىگە جان قاينغۇسى، قاساپقا ماي (ماقال). * ماي قاچىسى سىرتىدىن مەلۇم (ماقال).

ماي II ئىسىم. 5-ئاي [五月]. 1-ماي خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى.

ماي تارتماق

ماي تارتماق I پېئىل. قەيدىماق [闹别扭]. ماي تارتىشا، دوستلۇق سوۋۇيدۇ (ماقال).

ماي تارتماق II پېئىل. جۇۋازدا ياغلىق دانلاردىن ماي چىقارماق [榨油]. بىر چارەك زىغىردىن تۆت جىڭ ماي چىقىدۇ.

مايلىق

مايلىق I ئىسىم. (”ماي I“ گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە”لىق“ قوشۇلغان). لۇڭگە، قول سۈرتىدىغان لاتا [擦手毛巾]. مايلىققا قول سۈرتىسە.

مايلىق II سۈپەت (”ماي I“ گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە”لىق“ قوشۇلغان). ماي چىقىدىغان، مېيى كۆپ [有油的, 油腻的]. مايلىق دان. * مايلىق زىرائەت. * مايلىق ئاش. * مايلىق قەغەز.

مۇسەللەس

مۇسەللەس I ئىسىم. مەيزاپ [葡萄酒]. ھاراق پادشاھدۇر. مۇسەللەس ۋەزىر، نەشە پاسكىندۇر، تاماكا بىنەزىر.

مۇسەللەس II ئىسىم. ئۈچ مىسرالىق كۆپلەپتەلاردىن تۈزۈلگەن شېئىر [三行诗].

ئانارگۈلى قىزىل چوغدەك بەرگىدە،
لاۋۇلدايدۇ خۇددى ياقۇت رەڭگىدە،
كۈلدى شۇنداق ياشلىق باھار پەسلىدە.

ئانارگۈلى يارشىپتۇ چېكەڭگە،
گۈل ئىسىملىك ئۇيغۇر قىزى چىمەنگە،
سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئانارگۈلدەك ئەسلىدە.
— قى. ئىسىم.

مۇقام

مۇقام I ئىسىم. يۈرۈشلۈك چوڭ نەغمە [木卡姆, 乐曲, 曲调]. «ئون ئىككى مۇقام» ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇزىكىشۇناسلىق بابىدا جاھان مەدەنىيىتىگە قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىسىدۇر.

مۇقام II ئىسىم. بەلگىلەنگەن ياكى ئادەتلەنگەن نۇتۇق-سۆز ئورامى [调子]. مۇقامدا يوق. * مۇقامغا سىغمايدىغان گەپ. * بەلگىلەنگەن مۇقام بويىچە سۆزلەشنى رەھبەرلىك تەلەپ قىلدى.

مۇمىيا

مۇمىيا I ئىسىم. مونەينى، چىرىمىگەن جەسەت، قۇرۇق جەسەت [木乃伊, 干尸]. تۇرپان ئاستانە مازىرىدىن نۇرغۇن مۇمىيا قەبزۇپلىندى.

مۇمىيا II ئىسىم. مىللىي تىبابەتچىلىكتە سۇنغان سۆ-خەكلەرنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مۇمىسىمان ئورگانىك ماددا [防腐药物].

مۇمىيا III ئىسىم. تالقان ھالەتتىكى قىزغۇچ-جىگەر رەڭ

مەنجاڭ

مەنجاڭ I ئىسىم. ئۆپكىگە قويغان خېمىر سۈيىنىڭ غۇجمەك قالدۇقى [面浆]. ئۆپكىنىڭ مەنجى ئوخشاپتۇ.

مەنجاڭ II ئىسىم. خېمىر ئاشلىرىنىڭ ئۈستىسى [面匠, 白案]. ئاشپۇزۇلدا مەنجاڭ ئۈستام بىلەن تونۇشۇۋالدىم.

مەيدە

مەيدە I ئىسىم. كۆكرەك [胸, 胸膛, 心窝, 胃口]. مەيدىسىنى كىرمەك. * مەيدىسىگە ئۇرماق. * مەيدە ئاغرىتقان ئاش ئەمەس، كۆڭۈل ئاغرىتقان دوست ئەمەس (ماقال). قاغا جىگدىنى يېمە، مەيدەم ئاغرىدى دېمە (ماقال).

مەيدە II سۈپەت. ئۇششاق، كىچىك [小的]. مەيدە چۆپ. * مەيدە ئىش. * مەيدە بۇرژۇئازىيە.

مو

مو I ئىسىم. جۇڭگوچە يەرنىڭ يۈزىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم بىرلىكى. بىر مو يەر 666.7 كۋادرات مېتىرغا تەڭ [亩]. بىر مو بېشىغا 200 كىلودىن بۇغداي ئالدۇق.

مو II ئىسىم. خەلق پۇلى—يۈەننىڭ ئېغىز تىلىدىكى كىچىك بىرلىكى. بىر يۈەننىڭ ئوندىن بىرى [角, 毛]. بىر مولۇق ئاپتوبۇس بېلىتى ئۈچ موغا چىقتى.

موما

موما I ئىسىم. ئانا-ئانىنىڭ ئانىسى [祖母, 奶奶]. مومىسىنى كۆرسەتكەن. * مال بولسا مومام باقىدۇ (ماقال).

موما II ئىسىم. موما ياغاچ [桅杆, 木桩, 木杆]. خامانغا قوشۇلغان ئۇلاغلار مومىنى ئايلىنىپ خامان تېپەتتى.

موما III (مو: ما) جىڭموما، ھورنان [馒头]. بىز خەققە موما پاراشايدۇ، ئىككى ۋاخ يېسەكلا چىقىپ قالسىز.

ناگان

I ناگان ئىسىم. تاپانچا [手枪].

II ناگان رەۋىش. گاھى، بەزەن، بەزى [有时，偶尔].

ناۋا

I ناۋا ئىسىم. ئۆي، پېشايۋانلارنىڭ ئۆگزىسىنىڭ قىر-

قىشى، لەمپە [檐板]. ئۆينىڭ ناۋاسى. * پېشايۋاننىڭ ناۋاسى.

II ناۋا ئىسىم. نەغمە، ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون

ئىككى مۇقام» نىڭ ئونىنچىسىنىڭ نامى [纳瓦曲:《十二木卡姆》]. ناۋا مۇقامى، ئون ئىككى چوڭ نەغمە، ئالتە داستان، ئۈچ مەشرەپتىن تەركىب تاپقان.

نوتا

I نوتا ئىسىم. ئۆسۈملۈكنىڭ يېڭى بىخلىنىپ چىققان

يۇمران شېخى [幼芽，嫩牙，嫩枝]. ياغاچنى نوتا چېغىدا ئەگ (ماقال).

تەك شاراب بېرىدۇ غورىدىن كېيىن،

نوتا گۈل ئاچىدۇ غۈنچىدىن كېيىن.

II نوتا ئىسىم. مۇزىكىشۇناسلىق ئاتالغۇسى. 1. مۇزىك-

لىق تاۋۇشلارنى كۆرسەتكۈچى شەرتلىك بەلگىلەر [谱，谱子]. «دو» نوتىسى. * بەش سىزىقلىق نوتا. * ئاددىي نوتا. * نوتىغا ئالماق.

2. نوتىلار يېزىلغان قەغەز. نوتىغا قاراپ چالماق.

III نوتا ئىسىم. دىپلوماتىك ھۈججەت. بىر دۆلەت ھۆكۈ-

مىتى ئارىدىكى بىرەر ۋەقە ئۈستىدە ئۆز پىكرىنى يەنە بىر دۆلەت ھۆكۈمىتىگە ئۇقتۇرغان ئالاقە [照会]. نوتا تاپشۇرماق.

مىنىرالى بوياق [普鲁士红].

مۆك

مۆك I سۈپەت. خاموش، دەلىلدۈش دۆت، كالسۇا
[傻呵呵, 傻里傻气, 呆头呆脑]. گەپ قىلىسام مۆك دەيدۇ، گەپ قىلسام دۆك دەيدۇ
(ماقال). * ئاۋۇ مۆك ئىكەن، ماۋۇ بېخىل ئىكەن، ئەمدى مەن كىمگە تېگەي (ماقال).

مۆك II پېئىل. مۆككەك، مۆككۈمەك، مۆككۈش. چى-
چاخلىماق، چىچاك ئاتماق [窜跳]. ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلسام، نېمە ئانچە
مۆكسەن !؟

مىل

مىل I ئىسىم. يىگنە، سىرتلىكا [针, 表针]. سائەتنىڭ مىلى.
* كومپاسنىڭ مىلى.

مىل II ئىسىم. ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى. ھەرقايسى
ئەللەردە ئوخشاش ئەمەس. دېڭىز مىلى 1852 مېتىرغا، قۇرۇقلۇق
مىلى 7420 مېتىرغا تەڭ [里, 海里, 英里].

ھار

ھار I ئىسىم. نومۇس ("ئار I") < [受辱, 受委屈]. ئاتىنىڭ تەپكىنى ھار ئەمەس، ئېشەكنىڭ تەپكىنى ھار (ماقال). * ئۆنىڭ قىلغىنى ھار كەلدى. * ئۇ بۇنى بەك ھار ئالدى.

ھارۋا ماڭغان يول تار بولماس،

يامانغا گەپ قىلساڭ ھار بولماس.

ھار II پېئىل. ھارماق، ھېرىش. بىرەر ئىش-ھەرىكەتتە-سى ئوشۇق قىلغانلىقتىن چارچىماق، ھارغىنلىق يەتمەك [累, 劳累, 疲劳, 劳顿]. ھارماي-تالماي. * ھاردەم دەسە، ھاپاچ بوپتۇ (ماقال). * ئېتىڭ ھارسا، دۆڭگە چاپ (ماقال). * بىر ھارغانغا گەپ قىلما، بىر ئاچ قالغانغا (ماقال). * يول يۈرگەندە ئېتىڭ ھارمىسۇن، قېرىغاندا ئايالىڭ ئۆلمىسۇن (ماقال).

ھازىر

ھازىر I رەۋىش. سۆز بولۇۋاتقان چاغ [现在, 刚才]. ھازىرچە، ھازىرغىچە، ھازىرقى. * ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى. * ھازىر جاۋاب. * ھازىر بارسەن، ساقلاپ تۇرۇڭ.

ھازىر II سۈپەت. تەييار [准备]. ھازىرلىق، ھازىرلىماق، ھازىر بولماق، ھازىر قىلماق. * سەپەرگە ھازىرلانماق، ئىمتىھانغا ھازىرلانماق.

ھال

ھال I ئىسىم. ئەھۋال، ھالەت [情况, 状况, 境况]. ھال پېئىل. * ھال ئېيتماق، ھال سورىماق. * ھالى خاراب، ھال-مۇلك، ھال-ئوقتە. * چىش ئاغرىقى ئاغرىق ئەمەس، كىشى كېلىپ ھال سورىماس (ماقال). * ھالىم پەرىشان، كىيىگىنىم تېرە ئىشتان (ماقال). * ئېسى ساھاننىڭ ھالى خاراب، قالدۇ دەپتەرگە قاراپ (ماقال).

نۇر

I نۇر ئىسىم. يورۇقلۇق [光, 光线, 光芒, 光辉]. كۈن نۇرى،
ئاي نۇرى، پىراغ نۇرى. * چىرايىدىن نۇر چاقىپ تۇرماق.

II نۇر ئىسىم. بالىلار مۇز ئۈستىدە مەخسۇس قامچا بىلەن
ئۈرۈپ پىرقىرتىپ ئوينىيدىغان ئويۇنچۇق [陀螺, 牛儿]. نۇر ئوينىماق.

ھەرە II ئىسىم. ياغاچچىلىق سايىمىنى. ياغاچ-تۆمۈرلەرنى كېسىدىغان چىشلىق ئەسۋاب [锯]. پولات ھەرە. * قول ھەرسى. ھەسسە

ھەسسە I ئىسىم. 1. ئۇلۇش [份儿]. چەتلىگەنگە ھەسسە يوق (ماقال). * بۇنىڭدا مېنىڭمۇ ھەسسە بار.

2. تۆھپە [贡献]. ئۇنىڭ ئىنقىلابقا قوشقان ھەسسى چوڭ.

ھەسسە II ئىسىم. كەررە، قېتىم [倍]. ھەسسە سان.

* ھەسسەدار. * ھەسسەلىك. * تۆت ھەسسە چوڭ، ئۈچ ھەسسە ئاز.

بەتنام ياشىغاندىن مىڭ ھەسسە ئەۋزەل،

مەقسەتكە يەتمەستىن يەپ كەتسە ئەجەل.

ھەق

ھەق I ئىسىم. ئىش-ئەمگەككە ئالدىنغان ھەق، سىم-

كار، مائاش [工资, 酬金, 报酬]. ئىش ھەققى، قەلەم ھەققى، تاپان ھەققى، ئىجارە ھەققى. * ھەقسىز ئەمگەك، ھەقسىز داۋالماق.

ھەق II ئىسىم. ھوقۇق، ھەد [理由, 道理, 权力]. مېنىڭ مېنى

ئەيىبلەشكە ھەققىڭ يوق. * كەلسەن تەلپەدە ئاناڭنىڭ نېمە ھەققى.

ھەق III سۈپەت. توغرا، دۇرۇس [真理, 公道, 正义]. ھەق

كەپ ئاچچىق بولار. * بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق. * ھەق-ناھەق مەسىلىسى. * ھەق ئېگىلەر، سۇناس (ماقال).

ھەل

ھەل I سۈپەت. يەشمەك، يېشىش (ھەل قىلماق، ھەل

بولماق) [解决, 处理]. مەسىلە ھەل بولدى.

تىرىك جاننى ئېلىش ئاسان بولار ھەل،

ئۆلۈك تىرىلمەيدۇ ھېچ مەھەل.

ھەل II ئىسىم. ئالتۇن ياكى كۈمۈش تالقانلىرىدىن ياسال-

غان بويلاق [金粉, 贴金, 镀金]. ھەل بەرمەك.

ھال II ئىسىم. كىبرى، جازا [架子,傲气]. ھالى چولك، ھال كىرمەك، ھال تارتماق. * باراغغا چۈشكەن قاپاقنىڭ ئۆزىگە چۈشلۈك ھالى بار (ماقال). * ئاۋۇ خوتۇننىڭ ھالىنى، ئۆتۈكۈمنىڭ ھالىنى (ماقال).

ھال III ئىسىم. كۈچ، ماغدۇر [精力,经济]. ھالدىن كەتمەك، ھالسىرىماق، ھالسىز. * ساق يېرىنىڭ ھالى يوق، ئاغرىق يېرىنىڭ تايىنى (ماقال). * ھالى يەتمىگەن خۇداغا يېلىنار (ماقال). * ھالىغىنا بېقىپ ھال تارت، خالتاڭغا بېقىپ ئۇن تارت (ماقال).

ھال IV ئىسىم. زىرائەتكە چۈشىدىغان بىر خىل كېسەللىك [黄锈病,黄疽]. بۇغدايغا ھال چۈشتى. * ھال كېسلى. **ھال V سۈپەت.** بىنەپشە رەڭك [粉红,桃红]. ھال كۆڭلەك كىيگەن قىز ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

ھايات

ھايات I ئىسىم. جان، ئۆمۈر [生命,性命,寿命]. سىياسى ھايات. * ھاياتىدىن ئايرىلماق. * ھاياتىنى تەقدىم قىلماق. * ھاياتى ئۇلۇغ، ئۆلۈمى شەرەپلىك. * ھايات قىسقا، ئارزۇ كۆپ.

ھايات II ئىسىم. تۇرمۇش، روزىغار [生活,生涯]. بەختلىك ھايات، يېڭى ھايات، ھايات يولى. * ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىم. * ھايات ھەممىنى ئۆگىتىدۇ، ئۆگەنمىسەڭ تۈگىتىدۇ.

ھاياتتا تاسقىلىپ ئېزىلگەن كىشى.

ئۇستازلىققا لايىق: بىلىم ھەر كىشى.

ھايات III سۈپەت. تىرىك، ساق-سالامەت، ياشاۋاتقان [活着,健在,在世]. ئۇ تېخى ھايات. * ھايات-مامات. * ھاياتلا بولسام، سىزنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن. * ھەر كىم دىل ئازاردۇر، ھاياتى ئاھۇزاردۇر (ماقال).

ھەرە

ھەرە I ئىسىم. بوغۇن [蜂]. ھەسەل ھەرىسى. * ھەرە كۆنكى، ھەرە ساندۇقى، ھەرە باقماق. * ھەرە چاقماق. * ھەرىنىڭ زەھىرىگە چىدىغان ھەسەل يەر (ماقال).

ھەممەت بىلەن شىر بېشىغا چىقار چۈمۈلە،

ھېكمەت بىلەن ھەسەل بېرەر تىرىشچان ھەرە.

ئو

ئوت

ئوت I ئىسىم. ئاتەش، ئالاۋ [火]. ئوتدان. * ئوتقاش. * ئوت قالماسق. * ئوت كەتمەك. * ئوت بىلەن ئويناشما (ماقال). * "ئوت" دېگەنگە ئېغىز كۆيمەس (ماقال). * ئۆتكەن ۋاقىت—ئۆچكەن ئوت (ماقال). * كۆپ ياققان ئوت كۆككە يېتەر (ماقال). * جان ئوت، جان ئەر (ماقال).

ئوت II ئىسىم. چۆپ، گىياھ، كۆكتات، مايسا [草]. ياۋا ئوت. * ئوت-چۆپ، ئوت-خەشەك. * ئوتباش-كۆكتات. * ئوت ئوتسماق، ئوت ئورماق. * ئوتى بار يەرنىڭ سۈيى يوق، سۈيى بار يەرنىڭ ئوتى يوق (ماقال).

ئوت III ئىسىم (كونىرىغان سۆز). ئۆسۈملۈك دورا [草药]. ئوتاقى.

ئوتاق

ئوتاق I ئىسىم. مالچىلارنىڭ كىگىز ئۆيى [活动毡房]. ئوتاق تىكەك. * ئوتاقتا ئولتۇرماق.

ئوتاق II ئىسىم. زىرائەتلەردىكى ياۋا ئوتلارنى ئوتاش پائالىيىتى [锄草，除草]. بۇغداي ئوتقى. * ئوتاقچى قىزلار ناخشا ئېيتىپ ئوت چىقىرىۋەتتى.

ئوتلا

ئوتلا I پېئىل. ئوتلماق، ئوتلاش. ئىچىملىكلەرنى ئاز-ئازدىن ئىچمەك [呷水]. بىر ئوتلام سۇ ئوتلىدى. * ھارقىغنى ئوتلمايمەن. ئەقلىمنى بۇلغىمايمەن.

ئوتلا II پېئىل ("ئوت I" گە پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە "لا"، قوشۇلغان). ئوتلماق، ئوتلاش. مال-چارۋىلار ھايۋانلار ئوت-چۆپ يېمەك [吃草]. بېغىلىنىڭ مېلى ئۆزى ئوتلايدۇ

ئىت ئوۋ قىلالمايدۇ شىرنى ھېچ دەپمەل.
يوپۇقى يىپەك بولسۇن يا ئەقلى شۇ دەپمەل.

ھوش

ھوش I ئىسىم. ئەس، ياد، ئىدراك [知觉, 智力]. ھوشىدىن كەتسەك، ھوشىغا كەلسەك، ھوشىنى يوقاتماق، ھوشىنى تاپماق. * ھوشىڭنىڭ بارىدا ئېتىكىڭنى ياپ (ماقال).

ھوش II ئىملىق. يەرگە قوش سالغاندا كالىنى ھەيدەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ [犁地时吆喝耕牛顺着犁沟走的喊声]. قوشچى قوش ھەيدەۋېتىپ، بىر دەم "تاپ" دەپ، بىر دەم "ھوش" دەپ ۋارقىراپ قويايتتى.

ھۈر

ھۈر I سۈپەت. ئەركىن، ئازاد [解放的, 自由的]. ھۈر ياشىماق. * ھۈرلۈك، ھۈرىيەت. ھۈر ئەل. * ھۈر زامان.

ھۈر II سۈپەت. * جەننەتتىكى گۈزەل قىزلار. ھۈرلەر [仙女]. ھۈرى-غىلمان. * ھۈر قىزلار.

ھېساب

ھېساب I ئىسىم. ھېسابات [帐, 帐目]. ھېساب دەپتىمىرى. * ھېسابتىن چىقارماق. * ھېسابنى بوغماق. * ھېساب ئالماق. * ھېساب بەرمەك. * ھېسابكىتاب قىلىشماق. * ھېسابچى توغرا بولسا، ھېساب خاتا بولماس (ماقال). * پۇل تاپقۇچە ھېساب تاپ (ماقال). * ھېسابنىڭ سىرتىدا ئىش يوق، كالبۇكىنىڭ تېشىدا چىش يوق.

ھېساب II ھېساب دەرسى، ئارىفمېتىكا [算术]. ھېساب ئەسلى. * ھېساب چىقارماق.

ھېساب III ئىسىم. سان، ساناق، ئەدەت [数]. ھېسابقا ئالماق. * ھېسابلىماق. * ھېسابسىز. * ھەمدەمدە بار، ھېسابتا يوق (ماقال). * تۇغۇلغان ھېساب ئەمەس، تۇرغان ھېساب (ماقال). * تۆردە ئولتۇرغان ھېساب ئەمەس، زەللە ئالغان ھېساب (ماقال).

كەسىم كۆلىمى، ئۆزى چۈشىدۇ (ماقال). * خوجامنىڭ خوجىسى بار، چامغۇرنىڭ ئورسى (ماقال). * باقا سەكرەپ-سەكرەپ ئورغا چۈشەر (ماقال).

ئورا II پېئىل. ئورماق، ئوراش. ئەتراپنى بېكىتمەك، قورشماق، چولغىماق، تۈگمەك [包, 卷, 缠, 绕, 裹]. تاماكا ئورماق. * پايىتا ئورماق. * بالىنى ئورماق. * دۈشمەننى ئورماق. * كىتابنى ئورماق. **ئورا III** ئىسىم. تەسكەي (قۇمۇل شېۋىسى) [北方, 北面].

ئوشۇق

ئوشۇق I ئىسىم. 1. پۈتنىڭ پاقالچەك بىلەن تۇتاشقان يېرىدىكى دۈمباق چىقىپ تۇرغان سۆڭىكى [脚踝骨]. پۈتنىڭ ئوشۇقى چىقىپ كەتمەك. * ئىنتىلگەن ئەركە دەريا ئوشۇقىغا كەلمەس (ماقال). * ئالدىرىغاننىڭ ئوشۇقى تېشىشۇر (ماقال).

2. ھايۋاننىڭ ئارقا پۈتىدا سان بىلەن بالدېرنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان سۆڭەكچە. ئۇنىڭ بىلەن ھەر خىل ئويۇن ئويىنىلىدۇ [羊腓石]. تۆت ئوشۇق ئوينىماق. * ئوشۇقى ئالچۇ چۈشەك. * ئوشۇق يا پوككا، يا چىككا چۈشمۈن.

ئوشۇق II سۈپەت [多余的, 剩余的, 富余的]. ئوشۇقچە. ئوشۇق بېلەت، ئوشۇق چىقىم. * پۇلنىڭ ئوشۇقىنى قايتۇرۇپ بەر. * ئوشۇق دۇنيا باش يارماس (ماقال). * بۇ بالا ئوشۇق-تۆشۈك گېپى يوق ئوبدان بالىكەن. * بۈگۈنكى مەجلىسكە 50 تىن ئوشۇق ئادەم قاتناشتى.

ئوغۇز

ئوغۇز I ئىسىم. ئانىنىڭ ۋە مالىنىڭ يېڭى تۇغقان چېغىدىكى سۈتى [初乳]. ئوغۇز سۈتى. * ئوغۇزغا قانىمىغان بىچارە.

ئوغۇز II ئىسىم. تۈركىي خەلقلەرنىڭ قەدىمكى قەبىلىسىدىن بىرىنىڭ نامى [鸟古斯]. ئوغۇزخان. * ئوغۇزنامە. * ئوغۇزچە.

ئوق

ئوق I ئىسىم. 1. ئوقيا، كامان، ساداقلاردىن ئېتىلىدىغان نەيزە [箭, 矢]. ئوقدان. * ئوقلۇق. * ئالدىغا ئوقتەك ئېتىلىپ بارماق.

(ماقال). * ئەمەت ئەتىنى ئونلاققا ئونلاشقا قويۇۋەتتى. * غەپنى قويۇلسىرى ئونلاقتا ئونلاقتا.

ئوتلۇق

ئوتلۇق I ئىسىم (“ئوت I” گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە “لۇق” قوشۇلغان). [炉膛]. ساماۋارنىڭ ئوتلۇقىنى تۈزەپ قوي.

ئوتلۇق II سۈپەت (“ئوت II” گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لۇق” قوشۇلغان). [草地]. ئوتلۇق يەر. * ئەشكىڭ بولسا، ئوتلۇققا باغلا.

ئوتلۇق III سۈپەت (“ئوت I” گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لۇق” قوشۇلغان). [火热的, 火一样的]. ئوتلۇق يۈرەك. * ئەتىكى ئوتلۇق قىز.

ئوچۇق

ئوچۇق I سۈپەت. يېپىلمىغان، پۈركەنمىگەن، ئەتىلىمىگەن، قاپلانمىغان، ئورالمىغان: ئاشكارا [开着的, 敞开的, 公开的]. ئانتونىمى: يوشۇرۇن، يېپىق، ئەتىك. ئىشك ئوچۇق. * ئۆي ئوچۇق، ئوچۇق خەت. * كۆزى ئوچۇق كەتمەك. * ئالدى ئوچۇق. * ئوچۇق ئەغزى ئاچ قالماس (ماقال). * ئىشك ئوچۇق بولسۇ سوراپ كىر (ماقال). * ئەل سۆيگەننىڭ يولى ئوچۇق (ماقال).

ئوچۇق II سۈپەت. ئەنىق، روشەن، يورۇق، سۈزۈك [清楚, 分明, 清晰, 明显]. ئانتونىمى: سۇس، قاراڭغۇ، تۇتۇق. كۈن ئوچۇق. * ماۋا ئوچۇق. * ئوچۇق بەلگىلىسە. * رەڭكى ئوچۇق. * كۆڭلى ئوچۇق. * گەپى ئوچۇق. * خەتنى ئوچۇق يازماق. * گەپنى ئوچۇق قىلماق. * ئوچۇق چىراي—قايناق چاي (ماقال). * دىلى ئوچۇقنىڭ قولى ئوچۇق (ماقال).

ئورا

ئورا I ئىسىم. كۆكتات ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى ساقلاش ئۈچۈن ياكى بىرەر نەرسىنى كۆمۈش ئۈچۈن قېزىلغان، ئويۇلغان ئورەك [窖, 坑, 穴]. كۆكتات ئورسى. * ئورا كولماق. * ئورسى

(ماقال). * ئېشەككە ئوڭدىن مىنگەننىڭ سولدىن مىنگەندىن پەرقى يوق (ماقال).

ئوڭ II سۈپەت. ئالدى، يۈزى، سىرتى [正面，仰面].

ئانتونىمى: تەتۈر. رەختنىڭ ئوڭى. * ئوڭ-تەتۈر. * ئوڭ ۋالېنت. * كەتمەن چاپقان جىگدە يەر، ئوڭدا ياتقان گىردە (ماقال).

ئوڭ III سۈپەت. ئويغاق ھالەت [现实，醒悟]. ئانتونىمى:

چۈش، ئۇخلاقلۇق. ئۆڭىدا چۈش كۆرمەك. * ئوڭۇمۇ-چۈشۈمۇ.

ئوڭ IV سۈپەت. ئوڭۇشلۇق، قولاي، ئوڭاي

[顺利，得手，合适]. تەلەي ئوڭدىن كەلمەك. * ئىشى ئوڭغا تارتماق. بۇنى سېنىڭ قىلغىنىڭ ئوڭ. * ئامەت ئوڭدىن كەلسە، تەلەي دۆڭدىن كېلەر (ماقال). * پۇلى بارنىڭ گېبى ئوڭ، پۇلى يوقنىڭ گېبى توك (ماقال).

ئوڭ V سۈپەت. ئوڭلۇق، ساق [通达的，明白事理的]. ئوڭ

ئادەم. * ساراڭنىڭ ئوڭى يوق، پاشىنىڭ قوڭى (ماقال).

ئوڭ VI پېئىل. ئوڭماق، ئوڭۇش. ئەي بولماق، ئوڭۇش.

لۇق بولماق، راۋاجلانماق، يۈرۈشمەك [顺当，顺利，顺手，合适]. ئۇنىڭ ئىشى زادى ئوڭمىدى. * توغان بېشىدا كۆچەت ئوڭمەس، باينىڭ قېشىدا گاداى (ماقال). * بۇ ئىشنى ئۇنىڭ بېجىرگىنى ئوڭدۇق.

ئوي

ئوي I ئىسىم. پىكىر، خىيال، مۇلاھىزە، مەقسەت،

نىيەت، مۇددىئە [想法，主意，念头，意思]. ئويلىماق، ئويغا كەتمەك، ئويغا پاتماق. * ئويغا سالماق، ئويغا كەلمەك. * نېمە ئويۇڭ بار؟ * بايغا كۈندە بايرام، كۈندە توي، گاداىغا كۈندە قايغۇ، كۈندە ئوي (ماقال). * بويۇڭ بىلەن ماختانما، ئويۇڭ بىلەن ماختان (ماقال).

ئوي II سۈپەت. دۆڭنىڭ ئەكسى، چوڭقۇر، ھاڭ، ئاز.

گال [洼，深岸]. ئوي-دوڭغۇل. * بىلىمگەن يەرنىڭ ئوي-چوڭقۇرى تولا (ماقال). * ئويىدا ياتما، دۆڭدە يات (ماقال). * دۆڭگە جىرىم تىكمە، ئويغا ئوي سالما (ماقال).

ئوي III پېئىل. ئويماق، ئويۇش. كولىماق، قازماق،

ئوي قىلماق [刻，剜，挖，碗]. تامغا ئويماق، نەقىش ئويماق. * ئويىمچى، ئويىمچى.

2. جەڭ قوراللىرىدىن، قورال-ياراغلاردىن ئېتىلىدىغان ھەر

خىل پاترونلار، سىنارەدلار [彈, 子弹, 炮弹]. مەلىق ئوقى، زەمبىرەك ئوقى، پىلىت ئوقى. * ئوق ئاتماق. * ئوق يارىسى، ئوق ئاۋازى، ئوق-دورا. * غايىب ئوق تەگمەك. * ئوقنىڭ كۆزى يوق (ماقال). * ئاتقان ئوق قايتىپ كەلمەس (ماقال). * ئېيتىلغان سۆز-ئېيتىلغان ئوق (ماقال). * ئاتالمىغان ئوقى ئالتە غۇلاچ نېرى كېتەر (ماقال). * ئاتالمىغان ئوقىدىن كۆرەر، چىچالمىغان پوقىدىن (ماقال).

ئوق II ئىسىم. 1. ئىككى چاقنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورنىتىلغان، ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرىدىغان قاتتىق ياغاچ ياكى مېتال [軸]. ھارۋىنىڭ ئوقى. * ماشىنىنىڭ ئوقى.

2. ئايلىنىدىغان جىسىم قۇتۇپلىرىنى بىرلەشتۈرگۈچى تىك سىزىق، شۇ سىزىق جايلاشقان يەر [軸]. يەر شارى ئوقى. * يەر ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ، ھەربىر ئايلىنىشتىن كېچە-كۈندۈز ھاسىل بولىدۇ.

3. نەرسىلەرنىڭ ئەڭ ئاساسىي تۈرى [根, 母]. ئوق بىلىتىمىز. * ئوق ئېرىق.

ئوق III ئىسىم. مىراس تەقسىماتىدا ھەربىر ئۆلۈش، ھەسسە [分]. مىراس ئۈچ ئوق قىلىنىپ، ئىككى ئوق ئوغۇلغا، بىر ئوق قىزغا بېرىلدى.

ئوقۇرۇق

ئوقۇرۇق I ئىسىم. ئات-يىلقلارنى تۇتىدىغان سالما [套绳]. ئوقۇرۇق سېلىپ، قارا تايىنى تۇتۇم.

ئوقۇرۇق II ئىسىم. مېۋە قاقىدىغان تايلاق [打果实的)长棍]. ئوقۇرۇق بىلەن ياڭاق قاقىتۇق.

ئوقۇرۇق III ئىسىم. كۆكۈيۈن، سالما [牛虻]. كالغا ئوقۇرۇق تەگمەك.

ئوڭ

ئوڭ I سۈپەت. [右, 右边]. ئانتونىمى: سول. ئوڭ قول، ئوڭخاي. * ئوڭ قانات. * ئوڭ يېنىدىن قوپماق. * ئوڭ كۆزۈڭگە دۈشمەن

ئۇ

ئۇ

ئۇ I ئالماش. كۆرسىتىش ئالمىشى (“ئول” <) سۈپەت ئورنىدا كېلىدۇ [那, 彼, 此]. ئۇ كىشى، ئۇ جاي، ئۇندىن باشقا. * ئۇنىڭ ئۈستىگە. * ئۇ مەسىلە. * ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيالىق دوست.

ئۇ II ئالماش. III شەخس بىرلىك كىشىلىك ئالمىشى. ئىسىم ئورنىدا كېلىدۇ [他, 她, 它]. ئۇ قاچان كېلىدۇ؟ * ئۇنىڭ بىلەن كىنوغا باردىم.

ئۇ III يۈكلىمە. 1. مەنداش قوش سۆزلەرنى باغلاپ، “ۋە” ئورنىدا كېلىدۇ. بەختۇسائادەت. * ماقالۇتەسىللەر. * تورغايۇقۇشقاچلار. 2. ئەجەبلىنىشنى بىلدۈرىدۇ. ئوغۇل بالىمەن دەيسەن، ئوغۇل بالا ئىكەنمەنۇ، نېمىدىن قورقسەن!؟

ئۇچ

ئۇچ I ئىسىم. نەرسىلەرنىڭ باشلانغان ياكى تۈگىگەن يېرى، ئۈستى، بېشى [尖, 梢, 顶, 端]. ئۇچلۇق. * قەلەم ئۇچى. * يىپ ئۇچى. * مۇنارنىڭ ئۇچى. * دەرەخنىڭ ئۇچى. * ئۇچىغا چىققاق. * گەپنىڭ ئۇچىنىلا چىقىرىپ قويماق. * تىلنىڭ ئۇچىدىلا سۆزلەپ قويماق. * خېمىر ئۇچىدىن پېتىمىز (ماقال). * ئەگرى تاياقنىڭ ئۇچى بۇرنىڭنى يارار (ماقال). * يىغىننىڭ ئىككى ئۇچى تەڭلا ئۇچلۇق بولمايدۇ (ماقال). * تىلنىڭ ئۇچىغا كەلگەن سۆز—تالاي يەرگە كەتكەن سۆز (ماقال).

ئۇچ II پېئىل. 1. ئۇچماق، ئۇچۇش. كۆكتە، ھاۋادا ھەرىكەتلەنمەك، پەرۋاز قىلماق [飞, 飞行, 飞翔]. قۇشلار جەنۇبقا ئۇچۇپ كەتتى. * ئۇچقۇر، ئۇچقۇ، ئۇچقۇچ. * توخۇ ئۇچما تامغا قونار، لاجىن ئۇچما تامغا (ماقال). * ئۇچۇشتىن بۇرۇن چۈشۈشنى ئويلا (ماقال).

2. پارغا ئايلانماق [蒸发, 挥发]. بېنىزىن قاچىلانغان باكنىڭ ئاغزىنى چىك

لىق. * كۆرەلمەنىڭ كۆزىنى ئوي. * ئويساڭ ئون كۈن يېتەر، قىرساڭ قىرىق كۈن
كېتەر (ماقال). * كۆزنى ئويۇپ، قولغا ھاسا بەرگەندەك.

ئويماق

ئويماق I ئىسىم. شاخىنەك [顶针]. ئويۇندىن ئويماق چىقار
(ماقال). * ئورغاق تۇتقان ئاناڭ بىلەن قالغۇچە، ئويماق تۇتقان ئاناڭ بىلەن قال
(ماقال). * ئۇنىڭ ئويماقتەك ئاغزىدىن بىر سۆيىمە كاشكى.

ئويماق II پېئىل ("ئوي III" نىڭ ھەرىكەتنامى).

[打架]. مۇتۇن تۇغقىنى كەلسە، گۆش بىلەن گۈرۈچ، ئەر تۇغقىنى كەلسە، ئۆيدە ئۇرۇش.

ئۇرۇش II ئىسىم. ("ئۇرۇش I" <) جەڭ، ئېتىش، غا-
زات، مۇھارەبە [战, 战争, 战役]. ئۇرۇش رايونى، ئۇرۇش ۋاقتى، ئۇرۇش
خەۋەرلىرى، ئۇرۇش تۇمانلىرى. * ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ (ماقال).
ئالەمنى بىلگەنلەر دېيىشەر ھامان،
ئۇرۇش تاشقىرىدىن كۆرۈشكە ئاسان.

ئۇرۇش III پېئىل. ئۇرۇشماق، ئۇرۇشۇش [打仗]. ئۇلار
ئۇرۇشۇپتۇ، باش-كۆزىنى يېرىشىپتۇ.

ئۇرۇق

ئۇرۇق I ئىسىم. 1. ئۆسۈملۈكلەر دېنى، تېرىشقا مەخ-
سۇس تەييارلانغان دان، ئۆرەن [籽, 子实, 种子]. بۇغداي ئۇرۇقى، سەۋزە
ئۇرۇقى، گۈل ئۇرۇقى، ئۇرۇقلۇق. * ئۇرۇق تاللىماق، ئۇرۇق چاچماق، ئۇرۇق
يىغماق.

2. ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ مەنىسى، سېپىرىمىسى [精子, 精液].
ئۇرۇقدان، ئۇرۇق بەزلىرى. * ئۇرۇق خالتىسى، ئۇرۇق نەيچىسى. * ئۇرۇقلىنىش،
ئۇرۇقلاندۇرۇش.

ئۇرۇق II ئىسىم. نەسىل، ئۇرۇقداشلىق، قوۋم
[宗族, 部族, 氏族]. ئۇرۇق-ئايماق، ئۇرۇقداش، ئۇرۇقداشلىق، ئۇرۇق-تۇغقان،
ئۇرۇق-جەمەت، ئۇرۇق پۇشتى. * ئۇرۇق-ئەجداد، ئۇرۇق-ئەۋلاد. * دۈشمەن بىزنىڭ
ئۇرۇقسىزنى قۇرۇتماقچى.

ئۇرۇق III ئىسىم. قاتار، شاھمات، دامكا ۋە خاڭغا ئوخ-
شاش ئويۇنلارنىڭ پېچكىسى [棋子]. ئۇرۇقلارنى تىزماق. * ئۇرۇقلارنى
ماخماق. * ئۇرۇقنى يېمەك.

ئۇزات

ئۇزات I پېئىل. ئۇزاتماق، ئۇزىتىش. سۇنماق [伸].
يوتقانغا قاراپ پۇت ئۇزات،
تەبەدىن باشقىغا قول ئۇزات.

ئەتىسەك، بېنىزىن ئۇچۇپ كېتىدۇ.

3. سۇنماق، ئۈزۈلمەك [碰掉，磕掉]. چىنىنىك گىرۈكى ئۇچۇپ

كېتىپتۇ. * ئۇ جوغىسى ئۇچۇپ كەتكەن چەينەكتە چاي قۇيىدۇ.

ئۈچ III ئىسىم. يىپ ئىگىرىش ئۈچۈن ئېتىلغان پاختىدىن

تەييارلانغان پىلتە [棉条]. ئۈچ ئىگىرىمەك.

ئۇران

ئۇران I ئىسىم. رادىئو ئاكتىپ مېتال ئېلېمېنت، ئاتوم

تەرتىپى 92، بەلگىسى U، ئاتوم ئېغىرلىقى 238,029 [铀]. ئۇران

ماددىسى. * ئۇران كانى.

ئۇران II ئىسىم. يۇلتۇز، قۇياش سىستېمىسىدىكى 7-

سەييارە [天王星].

ئۇران III ئىسىم. شوئار، چاقىرىق، سۈرەن، چۇقان

[口号，呐喊]. ئۇران توۋلىماق. * نەۋكەرلەر ئۇران قىچقىرىپ ئۇتۇشتى.

ئۇران IV گەپ-سۆزنىڭ سالمىقى، ئاھاڭى، ئىنتوناتسىيە

[口气]. ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئۇراندىن قارىغاندا، ئۇ خېلى خاپا بولغان ئوخشايدۇ.

ئۇرغۇ

ئۇرغۇ I ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. سۆزنىڭ ئىچىدە

كۆتۈرەڭگۈ ئاھاڭدا ئېيتىلغان تاۋۇش، جۈملىدە كۆتۈرەڭگۈ ئاھاڭ-

دا ئېيتىلغان سۆز، ئودار [重音]. سۆز ئۇرغۇسى. * لوگىكىلىق ئۇرغۇ.

* ئۇرغۇ بەلگىسى. * ئۇرغۇلۇق، ئۇرغۇسىز.

ئۇرغۇ II پېئىل. ئۇرغىماق، ئۇرغۇش. ئېتىلىپ، چېچىد-

لىپ چىقماق [涌，迸发]. بۇلاقتىن سۇ ئۇرغۇپ چىقاتتى. * ياشلارنىڭ قىزغىنلىقى

ئۇرغۇپ تۇراتتى.

ئۇرۇش

ئۇرۇش I ئىسىمداش. مۇشتلىشىش، ياقىلىشىش، چاچ-

لىشىش، تاكالىلىشىش، سوقۇشۇش، جېدەل، ماجىرا، نىزا

[接头, 结]. ئۇلاق ئارغاجا. * ئارغاجنىڭ ئۇلقى.

ئۇلاق III ئىسىم. قەلەمچە [插茶]. ئۈزۈكنى ئۇلغىلى ئۇلاق ئەكەل.

دۇق.

ئۇيات

ئۇيات I ئىسىم. ئار- نومۇس [羞耻, 羞愧]. ئۇيات ئۆلۈمنى يېغىر

(ماقال). * ئۇيات بار يەر، ئىمان بار يەر (ماقال).

ئۇياتقۇ، قەلبىڭدىن كەلمسە دەۋا.

بېشىڭدىن چىقىسا غۇرۇر ۋە سەۋدا.

ئۇيات II بېئىل. ئۇياتماق، ئۇيىتىش. ئۇيالماق، نومۇس

قىلماق [丢脸, 害羞]. كىشىدىن ئۇياتقۇچە، ئۈزۈڭدىن ئۇيات (ماقال).

* * *
قولۇك ئۇزات ئەندازاغا قارا بىراق،

يوتقىنىغا قاراپ ئۇزاتقىن ئاياغ.

ئۇزات II پېئىل. ئۇزاتماق، ئۇزىتىش. يولغا سېلىپ قوي

ماق [欢送, 打发走].

كېسىنگە قاراپ قارشى ئالىدۇ،

ئەقلىگە قاراپ ئۇزىتىپ قويىدۇ.

ئۇل

ئۇل I ئىسىم. بىنا، تام قاتارلىقلارنىڭ ئاساسى، پوندا.

مېنىتى، تەكت قىسمى [基础, 地基]. ھەربىر ئىشنىڭ يولى بار، ھەر تامنىڭ ئۆلى (ماقال).

ئۇل II ئىسىم. ناننىڭ ئارقا تەرىپى [囊的)北面]. ناننىڭ ئۆلى

كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ئۇلا

ئۇلا I ئىسىم. يول بەلگىسى [路标]. ئۇلا بولسا، يول

تازىما، بىلىك بولسا، سۆز يازما (ماقال).

ئۇلا II ئىسىم. يالقۇن، ئوت [火焰]. ئىت ئۇۋىلغان يەرگە بارما،

ئۇلا كۆرۈنگەن يەرگە بار (ماقال).

ئۇلا III پېئىل. ئۇلىماق، ئۇلاش. بىر-بىرىگە چاتماق،

ئۈزۈكنى تۇتاشتۇرماق [接, 结]. ئارغامچىنى ئۈزۈلگەن يېرىدىن ئۈلىدۇق.

ئۇلاق

ئۇلاق I ئىسىم. 1. ياغاچنى ئويۇپ ياسىغان، ئات-ئۇلاغ،

مال-چارۋىنى سۇغىرىدىغان ئوقۇر [水槽]. ئاتنى ئۇلاقتا سۇغاردىم.

2. ياغاچنى ئويۇپ ياسىغان، دەريادىن ئۆتۈشتە، سۇدا

يۈرۈشتە ئىشلىتىدىغان كىچىك قولۇق [独木舟]. ئۇلاقتا يېلىق تۈتۈم.

ئۇلاق II ئىسىم ("ئۇلا II" گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە

"ق" قوشۇلغان). نەرسىنىڭ ئۇلانغان يېرى ياكى ئۇلانغان نەرسە

ئۆتەك. * لاياغا ئۆتسەن پىچاق. قولغا ئۆتەر (ماقال).

9. ئەپۇ قىلماق [宽恕, 饶恕]. گۇناھىدىن ئۆتەك.

10. قارىماق، تەۋە بولماق [归属]. بۇ ئۆي ئەمدى ماڭا ئوتتى. *
بىزنىڭ بىرمۇنچە مۇھاجىرلىرىمىز ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق دۆلەتنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتتى.
ئۆت III ياردەمچى پېئىل. "پ" لىك رەۋىشداشلارغا قوشۇ-
لۇپ كېلىپ، ئىش- ھەرىكەتنىڭ ئاياغلاشقانلىقىنى بىلدۈ-
رىدۇ [助动词, 表示行为的结束]. ئۇ سۆزلەپ ئۆتتى. * تۇرسۇن دوكلات
لايىھىسىنى كۆرۈپ ئۆتتى.

ئۆتكەل

ئۆتكەل I ئىسىم. تاغ-جىرالاردىن ئۆتۈشكە بولىدىغان

ئېغىز، بەر [关, 关卡]. ئۆتكەلدىن ئۆتەك. * ئۆتكەلدىن ئۆتكۈچە ھالىم قالدى.

ئۆتكەل II ئىسىم. خۇراپىي چۈشەنچە بويىچە، جىنلارنىڭ

كۆرۈمى، كۆچ-كۆچ قىلماق [鬼魔转移]. تۈنۈگۈن زاراڭكەلىقتا ئۆتكەل
ئۆتۈپتۇمىش.

ئۆچ

ئۆچ I ئىسىم. قىساس، ئىنتىقام [仇, 仇恨]. ئۆچمەن. * ئۆچ

ئالماق. * ئۆچ كۆرمەك. * ئۆچكەشمەك. * ئۆچ كۆرسەك ئۆچكەشىدۇ، تار يەردە
تىرەجىشىدۇ (ماقال). * ئۆچ كۆرگەننى ئوتتۇز قېتىم ئۆچ كۆرۈپتۇ (ماقال). * خوتۇنغا
ئامراق، بالغا ئۆچ، قايماققا ئامراق، كالغا ئۆچ (ماقال).

ئۆچ II پېئىل. ئۆچمەك، ئۆچۈش. 1. يېنىشتىن، كۆ-

يۈشتىن توختىماق [熄灭]. چىراغ ئۆچتى قىلماق. * ئوتنى كۈچلىمەك ئۆچىدۇ،
قوشناڭنى كۈچلىمەك كۆچىدۇ (ماقال). * يۇرت قوغدىسەك ئۆچسەن، قوغدىمەك
ئۆچسەن (ماقال). * ئۆچمەس ئەسەر.

2. ئۆگمەك [(脸色)变惨白, 退色, 失色]. تاش پۈتۈككە يازغان خەتلەر

ئۆچۈپ كېتىپتۇ. * رەختنىڭ رەڭگى ئۆچتى. * ئۇنىڭ رەڭگى ئۆچتى.

3. يوقالماق [消失]. ئۇنىڭ ئۇنى ئۆچتى. * ئۇنىڭ ئۆچسۇن، كۈلۈك

كۆچسۇن (قارغىش).

ئۆ

ئۆت

ئۆت I ئىسىم. جىگەردىن ھاسىل بولىدىغان ھەزىم قىلىش

سۇيۇقلۇقى، سەپرا [胆]. ئۆت خالىسى. * ئۆت كىسلاتاسى. * ئۆت نەچچىسى.
* ئۆت سۇيۇقلۇقى. * ئۆت تېشى. * ئۆت يولى.

ئۆت II يېئىل. ئۆتمەك، ئۆتۈش. 1. بىر نۇقتىدىن يەنە

بىر نۇقتىغا يېتىپ بارماق [过, 穿过, 通过, 经过, 越过, 超过, 渡过].
دەريادىن ئۆتمەك. * كۆۋرۈكتىن ئۆتمەك. * ئۆتكەن يىل، ئۆتكەن كۈنلەر، ئۆتكەن
زىمان. * ئۆتكەنگە سالماق. * ئۆتكەن ئۆمۈر—ئاتقان ئوق (ماقال). * قېرى ئۆتكەننى
ماختايدۇ (ماقال). * دوستىز ئۆتمەك ۋەتەندە، مىسلى مۇردا كېيەندە (ماقال).
* مۇزدىن ئۆتمەك ئاۋۋال ئۆت، ئۆتكەننى كۆرسەن، سۇدىن ئۆتمەك كېيىن ئۆت،
ئاققاننى كۆرسەن.

2. بىرەر ئۆلچەم، بەلگىلىمىدىن ھالقىماق [及格, 合格].

ئىمتىھاندىن ئۆتمەك. * سىناقتىن ئۆتمەك. * ئۆتكەلدىن ئۆتمەك.

3. تەسىر قىلماق [有影响]. گېپ ئۆتمەك، شامال ئۆتمەك. * پاختا

تەرگەندە سوغۇق ئۆتۈپتۇ، قىش—زىمىستاندا ئىسسىق (ماقال). * تاياق گۆشتىن ئۆتدۇ،
تىل سۆڭەكتىن (ماقال).

4. كەچۈرمەك [经过, 经历]. باشتىن ئېمىلەر ئۆتمىدى.

5. ئۈنۈملۈك بولماق [有效, 起作用, 通用]. بۇ بېلەت ئۆتدۇ.

* ئۇنىڭ گېپى ئۆتدۇ. * ئامېرىكا دوللىرى ھەممە يەردە ئۆتدۇ.

6. بىرەر خاتالىق، بىرەر سەۋەنلىك سادىر قىلماق

[发生, 产生]. ئۆزۈمدىن ئۆتكەن قولۇمدىن كەتكەن (ماقال). * بۇ ئىشتا سەۋەنلىك
سەندىن ئۆتتى. * خاتالىق ئۆتكۈزۈشتىن قورقما، خاتالاشمايدىغان ئادەم يوق، ئىقرار
قىلماسلىق، تۈزەتمەسلىكتىن قورق.

7. ئۆگەتمەك [教, 讲, 授]. دەرس ئۆتمەك.

8. كەسمەك، تەشمەك، تەمچىمەك [透, 漏, 切]. ئۆيدىن يامغۇر

ئۆزى ناھايىتى ئوچۇق ئىكەن.

ئۆك III ئىسىم. تىرە [皮]. مېنىڭ ئۆزۈم يامان، پىچاق كەسكەن يەر ئاسان ساقايمىدۇ. ئۆك جۇۋا كىيگەن كىشى كەلسۇ؟

ئۆك III پېئىل. ئۆگمەك، ئۆگۈش. رەڭ ئۆچمەك، چىراي بۇزۇلماق، تاتارماق [脸色变]. ئۇ دەرمال ئۆگدى. * ئۇ ئۆگۈپ، تانرىپ تۇرۇپ قالدى.

Handwritten text in Uyghur script, appearing to be a list or notes related to the printed text above. The text is dense and difficult to read due to its cursive style and some fading.

ئۆر

ئۆر I سۈپەت. يۇقىرى، تۆپىلىك [上坡]. ئەمدى يولىنىڭ ئۆرگە كەلدۇق. * ياخشى ئەر ئېلىنى ئۆرگە باشلايدۇ، يامان ئەر گۆرگە (ماقال).

ئۆر II پېئىل. ئۆرمەك، ئۆرۈش. ئىككى ياكى ئۈنئىدىن كۆپ تال-تال نەرسىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش يولى بىلەن بىرلەش-تۈرمەك [编, 拧]. چاچ ئۆرمەك. * ئارغامچا ئۆرمەك.

ئۆركەش

ئۆركەش I ئىسىم. لوككا [驼峰]. تۆگىنىڭ ئۆركەشى. * ئۆركەش—تۆگىنىڭ زىنىتى.

ئۆركەش II ئىسىم (”ئۆركەش I“ <) دولقۇننىڭ ئۆرلىگەن ھالىتى [浪头]. قاينام ئۆركەشى.

ئۆرۈم

ئۆرۈم I ئىسىم. (ئۆ: رۈم) توي-تۆكۈن، چاي-ئولتۇ-رۇشلاردا نەغمە-ناۋا قىلىنغاندا، ئۈسسۈل ئوينىغانلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ بېرىلگەن ھەدىيە [赏, 赏钱]. گۈلباھارغا جىق ئۆرۈم چۈشتى. * ھەسە ئۆرۈم ئۆرۈدى، ئۆرۈمنى سازەندىلەر ئالدى.

ئۆرۈم II مىقدار سۆز. ئۆرۈلگەن نەرسىنىڭ بىرلىكى [股, 瓣, 络]. بىر ئۆرۈم چاچ. * بىر ئۆرۈم ساساق. * سەككىز ئۆرۈم چېچىنى ئارقىسىغا تاشلىغان قىزچاق تېز ئۆتۈپ كەتتى.

ئۆسەك

ئۆسەك I ئىسىم. پىتنە، ئىغۋا [谣言, 流言诽谤]. ئۆسەك سۆز. * ئۆسەكچى. * ئۆسەك سۆز تارقىتىق.

ئۆسەك II سۈپەت. ئۆسكىلەك [易长的, 长得很高的, 猛长的]. بۇخى ئۆسەك قوي سېسىز كۆرۈنىدۇ، سوبال ئانچە كۆپ گۆش چىقمايدۇ. * ئۆسكىلەك گۈل.

ئۆڭ

ئۆڭ I ئىسىم. رەڭ ئۆچمەك [颜色]. بۇ رەڭنىڭ

بەختنى كۆزلىمەك قايناق جەڭدە ئۆز،
 رەقىبىنىڭ كۆكسىگە غەزەپتىن ئوق ئۆز،
 ئەۋلادلار بەختىگە باغ ياساپ ئۆتسەك،
 روھىلا دەر: "مەن تۈزگەن بوستاندىن گۈل ئۆز".
 — ئابدۇكېرىم مەقسۇت.

ئۈزۈك

I ئۈزۈك ئىسىم. ئۈزۈلگەن ئۈزۈلۈپ كەتكەن [断. 断的].
 ئۈزۈك يىپ. * ئۈزۈك ئارغامچا.
 II ئۈزۈك سۈپەت. سوزماي، ئۈزۈپ ئېيتىلىدىغان [辅音].
 ئۈزۈك تاۋۇش.

III ئۈزۈك ئىسىم. 1. قولغا سالىدىغان زىننەت بۇيۇمى
 [戒指]. ئالتۇن ئۈزۈك. * ئۈزۈك سالىماق. * ئادەمنىڭ مۇرىتى ئۈزىدە، ئۈزۈكنىڭ
 قىسمىنى كۆزىدە (ماقال). * بارىقى يوققا ئۈزۈك سوۋغان قىلما (ماقال).
 2. ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش سايىمىنى [避孕环]. پىلانلىق
 تۇغۇت يولغا قويۇلغاندىن بېرى، ئۇيغۇر ئاياللىرىمۇ تۇغۇتتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۈزۈك
 سالىدىغان بوپتۇ.

ئۈگۈت

I ئۈگۈت ئىسىم. تاسقاپ، ئىلغاپ پاكىز قىلىپ، ئۇن
 تارتىشقا تەييارلىغان ئاشلىق [弄干净的，将要磨的谷物]. ئۈگۈت ئەتەك.
 * ھازىر تۈگمەندە مۇ توختاپ قېلىپ، تارتىلماي قالغان ئۈگۈت توشۇپ كەتتى.
 II ئۈگۈت ئىسىم (كونىرىغان سۆز). نەسىھەت، تەشۋىقات
 [劝告，劝戒，宣传，鼓动]. بالىلارغا ئوبدان ئۈگۈت قىلماق. * ئۈگۈت-تەشۋىق
 ئىشلىرىنى ئوبدان ئىشلەش كېرەك.

ئۈن

I ئۈن ئىسىم. تاۋۇش، ئاۋاز [声音]. ئۈنلۈك، ئۈنسىز.
 * ئۈن-تىنسىز. * ئۈنى پۈتسەك. * ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتسەك. * يالغۇز چاۋاكىنىڭ
 ئۈنى چىقىماي (ماقال).
 II ئۈن پېئىل. ئۈنمەك، ئۈنۈش. ئوت-چۆپلەر يەر ئاستىدە.

ئۇ

ئۈز

ئۈز I پېئىل. ئۈزمەك، ئۈزۈش. 1. ئۈزۈنچاق نەرسىنى

تارتىپ بۆلۈۋەتمەك، ئاجراتماق [拉断, 揪断, 掐断]. ئارغامچىنى ئۈزمەك.

* كۈل ئۈزمەك. * ئۈزۈم ئۈزمەك. * تەلۋە تەپسە، تۆمۈرنى ئۈزىدۇ (ماقال).

2. ئارىدىكى مۇناسىۋەت، ئالاقە رىشتىنى توختاتماق [断绝].

مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك. * قول ئۈزمەك. * ئالاقىنى ئۈزمەك. * گەپنى ئۈزمەك.

دوستۇك بولسا دۈشمىنىڭگە بەك يېقىن،

ئۈنىڭدىن قول ئۈزۈشنى ئەقىللىق دېگىن.

* * *

ھەر نەرسىگە باغلىما كۆڭۈل،

كۆڭۈل ئۈزمەك ئەجەب مۈشكۈل.

ئۈز II پېئىل. ئۈزمەك، ئۈزۈش. 1. قول-پۇتلىرىنى

مىدىرلىتىپ سۇ ئۈستىدە ھەرىكەت قىلماق [游泳, 浮水]. سۇ ئۈزمەك.

* سۇ ئۈزۈش مۇسابىقىسى.

يول يۈرەك باشقا چىق،

سۇ ئۈزمەك قاشقا چىق.

* * *

ئىلىم ئېقىن سۇغا كېمە بولىدۇ،

كېمىدە بىلىملىك ئۈزۈۋېرىدۇ.

2. لەيلىمەك، لەيلىپ يۈرمەك [浮动, 飘动]. ئاساندا بۆلۈت ئۈزۈپ يۈرمەك.

”ئۈز“دىن ئىككى تۈيۈك:

كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىردىم—ھەۋەس دەرياسىدا ئۈزدۈم،

ھالال جۈپتۈم، بالا، ئۆيدىن كۆڭۈلنىڭ رىشتىنى ئۈزدۈم.

بىساتنى تولۇق دوغا تىكىۋەتكەن قىمارۋاددەك،

غېرىب بولىدۇم، ئەقىل تاپتىم، ھەۋەستىن ئەمدى قول ئۈزدۈم.

—ئابدۇرەھىم زونۇن.

ۋ

ۋات

ۋات I - ئىسىم. توكنىڭ قۇۋۋەت بىرلىكى. توك بېسىمى بىر ۋات، ئۆتكەن توك ئېقىمى بىر ئامپېر بولغاندا، قۇۋۋەت بىر ۋات بولىدۇ [瓦特]. بۇ ئايدا 100 ۋات توك كېتىپتۇ.

ۋات II ئىملىق سۆز. رەخت، قەغەزلىرىنىڭ يىرتىلغان ئاۋازى [声象词: 哇哇作响]. ۋاسىل ئېگىلىگەن ھامان شى ۋات قىلىپ يىرتىلىپ كەتتى.

ۋاراق

ۋاراق I (ۋا: راق) مىقدار سۆز. پارچە، بەت [张, 页]. بىر ۋاراق قەغەز. * بۇ كىتاب 100 ۋاراق بوپتۇغۇ.

ۋاراق II تەقلىد سۆز. نەرسىلەرنىڭ يەرگە چۈشكەن ئاۋازى [声象词: 洞洞作响]. ئۇنىڭ دەپتىرى ۋاراق قىلىپ يەرگە چۈشتى.

ۋاراقلا

ۋاراقلا I پېئىل. ۋاراقلىماق، ۋاراقلاش. دەپتەر ۋە كىتاب ۋاراقلىرىنى بىر-بىرلەپ ئاچماق [翻, 掀]. ئەسكى ھارۋا ئارقلايدۇ، چالا موللا ۋاراقلايدۇ (ماقال).

ۋاراقلا II پېئىل. ۋاراقلىماق، ۋاراقلاش. سۇ قاينىغاندا چىقارغان ئاۋاز [咕哪作响]. قازاندىكى سۇ ۋاراقلاپ قاينىدى.

ۋەج

ۋەج I ئىسىم. سەۋەب، باھانە [理由, 缘由, 借口, 口实]. سېنىڭ بۇ ۋەجلىرىڭ ئۆتمەيدۇ. * ۋەج كۆرسەتمەيلا قوي، ئەھۋال بىزگە مەلۇم.

ۋەج II ئىسىم. پۇل-مال [钱财]. ۋەجىڭگە بېقىپ، خەجىڭ بولمۇن (ماقال).

دىن باش كوتۈرۈپ چىقماق، قايتا كۆكلىمەك [出芽, 萌芽]. باھار كەلدى، قۇشلار سايرىدى، ئوتلار ئۈنۈشكە باشلىدى. * قوغۇن ئۈندى، ئەمدى ئۈچ قۇلاق بولدى.

ئۈندەش

ئۈندەش I ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. "ئىملىق" مۇ دېيىلىدۇ. سۆزلىگۈچىنىڭ ھېس-تۇيغۇسى، چاقىرىق-تەلەپلىرىنى بىلدۈرىدۇ. جۈملىدە قىستۇرما سۆز بولۇپ كېلىدۇ [感叹词]. ئەي، ئىست، ئام، پام، ئاپلا، خەپ، بەللى... دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر. * ئۈندەش سۆز، ئۈندەش بەلگىسى (!).

ئۈندەش II پېئىل. ئۈندىمەك، ئۈندەش. دالالەت قىلماق، دەۋەت قىلماق [号召, 召唤]. بالاڭنى ياخشىلىققا ئۈندە. * بىلىگە ئۈندىگەن ئىنسان. * بەختكە ئۈندىگەن ۋىجدان.

ئى

ئېرەن

I ئېرەن ئىسىم. بىر خىل دەرەخ [楸树]. ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ
 "ئېرەن" نى چىڭ، پۇختا دەپ ئۆزىگە تەخەللۇس قىلغان.

II ئېرەن ئىسىم. لەۋ، كالىپۇك [唇，嘴唇].

ئەر دېسە، ئېرىنىنى چىشلەپتۇ،

باتۇر دېسە، قۇشقۇنغا ئولتۇرۇپتۇ.

ئېزىق

I ئېزىق ئىسىم. ئېغىزنىڭ ئوڭ-سول ئىچكىرى قىسمى
 [槽牙，臼齿]. ئېزىقىم ئاغرىۋاتىدۇ. * ئېزىق چىشىنىڭ ئەڭ ئاغرىقىسىغا قۇرت
 چۈشۈپتۇ.

II ئېزىق پېئىل. ئېزىقماق، ئېزىقىش. "ئاداش III كە،
 "ئاز II گە قاراڭ.

ئېسەن

I ئېسەن ئىسىم. ساق-سالامەت، تىنچ-ئامان، ئامان-
 ئېسەن [平安，健康，健在]. ئامان-ئېسەن. * ئېسەنلىك سوراشماق.

II ئېسەن ئىسىم. كېلەر يىل، كېلىدىغان يىل، كەلگۈسى
 يىل [来年，明年]. خۇدا ئېسەن قىلسا، ئېسەنگە ئىلغا بارىسەن.

ئېسىل

I ئېسىل سۈپەت. ياخشى، بەلەن، ئوبدان
 [好，佳，优良，贵重，珍贵，优秀]. ئانتونىمى: پەس، رەزىل، ناچار
 ئېسىل ئادەم. * ئېسىل نەرسىنىڭ قاچىدا پوقى قالدۇ (ماقال). * مۇھەببەتنىڭ ئېسىلى
 دەسلەپكىسى.

II ئېسىل پېئىل. ئېسىلماق، ئېسىلىش. ياماشماق،

ۋەزىن

ۋەزىن I ئىسىم. سالماق، ئېغىرلىق [分量, 重量]. ئۇنىڭ كېيىنكى خېلى ۋەزنى بار.

ۋەزىن II ئىسىم. شېئىرىي نۇتۇقنى نەسىرى نۇتۇقتىن ئايرىدىغان شېئىرىيەت ئاساسلىرىدىن بىرى. شېئىرىيەتتىكى

ئۆلچەم، رىتم [韵律, 格律]. بارماق ۋەزنى. * ئارۇز ۋەزنى.

15 بوغۇملۇق "بارماق ۋەزنى" لىك شېئىردىن بىر مىسال:

تۇننى كۈندۈزدەك قىلۇر خۇددى گۆھەر بۇ چىراغ،

نۇرنى ئالغان قۇياشتىن نۇرى جەۋھەر بۇ چىراغ.

قايقاراڭغۇ تۈندە نۇرنىڭ مەنبەئىدۇر بۇ چىراغ،

تۈندە يول تېپىپ يۈرۈشنىڭ مەشەلىدۇر بۇ چىراغ.

— ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى.

ئارۇز ۋەزىنىدىكى خەلق قوشاقلىرىدىن ئىككى مىسال:

تاغۇ تاغلاردىن ئېگىز،

ئايغىر بۇلاقنىڭ تاغلىرى.

تۆپىسىگە قار يىغىپتۇ،

ئاستىدا گۈل باغلىرى.

* * *

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل،

باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.

جاپانى چەكمىگەن ئاشىق،

ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

تىمدا ئارقا-ئارقىدىن تۇغۇلغان ئىككى كىچىك جانلىق (بوۋاق)،
قوزا قاتارلىقلار) [双生, 孪生, 双胞胎].

يۈزۈك قۇياشكىن، يا قۇياش يۈزۈكىكىن،
كى قايسى ئىكەن، پەرق ئەمەس، نېچكىكى ئېگىز.

ئېگىز II سۈپەت. يۇقىرى، ئۈستۈن [高]. ئانتونىمى:
پەس، پاكار. ئېگىز يەر، ئېگىزلىك. * ئېگىز تاغ، ئېگىز تام. * ئېگىزدە تۇرۇپ
يىراقنى كۆرمەك. * پەرۋىش قىلىمەك، دەرەخنى ئېگىز ئۆسەس (ماقال).

ئېلىش

ئېلىش I ئىسىم. ماتېماتىكا ئاتالغۇسى. ھېسابتا تۆت
ئەمەلنىڭ بىرى. تەرى. بەلگىسى: “-” [减法].

ئېلىش II ئىسىم. قەرز، ئىلىم [欠款]. ئېلىش- بېرىش.
* ئالغاندا ئېلىشك بولسا، بىركۈنى ئالارەن (ماقال).

ئېلىش III ئىسىم. توغان، توما (قۇمۇل شېۋىسى) [坝, 堤].
ئېلىش IV ئىسىم. ھارۋىنىڭ شوتىسى (قۇمۇل

شېۋىسى) [排子, 架子, 车轡].

ئېلىش V يېئىل. “ئال” نىڭ يەنە بىر خىل ھەرىكەتنامى
[拿, 取, 领, 要]. مولا ئېلىشنى بىلدۈر، بېرىشنى بىلمەيدۇ (ماقال). * ئېلىشتا
ئالغىنىنى ئۇزىتار، بېرىشتە بېشىنى قاشلار (ماقال).

ئېلىش VI يېئىل. ئېلىشماق، ئېلىشىش. 1. ئەقلىدىن
ئازماق، نېرۋىلىرى بۇزۇلماق [糊涂, 精神错乱]. ئۇ ئېلىشىپ قاپتۇ.
* ئېلىشقان ئادەم.

2. كۆڭلى ئاينىماق، قۇسۇسى كەلمەك [恶心]. مېنىڭ كۆڭلۈم
ئېلىشىپ تۇردۇ.

3. قاتتىق تۇتۇشماق [搏斗, 交锋, 交手]. يولۋاس بىلەن ئېلىشماق.
* جەڭچىلىرىمىز دۈشمەن ئەسكەرلىرى بىلەن قاتتىق ئېلىشتى.

ئېيت

ئېيت I يېئىل (“ئايىت” <). 1. ئېيتماق، سۆزلىمەك

ساڭگىلىماق [吊, 悬挂, 垂]. ساقالغا ئېسىلماق. * ماشىنىغا ئېسىلماق. * ئېسىد.
سالڭ ئېگىزگە ئېسىل. * چاشقاننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە، مۈشۈكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلار
(ماقال). * دادىسى ئېسىلىپ ئۆلگەن بالا ئارغامچىنى ئېغىزغا ئالمايدۇ (ماقال).

ئېسىل III پېئىل. ئېسىلماق، ئېسىلىش. كۆپمەك
[涨, 浮肿]. ئۇنىڭ قۇرسىقى ئېسىلىپ كېتىپتۇ. * نېمە دېگەننىڭ ئۇ، قورسىقىنى
ئېسىپ.

ئېشەك

ئېشەك I ئىسىم. مىنىدىغان، ھارۋىغا قاتىدىغان ئىش
ھايۋىنى، خوتەك [驴, 毛驴]. ئېشەكچى. * ھاڭگا ئېشەك، مادا ئېشەك، ياۋا
ئېشەك. * ئېشەك ھارۋىسى. * ئېشەك مەدىكى، ئېشەك يىلىمى، ئېشەك قۇرتى،
* ئېشەك ئېشەكتىن قالسا، قۇلىقىنى كەس (ماقال). * ئېشەككە كۈچۈك يەتسە،
ئۇر توقۇمىتى (ماقال). * ئېشەكنى ئۈچ تەڭگە، توقۇمى بەش تەڭگە (ماقال).

ئۆزىنى دانا بىلگەن ئۈچ-تۆت نادان،

ئېشەك تەبىئىتىدىن قىلار نامايان.

ئۇلار سۆھبىتىدە سەنمۇ ئېشەك بول،

بولسا، كاپىر دەپ قىلىنار ئېلان.

ئېشەك II ئىسىم. سېرىقئېشەك، چايان [蝎子]. ئېشەك
چاقماق. * ئېشەك چاققان يەرگە ئېشەك مېيى دورا.

ئېگىر

ئېگىر I ئىسىم. كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك،
سۇ بويلىرىدا ئۆسدۇ، كۆپىنچە يىلتىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يىلتىز-
زى دورا [菖蒲]. ئېگىر ئىشتەي ئاچىدۇ، چىش ئاغرىقىغا دورا بولىدۇ.

ئېگىر II پېئىل. ئېگىرمەك، ئېگىرىش. ئەشمەك. يىد-
پەك، كەندىر ۋە پاختا تالالىرىدىن يىپ ھاسىل قىلماق [纺]. يىپ
ئېگىرمەك. * يىپ ئېگىرىش سېخى.

ئېگىز

ئېگىز I ئىسىم. قوشكېزەك، ئىككىكېزەك، بىرلا قېد.

ئى

ئىتتىك

ئىتتىك I سۈپەت. ئۆتكۈر، شەمشەر [快, 锋利, 锐利]. ئاد-
تونىمى: گال. پىچاق ئىتتىك بولسا، ياغاچنىڭ قاتتىقى يوق (ماقال). * ئىتتىك
پىچاق غىلىپىنى كېسەر (ماقال).

ئىتتىك II رەۋىش. تېز، پات، چاپسان، ئىلدام
[快的, 迅速的, 急速的]. ئانتونىمى: ئاستا. ئىتتىك مالا. * ئاغزى ئىتتىك،
قولى ئىتتىك.

ئىچ

ئىچ I ئىسىم. 1. بىر نەرسىنىڭ ئىچكىرىكى تەرىپى
[内, 里边]. ئانتونىمى: تاش، سىرت. ئىچ كۆڭلەك. ئىچ ئات. ئىچكىرىكى
ئۆي. * ئىچكى-تاشقى، ئىچى-تېشى. * تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال (ماقال).
* ئادەمنىڭ تېشىغا قارىسا، ئىچىگە قارا (ماقال).

2. قورساق، قېرىن [肚子]. ئىچى تار، ئىچى كەك. * ئىچى سۈزمەك،
ئىچى قاتماق. * ئىچىگە كىرىپ-چىقماق. * ئىچىدە گەپ ياتمايدۇ. * يەي دېسە چىشى
ئاغرىيدۇ، يېمەي دېسە ئىچى (ماقال). * ئىچى ياماننىڭ ئىچىگە ئۇر (ماقال).

3. كۆڭۈل [心]. ئۇ ئىچىدە نېمىلەرنى ئويلاۋاتىدۇ؟ ئىچى كۈچلۈك.
* ئىچى يامان، ئىچى قارا.

4. ئارا، ئوتتۇرا [中, 中间]. ئۇلار بىزنى ئىچىگە ئالدى. * گەپنىڭ
ئىچىدە گەپ بار (ماقال).

ئىچ II پېئىل. ئىچمەك، ئىچىش. سۇيۇقلۇقنى يۇتماق،
سۈمۈرمەك [喝, 饮, 服, 吃]. سۇ ئىچمەك، چاي ئىچمەك. * ئىچىشكە
ئىچمەك. * دورا ئىچمەك. بىر قازاندىن ئاش ئىچكەن. * بىر ئۆستەننىڭ سۈيىنى
ئىچكەن. * قايناقسۇ ئىچ، كۆڭلۈك تىنچ (ماقال).

[说,讲,道,告诉] . ئېيتقان سۆز — ئاتقان ئوق (ماقال) . * ئىچ سېرىغى ئاناغغا ئېيتما (ماقال) . * ياخشى كۆرگىنىنى ئېيتار، يامان يېگىنىنى (ماقال) . * "ئانى ئېيتقان ئىكەنمەن،" "ب" نىمۇ ئېيت (ماقال) .

2. تېكىستنى كويگە سېلىپ ئوقۇماق [唱] . ناخشا ئېيتماق .
3. چىللىماق، مېھمانغا چاقىرماق [邀请] . چايغا ئېيتماق .
* زىياھەتكە ئېيتماق . * ئېيتقان يەردىن قالما، ئېيتىمغان يەرگە بارما (ماقال) .
* ئېيتماقنىڭ ئېتى تۈلۈغ (ماقال) .

ئېيت II ("ئەرت" <) ئېيتماق، ئېيتىش . سۈرتمەك، تازىلىماق [擦] . ئۈستەلى ئېيتماق . * دېرىزىنى ئېيتماق .

ئېيتىشماق

ئېيتىشماق I ئىسمىداش . ئەر-ئاياللار نۆۋەتلىشىپ ئېيتىدىغان ناخشا [对唱] . ئېيتىشماق ئېيتماق .

1. ئېيت II پېئىل . "ئېيت" نىڭ ئۆمۈك دەرىجىسى .
1. تاكالاشماق، سۆز تالاشماق [争吵,发生口角,闹别扭] . ئۇلار قاراپ تۇرۇپلا ئېيتىشىپ قالدى . * مەن مەن بىلەن تولا ئېيتىشما .
2. تەگمەك، قوزغىماق، ئوينىماق [摆弄] . قوي، بىلمەيدىغان نېمەگە، ۋېلىسىپەت بىلەن ئېيتىشما .

ئىسسىق II ئىسىم. تىبابەتچىلىكتە مەجەز، تەبىئەتنىڭ، دورىنىڭ خۇسۇسىيىتى [医热性]، بەزى زۇكاملار ئىسسىق. * چاي خورۇشى ئىسسىق.

ئىسسىق III ئىسىم. ("ئىسسىق I-2") تىجىرانتىرا (气热). بۈگۈن كۈن ئىسسىق بولدى. * كېسەلنىڭ ئىسمىنى خىلا غىر.

ئىسىم

ئىسىم I ئىسىم. ئادەم ياكى نەرسىلەرگە قويۇلغان ئات نام [名, 名字, 名称]. ئىسىم-فامىلى. * ئىسمى جىمغا لايىق. * ئىسمى جىمى يوق (ماقال). * شەيتاننىڭ جىسمىدىن ئىسمى قورقۇچلۇق (ماقال).

ئىسىم II ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. سۆز تۈركۈمى ("ئىسىم I")، ئادەم ۋە شەيئىلەرنىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان سۆز [名词]. ئاتاقلىق ئىسىم. * تۈردەش ئىسىم. * مەخۇس ئىسىم. * ئىسىم سان كاتېگورىيىسى، تەۋەلىك كاتېگورىيىسى، كېلىش كاتېگورىيىسى ۋە جىنسىيەت كاتېگورىيىسى.

ئىش

ئىش I ئىسىم. 1. خىزمەت [事, 事业, 事情]. ئىش تۈزۈمى. * ئىش ھەققى. * ئىش بۇزار. * ئىش كۈنى. * ئىشقا كىرىشكە. * ئىشلىگەن چىشلەيدۇ (ماقال).

2. جېدەل، ھادىسە، ۋەقە [事件]. ئىش چىقماق. * ئىش تېرىماق. ئىش II ماشىنىچىلىق، موز دۈزلۈك ئاتالغۇسى. تېكىدە. خان ماتېرىيال [活计]. ئىش كەسەك. * ئىش تىكەك. * قولۇمدا ئىش كۆپ.

ئىگە

ئىگە I ئىسىم. 1. خوجا [主, 主人]. ئۆي ئىگىسى. * مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك (ماقال). * مال ئىگىسىنى دورىسىغا ھارام (ماقال). * ئاڭلىغان گەپنىڭ ئىگىسى يوق (ماقال).

2. بار، بار بولغان [拥有, 具有]. بىز مول تەبىئىي بايلىقلارغا ئىگە. * بۇ ئىش زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

مەي ئىچسەك. ئاقىلۇدانا بىلەن ئىچ،
ياكى بىر گۈزەل يۈزلۈك رەنا بىلەن ئىچ.
ئاز ئىچ، گام-گام ئىچ ھەم يوشۇرۇن ئىچ،
ئەزەم، رەسۋا بولما، ھايا بىلەن ئىچ.

ئىز

ئىز I ئىسىم. بىر نەرسىنىڭ يەنە بىر نەرسىگە چۈشكەن بەلگىسى، ئىزناسى [印, 印子, 踪迹, 痕迹]. ئىزغا چۈشەك. * ئىزنى يوقاتماق. * يولۋاس ئىزىدىن قايتماس يىگىت سۆزىدىن (ماقال). * ئىزنى ئۆچۈرىدىغانمۇ ئىز (ماقال).

ئىز II ئىسىم. دىر [本钱]. ئىز پۇلى. * بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۇلى بولار (ماقال).

ئىس

ئىس I ئىسىم. 1. تۇتۇن، دىم [烟]. ئىس چىقماق، ئىس باسماق. * بەڭگىنىڭ قورسىقى ئىس بىلەن توق (ماقال). * ئىسنى بۇلۇت كۆرۈمگەن، يۇندىسىنى ئىت (ماقال).

2. تاشكۆمۈر چالا كۆيگەندە چىقىدىغان زەھەرلىك گاز [有毒气体]. ئىس تەگمەك، ئىس ئۆتەك.

ئىس II ئىسىم (سوزۇق تاۋۇشى سوزۇلۇپ ئېيتىلىدۇ). ھىد، بۇي [气味]. پۇراقلىق ئىس. * سېسىق ئىس.

ئىسسىق

ئىسسىق I سۈپەت ("ئىسسىق" غا سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە "ق" قوشۇلغان). 1. ھارارەت نورمال ھالەتتىن يۇقىرى، ھارارەتنى ساقلىغان [热的, 炎热的, 暖和的, 温暖的]. ئىسسىق سۇ. * ئىسسىق نان. * ئىسسىق ئاش. * ئىسسىق چاپان. * ئىللىق ئۆيۈم—ئىسسىق ئۆيۈم (ماقال).

2. ئىللىق، يېقىملىق [和气]. ئىسسىق چىراي، ئىسسىق مۇئامىلە. * ئېشىك ئىسسىق بولىشىمۇ، چىرايىڭ ئىسسىق بولىدۇ.

ي

يا

يا I (يا:) ئىسىم. ئوقيا، ياي، ياچاق، ساداق، كامان

[弓].

كىيىدىم كېيىنەك توننى، گۈلخاندا ياتارمەن دەپ.

ئالدىم يا بىلەن ئوقنى دۈشمەننى ئاتارمەن دەپ.

— قوشاق.

يا II ئىسىم. ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى ”ي“ نىڭ ئېتى.

”پۈكۈلمەك، ئېگىلمەك“ كە ئىشارە. كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا

ئۇچرايدۇ [阿拉伯字母“ي”的名称]. ئېلىپتەك قەدەم يادەك ئېگىلدى.

يا III قارىمۇقارشى باغلىغۇچى. ياكى، يا بولمىسا

[或，或者，既…又，也]. سەن كېلەسەن يا مەن بارايمۇ؟ * يا نېرى ئەمەس، يا بېرى.

* يا ھالال ئەمەس، يا ھارام. * يا گۆش ئەمەس، يا بەز. * يا خۇدادىن قورقمىغان،

يا بەندىدىن ھېيىقمىغان. * يا پۈككە چۈشۈن، يا چىككا. * يا قاينامدىن چىقار، يا

سايرامدىن. * يا ئاق ئەمەس، يا قارا. * يا ئاق قىل، يا قارا.

يا IV (يا:) ئۈندەش. مەدەت تىلەپ ياكى مۇراجىئەت

قىلىپ ئېيتىلىدۇ [感叹词：呀，啊]. يا رەببىم. * يا پىرىم. * يا ھەزرىت.

ياپ

ياپ I پېئىل. ياپماق، يېپىش. 1. ئۈستىدىن ئورماق،

ئالدىدىن توسماق [盖，覆盖，掩盖，遮盖，蒙上，捂住]. يوتقان ياپماق.

* خاتالىقنى ياپماق. * تۇۋاقنى ياپماق. * ئۇ يېرىنى ياپسا، بۇ يېرى ئېچىلىپ قالماق.

* ئاينى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولمايدۇ (ماقال). * بىر يالغاننى يېپىشقا ئون يالغان

يەتمەيدۇ (ماقال).

2. ئەتمەك [关，关上，合上，闲上]. ئىشكنى ياپماق. * كۆزنى ياپماق.

3. ئىگىدارلىق، مەسئۇللۇق [作主, 负责]. ئۆز- ئۆزىگە ئىگە.
* سۆزلىسەن سۆزۈمگە مەن ئىگە، سۆزلىگەن سۆزۈم ماڭا ئىگە.

ئىگە II ئىسىم. گرامماتىكا ئاتالغۇسى. جۈملىنىڭ باش بۆلەكلىرىنىڭ بىرى [主语]. جۈملىنىڭ ئىسمى. * ئىگىسىز جۈملە ئاددىي جۈملە بىلەن خەۋەردىن قۇرۇلىدۇ، مۇرەككەپ جۈملىدە ئىگە-خەۋەردىن باشقا ئەگەشمە بۆلەكلەر بولىدۇ.

ئىگىلىك

ئىگىلىك I ئىسىم. خوجىلىق، ئىقتىساد [经济, 产业]. خەلق ئىگىلىكى، يېزا ئىگىلىكى. * ئىگىلىك ياراتماق، ئىگىلىك تىكلەسەك. * دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوپىراتىپ ئىگىلىكىدىكى.

ئىگىلىك II سۈپەت ("ئىگە" گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە "لىك" قوشۇلغان). ئىگىدارلىق، باش باشقۇرغۇچىلىق [主, 自主]. ئىگىلىك ھوقۇقى. * ئىگىلىك ئالماش. * ئىگىلىك كېلىش.

ئىلاج

ئىلاج I ئىسىم. چارە، ئامال [办法, 法子]. ئىلاج تاپماق. * ئىلاج قىلماق. * ئىلاج يوق.

بېرەلمەيدۇ ئالدىراش ئىشقا راۋاج،
يىلان چىققاي ئىنىدىن تاپما ئىلاج.

ئىلاج II ئىسىم. داۋا، شىپا [医治, 医疗]. قازاغا نىزادىن ئۆزىگە ئىلاج يوق (ماقال).

مۇۋازىنەت كېتىپ بۇزۇلما مىزاج،
تېپىلماس دورا دەرىماندىن ئىلاج.

گاراۋدا ياتىدۇ.

8. تەۋە [属于]. بۇ كېيىك نادانلىققا ياتىدۇ. * بۇ مەسىلە خەلق ئىچىدىكى

زىددىيەتكە ياتىدۇ.

يات III ياردەمچى پېئىل. 1. رەۋىشداشلا رىشك كەينىدە كېلىپ، شۇلار ئاڭلاتقان مەنىنىڭ داۋاملىق بولۇشى تۇرغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بۇغدايلار ئېتىزدا چېچىلىپ ياتىدۇ.

2. رەۋىشداشلاردىكى "پ، ئوپ" لار "ۋ" غا "يات" تىكى "يا" "ئا" غا ئايلىنىپ، زامان—ھازىرقى زاماننى بىلدۈرىدۇ. ئۇ كېلىۋاتىدۇ. * مەن ئوقۇۋاتىمەن.

يار

يار I ئىسىم. دوست، ئاشنا، ئويناش، ھاداش، مەشۇق

[朋友，爱人，情人]. يارۇبۇرادەرلەر. * يارنى ئەينەكتىن قارالغ - * يار تاپقاندا گەپ يوق، گەپ تاپقاندا يار (ماقال). * يار ئوتىنىڭ يارىسى يوق (ماقال). * بىر يۈرەككە ئىككى يار سىغىماي (ماقال). * سۆيگەن يارىم سەن بولساڭ، كۆرىدىغان كۈنۈم نېمە بولار (ماقال).

يار II ئىسىم. سۇ يالاپ ياكى تەبىئىي ھادىسىلەردىن ھاسىل بولغان تىك يەر [崖]. تىك يار. * يار بويىغا بېرىپ قالماق. * قارىغۇنى ياردا قىستاپتۇ (ماقال). * يېغىدىن يار بويى قاچ (ماقال). * يار دىن غۇلساڭمۇ ياۋغا بوي بەرمە (ماقال).

يار III ئىسىم. يۆلەك [依靠，支持] يار بولماق. * جاھاندا بار بولساڭ، يار بول (ماقال). * دادىلغا بەخت يار بولار (ماقال).

يار IV ئىسىم. ئىمكانىيەت، رۇخسەت [许可，允许]. ۋاقىت يار بەرمە، ئەتە بارىمەن.

يار V پېئىل. يارماق، يېرىش. پارچىلىماق، بۆلمەك [劈，劈开，破开，剖开，冲破]

. ئۈتۈن يارماق. * يېرىق، يارماق. * دۈشمەن سېپىلىگە يېرىپ كىرمەك. * توغرا سۆز تاش يارىدۇ، ئەگرى سۆز باش (ماقال). * بۆرە يارىدۇ، قاغا چوقۇيدۇ (ماقال). * ئەقىل تاشنى يارىدۇ، ھاراق باشنى (ماقال). * يارىم،

يۈرىكىمنى يېرىپ بېرىمۇ؟

* ئاغزىنى ياپماق. * كىتابنى ياپماق.

3. تۈگەتمەك، بوغماق [闲, 结]. مەجلىسنى ياپماق. * يىغىننى بېيەش

مۇراسىمى. * ھېسابنى ياپماق.

ياپ II پېئىل. چاپلىماق، قاقلاپ، چاپلاپ پىشۇرماق

[贴, 烤]. نان ياپماق. * ياپسام پىشارمۇ، كۆمەم پىشارمۇ. * ئانىسى قۇۋلۇق قىلىپ

نېپىز ياپسا، بالىسى زېرەكلىك قىلىپ قوشلاپ يەپتۇ (ماقال).

يات

يات I سۈپەت. بىگانە، قېرىنداشلىقى، يېقىنلىقى بولمى-

غان [陌生的, 异已的]. ئانتونىمى: ئۆز، تۇغقان. يات ئادەم، يات مىللەت.

* يات يەر. * يات كۆرمەك. * ياتىرسماق. * يات بېگۈچە، تۇغقان تۈلكۈ-ۈچە

(ماقال). * لاپ ئۇرغىلى يات يەر ياخشى (ماقال). * ئات-بىر قىلىقى يات.

يات II پېئىل. ياتماق، يېتىش. 1. بىرەر ماكاننى ئوڭدا،

دۈم ۋە ياكى سىڭايان ئىگىلەپ تۇرماق [躺, 卧]. ئۇ ساغادا يېتىپ كىتاب

ئوقۇدى. * نەرسە-كېرەكلەر يەردە ياتىدۇ. * ئىشەنگەن تاغدا كېيىمك ياتماس

(ماقال). * قىلىچ قىنىدا ياتسا گاللىشىدۇ (ماقال).

2. ئۇخلىماق، قونماق [睡, 睡觉, 住宿]. مېھمانلار بىزنىڭكىدە يېتىپ

قالدى. * بالام مەكتەپتە يېتىپ ئوقۇيدۇ. * سېنىڭ-مېنىڭ دېگەن كۆڭۈل تارلىقى،

نېرى يات-بېرى يات دېگەن ئورۇن تارلىقى (ماقال). * كەچ بولدى يات، سەھەر بولدى

كەت (ماقال). * ياتار قورساق كېتەر قورساق (ماقال).

3. بىكار تۇرماق [闲放, 闲位, 闲呆, 闲坐]. ياتقان ئۆكۈزگە يەم يوق

(ماقال). * كەتمەن چاپقان جىگدە يەر، بىكار ياتقان گىردە (ماقال). * يېتىپ قالغۇچە،

ئېيتىپ قال (ماقال). * تاختايلار قورۇدا چېچىلىپ ياتىدۇ.

4. كېسەل بولماق [卧病]. دادام ئاغرىپ يېتىپ قالدى. * باھار

دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغانىدى، 1993-يىلى 13-فېۋرال ۋاپات بولدى.

5. ساڭگىلاپ قالماق [倒伏]. يامغۇر كۆپ ياغقانلىقتىن، بۇغدايلار يېتىپ

كەتتى.

6. قاماققا چۈشمەك [坐牢]. تۇرسۇن تۈرمىدە ياتىدۇ.

7. توختاپ قالماق [停工]. بىزنىڭ زاۋۇت يېتىپ قالدى. * ماشىنام

يارات II پېئىل. ياراتماق. ئاتىسى تىلف ئاشۇرۇپ، سوۋۇنۇپ بەيگىگە تەييارلىماق [招待].

ياراش

ياراش I پېئىل. ياراشماق، يارشش. ئەپلەشمەك، كې-لىشمەك، ئىناق بولماق [和好, 和解] ئۇ ئەر-خوتۇن ئىككىسى يارشش قاپتۇ. * ئاجرىشىپ كەتكەن ئەر-خوتۇن يارشش قاپتۇ.

ياراش II پېئىل. ياراشماق، يارشش. 1. ئەپ كەل-مەك، باپ كەلمەك، لايىق كەلمەك [相称, 合适, 合身]. كۆڭلىكىڭىز ئۆزىڭىزگە بەك يارشش. * بۇنداق گەپنى قىلىش سىزگە ياراشمايدۇ. * ھازىغا ناخشا ياراشماق (ماقال).

2. ئۇيغۇن كەلمەك [合宜, 相宜]. پامانغا باغ ياراشماق، ئۆچكە يۇمىقلىق (ماقال). * ئاتامنىڭ ئۆلگىنى ئانامغا يارشش، چەلپىكىنى ئىتلار تالاشى (ماقال).

ياز

ياز I ئىسىم. ئەتىياز بىلەن كۈزنىڭ ئارىلىقىدىكى پەسىل [夏, 夏天]. ياز كۈنلىرى، ياز پەسلى، ياز قىلىق. * يازلىق زىرائەت، يازلىق يىغىم. * يازلىق كىنو خانى. * ياز-دۆلەت، قىش-مەينەت (ماقال). * يازنىڭ تېزىكى قىشقا دورا (ماقال). * يازدا ئۇخلىغان قىشتا مۇزلايدۇ (ماقال). * يازدا يېپىنچا، قىشتا ئوزۇق (ماقال).

ياز II پېئىل. يازماق، يېزىش. 1. يېزىق بىلەن خەت يازماق، پۈتمەك [写, 书写]. خەت يازماق. * پېشانىگە يېزىلغاننى كۆرمەك. * سالام خەت يازماق. * يازما مەلۇمات، يازما قانۇن. * ھەرپنىڭ يازما شەكلى. 2. ئىجاد قىلماق، ياراتماق [创造]. شېئىر يازماق. * رومان يازماق. * ئىلمىي ماقالە يازماق. * سەھنە ئەسىرى يازماق.

ياش

ياش I ئىسىم. يىغلىغاندا، ھاياجانلانغاندا ۋە شامالدىغاندا كۆزدىن چىقىدىغان سۇيۇقلۇق كۆز يېشى [泪, 眼泪]. كۆز يېشى قىلىق. * كۆزىگە ياش ئالماق. * يېشى قۇرۇماسلىق. * يېشىنى ئىچىگە يۇتماق. * ياش

ئېيىق گۇناھكار، كالىنى يارغان،
كالا گۇناھكار، ئورمانغا بارغان.

”يار“دىن بىر تۇيۇق:

يوق قىيان كەلگەندە ئۇزۇلمەيدىغان تىك يار، بالام.
سەن گويىكى سەل بولۇپ، ئۆتكىل-توسۇقنى يار، بالام.
بولسا يار خالىسى نىيەت، مەردانلىق خىسلەت ساڭا،
باغرىنى ئاچقاي قەلەمقاش، ئامۇ كۆزلۈك يار، بالام.
مەمتىلى زۇنۇن.

يارا

يارا I ئىسىم. چاقا، جاراھەت [伤, 创伤, 疮, 溃瘍]. ئاشقازان يارىسى. * يارىلانماق. * يارىدار. * يارا بولماق. يارا چىقماق. * يارىسىغا تۈز سەپمەك. * پىچاق يارىسى ساقىيار، دىل يارىسى ساقايىياس (ماقال). * ئىت يارىسىنى يالاپ ساقايتىدۇ (تەمسىل).

يارا II پېئىل، يارماق. 1. ياقماق، يېقىپ قالماق [中意, 看上]. ئۆزىگە يارىغان ئۆزىگە يارار (ماقال). * خانغا يارىغان بېشىم، تازغا يارمايتۇ (ماقال). * گۈلنىڭ سېشى پاقىغا ياراپتۇ (تەمسىل). * قىز يىگىتكە ياراپتۇ.

2. ئەسقاتماق، ئەرزىمەك [有用]. بۇ بالا ئىشقا يارايدۇ. * بۇ مال پۇلغا يارايدۇ. * دەل چۈشكەن باھانە ئىشقا يارار (ماقال).
ئىشقا ياراپ قالسا ئىلىمىڭ بىر مۇددەت،
يەنە ئاشۇرۇشقا قىلغىن سەن شىددەت.

يارات

يارات I پېئىل. ياراتماق، يارىتىش. ئىجاد قىلماق، كەشىپ قىلماق [创造, 发明, 创立]. رىكورت ياراتماق. * شەرت-شارائىت ياراتماق. * مۆجىزە ياراتماق.

يارات II پېئىل. ”يارا II—1“ نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى [看上, 喜欢, 爱上]. مەن ئۇنى يارىتىپ قالدىم. * ئوت سۇنى ياراتىمسا، سۇ ئوتنىڭ نېمىسىنى ياراتسۇن. * ياخشى ياخشى ئەمەس، ياراتقىنى ياخشى (ماقال). * يار مېنى ياراتىمسا (يار ئەتىمىسە) ئۆزىگە يەردىن يار تۇتاي.

ياغلىق، تۇت ياغلىق. * يېمەك ياغلىق. * ياغلىق چىگمەك. ياغلىق تۇتماق. * ساق
باشى ياغلىق بىلەن تاغغىلى بولماس (ماقال).

ياغلىق II سۈپەت ("ياغ" I گە سۈپەت ياسىغۇچى
قوشۇمچە "لىق" قوشۇلغان). يېغى كۆپ، ياغقاچىلانغان، ياغ
تەگكەن [有油的, 油多的]. ياغلىق قاپاق. * ياغلىق ئۆرۈك. * ياغلىق ئۈچەي.
* بولۇ بەك ياغلىق بولۇپ كېتىپتۇ. * ياغ ئالمىسۇ ياغلىق قاپاق، ياغ ئالمىسۇ ياغلىق
قاپاق.

ياق

ياق I ئىسىم. تەرەپ، يان، قاش [边, 沿]. ئۇ ياق، بۇ ياق.
* كۈچىنىڭ ئىككى يېقى قاتار كەتكەن دەرەخلىق. * قىرىق كىشى بىر ياق، قىغىر
كىشى بىر ياق (ماقال). * ئۇ ياققا تارتسام ئات ئۆلىدۇ، بۇ ياققا تارتسام ھارۋا سۇندۇ
(ماقال).

ياق II پېئىل. ياقماق، يېقىش. ئوت ئالىدۇرماق،
ياندۇرماق [点火, 点燃]. ئوچاققا ئوت ياق. * چىراغ ياق. * بىر كىشى ياققان
ئوت يۈز كىشىنى ئىستىتار (ماقال).

ئەخمەق كۈندۈزى چىراغ ياقىدۇ،
يېغى تۈگەپ، كېچى ئايغا باقىدۇ.

ياق III پېئىل. ياقماق، يېقىش. چاپلىماق، ياپماق
[贴, 紧挨]. نان ياقماق. * يارىغا دورا ياقماق. * كۈندۈزى گەپ قىلماق. ئەتراپقا
باق، كېچىسى گەپ قىلماق، قۇلاقنى قۇلاققا ياق (ماقال). * مەنمۇ سىير ساغارىمەن،
تامغا تېزەك ياقارىمەن (ماقال).

ياق IV پېئىل. ياقماق، يېقىش. 1. خۇشى كەلمەك،
يارىماق، ماقۇل كۆرمەك [喜欢, 中意, 赞成]. ئۇ ماڭا ياقىدۇ. * ئۇنىڭ گېپى
كۆڭلۈمگە ياقىتى. * ئەلگە ياققان خار بولماس (ماقال).

2. لايىق كەلمەك، شىپا بولماق [适应]. بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ماڭا
ياقتى. * بو دورا ئاپامنىڭ كېسىلىگە خېلى يېقىپ قالدى.

ياق V مودال سۆز. ئىنكار مەنىسىدە كېلىدۇ [不, 否, 没有]. بازارغا
بارامسەن؟ — ياق. * ياق دېمەي ئىشىمنى پۈتتۈرۈپ بەرسىلە. * يۇمشاققا ماقۇل، قاتتىققا

تۆككۈچە، مۇشت تۇڭى (ماقال).

ئاد ئۇرارمەن، ئاد ئۇرارمەن،

ئادلىرىم تۇتقاي سېنى.

كۆز يېشىم دەريا بولۇپ

بېلىقلىرىم يۇتقاي سېنى.

— ناخشا.

ياش II ئۆمۈرنىڭ ھەر يىللىق سانى. ياش-قۇرام

[年龄, 年纪, 年岁, 岁数]. يېشىڭ قانچە؟ مەن بۈگۈن — 1992-يىلى 29-سېنتەبىر 67 ياشقا كىردىم. * غۇلام ئاكام مەندىن تۆت ياش چوڭ. * ياش قېرىتماس، دەرد قېرىتار (ماقال).

ياش III سۈپەت. 1. ئۆمۈر كۆرگەن ۋاقتى نىسبەتەن ئاز

[青年人, 年轻人]. ئانتونىمى: قېرى، بوۋاي. ياش يىگىت. * ياشلىق، ياشلار. * بىلىم ئالمىغان ياش—تام تۈۋىدىكى تاش (ماقال). * ياش كەلسە ئىشقا، قېرى كەلسە ئاشقا (ماقال). * ياش قوماچقا ئامراق، قېرى ئوماچقا (ماقال). * ھېچكىم ئىككى قېتىم ياش بولماس. * ياش يوشۇرغانغا ياش بولماس (ماقال).

2. يېشى كىچىك (<“ياش II”> [年轻的, 年少的, 青年的]). ئۇ تېخى ياش. * ياش ئىشچى. * ياش مال. * ياش كۆچەت.

ياغ

ياغ I ئىسىم. ماي (شۇ سۆزلەمگە قاراڭ) [油, 脂肪].

گۆش-ياغ. * ياغ زاۋۇتى. * قوي يېغى، قىچا يېغى، زىغىر يېغى، كۈنجۈت يېغى. * ياغ تارتماق، ياغ كۆيدۈرمەك، ياغ چۈچۈتمەك. * كۆزنىڭ يېغىنى يېمەك. * ئاغزىغا ياغ. * قولۇڭدىن كەلسە ياغ چاينا. * قازانمۇ ياغ، چۆمۈچمۇ ياغ. * ياغ يەپ يالغاچ يات.

ياغ II يېنىل. ياغماق، يېغىش. كۆكتىن يامغۇر، تولا،

قارلار چۈشمەك [下, 降]. يامغۇر ياغماق، تولا ياغماق، قار ياغماق. * قالغان ئىشقا قار ياغار (ماقال). 1992-يىلى 26-سېنتەبىردە ئۈرۈمچىدە تۇنجى قار ياغدى.

ياغلىق

ياغلىق I ئىسىم. رومال، دەستە رومال [巾, 帕]. شەپەر

يالا

يالا I (يا: لا) ئىسىم. تۆھمەت، بوھتان، [诽谤, 诋毁]. يالا چاپلىساق. * ياۋنىڭ يالىسى تۈگىمەس (ماقال).

دىلى ھەسەتكە تولغان ئىچى قارا،

دائىم پاك ئادەمگە چاپلايدۇ يالا.

يالا II پېئىل. يالىماق. يالاش. بىرەر نەرسىنى تىل

بىلەن سۈركىمەك ياكى ئالماق [舔, 舐]. تىلىك كۆيسە، تۈز يالا، ئىچكەك كۆيسە، مۇز يالا (ماقال). * يالاقچى يالاپ تويماق، غالچا غاجلاپ (ماقال). * يەپ تويىمغان يالاپ تويماق (ماقال). * كالا سۇ ئىچكەندە، مۇراي مۇز يالاپتۇ (ماقال).

يالا III پېئىل (يا: لا) يالىماق، يالاش. نازارەت قىلىپ

ئېلىپ ماڭماق [押]. ھەسكەرلەر ھەسرلەرنى يالاپ ئەكەتتى. * جىنايەتچى يالاپ ئەپچىقلىدى.

يالاڭ

يالاڭ I سۈپەت. 1. كىيىم كىيىمىگەن، قوڭالتاق

[裸体的, 光光的]. يالغاچ ياتاق. * يالاڭ ئاياغ. * يالاڭباش.

2. نېپىز، يۇپقا، ھەستەرلەنمىگەن [单的, 单薄的]. يالاڭ چاپان.

* يالاڭ كىيىم. * يالاڭ يىپ. * يالاڭ تورنىك.

يالاڭ II رەۋش. نوقۇل، ساپلا [光是, 全是]. بۈگۈنكى يىغىنغا

يالاڭ ئاياللار كەپتۇ.

ياماق

ياماق I ئىسىم (يا: ماق، ئىملاسى يارماق). بۇرۇن

ئىشلىتىلگەن، مىستىن، تۇچتىن ياسالغان پۇل [铜钱]. بىر يارماقتىن ئۈستىدە تىك تۇرماق (ماقال). * دوستۇم مېنى بىر يارماققا ئالمىغىنى بىلەن، مەن دوستۇمنىڭ بىر تال چېچىنى ئالمىگىمۇ ساتمايمەن.

ياماق II ئىسىم. كىيىم كېچەكنىڭ يىرتىلغان يېرىگە

ئۈستىدىن يامالغان يەر ۋە شۇنداق يامايدىغان لاتا [补丁]. ياماق ياماپ، يارماق تاپ (ماقال). * مەينى لايىقىدا ئىچكەن ياخشراق، كۆپ ئىچسەڭ ئەقلىگە چۈشىدۇ ياماق.

ياق (ماقال).

”ياق“تىن بىر تۇيۇق:

پەس خۇلقىنى ئۆرتە، ئوتقا ياق، بالام،

پەن-بىلىم رەناسىغا لەۋلىرىڭنى ياق، بالام،

باش ئېگىپ خەلقىڭگە قۇلدەك ياشىغىن،

بۇيرۇما قاي ئىشقا، دەپمە ياق، بالام.

— ئابدۇكېرىم مەقسۇت.

ياقا

I ياقا ئىسىم. كىيىمنىڭ بويۇنغا كېلىدىغان يېرى

[领子]. پەشمەتنىڭ ياقىسى. * ئۆرە ياقا، قاتلىما ياقا. * ياقىسىغا ئېسىلماق، ياقا

سقىشماق. * بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق. * قېشىدا بولسا ئۆز

ئانىسى، كىرلەشمەس ئۇنىڭ ياقىسى (ماقال). * ياقىلار ئېتەك بولدى، ئېتەكلەر ياقا

(ماقال).

II ياقا ئىسىم. بوي، ساھىل، چەت [边, 沿]. دەريا ياقىسى.

* چەت-ياقا جايلار. * ياقا يۇرت. * دېڭىزدىكىنى ياقىدىن كۆت (ماقال). * ياقا يۇرتتا

سۇلتان بولغۇچە، ئۆز يۇرتۇڭدا ئولتالا بول (ماقال).

ياقۇت

I ياقۇت ئىسىم. قىزىل تاۋلىنىدىغان قىممەت باھالىق

مىنېرال تاش، چىنتاش [宝石]. ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈك.

II ياقۇت ئىسىم. مىللەت نامى ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ

كىشى [雅库特]. ياقۇت تىلى. * ياقۇتسىمان. * تۈنۈگۈن كەلگەن ساياھەتچىلەر

ئىچىدە بىر ياقۇت بار ئىكەن.

ياخاق

I ياخاق ئىسىم. قاتتىق پوستلۇق، مېغىزى ئىچىدە بولد-

دىغان مېۋە [核桃]. ياخاق مېغىزى. * ياخاق پوستى. * بېشىدا ياخاق چاقماق.

* پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياخاق چاققاندا ئايرىلدۇق (ماقال).

II ياخاق ئىسىم. پېشانىنىڭ تۆۋىنى. ئېڭەكنىڭ ئۈستى

تەرىپىدىكى دۆڭ چىققان يەر [鬓角]. ياخاق چاچ.

“پان” دىن بىر تۇيۇق:

ساداقەت شامىدا كۆيگىن، ئۇنىڭ ئىشىقىدا ئوت بوپ پان،
ۋەتەن، خەلقىگە ئىللىق بول، رەقىب، شۇملارغا ھۆرپەي، پان.
تۆكۈپ ھالال تەرنى باياۋان چۆلىنى باغ ئەيلە،
چاڭلىداپ سايىرسۇن بۇلبۇل، چىمەنلەرگە تولۇپ ھەر پان.

— يالقۇن ئۆمەر.

يە

يە I پېئىل. يېمەك، يېيىش. تاماق قاتارلىق يېمەكلىك.
لەرنى ئىستېمال قىلماق [吃, 食]. تاماق يېمەك. * مېۋە يېمەك. * كەپتۇ
يېمەك. * نان يېمەك. * يەپ تۇر، بەك تۇر (ماقال). * يېگەن كۆرۈنمەس، كىيگەن
كۆرۈنەر (ماقال). * مۇتتەھەم كىيىملىك ئېشىنى يېمە، شۇنىڭ يېشىنى يەر
(ماقال). * بىرى “نېمە يەيمەن” دەيدۇ، بىرى “نېمە يەيگەن” دەيدۇ.

يە II قارىمۇقارشى باغلىغۇچى. “يا III نىڭ بىر تۈرى. يا،
ياكى، يا بولمىسا [或, 既, 又...]. يە سەن كەل، يە مەن باراي. * ئۇ يە
ئۆلمىدى، يە تىرىلمىدى.

يەت

يەت I پېئىل. يەتمەك، يېتىش. 1. كۆزلىگەن يەر،
نىشان ۋە مەقسەتكە ئېرىشمەك [到达, 达到]. بىز مەقسىتىمىزگە چوقۇم
يېتىمىز، بىز مەقسىتىمىزگە چوقۇم يېتەلەيمىز. * بۇ خەۋەر نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ
قۇلىقىغا يەتتى. * بىز ئاخىر ئۈرۈمچىگە تۆت كۈندە يەتتۇق.

2. يېتىشمەك، چىقماق [够]. ئالغان ئىش ھەققىمىز بىر ئايغا يېتىدۇ.
* بۇ گۈرۈچ بىر قېتىم پۈلۈ قىلىشقا يېتىدۇ. * بۇ رەخت بىر شىمغا يېتىدۇ. * بۇ
ئىشقا بىر كۈن يېتىدۇ.

يەت II ياردەمچى پېئىل. بۇ “پ” لىك رەۋشداشلارغا
قوشۇلۇپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنىڭ تولۇق ئورۇندالغانلىقىنى
بىلدۈرىدۇ [助动词: 表示行为, 行动的完成] ئۇلار سائەت 8 دە ئۇلارنى قوغلاپ يېنىتۇ.

يەرلىك

يەرلىك I ئىسىم. قەبرە، گۆر، لەھەت [坟墓] يەرلىك

يامانلا

I يامانلا پېئىل. يامانلىماق، يامانلاش. باتتىماق، قېيى-

دىماق، ئۆپكىلىمەك [赌气]. ئۇ يامانلاپ قاپتۇ. * يامانلىغان ئابدالنىڭ خۇرجۇ-
نىغا زىيان (ماقال). * ئىرىگىدىن يامانلىماي، ئېسىگىدىن يامانلا (ماقال). * دوستىم
يامانلىغان ئەقىلىنىڭ يوقلۇقى، تاماقتىن يامانلىغان قورساقنىڭ توقلۇقى (ماقال).

II يامانلا پېئىل. يامانلىماق، يامانلاش. تىللىماق،

غەيۋەت قىلماق، يامان گېپىنى قىلماق [指责，说坏话，说人不是]. تاش
يۈرەك نادانلار، تۇغۇلغان ئۆيىنى يامانلار (ماقال). * مايسىدا سەگىدىگەن دەرهخنى
يامانلىما (ماقال).

يان

I يان ئىسىم. ياق، قاش، ئۆز ئەتراپى، ئۆزىگە يېقىن

يەر [旁边，侧面，身边]. يانداش. * يانمۇيان. * يان قوشنا. * يان ئىشىك. * يان
يول. * يان خالتا. * يان قورال. * يېنى بوش، يېنى قۇرۇق. * يېغى ياندىن قوپار،
بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال). * ئۇ يانغا باق، بۇ يانغا باق، سەمەر تۈزۈپ قوشناغىغا
باق (ماقال).

ئىككى ئالەمدە مېنىڭ يارىم يېنىمدا بولسا، بەس،
يا بېھىش، دوزاخ، يا ھۇرۇغلىمان كېرەك ئەمەس.

II يان پېئىل. يانماق، يېنىش. كۆيمەك، تۇتاشماق

[着，燃烧]. ئوت ياندى. * چىراغ ياندى. * يېقىشنى بىلىش، قارمۇ ياندى، يېقىشنى
بىلىمەك، مايۇ يانمايدۇ (ماقال).

ئىككى ئاشق قوشۇلسا، روشەن ئۆتەر كۈن،
جۈپلۈگەندە لاۋۇلداپ يانار ئۇ تۈن.

III يان پېئىل. يانماق، يېنىش. قايتماق [回，返]. ئۆيگە

يانماق. * ئىشىق يانماق. * ئاچچىقى يانماق. * نىيىتىدىن يانماق. * گېپىدىن يانماق.
* تېز بېرىپ، تېز يان. * مەندىن يانمىسا خۇدادىن يانار. * يامانلىق ئاخىر ئۆزىگە
ياندى. * يېغىنى "يان" باسدۇ، ئوغرىنى دام (ماقال).

IV يان پېئىل. يانماق، يېنىش. گەپ قايتۇرۇش، تاكالىد

شىش [顶撞]. ئاتا-ئانىغا يانغان بالىدىن يامان بالا يوق.

* يەل بەرمەك. * يەل چىقماق. * پادشاملىق ئەل بىلەن، تۆمۈرچىلىك يەل بىلەن (ماقال).

يەل III ئىسىم. ئۇسۇرۇق [屁] يەل قويۇپ بەرمەك. * يېگەننىڭ يېلى بار، يېمگەننىڭ نېمىسى بار (ماقال).

يەل IV ئىسىم. شاماللاش نەتىجىسىدە پەيدا بولىدىغان كې-سەللىك، يالغۇغلىنىش [风疹块, 荨麻疹]. سوغۇق يەل. * يەل يارا. * يەل تۇرۇپ قالماق. * يەل تاشماق. * يەل يەتمەش كېسەلنىڭ بېشى (ماقال).

يەل V يېنىل. يەلمەك، يېلىش. ئات قىسقا قەدەم تاش-لاپ، تېز يۈرمەك [(马)急走, 快走]. ئات يېلىپ كېتىۋېتىپ، مۇدۇرۇپ كەتتى.

يەنە I باغلىغۇچى. قايتا-قايتا [又, 再]. ھېلى كېتىۋىدى يەنە كەلدى. * يەنە دەپسەم، يەنە دەيدۇ، ئاستا دەپسەم بەكرەك (ماقال). * يەنە دەپسە يەنە شۇ، مەتباقىنىڭ بېرى شۇ (ماقال).

يەنە II بىرىكتۈرگۈچى باغلىغۇچى. ۋە، ھەم [和, 及]. مەن يەنە مەن ئىككىمىز ئۆيدە تۇرۇپ تۇرايلى.

يول

يول I ئىسىم. 1. يەرنىڭ ئادەم ۋە قاتناش قوراللىرى يۈرىدىغان، قاتنايدىغان قىسمى [路, 道, 道路] چوڭ يول، چىغىر يول. * تاشيول، تۆمۈريول. * كەڭ يول، تار يول. * ھاۋا يولى، سۇ يولى، تاغ يولى. * يول ئاچماق، يول باسماق. * يول باشلىماق، يول توسماق. * يول قويماق، يول بەرمەك. * يولغا قويماق، يولغا چۈشەك. * يولنى يۈرگەن يېڭىدۇ (ماقال). * قولى ئوچۇقنىڭ يولى ئوچۇق (ماقال).

2. قائىدە-يوسۇن، تەرىقەت [理, 道理, 理由]. يوللۇق، يولسىز. * قولىنى قول تونۇيدۇ، شەرئەت يولنى (ماقال). * يولدىن چىقما، خاندىن چورقما (ماقال). * بەتئىيەتنىڭ يولى تار (ماقال).

ھەممىگە ئامانلىق تىلگۈچى بول،

شۇندا ئاداۋەتكە قالمايدۇ يول.

3. سەپەر [旅行]. يول بولسۇن. * يول بولغاي. * يول خېتى، يول خىراجىتى. * يولغا چىقماق، يولغا سالماق. * يولدىن قويماق، يولدىن قالماق. * يول

كولساق. * يەرلىكىگە قويماق.

يەرلىك II سۈپەت (“يەر” گە سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىك” قوشۇلغان). مەلۇم يەرگە خاس [地方的, 当地的]. يەرلىك ئاھالە. * يەرلىك ھۆكۈمەت. * يەرلىك كادىر. يەرلىك كېسەل. * يەرلىك ئۆسۈملۈك.

يەك

يەك I ئىسىم. كىيىمنىڭ قولىنى ساپىدىغان قىسمى [袖子]. يەك سودىسى. * يەكلىك، يەكسىز، يەكنى تۈرمەك. * يەكنى شىمايلىماق. * مۇشت يوغان بولسا يەككە سىغماس (ماقال). * باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول سۇنسا يەك ئىچىدە (ماقال).

ئىشنى كۆرۈپ قانچىلار شىمايلايدۇ يەك.

كۆپرەك ئىشلىگەننى ئەك ئەپچىلى دەك.

يەك II پېئىل. يەككە، يېڭىش. غالب كەلمەك، ئۈس-تۈن كەلمەك، ئۇتماق [战胜, 克服, 击败, 赢]. دۈشمەننى يەككە. * قىيىن-چىلنى يەككە. * يولۋاسنى يەككەن باتۇر ئەمەس، ئاچىقنى يەككەن باتۇر (ماقال).

ھىمەت كەمىرىنى باغلىغان ھامان،

چۈمۈلە يېڭىدۇ شىرنى بېگۇمان.

يەكلىك

يەكلىك I ئىسىم (“يەك I” گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىك” قوشۇلغان). قولغا يەك ئۈستىدىن كىيىۋالدىغان مەخسۇس خالتا [袖套, 袖罩]. يەكلىك كىيەك.

يەكلىك II ئىسىم (“يەك I” گە ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە “لىك” قوشۇلغان). يەك قىلىشقا، يەك تېكىشكە كېتىدە-خان رەخت [袖料]. بۇ رەخت يەكلىك بولارمىكىن، ئەپ قوي.

يەل

يەل I ئىسىم. يېنىك شامال، سەلىكىن [小风, 微风]. يەلتا-پان. * يەل سوقماق.

يەل II ئىسىم. ھاۋا، پار [气]. يەل مىلتىق. * يەل بازغان.

يۇق

يۇق I ئىسىم. بىر نەرسىنىڭ قاچىغا ۋە باشقا نەرسىلەرگە چاپلىشىپ، يېپىشىپ قالغان قالدۇقى [嘎巴儿, 油垢]. ئۇن يۇقى خالتا.
* قان يۇقى كۆڭلەك. * ھەسەل ئالغان چىنىدا يوقى قالار (ماقال).

يۇق II پېئىل. يۇقماق، يۇقۇش. 1. چاپلىشىپ، يېپىد-شېپ قالماق [沾, 粘]. سر يۇقماق. * رەك يۇقماق. * قازانغا يولسالك قارسى يۇقار، يامانغا يولسالك يالىسى (ماقال).

2. كېسەل باشقا بىرىگە ئۆتمەك [传染, 感染]. ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل تارقالدى، دىققەت قىلىڭلار يۇقۇپ قالمىسۇن. * بۇ قىچىشقا ئۇ يۇقتۇرغان.

يۆتەل

يۆتەل I ئىسىم. نەپەس ئاپپاراتىنىڭ ئاغرىغانلىقى سەۋەبىدىن ھاۋا ئېقىمى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بۆلۈنۈپ-بۆلۈنۈپ چىقىدىغان بىر خىل كېسەللىك [咳嗽]. كۆك يۆتەل. * قۇرۇق يۆتەل. * يۆتەل بولۇپ قالماق. * يۆتلى تۇتماق. * يۆتەل-مەينەت كېسەل.

يۆتەل II پېئىل. يۆتەلمەك، يۆتلىش. (“يۆتەل I” < >)
يۆتەل كېسىلى تۆپەيلىدىن نەپەسنى ئۇزۇپ-ئۇزۇپ چىقىپ سارماق [咳嗽(动词)]. يۆتەلمەك. * ئۇ كېچىچە يۆتلىپ چىقتى. * ئۇنىڭ يۆتلى ساقايمىدى، دائىم يۆتلىپ يۈرىدۇ. * ئۇ قەستەن يۆتلىپ قويدى.

يۈر

يۈر I پېئىل. يۈرمەك، يۈرۈش. ماڭماق، باسماق [走, 行]. يول يۈر ئامان يۈر (ماقال). * يولنى يۈرگەن بىلىدۇ (ماقال). * يۈرگەن دەريا، ياتقان بوريا (ماقال).

يۈر II ياردەمچى پېئىل. رەۋشىداشلار بىلەن كېلىپ، ھەرىكەتنىڭ ئۇزاق داۋاملىشىشىنى بىلدۈرىدۇ، قولۇنى يۈيۈپ يۈر.
* غېنىنى قىلىپ يۈر.

يۈرۈش
يۈرۈش I ئىسىمداش. ھەربىي قوشۇننىڭ كۆزلىگەن

ئازابى، گۆر ئازابى (ماقال). * يول سوزى، يولغا چىققا (ماقال). * يولغا چىققا، يولداش تاپ (ماقال).

4. ئەدەب-ئەخلاق، ئىنتىزام [道德, 纪律]. يولدىن چىققا. * يامان يولغا كىرىپ قالماق. * يامان يولغا باشلىماق. * يامان يولدىن قايتماق. * ئۇ خۇتۇن-يولدىن چىققان خۇتۇن.

5. چارە، ئامال، ئىلاج، ئۇسۇل [途经, 门路, 方法, 办法]. يول تاپماق، يول كۆرسەتمەك، يول تۇتماق. * تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلماق. * ھەر ئىشنىڭ يولى بار، ھەر تامنىڭ ئولى بار (ماقال).
گەر تاپسا موھتاج بولماسلىق يولىنى،
پۇقرا ۋە شاھقا ئۇزاتماق قولىنى.

6. قاتار سىزىق، بەلگە [道, 条纹] ئاق، قىزىل يولى بار رەخت.
يول II مىقدار سۆز. قېتىم، نۆۋەت، دورام [回, 趟, 次]. بۇ يول مەن باراي، كېلەر يول مەن كەل. * بۈگۈن مەن ئۆيگە ئۈچ يول مۇ توشۇدۇم.
يول III باغلىغۇچى. "ئۈچۈن" رولىدا كېلىدۇ [为, 为了].
ۋەتەن يولىدا جېنىم پىدا. * مىللەتنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئۆلەم رازىمەن.

يوللۇق

يوللۇق I ئىسىم ("يول I نىڭ 3- گە ئىسىم ياسا-
سىغۇچى قوشۇمچە "لۇق" قوشۇلغان). سەپەرگە، يولغا چىققان-
لارغا تۇتقان سوۋغات [钱行的礼物]. يوللۇق تۇتماق.

يوللۇق II سۈپەت ("يول I نىڭ 2- گە سۈپەت ياسىغۇ-
چى قوشۇمچە "لۇق" قوشۇلغان). ئورۇنلۇق، داۋىلىق، يولى
بار [有理的, 有道理的]. يوللۇق ئىش، * يوللۇق گەپ. * يوللۇقلارغا ياردەم كۆپ
بولسۇ، يولسىزلارغا ياردەم ئاز بولسۇ.

يوللۇق III سۈپەت ("يول I نىڭ 6- گە سۈپەت ياسىغۇ-
چى قوشۇمچە "لۇق" قوشۇلغان). يولى بار [有道的, 有条纹的].
ئىنچىكە يوللۇق چىت. * يوللۇق چىبەرقۇت.

يېلىن

I يېلىن ئىسىم. سۈت ئەمگۈزگۈچى ھايۋانلارنىڭ سۈت بېرىدىغان ئەزاسى [乳房]. يېلىنى چوڭ، يېلىنلىق. * ئىنەكنىڭ سۈتى يېلىنىدا ئەس، يېسىدە (ماقال). * يېلىندىكى سۈت ئېچىمايدۇ (ماقال). يېلىندىن چىققان سۈت يېلىنىغا قايتماس (ماقال).

II يېلىن پېئىل، يېلىنماق، يېلىنىش. يالۋورماق [央求，恳请，恳求]. نامەردكە يېلىنما (ماقال).

كىشىگە يېلىنسال، ئۈزۈشنى خار قىلىسن،
كىشىنى يېلىندۇرسال، ئۇۋال قىلىسن.

بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ،
بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ.

بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ،
بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ.

بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ،
بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ.

بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ،
بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ.

بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ،
بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ.

بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ،
بۇ يېلىننىڭ مەنىسى ھەقىقەتەنمۇ يېلىنماق دېگەندەك بولۇپ.

يەرگە مېڭىشى [进军]. مىللىي ئارمىيە ماناس ئالدىنقى سېپىگە يۈرۈش قىلدى.

يۈرۈش II پېئىل. "يۈر" نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى [顺利].

قانداق، ئىشلىرىڭ يۈرۈشتىمۇ؟ ھەئە، ئىشلىرىم يۈرۈشۈپ كەتتى.

يۈرۈش III مىقدار سۆز. تۈركۈم، گۈرۈپپا [套]. بىر يۈرۈش

ئۆي ئالدىم. * تىل مەسىلىسى توغرىسىدا بىر يۈرۈش كىتاب چىقتى.

يۈز

يۈز I ئىسىم. 1. بەت، ئەپت، چېپەرە، چىراي

[脸，面，面庞，脸皮，脸色，面孔]. قىزىل يۈز. * يۈزسىز، يۈزى يوق. * يۈزى

قىلىن، داپ يۈز. * يۈزىدە تۈكى بار، ئىككى يۈز. * يۈزى قارا، قارا يۈز. * يۈزى

سۈرۈن. * يۈزى ئېچىلماق. * يۈز كۆرۈشمەك. * يۈز ئۆرۈمەك. * يۈزىگە ماي

سۈرتەك. * يۈزىگە قان يۈگۈرمەك. * يۈزىگە قارىماسلىق. * يۈزىگە قارىيالماسلىق.

2. بىرەر تەكشىلىكنىڭ ئابىيىمى، كۆلىمى [面，平面，面积]. ئۈچ

بۇرجەكنىڭ يۈزى.

3. نەرسىنىڭ ئۆستى، سەتھى، ئوڭ تەرىپى [面，表面].

سۈتنىڭ يۈزى. * ماي تاماقنىڭ يۈزىدە لەيلەر (ماقال).

يۈز II سان، ساناق سان. ئون 10 [百，一百]. يۈز كىشى.

* يۈزلەپ، يۈزدە يۈز. * يۈز بەشى. * يۈز ياشقىمۇ بىر ئۆلۈم، بىر ياشقىمۇ بىر ئۆلۈم

(ماقال). * يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). * تۆگە يۈزگە يەتمەس، يۈزگە

يەتمە، كۆز يەتمەس (ماقال).

ئىككى تەجىنى:

1

پەندۈنەسەپتەن كىم ئۆرۈدى يۈز،

زەخمىتى مىڭ بولار، پۇشايمىنى يۈز.

2

ھەممىگە ئوخشاش بول، قىلمىغىن مەن يۈز،

شۇ چاغدا قويايمەن ساڭا نومۇر يۈز.

— ئەركىن ئەبەيدۇللا.

نەشەر

تەبىئەت بىلىمى ئىنسانلارغا رەھبەرلىك قىلىشى ۋە ئۇنىڭ رولىنى چىقىرىپ چىقىشىغا ئىشەنچ بىلەن قارايمىز. بۇ كىتابنىڭ نەشرى ۋە تارقىتىلىشىغا قاتتىق قىزىقىمىز. مەسئۇل مۇھەررىرى: رىشىت ۋاھىدى. مەسئۇل كوررېكتورى: ھەمرا ھاسىل. نەشر قىلىش جايى: ئىلھام نەشرىياتى.

ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاھاڭداش سۆزلەر لۇغىتى

تۈزگۈچى: ئابدۇسالام ئابباس

*

نەشر قىلغۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ۋە تارقاقچى

تىزغۇچى: جۇڭگو مىللەتلەر تەرجىمە مەركىزى ئېلېكترونلۇق مەتبەئە سىستېمىسى

ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانلىرى

باسقۇچى: سۇن شىشەن باسما زاۋۇتى

1996-يىلى 8-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى

1996-يىلى 8-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى

باھاسى: 8.00 يۈەن

ISBN 7-105-02391-0

ISBN 7-105-02391-0/Z.165

民文 (维19) 定价:8.00元

9 787105 023912 >